

Grinnstaidéar ar an nGaol Gabhlánach:

Anailís Shochstairiúil ar Nádúr an Dátheangachais
Shochaíoch in Éirinn le linn an Fichiú hAois

Gráinne Ní Bhreithiún

Tá an tráchtas seo á chur faoi bhráid Ollscoil na hÉireann, Má Nuad
don chéim dochtúireachta ag
Gráinne Ní Bhreithiún, B.A.

Scoil an Léinn Cheiltigh,
Ollscoil na hÉireann, Má Nuad, Co. Chill Dara, Éire.

Stiúrthóir: An Dr Tadhg Ó Dúshláine
Roinn na Nua-Ghaeilge

Ollamh na Nua-Ghaeilge: An tOll. Ruairí Ó hUiginn

Aibreán 2014

Imleabhar 2/2

Clár an Ábhair

Liosta na dTáblaí	i
Liosta na Léaráidí	ii
7 Caibidil a Seacht: Iompuithe i Réimsí Úsáide na Teanga	1
7.1 Réamhrá	1
7.2 Creatlach UNESCO	3
7.3 Tabhairt Isteach na Gaeilge i Réimsí Nua Úsáide	18
7.4 Tatal	23
8 Caibidil a hOcht: Freagairt do Réimsí agus do Mheáin Nua	25
8.1 Réamhrá	25
8.2 Creatlach UNESCO	25
8.3 Réimse na hOibre	31
8.4 Réimse an Oideachais	40
8.5 Réimse na Meán Cumarsáide	49
8.5.1 Forbhreathnú Ginearálta ar Réimse na Meán	52
8.5.2 Fo-réimse na Teilifíse: Cás-Staidéar ar TG4	60
8.5.3 Réimse na Meán: Tatal	71
8.6 Tatal	71
9 Caibidil a Naoi: Ábhair Oideachas Teanga agus Litearthachta	73
9.1 Réamhrá	73
9.2 Creatlach UNESCO	73
9.3 Teanga Chaighdeánaithe	78
9.4 An Fhoclóireacht	81
9.5 An Téarmaíocht	82
9.6 Litríocht na Gaeilge	85
9.7 Réimse an Oideachais	89
9.7.1 Éachtaí Stairiúla roimh Bhunú an tSaorstáit maidir le Stádas na Gaeilge i Réimse na Bunscolaíochta	91
9.7.2 Neamhspleáchas Bainte Amach – Feidhm na Gaeilge mar Mheán Teagaisc ar Bhonn Náisiúnta	100
9.7.3 Fo-réimse na Bunscolaíochta: Cás-Staidéar ar Scoileanna a raibh an Ghaeilge mar Mheán Teagaisc iontu ó na Fichidí go dtí na Caogaidí	105
9.7.4 Gaelscoileanna	111
9.7.5 Todhchaí	112
9.8 Réimse an Riaracháin	113
9.9 Tatal	114
10 Caibidil a Deich: Meon Teanga agus Polasaithe Teanga Rialtais agus Institiúide (lena n-áirítear Stádas Oifigiúil na Teanga agus Úsáid na Teanga)	115
10.1 Réamhrá	115
10.2 Creatlach UNESCO	116
10.3 Meon Teanga agus Polasaithe Teanga Rialtais agus Institiúide	126
10.4 Stádas Oifigiúil	136
10.5 Úsáid Teanga	141
10.6 Cás-Staidéar: Dátheangachas na Dála - Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Parlaiminteacha Dháil Éireann	143
10.6.1 Feidhm Úsáid na Gaeilge	151
10.7 Cás-Staidéar: Úsáid na Gaeilge i gCáipéisí Cartlainne Fhianna Fáil	162

10.8	Tátal.....	170
11	Caibidil a hAon Déag: Meon Bhail an Phobail i leith a dTeanga Féin	172
11.1	Réamhrá	172
11.2	Creatlach UNESCO	177
11.3	Príomhfhoinsí Eolais: Meon i leith na Gaeilge.....	182
11.4	Meon Teanga: Ó Thorthaí CILAR i Leith.....	185
11.4.1	Freagróirí Gaeltachta.....	190
11.4.2	Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht	192
11.5	Tátal.....	196
12	Caibidil a Dó Dhéag: Cineál agus Caighdeán an Doiciméadaithe..	197
12.1	Réamhrá	197
12.2	Creatlach UNESCO	200
12.3	Cineál agus Caighdeán na dTaifeadtaí Fuaime agus Físe sa Ghaeilge	203
12.3.1	Tionscadal Gréasáin Cheirníní Doegen	203
12.3.2	Taifeadtaí Fuaime Béaloidis.....	204
12.3.2.1	Béal Beo	206
12.3.3	An Ghaeilge atá doiciméadaithe ar Líne	206
12.4	Tátal.....	208
13	Caibidil a Trí Déag: Conclúid.....	209
14	Aguisín 1: Coincheap an Réimse	219
15	Aguisín 2: Bileog Eolais ón Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta	220
16	Aguisín 3: Líon na gCainteoirí Gaeilge ó na Daonáirimh Uilig idir 1926 - 2006 ar Bhonn Contae go Náisiúnta	221
17	Aguisín 4: Gaeilge in Úsáid i nDíospóireachtaí Dála 1919 - 1999	222
18	Aguisín 5: Ábhair Ghaeilge a pléadh i mBéarla i nDíospóireachtaí Dála 1919 - 1999.....	264
19	Aguisín 6: Líon na gCainteoirí Gaeilge san Aoisghrúpa 3-4 Bliana d’Aois ar Bhonn Contae sna Blianta 1926, 1936 agus 1946	291
20	Aguisín 7: Líon na gCainteoirí Gaeilge san Aoisghrúpa 3-4 Bliana d’Aois ar Bhonn Contae sna Blianta 1961, 1971 agus 1981	292
21	Aguisín 8: Líon na gCainteoirí Gaeilge san Aoisghrúpa 3-4 Bliana d’Aois ar Bhonn Contae sna Blianta 1986 agus 1991.....	293
22	Leabharliosta	294

Liosta na dTáblaí

Tábla 7:1 Toisc 4 – Iompuithe i Réimsí Úsáide na Teanga	4
Tábla 7:2 Úsáid na Gaeilge agus an Bhéarla i Réimsí faoi leith.....	8
Tábla 8:1 Toisc 5 – Freagairt do Réimsí agus do Mheáin Nua.....	26
Tábla 9:1 Toisc 6 – Ábhair Oideachas Teanga agus Litearthachta.....	74
Tábla 10:1 Toisc 7 – Meon Teanga agus Polasaithe Teanga Rialtais agus Institiúide.....	117
Tábla 10:2 Líon na nÓcáidí inar baineadh Úsáid as an nGaeilge (is cuma cén Páirtí) sna Díospóireachtaí Dála a imscrúdaíodh ó 1919-1999.....	161
Tábla 11:1 Toisc 8 – Meon Bhail an Phobail i leith a dTeanga Féin.....	177
Tábla 12:1 Toisc 9 – Cineál agus Caighdeán an Doiciméadaithe.....	200
Tábla 13:1 Comparáid Stádais idir an Ghaeilge agus an Béarla ag baint Úsáide as Creatlach Theoiriciúil UNESCO i leith Beogacht Teanga agus Teangacha i mBaol	210

Liosta na Léaráidí

Léaráid 10:1 Líon na dTeachtaí Dála ó thaobh Contae de a ndearnadh Taifead orthu i Rolla Dháil Éireann le Sloinne Gaeilge agus le Sloinne Béarla, 1919-1923.....	148
Léaráid 10:2 Líon na dTeachtaí Dála ó thaobh Contae de a ndearnadh Taifead orthu i Rolla Dháil Éireann le Sloinne Gaeilge agus le Sloinne Béarla, 1919-1997.....	149
Léaráid 10:3 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1929.....	156
Léaráid 10:4 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1939.....	156
Léaráid 10:5 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1949.....	157
Léaráid 10:6 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1959.....	158
Léaráid 10:7 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1969.....	158
Léaráid 10:8 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1979.....	159
Léaráid 10:9 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1989.....	159
Léaráid 10:10 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1999.....	160
Léaráid 10:11 Póstaer Fhianna Fáil le haghaidh Thoghchán na hUachtaránachta 1966.....	167
Léaráid 10:12 Póstaer Fhianna Fáil le haghaidh Olltoghchán na Bliana 1965 ...	169

7 Caibidil a Seacht: Iompuithe i Réimsí Úsáide na Teanga

7.1 Réamhrá

Tá tábhacht faoi leith ag baint le coincheap teoiriciúil an ‘réimse’ don chaibidil áirithe seo a chíorann toisc uimhir a ceathair de chreatlach UNESCO (2003) - iompuithe i réimsí úsáide na teanga. Is coincheap é seo atá ceangailte go dlúth le coincheap an dátheangachais shochoáioch, agus níos minicí fós, le coincheap na débhéascna, faoi mar a léiríonn Coulmas (2005, lch 138):

Several approaches to differentiate kinds of bilingual situations have been proposed. One is in terms of ‘domains’, that is by identifying through observation areas of language use which can be classified as requiring a particular language – e.g. the pulpit, the bench – or making its use highly probable – e.g. a neighbourhood pub. ‘Domain’ is a theoretical concept. It refers to an aggregate of locales of communication – public vs. private; role relationships between participants – family members, official/client; and kinds of interaction – formal vs. informal. The domains which are typically distinguished include home, work, school, church, market, government and leisure. Whether there is need for more fine-grained distinctions – e.g. health services, media, gastronomy – must be decided case by case.

Comhiomlán de shuíomhanna cumarsáide atá i gcoincheap an réimse, dar le Coulmas, ina leagtar béim ar an diminsean poiblí vs. príobháideach;^[1] na gaolmhaireachtaí idir rannpháirtithe (baill teaghlaigh, rannpháirtithe oifigiúla/cliaint), agus na cineálacha caidrimh idir na rannpháirtithe seo - foirmeálta vs. neamhfhoirmeálta. Tá miondealuithe ilchineálacha le rianú ó thaobh na gcur chuige éagsúil a nglactar leo maidir leis an ábhar seo, áfach, agus is léir go mbraitheann sé ar an gcás aonair. Tagraítear, sa mhéid seo thuas ag Coulmas, do shamplaí de réimsí difriúla, réimsí lena n-áirítear réimse an teaghlaigh, réimse na hoibre, réimse na scoile, réimse an tséipéil, réimse an mhargaidh, réimse an

¹ Maidir le cás na Gaeilge, maíonn Ó Tuathaigh (2005, lch 50): ‘By the 1950s, a substantial cohort of secondary bilinguals, of varying levels of competence, had emerged from the schools, and Irish had achieved a degree of penetration and a presence in public domains in Ireland from which it had been excluded for many centuries’.

² Féach mar shampla na caibidlí seo a leanas; Ó Tuathaigh, ‘The State and the Irish Language: an Historical Perspective’; Delap, ‘Irish and the Media’, agus Harris, ‘Irish in the Education System’,

rialtais, réimse an chaithimh aimsire, nó ar bhealach níos fineálta, réimse na seirbhísí sláinte, réimse na meán agus réimse na cócaireachta. Pléadh réimse an teaghlaigh i gCaibidil a Cúig den saothar seo, réimse príobháideach ina ndéanann baill teaghlaigh cumarsáid lena chéile. Déantar tagairt do shainmhíniú achomair Uí Mhurchú ar choincheap an réimse sa cháipéis a chuir Comhairle na Gaeilge (1971, lch 8) le chéile, ‘I dTreo Polasaí Teanga’, agus maítear: ‘Réimse: An suíomh sóisialta ina mbaintear úsáid as teanga amháin de rogha (nó de bhreis) ar cheann eile’. Maíonn Lewis agus Simons (2010, lch 105) gur spásanna sóisialta na ‘réimsí úsáide’ seo; ‘... each constituting a constellation of participants, location, and topic that is closely associated with a particular language’. D’fhonn iniúchadh a dhéanamh ar an ngné seo den taighde, ba ghá sainréimsí faoi leith a aithint, ar ghá teanga(cha) faoi leith a úsáid iontu, nó ar baineadh úsáid iarbhir astu ar bhonn seasmhach rialta, le linn na tréimhse iniúchta.

Maítear i gcáipéis úd na Comhairle leis, go gcinntíonn leathnú na Gaeilge i réimse ar bith, feabhsú ar staid, nó feabhsú ar stádas na teanga, agus déantar machnamh mar sin, ar mhéadú agus ar laghdú úsáid na Gaeilge i réimsí faoi leith le linn an fichiú haois i dtreo an ionannais. Tuigtear ón ábhar acadúil atá foilsithe ar dhul chun cinn na Gaeilge san fhichiú haois gur láraigh sé ar na réimsí faoi leith seo a leanas go háirithe:

- réimse an oideachais;
- réimse na polaitíochta;
- agus réimse na meán cumarsáide.²

² Féach mar shampla na caibidlí seo a leanas; Ó Tuathaigh, ‘The State and the Irish Language: an Historical Perspective’; Delap, ‘Irish and the Media’, agus Harris, ‘Irish in the Education System’, in Nic Pháidín agus Ó Cearnaigh (2008). Ina theannta sin, féach na caibidlí seo a leanas; Ó Laighin, ‘Reachtaíocht Teanga’; Ó Laoire, ‘An Ghaeilge sa Chóras Oideachas: Pleanáil Sealbhaithe agus Curaclam’ agus Watson, ‘Na Meáin’, in Ó hIfearnáin agus Ní Neachtain (2012).

B'éigean na réimsí seo, mar sin, a tharraingt isteach i ndearadh an taighde. Is eilimint bhunúsach é 'an réimse' i gcur chuige an tsaothair seo. Soláthraítear comhthéacsanna, nó réimsí, i sainmhíniú Pohl agus Malmkjaer ar an dátheangachas cothrománach, lena n-áirítear an réimse oifigiúil, an réimse cultúrtha agus réimse an teaghlaigh, mar thúsphointe.³ Is sna réimsí seo nach mór don taighdeoir stádas na dteangacha faoi chaibidil a iniúchadh mar sin, ach, mar a pléadh i gcaibidil na modheolaíochta⁴ go háirithe, teipeann ar shainmhínithe na beirte modh struchtúrtha comparáideach a sholáthar dá leithéid d'fhiosrú. Aithnítear go dtugtar aghaidh ar na réimsí seo, mar aon le tosca ríthábhachtacha eile i measúnú stádais teanga, a léiríonn poitéinseal na teanga, i gcreatlach UNESCO (2003) i leith BTTB. Ceanglaítear réimsí Pohl, mar sin, le tosca UNESCO, agus tosca UNESCO ansin leis na réimsí sainaitheanta i gcur chun cinn na Gaeilge faoi seach.⁵ Taispeánadh, i gcaibidil na modheolaíochta, an nasc a bhaineann leis an toisc iompaithe seo, agus an réimse cultúrtha, réimse an teaghlaigh agus an réimse oifigiúil a ndéanann Pohl tagairt dóibh, agus déanfar tuilleadh anailíse air seo anois.

7.2 Creatlach UNESCO

Is í an toisc iompaithe seo an ceathrú toisc i gcreatlach theoriciúil UNESCO. Leagtar béim ar dhá choincheap faoi leith i dtábla eolais na toisce seo go príomhúil: coincheap an réimse agus coincheap na feidhme. Cuireadh tús leis an bplé ar an gcéad choincheap cheana féin sa chaibidil seo. Is gné é 'an réimse' a chíorann an Rianach leis, ina shaothar ar an bpleanáil teanga in Éirinn le linn an fichiú haois, agus maíonn sé (1994, lch 47) an méid seo a leanas: 'Bunphrionsabal de chuid na pleanála teanga is ea má thionscnaítear gníomhaíocht i réimse amháin

³ '... in the official, cultural and family life...', (Pohl arna aistriú ón bhFraincis ag Baetens Beardsmore, 1982, lch 5).

⁴ Féach Caibidil a Trí.

⁵ Féach Aguisín 1: Coincheap an Réimse.

go mbíonn a bheag nó a mhór de thionchar aici ar gach réimse eile. Is fíor sin leis, maidir le heaspa gníomhaíochta sna réimsí éagsúla. Tá na réimsí uile idirnasctha agus níl aon cheann acu neamhspleách go hiomlán ar na réimsí eile⁶. Ní miste smaoineamh ar an bprionsabal sin agus an toisc seo á cíoradh againn. Seo thíos an struchtúr comparáideach measúnachta a sholáthraítear don toisc seo:

Tábla 7:1 Toisc 4 – Iompuithe i Réimsí Úsáide na Teanga

Céim an Bhaoil	Grád	Réimsí agus Feidhmeanna
Úsáid Uilíoch ⁶	5	Baintear úsáid as an teanga sna réimsí go léir agus le haghaidh na bhfeidhmeanna go léir.
Cothroime Ilteangach ⁷	4	Is féidir dhá teanga nó níos mó a úsáid i bhformhór na réimsí sóisialta agus le haghaidh fhormhór na bhfeidhmeanna.
Réimsí ag Dul i Léig de Réir a Chéile ⁸	3	Baintear úsáid as an teanga i réimse an teaghlaigh agus le haghaidh an-chuid feidhmeanna, ach tá tús á chur le forlámhas na teanga ceannasaí i réimse an teaghlaigh.
Réimsí Teoranta nó Foirmiúla ⁹	2	Baintear úsáid as an teanga i réimsí sóisialta teoranta agus le haghaidh roinnt mhaith

⁶ ‘Universal Use’.

⁷ ‘Multilingual Parity’.

⁸ ‘Dwindling Domains’.

⁹ ‘Limited or Formal Domains’.

		feidhmeanna.
Réimsí Thar a Bheith Teoranta ¹⁰	1	Ní bhaintear úsáid as an teanga ach i líon srianta réimsí agus le haghaidh fíorbheagán feidhmeanna.
Imithe in Éag ¹¹	0	Ní bhaintear úsáid as an teanga i réimse ar bith, nó le haghaidh feidhme ar bith.

Is é an chéad rud atá le tabhairt faoi deara ó leagan amach an tábla seo ná, go bhfuil an cur síos ar na céimeanna baoil athruithe ó thoisce uimhir a haon agus uimhir a trí den chreatlach,^[12] agus gurb é coincheap an réimse atá mar phríomhfhócas taiscéalaíoch. Ina theannta sin, tagraíonn roinnt de na tuairiscí a ghabhann leis na céimeanna éagsúla do dhá theanga faoi leith, agus iad in úsáid i sochaí dhátheangach ar bhealaí éagsúla – go cothrom, agus go neamhchothrom.¹³ Maítear ag tús na toisce seo i gcáipéis UNESCO (2003, lch 9): *‘Where, with whom, and the range of topics for which a language is used directly affects whether or not it will be transmitted to the next generation’*, agus is macalla é seo ar an méid atá scríofa ar choincheap an réimse. Tagraíodh don ghné tionchair seo i gCaibidil a Cúig den saothar seo, agus an éifeacht atá ag stádas teanga sa chóras oideachais ar an seachadadh teanga go hidirghlúineach i réimse an teaghlaigh.

¹⁰ *‘Highly Limited Domains’*.

¹¹ *‘Extinct’*.

¹² Níor soláthraíodh céimeanna éagobhsaíochta le haghaidh thoisce uimhir a dó i gcáipéis UNESCO.

¹³ Smaoinítear ar na teangacha mar theangacha ceannasacha agus mar theangacha neamhcheannasacha.

Leis an toisc seo, agus tosca eile, tá faisnéis tionlacain le hais an tábla, agus leathnaítear ar shainmhínte infheidhme na gcéimeanna éagsúla. I gcás chéim a cúig, ‘úsáid uilíoch na teanga’, maítear gur teanga í a mbaineann an grúpa eitneatheangeolaíoch úsáid aisti, le haghaidh; ‘... *interaction, identity, thinking, creativity and entertainment, and is actively used in all discourse domains for all purposes*’ (UNESCO, 2003, lch 9). Is cur síos gonta é seo, ach tá an-chuid riachtanas ag baint leis an gcéim seo. I dtús báire, is gá sainmhíniú a sholáthar ar choincheap an ghrúpa eitneatheangeolaíoch, sainmhíniú nach dtugtar i gcáipéis UNESCO go follasach. Glactar leis gur grúpa cainteoirí atá i gceist, a bhfuil teanga agus cultúr faoi leith acu, a thugann féiniúlacht uathúil dóibh. Cé go maítear go hiondúil gur tearc iad na difríochtaí idir cainteoirí na Gaeilge agus cainteoirí an Bhéarla in Éirinn ó thaobh cultúir de (is cainteoirí dátheangacha iad cainteoirí na Gaeilge), is trí lionsaí éagsúla a bhreathnaíonn siad ar an saol de dheasca na teanga (na dteangacha) a mbaineann siad úsáid aisti (astu), agus ar an ábhar sin, is féidir linn iniúchadh a dhéanamh orthu go leithleach.

Ag filleadh ar chéim a cúig, is gá an cheist seo a chur mar sin: an í an Ghaeilge an teanga ar bhain cainteoirí na teanga úsáid aisti le haghaidh idirghníomhaíochta, féiniúlachta,^[14] smaointeoireachta, cruthaitheachta, agus siamsaíochta, agus an bhféadfaí a mhaíomh gur baineadh (nó go mbaintear fiú) úsáid aisti, go gníomhach, sna **réimsí dioscúrsa go léir**, agus le haghaidh na **bhfeidhmeanna go léir**? I dtaighde a rinne Ní Chonchúir ar fheasacht sochtheangeolaíochta agus riachtanais siollabais chainteoirí dúchais na Gaeltacha, d’eagraigh sí grúpa fócais

¹⁴ ‘Thabharfadh fianaise na suirbhéanna ar a ndéantar athbhreithniú sa pháipéar seo [CILAR (1975), Ó Riagáin agus Ó Gliasáin (1984), Ó Riagáin agus Ó Gliasáin (1994), Ó Riagáin (2007)], le tuiscint go bhfuil an ról lárnach a measann pobal na hÉireann a bheith ag an nGaeilge i sainmhíniú agus i gcaomhnú na féiniúlachta náisiúnta tar éis aistriú go pointe nach dearcadh an mhóraimh a thuilleadh é’, (Ó Riagáin, 2012, lch 125).

a chuimsigh ochtar cainteoirí óga dara leibhéal Gaeltachta. Thug sí (2012, lch 126) laghad úsáide na Gaeilge i measc na ndéagóirí seo faoi deara:

Faisnéis shuntasach a tháinig ón ngrúpa fócais maidir le scileanna labhartha ná a laghad úsáide a bhaineann an spriocghrúpa as an nGaeilge. Labhraíonn formhór na rannpháirtithe Gaeilge lena máithreacha agus le gaolta áirithe níos sine ná iad féin. Ní labhraíonn ach beirt de na rannpháirtithe Gaeilge lena siblíní an t-am ar fad, áfach, ach baineann siad leas aisti lena ndeirfiúreacha agus lena ndeartháireacha mar theanga cheilte sa Ghalltacht agus thar lear. Dúirt gach rannpháirtí nach labhraíonn siad aon Ghaeilge eatarthu féin, cé go raibh beirt chol ceathrair i láthair a dúirt go labhraíonn siadsan Gaeilge le chéile nuair nach mbíonn cairde eile i láthair. Thug na rannpháirtithe le fios go raibh sé nádúrtha dóibh Béarla a labhairt eatarthu féin (seachas Gaeilge). Bhí sé suntasach chomh maith gur labhair siad i mBéarla go minic le chéile le linn an ghrúpa fócais, fiú os comhair an taighdeora seo, amhail is nach raibh an taighdeoir i láthair! Tugann sin le fios gur láidre a gcleachtas fhéiniúlachta ghallda ná an diméan foirmiúil Gaelach ina raibh siad.

Dearbhaítear sa mhír anailíse seo, nach mbaintear úsáid uilíoch as an nGaeilge, patrúin arbh fhéidir a rianú siar deich mbliana ar a laghad agus iad ag teacht le paraiméadair an taighde seo.¹⁵ Ina theannta sin, ní foláir an cheist seo a chur: an gcomhlíonann cainteoirí an Bhéarla na critéir uilíocha? Léiríonn an tábla thíos roinnt réimsí éagsúla a ndéantar iniúchadh orthu i gcaitheamh an tsaothair seo. Beifear ag tabhairt airde ar na trí cinn dheireanacha de réir a chéile, ach feictear ón gcéad cheann, réimse an teaghlaigh, gur ag streachailt atá an Ghaeilge sa réimse seo le tamall anuas, agus ar an ábhar sin, ní céim oiriúnach í céim a cúig do staid na Gaeilge ag deireadh an fichiú haois. Tagraíonn Lewis (2006, lch 26) do thábhacht an réimse seo go háirithe, agus maíonn sé go bhfuil gach seans ann gur i mbaol atá teanga mura mbaintear úsáid aisti a thuilleadh i réimse an teaghlaigh, réimse na gcairde agus réimse na comharsanachta; na croiréimsí, mar a thugann sé orthu. Glactar leis, áfach, go dtí go léirítear a mhalairt, gur lipéad oiriúnach í an ‘úsáid uilíoch’ le haghaidh staid an Bhéarla.¹⁶

¹⁵ Féach mar shampla Ó Riagáin (1997) agus Hickey, Ó Ciosáin agus Ní Ghallchóir (1999).

¹⁶ Maíonn Ó Riagáin (2012, lch 112): ‘I gcaitheamh na staire, cruthaíodh tuiseint gur rud beagmhaitheasach forimeallach í an Ghaeilge, i gcomparáid le húdaracht agus le “huilíochas” an

Tábla 7:2 Úsáid na Gaeilge agus an Bhéarla i Réimsí faoi leith

Réimsí	Gaeilge	Béarla
Teaghlach	Úsáid agus sealbhú iomlán na teanga laghdaithe sa réimse seo ó thaobh chainteoirí Gaeilge na Gaeltachta de. Níor leagadh béim ar struchtúr glúine a chruthú d'fhoghlaimoirí na teanga sa réimse seo.	Is sábháilte atá an Béarla sa réimse seo, ina labhraíonn na glúnta uilig an teanga agus déantar seachadadh teanga iomlán uirthi.
Polaitíocht	Le hiniúchadh i gCaibidil a Deich.	
Oideachas	Le hiniúchadh i gCaibidil a hOcht agus a Naoi.	
Meáin Chumarsáide	Le hiniúchadh i gCaibidil a hOcht.	

Is í an ceathrú céim den toisc seo, an chothroime ilteangach, an chéad chéim a thagraíonn d'úsáid dhá theanga a shamhlaítear a bheith ar bhonn cothrom.¹⁷ I dtábla eolais na toisce, luaitear go bhféadfaí dhá theanga, nó níos mó, a úsáid i bhformhór na réimsí sóisialta, agus le haghaidh fhormhór na bhfeidhmeanna, ach leathnaítear go suntasach ar mhíniú na céime seo sa mhír bhreise. Maítear ag tús an eolais bhreise ar an gcéim seo: *‘One or more dominant languages rather than the language of the ethnolinguistic group [Gaeilge sa chás seo], is/are the primary language(s) in most official domains: government, public offices and educational institutions’* (UNESCO, 2003, lch 9). Léireofar, diaidh ar ndiaidh, bailíocht an ráitis seo, agus an chaoi ina raibh/bhfuil an Béarla in úsáid mar phríomhtheanga i réimsí oifigiúla na tíre. Is gné fhíorthábhachtach í seo i ndearadh foriomlán an

Bhéarla, de bhrí go raibh an teanga sin á labhairt ag grúpaí níos cumhachtaí in Éirinn agus ar fud an domhain’.

¹⁷ Is é an sainmhíniú a sholáthraíonn an foclóir *Merriam-Webster* (gan dáta) ar an bhfocal cothroime nó ‘parity’ ná: *‘the quality or state of being equal or equivalent’*.

taighde seo. Maíonn Pohl gur réimse bunúsach é an réimse oifigiúil i bhfoirmiú an dátheangachais chothrománaigh, agus is gá go mbeadh ionannas stádais bainte amach ag an dá theanga a bheadh á n-imscrúdú ann. Tabharfar aghaidh ar dhá fho-réimse faoi leith den réimse oifigiúil i gcaitheamh an tsaothair seo, fo-réimsí a dtagraítear dóibh i gcáipéis UNESCO – réimse an rialtais agus réimse na n-institiúidí oideachais.¹⁸ Leathnaítear tuilleadh ar nótaí míniúcháin an cheathrú céim seo, agus maítear: *‘The language in question, however, may well continue to be integral to a number of public domains, especially in traditional religious institutions, local stores and those places where members of the community socialize’* (UNESCO, 2003, lch 9). Tá cruinneas áirithe ag baint leis an ráiteas seo i leith roinnt ceantar Gaeltachta, agus chloistí cinnte an teanga i siopaí, i gcaiféanna agus i dtithe tábhairne, in amanna, ag deireadh na tréimhse iniúchta, ach faraor, ní oireann a leithéid de chur síos, ar scála náisiúnta, do bhunriachtanais chainteoirí na Gaeilge. Leanann sainmhíniú na cothroime ilteangaí ar aghaidh d’fhonn cómhaireachtáil na teanga ceannasaí agus na teanga neamhcheannasaí a léiriú ar bhealach feidhme, .i. an débhéascna. Is éard atá i gceist le cómhaireachtáil na dteangacha, ó thaobh an tsainmhínithe seo de ná, staid ina mbaintear úsáid as an teanga neamhcheannasach i gcomhthéacsanna neamhfhoirmeáilte agus réimsí an bhaile, agus úsáid as an teanga cheannasach i gcomhthéacsanna oifigiúla agus poiblí. Is ar bhonn gréasán sóisialta a bhí, agus atá, úsáid na Gaeilge bunaithe, áfach, i gcás na hÉireann, agus ní ar bhonn réimsí nó le haghaidh feidhmeanna faoi leith. Léiríonn Ó Murchú (1988, lch 248) an méid sin nuair a mhaíonn sé: *‘First of all, there is no diglossia. Both languages occur over the full range of social domains, though the use of Irish in many of them is, of course, minimal’*. De bharr dháileadh na dteangacha ar an gcaoi sin,

¹⁸ Mar a luadh cheana, déanfar é seo trí chás-staidéir ar cháipéisí Fhianna Fáil, ar dhíospóireachtaí Dháil Éireann agus ar scoileanna ina raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc le linn an fichiú haois.

áitíonn sé (1988, lch 248); ‘... *for the Republic of Ireland as a whole there is, to use the jargon, universal horizontal bilingualism*’, coincheap atá á mhionscrúdú sa saothar seo.

Tugadh aird ar ghné an réimse i dtuairisc CILAR, a foilsíodh sa bhliain 1975. Ba Choiste é a bunaíodh chun tacaíocht an phobail i leith pholasaí na Gaeilge a fhionnadh, agus díríodh ar an nasc idir tacaíocht idé-eolaíoch na Gaeilge agus aicmí sóisialta na sochaí, ar ról na ngréasán sóisialta, agus ar an ngaol idir polasaí na teanga agus cúrsaí oideachais (Ó Riagáin, 1997, lch 32). Maíonn Ó Riagáin (1997, lch 33):

As in the case of any research report, the picture of bilingualism presented in the Committee’s report reflected the perspective from which the phenomenon was viewed by the Committee’s research team. Data on language behaviour were collected on the premise that social use of Irish would be found to have a “domain” pattern. This hypothesis implied that “the choice of one language in preference to another equally accessible language is made more or less consciously and consistently with reference to situations or topics, these being possibly centred around institutional settings (or domains) such as home, work, or public administration” (CILAR 1975: 230). Further, “each domain can be broken down into component parts, which are basic to its definition, and which we refer to as speech events. Speech events in turn are separable into such components as the role relationships of the people in the speech event, their rights and duties, the goals of the verbal interaction, the setting or locale, the topic and the language” (CILAR 1975: 233).

Léirigh taighde CILAR ar deireadh, áfach, nach ar mhúnla réimse a bhí rogha an chainteora bunaithe, maidir le teanga amháin thar theanga eile a úsáid in idirghníomhaíocht shóisialta faoi leith, ach ba chosúil gur ar ghréasáin shóisialta a bhí sé fréamhaithe. Dhealraigh sé gur mhúnlaigh gréasáin chairde agus lucht aitheantais, a raibh eolas pearsanta acu ar a chéile, úsáid teanga faoi leith (thar theanga eile) go príomhúil, sa Ghaeltacht agus lasmuigh di. Ba é tátal an taighde ná go raibh athróga féideartha éagsúla a raibh tionchar nach beag acu ar rogha teanga an chainteora, athróga lenar áiríodh mothúcháin iarbhíre an chainteora i dtaobh na Gaeilge, intinn an chainteora i leith an Ghaeilge a úsáid, agus fíorúsáid

na Gaeilge ag an gcainteoir, nó iompar an chainteora ina leith. Cuimsíodh na gnéithe seo a leanas mar chuid de na hathrúga céanna: i) an cineál caidrimh shóisialta idir na cainteoirí; ii) struchtúr na suíomhanna institiúideacha ina dtarlaíonn gníomhartha cainte; iii) rímháistreacht theangeolaíoch na gcainteoirí agus; iv) aidhm nó feidhm an ghnímh chainte (Ó Riagáin, 1997, lch 33). Is cosúil ón méid seo thuas, mar sin, nach céim oiriúnach í céim a ceathair le haghaidh staid na Gaeilge ach an oiread, de dheasca na bhforálacha dailte seo.

Tugtar ‘réimsí ag dul i léig de réir a chéile’ ar chéim a trí den toisc seo, agus maítear san eolas breise go ngéilleann an teanga neamhcheannasach do theanga eile, go dtosaíonn tuismitheoirí ag baint úsáide as an teanga cheannasach lena bpáistí go laethúil i réimse an teaghlaigh, agus gurb é an toradh air seo ná go mbíonn na páistí seo ina ‘leathcainteoirí’, nó ‘*semi-speakers*’ (dátheangaigh ghlacacha) ina dteanga féin.¹⁹ Anuas ar an méid sin, maítear gur gnách do thuismitheoirí, agus do bhaill níos sine den phobal teanga, a bheith dátheangach go táirgiúil sa dá theanga (sa teanga dhúchais agus sa teanga cheannasach), agus gur cosúil go dtuigeann siad agus go labhraíonn siad an dá theanga araon.²⁰ Maítear leis, go bhfuil gach seans ann gur páistí dátheangacha atá i dteaghlaigh faoi leith a bhaineann úsáid ghníomhach as an teanga dhúchais. Tagraíonn Ní Chonchúir (2012, lch 113) don nós seo nuair a deir sí: ‘Faoi mar a léirigh SCT (2007: 319), tá aos óg na Gaeltachta níos compordaí á gcur féin in iúl as Béarla ná as Gaeilge, fiú amháin iad siúd atá á dtógáil le Gaeilge go haonteangach sa bhaile,

¹⁹ ‘Ceann de na staidéir is cáiliúla ar chumas laghdaithe i measc cainteoirí dúchais is ea taighde Dorian in Albain (1981). Is í a chum an téarma “*semi-speaker*”: “*Unlike the older Gaelic-dominant bilinguals, the semi-speakers are not fully proficient in Gaelic. They speak it with varying degrees of less than full fluency, and their grammar (and usually also their phonology) is markedly aberrant in terms of the fluent speaker norm*”, (Ní Chonchúir, 2012, lch 114).

²⁰ Creideann Lenoach, Ó Giollagáin agus Ó Curnáin (2012, lch 4) go tréan gurb é; ‘... an dátheangachas aontreoch comhuaineach is bun le géarchéim na Gaeltachta comhaimseartha’.

dá íorónta sin'.²¹ Pléadh roinnt de na saincheistanna seo sa chaibidil bunaithe ar thoisc uimhir a haon de chreatlach teoriciúil UNESCO, an seachadadh teanga go hidirghlúineach, agus léiríodh na fadhbanna ollmhóra atá tugtha faoi deara maidir leis an geleachtas seo ó thaobh na Gaeilge de. Maíonn Lenoach (2012, lch 19):

Léiríonn an fhianaise shochtheangeolaíochta (.i. teangeolaíocht agus socheolaíocht) gur á chreimeadh go tréan atá struchtúr na Gaeilge sa Ghaeltacht ar dlúthchuid de phróiseas meatha labhairt na teanga trí chéile é – idir an laghdú ar líon na gcainteoirí agus an cúngú tíreolaíochta. Ó tháinig cúinsí sóisialta sár-nua-aoiseacha i dtreis i seascaidí na haoise seo caite, tá meath leanúnach ag teacht ar an nGaeilge Thraidisiúnta idir fhoclóir, chomhréir, mhoirfeolaíocht, fhóineolaíocht agus struchtúir eile. Fágann sin gur Gaeilge Iarthraidisiúnta a shealbhaigh formhór na gcainteoirí a rugadh ó shin i leith. Is tréine an laghdú i measc na gcainteoirí a rugadh ó 1990 i leith sa chaoi is gur dócha gur gar do phointe foircneach ar an gcointeanóid meatha struchtúir atá an Ghaeilge agus gur aistriú iomlán go Béarla – teanga na príomhfheidhmiúlachta sóisialta agus cogneolaíochta – an chéad chéim eile, d'uireasa na hidirghabhála nach léir a bheith ar na bacáin.

Cé go bhfuil an-tábhacht ag baint leis an seachadadh teanga go hidirghlúineach; '... is léir, áfach, gur ceist níos casta agus níos achrannaí fós é i bhfianaise an tsealbhaithe easnamhaigh', agus go bhfuil géarghá ann, an Ghaeilge neamhlaghdaithe a; '... lonnú in athuair sa teaghlach agus i ndiméin agus i ngréasáin eile na Gaeltachta' (Lenoach, 2012, lch 108). D'fhonn an sprioc seo a chur i gcrích, maíonn Lenoach (2012, lch 108); '... nach bhfuil sé d'acmhainn ag tuismitheoirí as a stuaim féin a chinntiú gur Gaeilge neamhlaghdaithe a bheidh ag a gclann, [agus ar an ábhar sin], caithfear nasc níos dlúithe a chothú idir an teaghlach agus na forais teanga sa Ghaeltacht le cur in aghaidh mhaidhm an laghdaithe'. Rinne Hickey, Ó Ciosáin agus Ní Ghallchóir (1999) taighde ar na spriocanna, ar na modhanna agus ar na riachtanais a bhí ag naíonraí na Gaeltachta, ag deireadh an fichiú haois, sa saothar *Luathoideachas trí Ghaeilge sa Ghaeltacht*. Tugadh faoi deara (Hickey, Ó Ciosáin agus Ní Ghallchóir, 1999, lgh

²¹ Déantar tagairt anseo do shaothar Uí Ghiollagáin, Mhic Dhonnacha, Ní Chualáin, Ní Shéaghdha agus O'Brien (2007a).

1-2); ‘... tionchar an mheascáin chumais sa Ghaeilge i naíonraí na Gaeltachta... meascán de pháistí ó theaghlaigh lánGhaeilge, ó theaghlaigh dhátheangacha, agus ó theaghlaigh lánBhéarla’. Dearbhaíodh, gur bunaíodh an réasúnú laistiar de ghluaiseacht na naíonraí, ar an tuiscint:

1. go ndéanann an luathoideachas leas an pháiste, leas an teaghlaigh agus leas an phobail;
2. go ndéanann páistí óga an dara teanga a shealbhú go nádúrtha ach na tosca cuí a bheith ann;
3. go gcabhraíonn an luathoideachas trí Ghaeilge le leathnú ar úsáid na Gaeilge i réimse an teaghlaigh, rud a chabhraíonn ina dhiaidh sin lena himeascadh sa phobal (Hickey, Ó Ciosáin agus Ní Ghallchóir, 1999, lch 3).

Aithnítear sa saothar céanna meath na Gaeilge mar theanga an teaghlaigh i gcomhthéacs sochtheangeolaíoch na Gaeltachta, agus maítear gur go cinnte i mbaol a bhí sí ag deireadh an fichiú haois (Hickey, Ó Ciosáin agus Ní Ghallchóir, 1999, lch 11). Tagraíonn údair an tsaothair do leabhar Uí Riagáin, *Language policy and social reproduction: Ireland 1893-1993*, agus dearbhaíonn siad (1999, lch 11):

... taispeánann sé [Ó Riagáin] nach próiseas leanúnach ó na fichidí atá i gceist sa mheath seo, ach gur éirigh sé níos tapúla ó na seascaidí, nuair a tháinig athruithe móra, mar shampla i gcúrsaí socheacnamaíochta, sna gréasáin shóisialta agus san oideachas. D’imigh cainteoirí ó dhúchas ón nGaeltacht ag lorg oibre, agus ar an taobh eile tharla imirce chuig an nGaeltacht a chuir le líon na mBéarlóirí.

Tugtar faoi deara leis, go raibh; ‘... cainteoirí dúchais ag pósadh Béarlóirí agus ag tógáil a gclann le Béarla, agus bhí lánúineacha a raibh Gaeilge acu ag labhairt Béarla lena bpáistí, chun a bheith cinnte go mbeadh Béarla acu agus iad ag lorg oibre lasmuigh den Ghaeltacht’ (Hickey, Ó Ciosáin agus Ní Ghallchóir, 1999, lch 12). Tagraíonn Hickey, Ó Ciosáin agus Ní Ghallchóir do cháipéis eile ar an téama seo freisin, páipéar Nic Ghiolla Phádraig (1994), ‘*The Status of Irish as a Mother tongue or Primary Language*’, a rinne anailís ar fhigiúirí an daonáirimh maidir le húsáid na Gaeilge mar mháthairtheanga sa Ghaeltacht agus sna limistéir

taobh amuigh de limistéir na Gaeltachta araon. Maíonn Hickey, Ó Ciosáin agus Ní Ghallchóir (1999, lch 12) gur:

... thaispeáin sí [Nic Ghiolla Phádraig] gurbh fhearr an seans a bhí ag tuismitheoirí a bhí líofa i nGaeilge páiste a thógáil le Gaeilge sa Ghaeltacht ná mar a bhí ag duine a bhí líofa ach a bhí ina chónaí sa Ghalltacht. Mar sin féin, chruthaigh sí gur mhó líon na dteaghlach a bhí sa Ghaeltacht ina raibh na tuismitheoirí ina gcainteoirí dúchais ná mar a cheapfaí ó líon an bpáistí a bhí líofa i nGaeilge. Is é sin le rá, bhí roinnt mhaith cainteoirí líofa ag tógáil a bpáistí le Béarla.

Thuairiscigh Nic Ghiolla Phádraig go raibh 43.5% de na páistí 3-4 bliana d'aois sa Ghaeltacht in ann Gaeilge a labhairt ó fhigiúirí Dhaonáireamh 1986, figiúr gar go leor don 48% a mhaígh Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge a bhí ann sa bhliain 1995 (Hickey, Ó Ciosáin agus Ní Ghallchóir, 1999, lch 12). Ó thaobh cumas teanga de, thaispeáin Hickey (1997) ina saothar, *An Luath-Thumadh in Éirinn*, in ainneoin go raibh tuismitheoir amháin ar a laghad ina chainteoir dhúchais ag 44% de na páistí naíonra sa Ghaeltacht, agus tuismitheoir amháin ar a laghad a raibh cumas measartha maith acu sa Ghaeilge ag 27% eile díobh (71% ar an iomlán), ‘... [nach] raibh Gaeilge líofa ach ag 30% de na páistí roimh fhreastal ar an naíonra dóibh. Ní raibh Gaeilge ar bith, nó ní raibh ach Gaeilge lag ag 70% de na páistí roimh dhul chuig an naíonra dóibh, rud a thaispeánann nach raibh mórán Gaeilge in úsáid i roinnt mhaith teaghlach “dátheangach”’ (Hickey, Ó Ciosáin agus Ní Ghallchóir, 1999, lch 17). Is cosúil ón bhfaisnéis seo uilig, gur céim oiriúnach í céim a trí den toisc seo ar mhaithe le cur síos a dhéanamh ar stádas na Gaeilge ó thaobh iompuithe i réimsí úsáide na teanga de, agus gur ag dul i léig a bhí na réimsí seo, de réir a chéile, le linn na tréimhse iniúchta. Is léir gur ghéill an Ghaeilge (teanga neamhcheannasach) don Bhéarla (teanga cheannasach), agus gur thosaigh tuismitheoirí ag baint úsáide as an teanga cheannasach lena bpáistí go laethúil i réimse an teaghlaigh, agus gurbh é an toradh a bhí air seo ná go raibh na páistí seo ina ‘leathchainteoirí’ ina dteanga féin.

Le haghaidh chéim a dó den toisc seo, tugtar ‘réimsí teoranta nó foirmiúla’, ar chéim i mbaol na teanga. Maítear gur céim oiriúnach í seo do theangacha neamhcheannasacha a mbaintear úsáid astu i réimsí fíorfhoirmeálta amháin, a mbíonn gnéithe deasghnátha agus riaracháin ag baint leo. Tá seans ann leis, go mbaintear úsáid as an teanga chéanna ag an ionad pobail, ag féilte agus ag ócáidí searmanais, áiteanna a mbíonn deis ag baill phobail atá níos sine bualadh lena chéile. D’fhéadfaí tithe faoi leith a bheith san áireamh chomh maith, ó thaobh an réimse theoranta de, tithe ina bhfuil cónaí ar sheantuismitheoirí, agus ar bhaill teaghlaigh shínte eile atá níos sine, agus áiteanna tionóla traidisiúnta eile do dhaoine aosta. Maítear leis, gur féidir le han-chuid daoine an teanga a thuiscint, ach nach féidir leo í a labhairt. Is in úsáid fós (agus a bhí ag deireadh an fichiú haois) atá an Ghaeilge i raon leathan réimsí, cé gur beag atá an úsáid i roinnt díobh. Tabharfar aghaidh ar úsáid na Gaeilge i réimse na meán, an oideachais agus na polaitíochta go háirithe, sna caibidlí atá fós le teacht, agus léireofar nach céim iomchuí í seo ach oiread do riocht na Gaeilge.

Ag eascairt as seo, glactar leis nach céimeanna oiriúnacha iad céimeanna a haon nó a náid ach an oiread, céimeanna a bhfuil tuilleadh meatha ag baint leo. Tugtar ‘réimsí thar a bheith teoranta’ ar chéim a haon den toisc iompaithe, agus maítear go mbaintear úsáid as an teanga neamhcheannasach i réimsí atá thar a bheith srianta nó teoranta ag ócáidí atá an-speisialta, ag corrdhuine den phobal, .i. ceannairí deasghnátha ag ócáidí searmanais. Luaitear freisin go bhfuil seans ann gur cuimhin le roinnt daoine eile blaiseadh den teanga ar a laghad, daoine ar a dtugtar cuimhnitheoirí^[22] orthu.

²² ‘Rememberers’, (UNESCO, 2003, lch 10).

Don chéim dheireanach, céim a náid, cuirtear an lipéad ‘imithe in éag’ le teanga, mura mbaintear úsáid aisti ag aon am, nó in aon áit ag aon duine. Tá nóta curtha ag deireadh na toisce seo ina ndearbhaítear: ‘*Note that multilingualism is a fact of life in most areas of the world. Speakers do not have to be monolingual for their language to be vital. However, it is crucial that the indigenous language serve a meaningful function in culturally important domains*’ (UNESCO, 2003, lch 11).²³ Leagtar béim sa nóta seo ar fheidhm bhríoch a bheith ag an teanga i réimsí lena n-áirítear, réimse an teaghlaigh, na polaitíochta, an oideachais agus na meán cumarsáide, má táthar chun an dátheangachas sochaíoch, agus aonair, a chur chun cinn agus a normalú.

Is focal fíorthábhachtach é an focal ‘feidhm’ don toisc seo freisin, agus tá sé tugtha faoi deara go gceanglaítear é le coincheap na sochaí, agus coincheap na teanga go rímhinic sa ghort taighde seo. Is iad na sainmhínithe ábhartha a sholáthraíonn na *Oxford Dictionaries* (gan dáta) ar an bhfocal seo ná:

- a) an activity that is natural to or the purpose of a person or thing: bridges perform the function of providing access across water; agus;
- b) practical use or purpose in design: building designs that prioritize style over function.

Is coincheap é, mar sin, a shamhlaítear a bheith ceangailte go dlúth le smaointe úsáide agus cuspóra, .i. cén úsáid iarbhír a bhaintear as an teanga, agus cad is fiú an teanga a fhoghlaim – cén cuspóir follasach a bhaineann leis an bpróiseas sealbhaithe agus foghlamtha. Cuireadh an cheist seo thíos, i gcaibidil léirbhreithnithe an tsaothair seo, ceist a d’eascair as sainmhíniú choincheap an dátheangachais shochoaíoch:

²³ Cuireadh ‘*not*’ agus ‘*meaningful function*’ i gcló iodálach sa téacs bunaidh.

- céard iad na feidhmeanna sa tsochaí a éilíonn go mbeadh méid áirithe daoine cumasach sa dá theanga – agus cén chaoi a mbaintear úsáid as an dá theanga sin i gcomhar lena chéile, sna feidhmeanna sin?

Sa chás seo, glactar leis go gcialláíonn ‘feidhmeanna na sochaí’, réimsí nó sféir de ghníomhaíochtaí cinnte ina bhfuil gá le cumarsáid dhátheangach .i. réimse an oideachais agus réimse na polaitíochta. Déantar machnamh ar an bhfiorghá, áfach, a bheith dátheangach sna réimsí seo i gcás na hÉireann, agus an chaoi gur cinntíodh gur baineadh úsáid lánbhrí as an mBéarla agus as an nGaeilge araon. Is léir nach raibh sé mar ionchas nó riachtanas go mbeadh gach duine, nó fiú tromlach na bhfostaithe dátheangach, ag leibhéal ard, i státseirbhís na tíre ag deireadh na tréimhse iniúchta. Maítear ar leathanach gréasáin *Site for Language Management in Canada, Official Languages and Bilingualism Institute* (gan dáta):

... all of Ireland's government structure is bilingual, and public servants have been required to pass a proficiency test in Irish since at least 1999.^[24] Since then, the government requires that at least one Irish-speaking person be working for all administrative services. Still, the insistence on bilingualism in government services is more symbolic than truly necessary; that's because one's citizen's insistence on the use of Irish in the management of his or her case can substantially delay the processing of his or her file-even if most of the official documentation is already bilingual.

Feictear ón mír seo, an chaoi go bhféadfadh an té a roghnódh úsáid a bhaint as an nGaeilge leis an státseirbhís a bheith faoi mhíbhuntáiste ó thaobh ama agus ó thaobh chaighdeán na seirbhíse de, agus ní haon ionadh mar sin, go mbainfeadh cainteoir Gaeilge (cainteoir dátheangach cumasach) úsáid as an mBéarla sa

²⁴ Tá an ráiteas seo mícheart. Scrúdú roghnach is ea an tástáil inniúlachta seo atá i bhfeidhm ó na 1970idí nuair a cuireadh deireadh leis an nGaeilge éigeantach sa Státseirbhís. Féach an tSeirbhís um Cheapacháin Phoiblí (gan dáta) agus Delap (2010). Fógraíodh athrú ó thaobh chur chuige an Stáit de i mí Dheireadh Fómhair 2013 chun cur le líon na státseirbhíseach ar féidir leo seirbhís a chur ar fáil i nGaeilge. I ndíospóireacht i Seanad na hÉireann, mhaígh an tAire Stáit Brian Hayes (2013): ‘*We have now given practical effect to the commitments in the measures to support Irish language proficiency in the civil service that was unveiled last week. The policy includes provision for a sub-panel of functional bilinguals equal to 6% of the main panel for future recruitment and, where appropriate, promotion competitions. Successful candidates from the main competition panel will be tested on a basis of a rigorous written and oral Irish test and must be able to provide a full range of services to customers - and internally within Departments - in Irish and must be designated for that purpose for a period of time*’.

chomhthéacs seo. Táthar sa tóir ar shlí mar sin, a bhféadfaí an neamhchothroime seo a réiteach.

Ag filleadh ar chreatlach UNESCO, is í an fhadhb a bhaineann leis an toisc seo, dar le Lewis (2006, lch 26) ná, go bhfuil neamhréir shoiléir ann idir dearadh na creatlaí agus na gceisteanna, agus oiriúint na sonraí atá ar fáil. Maíonn sé (2006, lch 26):

Both (perspective of the framework and of the data sources) are concerned about documenting the situation of the languages in terms of their use, but the data sources take a more synchronic perspective describing what domains the languages are (or were, at the time of observation) being used in. The framework takes a more diachronic perspective asking about what domains the languages are no longer being used in. This difference makes it difficult, at times, to determine an adequate answer to the question based on the data available.

Rinneadh iarracht, le cúnamh ón ábhar foilsithe ar úsáid na Gaeilge i réimsí faoi leith, an t-eolas seo a chur in oiriúint do chéimeanna na creatlaí, a thugann le fios gur céim oiriúnach í céim a trí do staid na Gaeilge.

7.3 Tabhairt Isteach na Gaeilge i Réimsí Nua Úsáide

An Ghaeilge a shábháil ón mbás a bhí ag bagairt uirthi, agus í a chur i réim athuir ar fud na tíre dá bhféadfaí sin – b’shin cuspóir teanga an Stáit nua (Ó Riain, 1994, lch 8).

Pléann Ó Riain ‘pleanáil stádais na teanga’ ina shaothar ar an bpleanáil teanga in Éirinn le linn an fichiú haois, agus déanann sé cur síos beacht ar an méid a bhí le déanamh ag an stát nua maidir leis an nGaeilge a thabhairt isteach i réimsí nua. Luann Ó Riain (1994, lch 15) óráid faoi leith a thug an tIar-Aire Oideachais, Seoirse Ó Colla ag Comhdháil na Meánmhúinteoirí sa bhliain 1965 ar an ábhar seo, inar labhair sé faoin bplean aonteangach a bhí ann an Ghaeilge a athbhunú ar bhonn aonteangach toisc nach raibh, ‘... aon bhrí ná ciall le pobal ná le cultúr dátheangach’. Maíonn Ó Riain (1994, lch 16) gurbh é an rud a bhí ar siúl ag an

gCollach ina chuid cainte ná a, ‘... s[h]oiléiriú cén teanga is mian leis an Stát a bheith in uachtar i réimsí éagsúla, agus go ginearálta’. Ba í an ghné seo, ‘réimsí úsáide na teanga’, agus an easpa tuisceana ina taobh, a chruthaigh constaicí maidir le cur chun cinn na Gaeilge, dar le hÓ Riain (1994, lch 92):

Gné eile de scéal seo na húsáide teanga, nár tuigeadh puinn, is ea an prionsabal sochtheangeolaíochta gur ar líon na réimsí ina bhfuil ceannas ag teanga, .i. líon na réimsí nach gnách glacadh ag an bpobal le húsáid aon teanga eile iontu, a bhraitheann buaine na teanga sin. Is cosúil ó thaithí na hÉireann gur fíor seo go fiú faoi na mionréimsí, mar shampla, canadh Amhrán na bhFiann, a bhíonn as Gaeilge ar fud an Stáit sa tslí is nach eol dá lán daoine óga na focail as Béarla a thuilleadh. Is dealraitheach gur i gcodanna áirithe de Thuaisceart Éireann amháin a chantar as Béarla anois é, rud a thacaíonn le fírinne phrionsabal an dlú[s] úsáide...

Luann Ó Riain ansin, mionréimsí eile, nó feidhmeanna ar bhealach, ar tugadh leagan Gaeilge amháin dóibh, mionréimsí lenar áiríodh ainmneacha na bhforas Státurraithe agus téarmaí áirithe polaitíochta, .i. CIÉ, Bord na Móna, an Taoiseach agus an Ceann Comhairle. Ghlac an pobal leis na téarmaí seo go buan, ach, ‘... sa chás gur deineadh iarracht dhá ainm a bhaisteadh ar fhoras nua, ámh, mar ESB/BSL, an téarma Béarla a úsáideadh agus níor lean aon bhuaire den téarma Gaeilge go fiú nuair is as Gaeilge atá an eagraíocht á plé. Níor tuigeadh an prionsabal seo go forleathan’ (Ó Riain, 1994, lgh 92-3). Leagann Ó Riain béim faoi leith sa mhéid seo chomh maith, ar ghné an dlúis úsaide. Maíonn sé (1994, lch 43):

... nuair is i dteanga áirithe a tharlaíonn formhór na n-ócáidí cainte ag formhór an phobail in aon réimse ar leith, bíonn claonadh ag dlús na húsáide an chuid eile den phobal a tharraingt i dtreo teanga an tromlaigh, .i. nuair a bhíonn ceannas ag teanga in aon réimse, is gnách go leathann úsáid na teanga sin de réir a chéile i dtreo go mbíonn sí ina haonteanga úsáide sa réimse sin.

Déanann an Rianach tagairt don ról a bhí (agus atá) ag eagraíochtaí an phobail ó thaobh pleanáil teanga de, agus luann sé ról na hEaglaise Caitlicí Rómhánaí go háirithe le linn an fichiú haois toisc go raibh daoine ann, a deir sé (1994, lch 59), ‘... a d’éileodh gur mó tionchar na hEaglaise Caitlicí Rómhánaí sa Stát seo ná

tionchar an Stáit féin’. Soláthraíonn Ó Riain (1994, lch 59) smaoinemh amháin maidir leis an nGaeilge a neartú i réimse beag nó i mionréimse acusan, d’fhonn úsáid na Gaeilge a leathnú, ‘... sna deasghnátha rialta amhail an tAifreann’.

Dearbhaíonn sé (1994, lch 59):

Ba ghá, ar ndóigh, an leathnú seo a bheith de réir an phrionsabail shochtheangeolaíochta... .i. réimse beag a roghnú, mar shampla Paidir an Tiarna san Aifreann, agus a shocrú go mbeadh ceannas ag an nGaeilge sa réimse sin trína ordú gur as Gaeilge a déarfai an phaidir áirithe sin, mar thús, i ngach Aifreann gach Domhnach ar fud na hÉireann. B’éifeachtaí go mór an cur chuige seo ná an ceann a feidhmíodh, .i. an tAifreann ar fad a bheith as Gaeilge ar ócáidí ar leith, mar Lá ‘le Pádraig, nó ag am faoi leith agus giotaí éagsúla den Aifreann as Gaeilge ar ócáidí eile. Cur chuige neamhchinnte a bhí anseo cé gur chéim ar aghaidh an Ghaeilge a bheith ag teacht in ionad na Laidine i réimse na ndeasghnáth sa Ghaeltacht agus in Aifreann áirithe sa Ghalltacht.

Tá gá, mar sin, le cur chuige measctha ó thaobh teangacha de i réimsí faoi leith, ar bhonn náisiúnta, dar le hÓ Riain, a bheidh bunaithe ar ‘mhionréimsí’, nó ar chleachtais faoi leith. Seachas na teangacha a bheith scartha amach óna chéile, in úsáid i réimsí faoi leith ag daoine faoi leith (mar shampla úsáid na Gaeilge ag am cláraithe na mac léinn i nGaelcholáistí amháin), b’fhearr úsáid na dteangacha a phleanáil ar bhealach comhlántach le haghaidh mhic léinn uile na tíre. Déanann an Rianach (1994, lch 61) tagairt don easpa pleanála a tharla i réimse na heacnamaíochta chomh maith le linn na tréimhse iniúchta agus leagann sé an milleán ar dhrogall an Stáit idirghabháil a dhéanamh:

Ba mhó drogall an Stáit dul ag plé le réimsí nua i ngnéithe den saol seachas a chéile. Bhí drogall ar leith le brath ar réimsí an gheilleagair. Is deacair aon tátal eile a bhaint as an bhfíric nár thionscain an Stát go fiú na gníomhaíochta is lú chun úsáid na Gaeilge a leathadh go héifeachtach i gcúrsaí geilleagracha. Is fíor gur cuireadh ainm Gaeilge ar roinnt de na forais Státurraithe, an tsiombail in ionad an tathaig, ach níor ritheadh aon reachtaíocht chuimsitheach riamh faoi ionad na Gaeilge ar lipéid ar earraí, ar threoracha nó ar scríbhinní éagsúla ar an uile shaghas táirgí a cheannaíonn an pobal go laethúil mar shampla. Cuireadh comharthaí bóthair ar fáil go dátheangach ar fud na tíre ach cé gur cuireadh leagan dúchasach na logainmneacha ar bharr na gcomharthaí bhí sé i gcónaí níos lú ná an leagan “Béarla” ar na comharthaí. Ar éigean a d’fhéadfaí a éileamh go raibh (nó go bhfuil) an leagan amach seo ag teacht le stádas

bunreachtúil na Gaeilge mar “theanga náisiúnta” agus mar “phríomhtheanga oifigiúil”.

Spéisiúil go leor, tuairiscíodh sna meáin i 2013, ‘... [that] the Department of Transport has asked the NRA to trial run newly-designed road signs that would give the Irish language parity with English on the country’s roads for the first time in the history of the State’ (The Irish Times, 2013), agus is comhartha dóchais é seo ó thaobh an chomhionannais de. Agus réimse an gheilleagair, nó na heacnamaíochta, á phlé ag an Rianach, maíonn sé (1994, lch 61): ‘Thar aon rud eile, ámh, bhí an-leisce ar an Stát aghaidh a thabhairt ar an méid cur isteach ar an ngnó príobháideach ba ghá chun an Ghaeilge a leathadh go réadúil i réimse an gheilleagair, réimse a bhí go haonteangach faoi cheannas an Bhéarla leis na cianta’. Is réimse é seo a ndéantar tagairt dó go hindíreach, i gcaitheamh chaipéis UNESCO (2003) ar an mbeogacht teanga agus teangacha i mbaol:

- Language endangerment may be the result of external forces such as military, economic, religious, cultural or educational subjugation (UNESCO, 2003, lch 2);
- Meaningful contemporary roles (for minority languages) include the use of these languages in everyday life, commerce, education, writing, the arts and/or the media. Economic and political support by both local communities and national governments are needed to establish such roles (UNESCO, 2003, lch 2);
- Some speakers of endangered languages come to consider their own language backward and impractical. Such negative views are often directly related to the socioeconomic pressure of a dominant speech community (UNESCO, 2003, lch 4);
- Speakers may consider the dominant language to be the language of social and economic opportunity (UNESCO, 2003, lch 9);
- In general, however, literacy is directly linked with social and economic development. Books and materials on all topics for various ages and language abilities are needed (UNESCO, 2003, lch 12);
- If members view their language as a hindrance to economic mobility and integration into mainstream society, they may develop negative attitudes towards their language (UNESCO, 2003, lch 14).

Is léir, mar sin, gur gá róil lánbhí chomhaimseartha a chruthú don Ghaeilge i suíomhanna tráchtála a mbeifí ag súil leo go laethúil (.i. táille bhus a íoc, ceapaire

a ordú), agus ceangal dlúth a bhunú idir úsáid iarbhír phraiticiúil na teanga agus deiseanna fostaíochta.²⁵

Ba réimse ríthábhachtach eile é réimse na hoibre, ar theip ar an Stát úsáid na Gaeilge a leathnú ann, dar le hÓ Riain (1994, lch 62). Is riléir gur iarmhairt í seo ar an easpa Gaeilge a cuireadh chun cinn i réimse na heacnamaíochta. Pléifear réimse seo na hoibre ar bhealach níos mine sa chéad chaibidil eile. I gcodarsnacht leis na faillíocha seo, dar le hÓ Riain, ba é an réimse a dhírigh ar phleanáil na teanga féin, .i. pleanáil chorpais na teanga, an réimse ar éirigh i bhfad níos fearr leis ná aon cheann eile.²⁶ Maíonn Ó Murchú (1996, lch 486) sna nóchaidí, agus cur chun cinn na Gaeilge á phlé aige ar fud an Stáit: *‘Irish is used in all domains by its speakers. It occurs as naturally and as unselfconsciously in public domains as in private, though its use in public domains is not as extensive as had been the original intention of State policy’*. Déanann sé (1996, lch 486) tagairt fhollasach do thabhairt isteach na Gaeilge i réimse na meán cumarsáide san fhichiú haois, agus cé gurbh íosta a húsáid, *‘... the achievement of full acceptability for Irish in broadcasting, and in public domains more generally, represents a considerable recovery of status from the position which it had occupied in the nineteenth century before the modern revival movement began’*. Feictear sa mhéid seo an bhéim a leagtar arís ar an bhfocal ‘stádas’, agus iompuithe i réimsí úsáide teanga á bplé. Tabharfar aghaidh sa chéad chaibidil eile ar fhreagairt na dteangacha do réimsí agus do mheáin nua, lena n-áirítear réimse na hoibre agus réimse na meán cumarsáide.

²⁵ Tá sé casta, áfach, na hathruithe seo a chur i bhfeidhm de dheasca prionsabal láidir atá ann maidir le beart ar bith a chuireann isteach go míchuí ar chearta cainteoirí aonteangacha Béarla. Féach Ó Riagáin (2012).

²⁶ Pléifear an dul chun cinn seo sna caibidlí bunaithe ar thoisc uimhir a sé (Caibidil a Naoi) agus toisc uimhir a naoi (Caibidil a Dó Dhéag) faoi seach. Tacaíonn torthaí an taighde seo le tuairim Uí Riain.

7.4 Tatal

Áitítear ag deireadh an athbhreithnithe seo gur ag céim a cúig, ‘úsáid uilíoch na teanga’, is cóir stádas an Bhéarla a shocrú don tréimhse iniúchta, agus gurb í céim a trí, ‘réimsí ag dul i léig de réir a chéile’, an chéim is iomchuí do riocht na Gaeilge ó thaobh na gné iompaithe seo de maidir le réimsí úsáide na teanga. Ní fhéadfaí a rá gur bhain cainteoirí na Gaeilge úsáid aisti i gcomhthéacsanna neamhfhoirmeálta amháin, amhail an teaghlach, agus úsáid as an mBéarla i réimsí oifigiúla agus comhthéacsanna poiblí amháin, ar phatrún a bheadh ag teacht le patrún na débhéascna. Ar an ábhar sin, ní oireann céim a ceathair den toisc seo le haghaidh staid na Gaeilge. Léiríodh sa chaibidil seo tábhacht choincheap an réimse i ndearadh an taighde seo (ceanglaíodh réimsí Pohl le tosca UNESCO, agus tosca UNESCO leis na réimsí sainaitheanta i gcur chun cinn na Gaeilge faoi seach).²⁷ Ina theannta sin, léiríodh an tábhacht a bhaineann le húsáid iarbhír na teanga, agus déantar machnamh ar an méid atá maíte ag Hamers agus Blanc (2000, lch 281): ‘*As a symbol of ethnic identity a language need not be used for communication, as the case of Irish testifies (Fishman et al., 1985)*’. Tagraíodh don tábhacht a bhaineann le dlús úsáide na teanga i réimse ar bith, d’fhonn an cleachtas teanga a neartú agus a chothú. Luadh an gá le sainréimsí faoi leith a aithint, ar ghá teanga(cha) faoi leith a úsáid iontu, nó ar baineadh úsáid iarbhír astu ar bhonn seasmhach rialta, le linn na tréimhse iniúchta.²⁸ Dearbhaíodh gur ar bhonn gréasán sóisialta a bhí, agus atá, úsáid na Gaeilge bunaithe i gcás na hÉireann, agus ní ar bhonn réimsí nó feidhmeanna a rianaítear na patrúin. Tuigtear gur leochaileach agus neamhrialta atá an úsáid seo. Léiríodh (agus léireofar) ceannas an Bhéarla sna réimsí uile agus le haghaidh na bhfeidhmeanna go léir.

²⁷ Féach Aguisín 1: Coincheap an Réimse.

²⁸ Déanfar iniúchadh ar úsáid na Gaeilge i dtrí réimse faoi leith sna caibidlí atá le teacht – úsáid na Gaeilge i réimse na meán cumarsáide, an oideachais agus na polaitíochta. Rinneadh imscrúdú ar úsáid na Gaeilge i réimse an teaghlaigh i gCaibidil a Cúig den saothar seo.

Áitíonn Ó Súilleabháin (1989, lch 13) ina aiste, ‘Canúint agus Cinniúint na Gaeilge’, ‘... [gur] léir gurb í castacht na Gaeilge i réimsí atá simplí sa Bhéarla ceann de na constaicí is mó ag foghlaimeoirí’. Ar deireadh, taispeánadh gur ghéill an Ghaeilge (teanga neamhcheannasach) don Bhéarla (teanga cheannasach), agus gur thosaigh tuismitheoirí ag baint úsáide as an teanga cheannasach lena bpáistí go laethúil i réimse an teaghlaigh, agus gurbh é an toradh a bhí/ atá air seo ná go raibh/ go bhfuil na páistí seo ina ‘leathchainteoirí’ ina dteanga féin. Is céim oiriúnach í céim a trí le haghaidh staid na Gaeilge mar sin, don toisc iompaithe seo.

8 Caibidil a hOcht: Freagairt do Réimsí agus do Mheáin Nua

8.1 Réamhrá

An chéad chéim eile den iniúchadh seo ná aghaidh a thabhairt ar thoisic uimhir a cúig de chreatlach theoriciúil UNESCO - freagairt do réimsí agus do mheáin nua. Is fócas faoi leith é coincheap an ‘réimse’ don toisc áirithe seo, faoi mar a bhí i gcás thoisic uimhir a ceathair den chreatlach.²⁹ Is é an sainmhíniú a nglactar leis ó thaobh choincheap na meán sa chomhthéacs seo ná, gurb iad na hollmheáin chumarsáide (an teilifís, an raidió, an tIdirlíon agus na nuachtáin), i dteannta a chéile iad.³⁰ Taispeánadh an nasc atá le tabhairt faoi deara idir an toisc fhreagartha seo, an réimse cultúrtha a ndéanann Pohl tagairt dó, agus réimse na meán cumarsáide go háirithe, i gcaibidil na modheolaíochta, agus déanfar tuilleadh anailíse ar na gnéithe seo ar ball.

8.2 Creatlach UNESCO

Is í an toisc fhreagartha seo an cúigiú toisc i gcreatlach theoriciúil UNESCO i leith BTTB. Leagtar béim ar choincheap amháin faoi leith i dtábla eolais na toisce seo: coincheap an réimse. Is coincheap é a pléadh go mion i gCaibidil a Seacht den saothar seo, agus smaoinítear air mar shuíomh nó mar spás sóisialta, ‘... ina mbaintear úsáid as teanga amháin de rogha (nó de bhreis) ar cheann eile’ (Comhairle na Gaeilge, 1971, lch 8). Seo thíos an struchtúr comparáideach measúnachta a sholáthraítear don toisc seo:

²⁹ Féach Caibidil a Seacht: Iompuithe i Réimsí Úsáide na Teanga.

³⁰ Is é an sainmhíniú atá ag *Oxford Dictionaries* (gan dáta) ar ‘media’ ná, ‘the main means of mass communication (television, radio, and newspapers) regarded collectively’.

Tábla 8:1 Toisc 5 – Freagairt do Réimsí agus do Mheáin Nua

Céim an Bhaoil	Grád	Réimsí agus Meáin Nua ar glacadh leo ag an Teanga i mBaol
Dinimiciúil ³¹	5	Baintear úsáid as an teanga sna réimsí nua go léir.
Láidir/Gníomhach ³²	4	Baintear úsáid as an teanga i bhformhór na réimsí nua.
Glacach ³³	3	Baintear úsáid as an teanga i roinnt mhaith réimsí nua.
Ag Déileáil le Deacrachtaí ³⁴	2	Baintear úsáid as an teanga i roinnt réimsí nua.
Íostach ³⁵	1	Ní bhaintear úsáid as an teanga ach i líon beag réimsí nua.
Neamhghníomhach ³⁶	0	Ní bhaintear úsáid as an teanga i réimse nua ar bith.

Ar an gcéad dul síos, tugtar faoi deara ó leagan amach an tábla go bhfuil lipéid agus cur síos na gcéimeanna baoil athraithe arís ó thoisic uimhir a haon, a trí agus a ceathair den chreatlach, agus gurb é coincheap an réimse atá mar phríomhfhócas

³¹ ‘Dynamic’.

³² ‘Robust/active’.

³³ ‘Receptive’.

³⁴ ‘Coping’.

³⁵ ‘Minimal’.

³⁶ ‘Inactive’.

taiscéalaíoch arís. Tráchtar ar leibhéil an bhaoil a bheith ‘dinimiciúil’ ag an leibhéal is lú ó thaobh baoil de, agus ‘neamhghníomhach’ ag an leibhéal is mó. Glactar leis, go dtí go léirítear a mhalairt, gur lipéad oiriúnach í ‘dinimiciúil’ do staid an Bhéarla, toisc nach teanga í a bhraitear a bheith i mbaol go ginearálta in Éirinn, agus is léir go mbaintear (agus gur baineadh ag deireadh an fichiú haois) úsáid as i réimsí agus i meáin uile na sochaí.³⁷ Is san fhaisnéis tionlacain le hais an tábla a leathnaítear ar shainmhínte infheidhme na gcéimeanna éagsúla. Ní foláir an fhaisnéis seo a úsáid mar threoir, d’fhonn cinneadh a dhéanamh maidir le riocht na Gaeilge ó thaobh na gné seo de. Maítear ag tús an eolais bhreise seo (UNESCO, 2003, lch 11):

New areas for language use may emerge as community living conditions change. While some language communities do succeed in expanding their own language into new domains, most do not. Schools, new work environments and new media, including broadcast media and the Internet, usually serve only to expand the scope and power of a dominant language at the expense of endangered languages. Although no existing domains of the endangered language may be lost, the use of the dominant language in new domains may have mesmerizing power, as with television. If the communities do not meet the challenges of modernity with their language, it becomes increasingly irrelevant and stigmatized.

Dealraíonn sé ón sliocht seo gur samplaí iad réimse na scoile, réimse na hoibre agus réimse na meán cumarsáide (lena n-áirítear na meáin chraolta agus an tIdirlíon), de na ‘réimsí nua’ arbh fhéidir úsáid na teanga i mbaol, nó na teanga neamhcheannasaí, a leathnú iontu. Déantar tuilleadh forbartha ar mhíniú na gné ‘nua’ seo sa chreatlach ansin, agus maítear go n-athraíonn cineál agus úsáid na réimsí nua seo, ag brath ar an gcomhthéacs áitiúil (UNESCO, 2003, lch 11). Tagraítear do shampla amháin faoi leith a bhaineann le réimse na meán go háirithe, agus maítear (UNESCO, 2003, lch 11):

³⁷ Maíonn Ó Murchú (1996, lch 471); ‘... *the overtly observable fact is, and from the foundation of the Irish State has been, that English is predominantly the language of the State and of its population; Irish is spoken by a small minority only and, apart from its use in education, is used to no more than a minimal degree in public domains*’. Maítear i gcaipéis Fhiontair (2009, lch 10) ar an Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge: ‘Níl tacaíocht fhorasach de dhíth ar an mBéarla agus bhí neart fianaise riamh ann ar ardéirim an Éireannaigh ó thaobh úsáid na teanga sin’.

For example, an endangered language may be used in one new domain, perhaps broadcast media including radio and television, but only for a half-hour a week. Though the availability of these media gives the language a potentially high ranking, the extreme time limitation results in limited exposure to the language, which thus would rank only a 2 or 3. Inevitably, there will be different levels of achievement in different media.

Tá an-tábhacht ag baint leis an ráiteas maolaitheach seo maidir leis an teagmháil theoranta teanga, agus is gá béim thréan a leagan ar an ngné shriantach seo nuair atáthar ag déanamh idirbheartaíochta maidir leis an leibhéal baoil is oiriúnaí don teanga i mbaol a roghnú. Tagraítear do shampla eile san eolas breise seo, a ghabhann le réimse an oideachais an uair seo, agus dearbhaítear gur chóir na critéir mheasúnachta a bhunú ar dhá dhimhinsean faoi leith: céard iad na leibhéil sa chóras oideachais, agus cé chomh coiteann sa churaclam trí chéile a bhaintear úsáid as an teanga i mbaol: *‘An endangered language which is the medium of instruction for all courses and at all levels will rank much higher than an endangered language that is taught only one hour per week’* (UNESCO, 2003, lch 11).

De réir na toisce seo, mar sin, is gá cur chuige leathan cuimsitheach a ghlacadh, d’fhonn freagairt phobal na teanga i mbaol a mheasúnú, agus tá sé riachtanach, *‘... [that] all new domains, be they in employment, education or the media, must be considered together when assessing an endangered language community’s response’* (UNESCO, 2003, lch 12). Feictear ón ráiteas seo, an débhríochas a bhaineann le húsáid an téarma ‘freagairt’, don toisc seo. An é go bhfuiltear ag trácht ar fhreagairt na teanga do réimsí agus do mheáin nua?^[38] .i. an bhfuil leathnú ó thaobh úsáid na teanga le rianú i gcomhthéacsanna nua, agus an ndearnadh forbairtí sásúla ó thaobh gnéithe liteartha na teanga de lena chinntiú go

³⁸ Is éard atá scríofa mar cheannteideal ar na tuairiscí a bhaineann leis na céimeanna baoil don toisc seo ná: *‘New Domains and Media Accepted by the Endangered Language’*.

mbeifí in ann í a úsáid i réimse oibre a dhéileáil le hearraí cógaisíochta mar shampla?³⁹ Nó, an é go bhfuiltear ag trácht ar fhreagairt chainteoirí na teanga, úsáid a bhaint aisti i gcás réimsí agus meán nua,^[40] .i. an bhfuiltear ag trácht ar thoilteanas na dtuismitheoirí go mbainfí úsáid as an teanga mar mheán teagaisc i réimse na scoile? Tá an ghné seo den toisc thar a bheith míshoiléir agus díritear sa chaibidil seo, mar sin, ar an dá phríomhcheist seo:

- Cén fhianaise atá ann gur leathnaíodh ar úsáid na Gaeilge i réimsí agus i meáin nua le linn an fichiú haois?;
- Agus sa chás gur leathnaíodh, cé chomh leathan agus seasmhach agus a bhí an leathnú sin ó thaobh úsáid na teanga de?

Is léir ón méid atá scríofa ar chreatlach UNESCO i leith BTTB, go bhfuil deacrachtaí ann cinnte, a bhaineann le neamhléire agus leagan amach na toisce seo. Mar a luadh cheana i gCaibidil a Sé, déanann Lewis iniúchadh ar úsáideacht, ar ghrinneas agus ar ghinearáltacht chreatlach theoriciúil UNESCO chun teangacha i mbaol a mheasúnú ina pháipéar, ‘*Towards a Categorization of Endangerment of the World’s Languages*’, agus cuireann sé an chreatlach i bhfeidhm ar 100 teanga ó gach cearn den domhan, tógtha ón *Ethnologue: Languages of the World* (gan dáta). Tagraíonn Lewis do shrianta na toisce freagartha seo, agus maíonn sé (2006, lch 25): ‘... *there is largely no data available*’. An méid sin ráite, maíonn sé (2006, lch 25):

... there are some cases where inferences could be made on the basis of a comment or observation in the descriptive material; the databases giving information about the state of the world’s languages are not tracking how language communities are responding to the introduction of new forms of media and new language functions in their societies. Thus, while this factor may well be an important one for the evaluation of language

³⁹ Féach Caibidil a Naoi.

⁴⁰ ‘... *the databases giving information about the state of the world’s languages are not tracking how language communities are responding to the introduction of new forms of media and new language functions*’, (Lewis, 2006, lch 25).

endangerment, up to this point there has been little systematic collection of data that can help us make that evaluation.

Is gá sonraí faoi leith a bheith ar eolas le ceisteanna na toisce seo a fhreagairt go cruinn mar sin, ach mar a mhaíonn Lewis (2006, lch 25), is sonraí iad seo nach bhfuil bailiú córasach eolais déanta orthu go fóill, nó; ‘... *has not been reported in such a way as to answer directly the question being asked*’. Is treoirínite ginearálta a sholáthraítear sa scála céimnithe seo, dar le Lewis, agus ní mór don mheastóir critéir shoiléire shainiúla a leagan amach d’fhonn measúnú a dhéanamh ar staid na teanga bunaithe ar an toisc seo. Dearbhaíonn sé (2006, lch 26):

The description of this factor by the UNESCO experts group indicates their full awareness of the difficulties associated with the assessment of the level of response to new domains and media. They provide some helpful but rather general guidelines. For each language situation, the evaluators will need to specify a clear set of criteria for making this assessment.

Anuas ar an méid sin, d’ullmhaigh Earnáil Chultúrtha UNESCO an páipéar, ‘*UNESCO’s Language Vitality and Endangerment Methodological Guideline: Review of Application and Feedback since 2003*’, ocht mbliana i ndiaidh fhoilísú na creatlaí, páipéar a bhí bunaithe ar theacht le chéile shaineolaithe an réimse taighde seo (UNESCO’s Culture Sector, 2011). Ba é aidhm an pháipéir ná léirmheas a dhéanamh ar: ‘... *the use of LVE over the past eight years based on a literature survey and on feedback received from researchers, government officials and language community members. The aim of this review is to reveal the strengths and weaknesses of LVE in its current form, and to recap the suggestions made by various types of users on how it could be improved*’ (UNESCO’s Culture Sector, 2011, lch 2). Tagraítear do thoisic uimhir a cúig den chreatlach go follasach sa cháipéis athbhreithnithe seo, agus maítear (UNESCO’s Culture Sector, 2011, lch 11):

Factor 5⁴¹ (response to new domains and media) lumps together ‘schools, new work environments, new media’, etc., which has been found confusing by many. Considering the wide range of domains that it covers and the ever-increasing role that new technologies (mobile devices, Internet, etc.) play in people’s lives, it is important to re-examine this factor and its graded scale very carefully. Factors 4 and 5 both cover areas outside of the scope of linguistics, which is why contributions from specialists in education, media, Internet and related fields are crucial in trying to enhance and better rationalize it.

Is léir, mar sin, go gclúdaíonn an toisc seo raon leathan réimsí agus meán ó thaobh scóip de. Socraíodh go mba cheart díriú ar na trí réimse faoi leith a luaitear go follasach i mír eolais na toisce seo le taighde níos mionsonraithe a dhéanamh: réimse na hoibre, réimse an oideachais, agus réimse na meán.⁴²

8.3 Réimse na hOibre

Is léir ón méid thuas, go bhfuil gá leis an ábhar tuairisciúil ar na réimsí roghnaithe a imscrúdú, agus critéir a roghnú don iniúchadh sin. Díreofar sa mhír seo, mar sin, ar thagairtí d’úsáid na Gaeilge i réimsí oibre na tíre. Socraíodh go ndíreofar ar na saothair áirithe seo a leanas go príomha: saothar Uí Riain (1994), *Pleanáil Teanga in Éirinn 1919-1985*; *Tuarascáil an Choiste um Thaighde ar Dhearcadh an Phobail i dTaobh na Gaeilge* (1975); agus saothar Uí Riagáin (1997), *Language policy and social reproduction Ireland 1893-1993*.⁴³ Is réimse é réimse na hoibre ar tagraíodh dó i gCaibidil a Seacht den saothar seo - iompuithe i réimsí úsáide na teanga. Ba réimse rithábhachtach é ar theip ar an Stát úsáid na Gaeilge a leathnú ann, dar le hÓ Riain. Maíonn sé (1994, lch 62):

Baineann rithábhacht leis an réimse seo. Dhearbhaigh CLAR⁴⁴ gur tábhachtaí réimse na hoibre ná réimse an bhaile féin. Seo tuiscint nach raibh ag de Valera nuair a dúirt sé sa bhliain 1958: “Is é an teaghlach an t-eagras is fearr a fhónfaidh don teanga”. San óráid tionscnaimh seo don Choimisiún nuabhunaithe um Athbheochan na Gaeilge luaigh an

⁴¹ Cuireadh na focail seo i gcló trom sa téacs bunaidh.

⁴² ‘All new domains, be they in employment, education or the media, must be considered together when assessing an endangered language community’s response’, (UNESCO, 2003, lch 11).

⁴³ Is saothair iad seo a thugann léargas cuimsitheach ar úsáid na Gaeilge i sochaí dhátheangach le linn na tréimhse iniúchta.

⁴⁴ CLAR = CILAR.

Taoiseach de Valera an pobal, an Stát, an teaghlach, na scoileanna, an Ghaeltacht agus na meáin chumarsáide. Níl aon trácht ar an réimse is tábhachtaí ar fad d'úsáid teanga – réimse na hoibre – ná aon fhianaise go raibh tuiscint ag de Valera ar choincheap na réimsí.

An méid sin ráite, maíonn an Rianach (1994, lch 62) go bhfuil, ‘... faonoscailt go rabhthas ag teacht ar an tuairim gurbh easnamhach an ghnáth-thuiscint ar chúrsaí teanga’, agus luann sé (1994, lch 62) an méid seo a dúirt Éamon de Valera ní ba dhéanaí: ‘Bhí sé ar intinn againn an chéad uair, nuair a chuireamar chun an Coimisiún seo a cheapadh, nach scrúdófaí i dtosach ach obair na scoileanna, modhanna múinte na teanga go háirithe. Tar éis dúinn tuilleadh machnaimh a dhéanamh ar an scéal... tháingamar ar an intinn go b’fhearr gan réim an fhiosrúcháin a chúngú...’⁴⁵ Tuigeadh an gá le hiniúchadh a dhéanamh ar raon leathan réimsí, faoi mar a mholann UNESCO don toisc seo, ar mhaithe le peirspictíocht níos iomlánaíche a ghlacadh i leith staid na Gaeilge. I dtuarascáil CILAR (1975, lch 174), maítear an méid seo a leanas maidir le nádúr an dátheangachais:

In Ireland, we are not considering a true bilingual situation. Most people use only one language all of the time. However, as we shall see later, there are people, both native speakers of Irish as a first language and school bilinguals, who use Irish frequently in many circumstances or who use Irish at least some of the time in some situations.

Ba mheascán, de réir thuarascáil CILAR mar sin, a bhí le tabhairt faoi deara sa tsochaí, de chainteoirí aonteacha, de chainteoirí dátheangacha éighníomhacha, agus díobhsan a bhain úsáid iarbhír as a n-acmhainní in dhá theanga éagsúla. Tugtar an sainmhíniú seo a leanas ar choincheap úsáid na teanga sa tuarascáil (CILAR, 1975, lch 174):

While “use” of a language is commonly taken to mean spoken (usually in conversation) usage, this is only one aspect of active use which also includes other forms of speech, as well as reading and writing. Passive use of a language refers to listening whether in conversation or the media – television and radio. Active bilingualism refers to ability to speak more

⁴⁵ Piosa cainte de Valera faoin gCoimisiún um Athbheochan na Gaeilge (1963).

than one language, while passive bilingualism is the ability to understand (only) more than one language... Normally, however both active and passive bilingual ability are required for conversational use. In this report the major focus will be on spoken (conversational) use of Irish although data on other kinds of usage will also be cited.

Tuigtear uaidh seo, go mbaineann ‘úsáid na teanga’ le ceithre phríomhghné faoi leith de scileanna teanga: a bheith in ann an teanga (i) a labhairt; (ii) a scríobh; (iii) a léamh agus; (iv) a bheith in ann éisteacht leis an teanga agus í a thuiscint. Is meascán den dátheangachas gníomhach agus fulangach a thuairiscítear i dtuarascáil CILAR. Anuas air sin, ní foláir a bheith ar an eolas gurbh fhaisnéis fhéinmheasúnaithe a bhí i bpatrúin úsáide fhreagróirí na tuarascála, agus gur cuireadh ceisteanna faoi leith maidir le húsáid na Gaeilge in áiteanna oibre na bhfreagróirí – fócas na míre seo. Léirigh na torthaí gur bhraith poitéinseal an chainteora i dtaca le húsáid a bhaint as an nGaeilge, ar an gcineál gairme a bhí aici nó aige. Taispeánadh go raibh poist faoi leith ann, a raibh seans ní ba thréine ann go meallfaidís cainteoirí cumasacha Gaeilge,^[46] agus dá dheasca sin, ba dhlúth an nasc idir poitéinseal agus úsáid iarbhír na teanga i réimsí oibre faoi leith. Tráchtadh ar chumas an chainteora sa tuarascáil leis, agus ar an gcaoi go raibh tionchar aige seo ar mhinicíocht úsáid na Gaeilge i ngairm bheatha an fhreagróra. Anuas air sin, maíodh (1975, lch 193): ‘... *there are also other complex situational factors which will govern actual use*’, agus i measc na bhfachtóirí seo bhí:

- cumas agus suim na ndaoine eile ag obair sa timpeallacht oibre agus;
- smaointe agus noirm aitheanta maidir le húsáid oiriúnach na teanga i gcomhthéacs faoi leith, nó le duine faoi leith.

Luaitear, mar shampla, gur mhaígh 41% d’fhreagróirí an tsuirbhé go raibh siad ag iarraidh tuilleadh úsáide a bhaint as an nGaeilge a bhí acu i réimse na hoibre, ach nach mbeadh 59% acu sásta dá mbainfí úsáid as an nGaeilge i suíomh ina raibh

⁴⁶ An Státseirbhís agus an mhúinteoireacht mar shampla. Féach CILAR (1975, lch 192).

cainteoirí aonteangacha Béarla i láthair (CILAR, 1975, lch 193). Ina theannta sin, tuairiscíodh nár thaitin sé le 45% d'fheagróirí an tsuirbhé, an Ghaeilge a labhairt leosan a raibh Gaeilge níl fhearr acu, agus nach mbeadh 51% sásta tús a chur le comhrá trí mheán na teanga. Maítear ansin (CILAR, 1975, lch 193):

Conditions such as these, therefore, curtail the possibility for maximising the potential for use inherent in favourable attitudes and in the amount of Irish known. Half of the non-Gaeltacht sample who reported themselves as committed to using Irish whenever they could, never actually used it at their work – though one fifth were found to have used it often. Even in the Gaeltacht, 10% of those similarly committed never used the language either at their work. Likewise 62% of the non-Gaeltacht people who said they would always speak Irish if spoken to, never spoke Irish at work.

Léirítear i dtuarascáil CILAR (1975, lch 194) gur bhain 3.7% d'fheagróirí an tsuirbhé, go náisiúnta, úsáid as an nGaeilge go minic i réimse na hoibre – mionlach fíorbheag. Ar an ábhar sin, ní fhéadfaí a rá go raibh an úsáid seo 'láidir' nó 'gníomhach', ach go mbeadh an lipéad 'ag déileáil le deacrachtaí' nó an lipéad 'íosta' i bhfad ní b'oiriúnaí do staid na Gaeilge i réimse na hoibre le linn na seachtóidí. Déantar tagairt d'úsáid na Gaeilge sa státseirbhís go follasach sa tuarascáil chéanna,^[47] agus dearbhaítear (CILAR, 1975, lch 195):

We can describe usage patterns in the civil service from two perspectives (a) usage among civil servants in general (b) usage within "Irish-using sections" of the service. The majority of civil servants in both of the two main grades never speak or write Irish during work hours. Again there are no considerable differences between general service and professional categories in regard to usage frequency in various circumstances.

Ba bheag an úsáid a baineadh as an nGaeilge san fho-réimse oibre seo, agus, '... even in the designated Irish-usage sections the majority of Civil Servants, generally speaking, rarely if ever spoke Irish in those sections during work hours, either currently or in the past' (CILAR, 1975, lch 196). Rinneadh imscrúdú ar an úsáid a bhain múinteoirí na tíre as an nGaeilge leis, agus tuairiscíodh (CILAR, 1975, lch 197): 'While 13% of primary and 9% of post-primary teachers use Irish

⁴⁷ 'Our studies of attitudes abilities and usage in the public service were limited and confined to samples of civil servants in the Departments of central government', (CILAR, 1975, lch 345).

with colleagues in public, school is by far the main domain in which Irish is spoken by the teaching profession'. An méid sin ráite, níor mhaígh ach 27% de mhúinteoirí bunscoile agus 30% de mhúinteoirí iar-bhunscoile Gaeilge an iniúchta gur labhair siad an Ghaeilge i gcónaí, nó go minic, le múinteoirí eile (CILAR, 1975, lch 197). Tráchtann Ó Riagáin (1997) ar réimse na hoibre leis, ina chuid taighde ar nádúr an dátheangachais idir 1926 agus 1993 i sochaí na hÉireann. Is taighde stairiúil é taighde Uí Riagáin, a bunaíodh ar shonraí CILAR agus ar shonraí dhá shuirbhé a rinne an ITÉ i 1983 agus i 1993 faoi seach (creidtear go dtugann sonraí na bliana 1993 léargas fós dúinn ar an réimse seo ag druidim le deireadh na tréimhse iniúchta - deireadh an fichiú haois).⁴⁸ Maíonn an Riagánach (1997, lch 163):

... the proportion of respondents who speak Irish frequently at work is about the same as the proportion reporting frequent use of Irish at home, i.e. 2 or 3 per cent. Somewhat more respondents (8 per cent) reported that they ever hear Irish spoken at their work-place, while a lower percentage said that they read or write Irish. (Of course, if those not at work are excluded, these figures can be doubled, so that about 10 per cent of respondents at work speak Irish at least occasionally in the work context.) A comparison with the figures for the two earlier surveys again suggests that the proportions who speak Irish in the work-place have remained fairly stable over the period.

Is cosúil, mar sin, nach bhfuil mórán athraithe tagtha ar an réimse seo ó thaobh úsáid na Gaeilge de ó thuarascáil CILAR i leith, agus dá dheasca sin, creidtear gurb é an lipéad ‘íosta’ an lipéad is oiriúnaí don réimse áirithe seo toisc a laghad úsáide a baineadh aisti. Ag díriú ar an nGaeltacht amháin, thug Mac an Iomaire (1983) aghaidh ar réimse na hoibre ann le linn na n-ochtóidí ina aiste, ‘Tionchar na Tionsclaíochta ar Ghaeilge Chonamara Theas’. Léiríonn sé ina chuid taighde na himpleachtaí agus an tionchar a bhí ag tionsclú na Gaeltachta, le bunú Ghaeltarra Éireann^[49] i 1958, ar an nGaeilge. Maíonn Mac an Iomaire (1983, lch

⁴⁸ Féach Ó Riagáin agus Ó Gliasáin (1994).

⁴⁹ Bunaíodh Gaeltarra Éireann le fostaíocht a chur ar fáil sa Ghaeltacht lena chinntiú go bhfanfadh daoine ann agus go gcinnteodh sé seo go mairfeadh an Ghaeilge mar theanga bheo phobail.

11) gur ‘... fíorbheagán scile a bhí ag pobal na Gaeltachta sna tionscail nua a bhí ag fás anseo agus ansiúd ar fud na Gaeltachta [ó dheireadh na gcaogaidí] agus a raibh an-fháilte ag an bpobal rompu mar go gcruthóidís postanna san áit’. Dá bhrí sin, b’éigean do na tionscail seo daoine ó limistéir taobh amuigh den Ghaeltacht a fhostú le haghaidh róil bhainistíochta agus riaracháin cuid mhaith agus mar a mhaíonn Mac an Iomaire, ba ghearr ‘... gur mar seo a bhí an cás: an Béarla mar theanga riaracháin ins na monarchana agus an Ghaeilge mar theanga chumarsáide idir an fhoireann oibre ar urlár na monarchan’. Tugann Mac an Iomaire (1983, lch 11) faoi deara go raibh ‘... easpa polasaí Gaeilge ann an t-am ar fad’ sa réimse seo. Chuir sé (1983, lch 12) agallamh deich nóiméad ar ghrúpa oibrithe a tháinig faoi thionchar fhorbairt Údarás na Gaeltachta^[50] - grúpa oibrithe a raibh gach duine acu idir scór agus deich mbliana fichead d’aois agus ar rugadh agus ar tógadh sa Ghaeltacht iad. Léirigh a chuid anailíse ar chaint na n-oibrithe nach raibh ‘... aon ghníomhaíocht shuntasach ar siúl le téarmaí Gaeilge a thabhairt don oibrí seo [oibrí i monarchan mór go maith de chuid Údarás na Gaeltachta] ar ábhar ná ar ghléasra oibre na monarchan’ agus ‘... cé gur éirigh leis an gclólann bainisteoirí a fháil a bhí sásta an teanga a úsáid ar gach ócáid chaidrimh sa mhonarcha is trí Bhéarla a fuair siad a gcuid oiliúna agus tugadh roinnt áirithe téarmaí Béarla don fhoireann dá bharr agus lean na téarmaí sin in úsáid ó shin’ (Mac an Iomaire, 1983, lgh 17-8). Tagraíonn Mac Giolla Chríost (2008) do bheart amháin faoi leith de chuid Údarás na Gaeltachta san aonú aois is fiche ina aiste ar an bpleanáil teanga ag an micrealeibhéal.⁵¹ Maíonn sé (2008, lch 83) gur mhol an tÚdarás d’fhiontair uile na Gaeltachta ‘Beart Forbartha Teanga’ a chur le chéile, agus:

According to the guidance of *Údarás na Gaeltachta* such plans were intended to be implemented in the workplace so as to enable enterprises to “increase and consolidate their use of Irish”. This, they recommend, could

⁵⁰ Gníomhaireacht stáit a bunaíodh i 1980 atá freagrach as forbairt eacnamaíochta, shóisialta agus chultúrtha na Gaeltachta agus a tháinig i gcomharbhacht ar Ghaeltarra Éireann.

⁵¹ Féach Údarás na Gaeltachta (gan dáta, b).

include the use of the Irish language in branding the corporate image of the company, the use of bilingual signage within the workplace, the use of the Irish language as a feature of the normal means of communication by the company, the adoption of a positive approach to the recruitment of staff with Irish language skills and the proactive provision of Irish language training for staff.

An méid sin ráite, maíonn Mac Giolla Chríost (2008, lch 83), gur beag fianaise atá ann gur cuireadh an polasaí seo i bhfeidhm go rathúil. Dar le Mac Gréil agus Rhatigan, is údar inní í an easpa Gaeilge atá in úsáid i réimse na hoibre. Dearbhaíonn siad gur tearc iad na gairmeacha beatha agus poist, a bheag nó a mhór, a bhfuil an Ghaeilge mar riachtanas fostaíochta acu, agus gur toise bunúsach cumhachtach é seo i leith stádas sóisialta na teanga. Maíonn siad (2009, lgh 52-3):

In a recent answer to a Dáil question, the then Minister for Education and Science (6 April 2006) stated that in her own department some 3% of the administrative staff were able to do their work through Irish. A further 40% of the inspectorate “indicated fluency”. In the current climate these percentages will need to increase, especially when competence is ‘translated’ into use. These statistics raise serious questions for the rights of those wishing to do their work with the State through Irish! It is very significant that the **Department of Education and Science**, which at one time carried out practically all its internal work in Irish, now has one of the lowest percentages of employees who can carry out work in Irish. In this context, it must be remembered that this is the Department of Government which, on behalf of the people, is tasked with the key function of planning, organising, controlling and promoting the teaching of Irish to the young people.⁵²

Is réimse é seo, réimse an oideachais, a ndíreofar air sa chéad mhír eile den imscrúdú. Spéisiúil go leor, d’fhógair an chéad Choimisinéir Teanga, Ó Cuirreáin, go mbeadh sé ag éirí as a cheapachán sa bhliain 2014 de dheasca theipeanna an Rialtais bearta a chur i bhfeidhm a chinnteodh cearta an phobail an Ghaeilge a úsáid le Ranna Rialtais agus comhlachtaí poiblí na tíre. Mhaígh an Coimisinéir Teanga (2013): *‘Mar shampla amháin, léiríonn taighde atá déanta dúinn ar fhigiúirí oifigiúla ón Roinn Oideachais agus Scileanna go dtógfadh an córas nua,*

⁵² Ba sa téacs bunaidh a cuireadh na focail i gcló trom.

dá gcuirfí i bhfeidhm go hiomlán agus ar an bhealach is dearfaí é, thart ar 28 mbliana le líon na foirne riaracháin sa Roinn sin le líofacht i nGaeilge a mhéadú ón 1 ½% atá ann faoi láthair go dtí 3%'. Is ar an athrú polasaí stáit chun cur le líon na státseirbhíseach ar féidir leo seirbhís a chur ar fáil i nGaeilge a dtagraíonn an Coimisinéir dó anseo - polasaí a cuireadh i bhfeidhm i mí Dheireadh Fómhair 2013. Mar a luadh cheana i gCaibidil a Seacht: *'The policy includes provision for a sub-panel of functional bilinguals equal to 6% of the main panel for future recruitment and, where appropriate, promotion competitions'* (Hayes, 2013). Ní léir, áfach, bunús an fhiigiúir 6% a dtagraítear dó anseo, agus an chaoi a mbeidh na cainteoirí seo dáilte i measc na ranna éagsúla. Ag eascairt as sin, ní léir an úsáid iarbhír a bhainfidh na cainteoirí seo as a gcuid Gaeilge ar bhonn rialta i) leis an bpobal agus ii) lena gcomhghleacaithe. Is cosúil nach bhfuil machnamh déanta fós ar an mbealach is fearr lena chinntiú go mbeadh an Ghaeilge agus an Béarla in úsáid ar bhealach comhlántach i réimsí oibre na sochaí - réimsí atá thar a bheith ilchineálach ó thaobh comhdhéanaimh de.⁵³ Ach mar fhocal scoir ar an mír seo, tagraítear do bheartanna faoi leith atá ag díriú ar réimse na hoibre maidir le leathnú na Gaeilge san aonú haois is fiche. Don bhliain acadúil 2013/14, tá modúl á thairiscint ag Coláiste na hOllscoile, Corcaigh (2013), modúl dar teideal, 'GA1063 Meánchúrsa in úsáid chruinn na Gaeilge sa chomhthéacs gairmiúil', a bhfuil sé mar sprioc aige go mbeidh mic léinn an mhodúil, '... ábalta eolas a léiriú ar thábhacht úsáid na Gaeilge i réimse na hoibre/seirbhísí sa Stát trí chéile'. Déantar é seo trí bhéim a leagan ar: 'C(h)omhrá praiticiúil agus úsáideach; foghraíocht na teanga; cruinneas gramadaí sa chaint agus sa scríobh; comhthéacsanna oibre aonteangacha agus dátheangacha sa Ghaeltacht; úsáid f[h]eithmeach na Gaeilge in Éirinn an lae inniu; staidéar ar na sainfhoilseacháin

⁵³ Ní bhaineann an deacracht seo le húsáid na Gaeilge agus an Bhéarla amháin. Féach *Human Resource Specialists* (2013).

sa disciplín’ (Coláiste na hOllscoile, Corcaigh, 2013). Tá modúil eile á dtairiscint acu leis, .i. réamhchúrsa agus bunchúrsa in úsáid chruinn na Gaeilge, idir labhairt agus scríobh, i gcomhthéacsanna gairmiúla oibre san ollscoil, agus ardchúrsa in úsáid éifeachtach na Gaeilge Feidhmí i gcomhthéacsanna gairmiúla oibre den uile shaghas. In Ollscoil Luimnigh (gan dáta) leis, soláthraítear modúil ar an nGaeilge ‘sa suíomh oibre’ a dhíríonn ar ‘... *specific language requirements of administrators and managers who are responsible for providing Irish medium services*’. Bunaíodh Lárionad de Bhaldráithe sa bhliain 2008 sa Choláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath (gan dáta); ‘...le mic léinn a ullmhú do phoist éagsúla na Gaeilge san aonú haois is fiche idir aistritheoirí, chóipeagarthóirí, agus dhlítheangeolaithe in Éirinn agus san Aontas Eorpach, agus mhúinteoirí Gaeilge in Éirinn, agus ar fud an domhain faoi scéimeanna Fulbright agus ICUF’. Tá cúrsaí den chineál céanna ag Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge^[54], Ollscoil na hÉireann Gaillimh, ag Gaelchultúr^[55] agus ag Fiontar^[56], Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath mar shampla. Is comharthaí dearfacha iad na modúil agus na cúrsaí seo ó thaobh ionannas úsáide i leith na Gaeilge agus an Bhéarla a chur chun cinn i réimse na hoibre sa lá atá inniu ann, cé nach dtugtar mórán airde ar an ngné seo sa *Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge*.⁵⁷ Is réimse í nár leathnaíodh ar úsáid na Gaeilge inti de réir a chéile nó go seasmhach.

⁵⁴ ‘Bunaíodh Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge faoi choimirce Ollscoil na hÉireann, Gaillimh in 2004, chun tacaíocht a thabhairt d’fhorbairt inbhuanaithe na gcúrsaí trí Ghaeilge, do ghníomhaíocht taighde agus do sheirbhísí eile. Comhoibríonn an tAcadamh le Dámha, le Ranna agus le hoifigí eile na hOllscoile, chun forbairt a dhéanamh ar raon agus ar líon na gcúrsaí a chuirtear ar fáil trí Ghaeilge ar champas na hOllscoile i nGaillimh agus sa Ghaeltacht’ (Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge, gan dáta).

⁵⁵ ‘Bunaíodh Gaelchultúr in 2004 agus é mar aidhm aige an Ghaeilge agus an cultúr Gaelach, idir cheol, amhránaíocht agus damhsa, a chur chun cinn i mBaile Átha Cliath agus ar fud na tíre’ (Gaelchultúr, gan dáta).

⁵⁶ ‘Scoil idirdhisciplíneach is ea Fiontar atá aitheanta go hidirnáisiúnta ar chaighdeán na gclár a sholáthraítear inti agus ar nuálacht an teagaisc, an taighde agus an tsaothair atá ar bun ag an bhfoireann acadúil agus ag foireann na dtionscadal digiteach. Tá céimeanna Fiontar, ag leibhéal na bunchéime agus na hiarchéime, deartha i dtreo is go dtreiseofar scileanna praiticiúla agus acadúla na rannpháirtithe, agus le go gcuirfear lena bhforás leanúnach gairmiúil’ (Fiontar, gan dáta).

⁵⁷ Déantar tagairt d’úsáid na Gaeilge a leathnú agus a fhorbairt sa Gharda Síochána agus sna Fórsaí Cosanta go follasach amháin. Féach Cuspóir 12, Rialtas na hÉireann (2010, lch 23). Tráchtar ar

Tá scoilt, mar sin, le tabhairt faoi deara idir cuspóirí na *Straitéise 20 Bliain don Ghaeilge* maidir le cur chun cinn na Gaeilge i réimse an teaghlaigh, agus samplaí praiticiúla neartaithe de na buntáistí eacnamaíochta agus fostaíochta a bhaineann le cumas dúchais sa Ghaeilge. Maítear sa *Straitéis 20 Bliain* (Rialtas na hÉireann, 2010, lch 22):

B'fhéidir nach dtuigeann tuismitheoirí go hiomlán na buntáistí eacnamaíochta, fostaíochta agus oideachais a bhaineann le Gaeilge a labhairt lena gcuid leanaí. Baineann na hidirghabhálacha atá molta sa réimse seo mar sin le spreagadh agus tacaíocht a thabhairt do thuismitheoirí a gcuid leanaí a thógáil go dátheangach ar thaobh amháin agus, ar an taobh eile, le heolas firiciúil a chur ar fáil agus cur le feasacht faoi na buntáistí nádúrtha a bhaineann leis an leanbh a bheith ábalta níos mó ná teanga amháin a labhairt.

Tá géarghá leis an scoilt seo a réiteach, agus tuilleadh mionsonraí agus samplaí a thabhairt.

8.4 Réimse an Oideachais

Maíonn Ó Riain (1994, lch 47): ‘Rud amháin is féidir a rá le cinnteacht: más fíor gur theip ar phleanáil stádais na Gaeilge idir 1919 agus 1983, ní sa chóras oideachais, go príomha, atá fáth na teipe sin. I réimse an oideachais ba mhó a glacadh le mionchinntí ba ghá chun feidhm phraiticiúil a thabhairt do stádas bunreachtúil na Gaeilge’. Is réimse é réimse an oideachais a ndéantar tagairt fhollasach dó i bhfaisnéis na toisce freagartha seo. Dearbhaítear gur chóir na critéir mheasúnachta a bhunú ar dhá dhiminsean faoi leith: céard iad na leibhéil sa chóras oideachais, agus agus cé chomh coiteann sa churaclam trí chéile a bhaintear úsáid as an teanga i mbaol: *‘An endangered language which is the medium of instruction for all courses and at all levels will rank much higher than*

‘D(h)iplóma Náisiúnta sa Dátheangachas agus i gCleachtas Teanga d’fhonn cuidiú le seirbhísí ar ardchaighdeán a sholáthar don phobal i mBéarla agus i nGaeilge’ a dhearadh ach tá na socrúithe atá ann chun a chinntiú go mbeidh ‘... cion níos mó d’fhoireann na seirbhíse poiblí in ann go fírinneach feidhmiú i nGaeilge agus in ann seirbhísí a sholáthar i nGaeilge do chustaiméirí a bhíonn á n-iarraidh sin’ an-doiléir ar fad.

an endangered language that is taught only one hour per week' (UNESCO, 2003, lch 11). Is réimse é seo a ndéanfar tuilleadh iniúchta air sa chéad chaibidil eile den saothar seo bunaithe ar thoisic uimhir a sé de chreatlach theoiriciúil UNESCO - ábhair atá ar fáil don oideachas teanga agus don litearthacht. An méid sin ráite, déantar iarracht sa mhír seo, an teanga a mheas maidir leis na critéir mheasúnachta réamhluaite ag druidim le deireadh an fichiú haois. D'fhonn an Ghaeilge a shocrú ag leibhéal baoil faoi leith, cuirtear na ceisteanna seo a leanas:

- an raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc na gcúrsaí uilig ag leibhéal na réamhscolaíochta, ag leibhéal na bunscolaíochta, ag leibhéal na meánscolaíochta agus ag an tríú leibhéal, ag deireadh na tréimhse iniúchta?
- nó, an raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc i gcás ranga nó i gcás cúrsa ar bith ag na leibhéil seo?
- nó, ar múineadh an Ghaeilge, go pointe áirithe, ag na leibhéil uile seo?

Chun freagraí a fháil ar na ceisteanna seo, chuathas i gcomhairle le Tuarascáil Staitistiúil na Roinne Oideachais agus Eolaíochta (2001) don bhliain acadúil 1999/2000 (bliain dheireanach an fichiú haois) go príomha. Aimsíodh (agus ríomhadh) na sonraí seo a leanas:

Leibhéal na réamhscolaíochta

Níor áiríodh aon eolas i dTuarascáil Staitistiúil na Roinne Oideachais agus Eolaíochta maidir le líon na naíonraí Gaeilge^[58] a bhí ag feidhmiú um an taca seo. Maítear ar shuíomh gréasáin na Roinne Oideachais agus Scileanna (gan dáta, c):

With the exception of the above [Early Start Programme agus The Rutland Street Project], early childhood education and care services in Ireland are delivered outside the formal education system, by a diverse range of

⁵⁸ Naíonraí a raibh an Ghaeilge mar mheán cumarsáide iontu.

private, community and voluntary interests and are described variously as crèches, nurseries, pre-schools, naíonraí (Irish language pre-schools), playgroups and daycare services. Government investment in such provision is primarily implemented by the Department of Children and Youth Affairs D/YCA.⁵⁹

Ba bheag an tionchar a bhí ag an stát mar sin, ar leathnú na Gaeilge i réimse na réamhscolaíochta.

Leibhéal na bunscolaíochta

Ba í an Ghaeilge an meán teagaisc in 220 bunscoil^[60] ar bhonn náisiúnta (sa Ghaeltacht^[61] agus lasmuigh di). Ba é 3,340^[62] líon iomlán na mbunscoileanna náisiúnta don bhliain acadúil seo,^[63] agus mar gheall air sin, ba é **6.6%** líon na mbunscoileanna a raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc iontu.

Ba í an Ghaeilge an meán teagaisc le haghaidh 27,304^[64] dalta bunscoile ar bhonn náisiúnta. Ba é 451,152^[65] líon iomlán na ndaltaí bunscoile don bhliain acadúil seo, agus mar gheall air sin, ba é **6.1%** líon na ndaltaí a raibh an Ghaeilge mar, ‘... an gnáth-mheán cumarsáide... le haghaidh na n-ábhar (gníomhaíochtaí) uile ach amháin múineadh an Bhéarla’ (An Roinn Oideachais agus Eolaíochta, 2001, lch 27).

Ina theannta sin, ba í an Ghaeilge an meán teagaisc le haghaidh 1,100 rang i scoileanna a raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc iontu. Ba é 17,252 líon iomlán

⁵⁹ Bunaíodh *Forbairt Naíonraí Teoranta (FNT)* i 2003 mar chomharba ar an *gComhchoiste Réamhscolaíochta Teo.* (a bunaíodh i 1978) le seirbhísí, cúram agus oideachas trí Ghaeilge a chur chun cinn do pháistí ó aois an chliabháin ar aghaidh. Faigheann *Forbairt Naíonraí Teoranta* maoiniú ó Fhoras na Gaeilge agus ón Roinn Leanaí agus Gnóthaí Óige.

⁶⁰ ‘Scoileanna ina mhúintear na ranganna uile trí Ghaeilge ar fad’, (An Roinn Oideachais agus Eolaíochta, 2001, lch 27).

⁶¹ ‘Aithnítear mar scoileanna Gaeltachta na scoileanna sin atá suite laistigh de theorainneacha oifigiúla na Gaeltachta’, (An Roinn Oideachais agus Eolaíochta, 2001, lch 27).

⁶² Féach An Roinn Oideachais agus Eolaíochta (2001, lch 10).

⁶³ Cuirtear scoileanna speisialta agus scoileanna nach bhfuil maoinithe ag an Stát san áireamh anseo (An Roinn Oideachais agus Eolaíochta, 2001, lch 27).

⁶⁴ Féach An Roinn Oideachais agus Eolaíochta (2001, lch 27).

⁶⁵ Féach An Roinn Oideachais agus Eolaíochta (2001, lch 15).

na ranganna i scoileanna náisiúnta na tíre don bhliain acadúil seo^[66], agus mar gheall air sin, ba é **6.4%** líon na ranganna a raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc iontu (An Roinn Oideachais agus Eolaíochta, 2001, lch 27).

Leibhéal na meánscolaíochta

Ba í an Ghaeilge an meán teagaisc i 35 meánscoil^[67] ar bhonn náisiúnta. Ba é 752^[68] líon iomlán na meánscoileanna náisiúnta don bhliain acadúil seo, agus mar gheall air sin, ba é **4.7%** líon na meánscoileanna a raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc iontu.

Ba í an Ghaeilge an meán teagaisc le haghaidh 7,743^[69] dalta meánscoile ar bhonn náisiúnta. Ba é 353,860^[70] líon iomlán na ndaltaí meánscoile don bhliain acadúil seo, agus mar gheall air sin, ba é **2.2%** líon na ndaltaí a raibh an Ghaeilge, ‘... mar mheán teagaisc in ábhair an churaclaim (ach amháin i gcás teangacha eile nuair a mhúintear trína meán féin iad) agus freisin arb í an Ghaeilge gnáththeanga na múinteoirí agus na ndaltaí’ (An Roinn Oideachais agus Eolaíochta, 2001, lch 45).

Tríú leibhéal

Ní áirítear aon eolas i dTuarascáil Staitistiúil na Roinne Oideachais agus Eolaíochta, maidir le líon na gcúrsaí Gaeilge a tairgeadh in institiúidí tríú leibhéal

⁶⁶ Ní chuirtear scoileanna speisialta agus scoileanna nach bhfuil maoinithe ag an Stát san áireamh anseo.

⁶⁷ ‘Scoileanna ina n-úsáidtear an Ghaeilge mar mheán teagaisc in ábhair an churaclaim (ach amháin i gcás teangacha eile nuair a mhúintear trína meán féin iad) agus freisin arb í an Ghaeilge gnáththeanga na múinteoirí agus na ndaltaí. Úsáidtear an aicme A1 do mheánscoileanna sa chás seo’, (An Roinn Oideachais agus Eolaíochta, 2001, lch 45).

⁶⁸ Féach An Roinn Oideachais agus Eolaíochta (2001, lch 39).

⁶⁹ ‘Áirítear 415 dalta i scoileanna dara leibhéal a bhí ag fáil oideachais trí Ghaeilge ar fad’, .i. sraith Ghaelach i ngnáth-mheánscoil (An Roinn Oideachais agus Eolaíochta, 2001, lch 45).

⁷⁰ Féach An Roinn Oideachais agus Eolaíochta (2001, lch 41).

an Stáit, nó líon na mac léinn a rinne staidéar ar na cúrsaí nó ar na modúil seo.⁷¹ Pléadh i gCaibidil a Ceathair den saothar seo, láithreacht agus úsáid na Gaeilge ag an tríú leibhéal, agus is díol suntais é nár cuimsíodh eolas fúithi (nó ag leibhéal na réamhscolaíochta ach an oiread) i staitisticí bliantúla na Roinne Oideachais, murab ionann agus leibhéal na bunscolaíochta agus na meánscolaíochta araon. B’fho-réimse é réimse na nOllscoileanna ar dhírigh Conradh na Gaeilge air ag tús an fichiú haois. Maíonn Ó Riagáin (1997, lch 11):

The opportunity arose when the government moved to establish the National University of Ireland in 1908. The League demanded that Irish should be an essential requirement for matriculation in the new university. This was a highly controversial and divisive issue, not least within the ranks of the League itself and between the League and the Catholic Bishops, who initially opposed the demand. However, the League was again successful, and following a decision by the University Senate in 1910 Irish became, and has since remained, a required subject for matriculation.

Bhí tionchar nach beag ag an gcinneadh seo ar leathnú úsáid na Gaeilge ag leibhéal na meánscolaíochta go sonrach toisc, ‘... *a pass in Irish is required in the Leaving Certificate Examination in order to enter constituent colleges of the National University of Ireland*’ (Walsh, 2011, lch 64). Dá laghad é, tuigtear ón ábhar tuairisciúil, gur baineadh úsáid as an nGaeilge i réimse oideachais na sochaí (i) suas go dtí an tríú leibhéal, agus (ii) go coiteann sa churaclam trí chéile, agus í mar mheán teagaisc na n-ábhar uilig i gcásanna áirithe. An méid sin ráite, maíonn Titley (2004, lch 17), ‘... [*that*] *national schools did their best, the secondary system was more tepid, and third level turned the other cheek*’. Ba chúis amháin é an stádas a bronnadh ar an nGaeilge mar ábhar éigeantach, leis an láithreacht agus

⁷¹ Léiríodh i gCaibidil a Ceathair den saothar seo, go soláthraíonn Ollscoileanna na hÉireann, agus coláistí tríú leibhéal na tíre roinnt cúrsaí fochéime agus iarchéime trí mheán na Gaeilge, ach is líon beag iad i gcodarsnacht le líon na gcúrsaí a mhúintear trí mheán an Bhéarla amháin. Ba chleachtas é seo ar cuireadh tús leis i bhfichidí an chéid seo caite nuair a tugadh deontais faoi leith do Choláiste na hOllscoile, Corcaigh agus do Choláiste na hOllscoile, Baile Átha Cliath, le go mbeadh ar a gcumas acu líon teoranta de chúrsaí fochéime a chur ar fáil trí mheán na Gaeilge. Mar a míníodh cheana, sa bhliain 1927 leagadh cúram faoi leith maidir le cúrsaí ollscoile a chur ar fáil trí mheán na Gaeilge, leagadh an cúram seo ar Choláiste na hOllscoile, Gaillimh.

leanúnachas seo i réimse an oideachais. Seo a leanas roinnt pointí tábhachtacha a ndéantar tagairt dóibh sa taighde ar an ábhar seo maidir le staid na Gaeilge sa chóras oideachais le linn an fichiú haois:

- ‘... sa bhliain 1922 reachtaigh an rialtas nua go mbeadh an Ghaeilge ina hábhar riachtanach agus go mbeadh sí mar mheán teagaisc i ranganna na naíonán’ (Ó Laoire, 2012, lch 227);
- ‘... ar an mórgóir, bhí úsáid na Gaeilge mar mheán teagaisc ar fud an chórais oideachais ag méadú ó bhunú an Stáit go deireadh na ndaicheadaí, ag meath uaidh sin go deireadh na seachtóidí agus ag méadú go han-mhall arís ansin’ (Ó Riain, 1994, lch 50);
- ‘Leagann Ó Domhnalláin [1978a; 1978b] béim ar leith ar Chiorclán 11/60: “D’fhág sé sin lánchead ag gach múinteoir aonair, gan dul i gcomhairle le príomhoide ná le cigire, éirí as teagasc trí Ghaeilge i ranganna sóisear, rud a bhí d’oibleagáid ar gach múinteoir le dachad bliain roimhe sin... ba léir chomh maith nach mbeadh brú a thuilleadh ar an leathnú ar úsáid na Gaeilge suas tríd an scoil, mar a bhíodh ann go dtí sin... Sin is príomhchúis leis an meath atá tagtha ar chaighdeán na Gaeilge sna scoileanna le blianta anuas, dar liom”’ (Ó Riain, 1994, lch 51);
- ‘... níor bhunaigh an Stát aon chóras naíonraíochta, rud a raibh gá leis ar scála náisiúnta **ó thaobh na pleanála stádais de**. De réir an dlí (an tAcht um Thinreamh Scoile, 1926) ní gá do pháiste freastal ar an mbunscoil go mbíonn 6 bliana d’aois aige. Dá réir seo bhíothas ag tosú ar na páistí a chur i dteagmháil leis an nGaeilge díreach nuair a bhí a gcumas foghlamtha fóinéim ag tosú ar dhul i léig. Fiú ansin ba mhinic nár le fuaimanna dúchais na Gaeilge a bhí teagmháil ag cuid mhór de na páistí ach le Gaeilge faoi chló an Bhéarla, le Gaeilge a bhí foghlamtha go neamhfhoirfe ag múinteoirí ón nGalltacht’ (Ó Riain, 1994, lgh 48-9);
- ‘In 1927/8 and 1933/4 Irish was made an essential subject for, first, the Intermediate and later, the Leaving Certificate examinations respectively’ (Ó Riagáin, 1997, lch 11);
- ‘... in 1973: Irish was removed as a compulsory subject in order to pass the Leaving Certificate and as a compulsory subject for the entrance examinations for the civil service’ (Walsh, 2011, lch 45);
- ‘Is ábhair éigeantacha iad Béarla agus Gaeilge sa tsraith shóisearach, agus cé nach bhfuil Béarla éigeantach sa tsraith shinsearach, glacann an chuid is mó de na daltaí an t-ábhar. Is sin le rá go bhfuil Béarla agus Gaeilge (agus Matamaitic) ag croílár an churacla[i]m iar-bhunscoile’ (Little, 2003, lch 10);

- ‘Is ábhar éigeantach í an Ghaeilge sa tsraith shóisearach agus sa tsraith shinsearach’ (Little, 2003, lch 14).

Tugann an dá phointe dheireanacha, go háirithe, léargas dúinn ar an gcúis a bhfuil láithreach an dátheangachais fós le fáil ag deireadh an fichiú haois sa réimse seo. I dtuarascáil Choimisiún na Gaeltachta (2002, lch 12), moladh go mba chóir go mbeadh, ‘.... córas iomlán oideachais is oiliúna ar fáil i ngach réimse – cúram leanaí, réamhscolaíocht, bunscolaíocht, iarbhunscolaíocht, oideachas tríú leibhéal, oideachas gairmiúil agus fadsaoil – a thabharfaidh tús áite don Ghaeilge sa Ghaeltacht mar chéad teanga’. Níl teacht ar an gcóras iomlán oideachais agus oiliúna seo fós, áfach, agus i mbaol le fada atá an Ghaeilge anois sa réimse seo, do dhaltaí a bhfuil sí mar chéad teanga nó mar mháthairtheanga acu. Seoladh an curaclam bunscolaíochta is déanaí, ‘Curaclam na Bunscoile’, sa bhliain 1999, agus is é réimse na dteangacha ceann dá sé réimse ábhar, réimse lena n-áirítear múineadh na Gaeilge agus an Bhéarla (An Chomhairle Náisiúnta Curaclaim agus Measúnachta, gan dáta, a). Dearbhaítear ar an suíomh gréasáin, ‘Curaclam ar Líne’, go bhfuil, ‘... an curaclam Gaeilge roinnte ina dhá chuid: an chéad chuid do scoileanna T2 agus an dara cuid do scoileanna Gaeltachta agus lán-Ghaeilge’ (An Chomhairle Náisiúnta Curaclaim agus Measúnachta, gan dáta, b). Is mar T2 a shealbhaíonn páistí na scoileanna lán-Ghaeilge an teanga go príomha, áfach, agus is cleachtas é seo atá ag treisiú leis sa Ghaeltacht. Is cosúil go mbaintear leas as an téarma ‘T2’, a chuireann modh foghlamtha na teanga go hiondúil in iúl, mar shiombail de na scoileanna a mbaintear úsáid as an nGaeilge mar an dara teanga iontu, .i. mar ábhar amháin a mhúintear í, agus gurb iad na scoileanna ‘T1’ na scoileanna a bhfuil an Ghaeilge mar an gcéad teanga acu, .i. mar mheán teagaisc iontu (Harris *et al.*, 2005, lch 79). Ní aithníonn (nó níor aithin go dtí seo) dearthóirí Churaclam na Bunscoile an difear suntasach sin, áfach, idir na páistí a

bhfuil an Ghaeilge mar theanga dhúchais acu, agus na páistí sin nach bhfuil, agus cé gur curaclaim ar leithligh iad na curaclaim a dhíríonn ar mheán teagaisc na mbunscoileanna (Gaelscoileanna agus scoileanna Gaeltachta *Vs.* ‘gnáthscoileanna’^[72]), is ag forluí ar a chéile atá siad (An Chomhairle Náisiúnta Curaclaim agus Measúnachta, gan dáta, b; Harris *et al.*, 2005, lch 79). Mar chuid den churaclam seo, moltar creatlach oibre ama (an t-íosmhéid ama ar chóir a chaitheamh ar ábhair áirithe) faoi leith, d’fhonn an curaclam a chur i bhfeidhm. Sna gnáthscoileanna, ina bhfuil an Béarla mar mheán teagaisc na ndaltaí, moltar trí huair an chloig agus tríocha nóiméad sa tseachtain *ar a laghad* a chaitheamh ar an dara teanga, nó ar an nGaeilge sa chás seo, ó rang a haon ar aghaidh.⁷³ An méid sin ráite, maíonn Ní Ghallachair (2008, lch 192): *‘Anecdotal evidence would suggest that some primary school teachers spend less than the required number of hours teaching the language. Indeed, we have heard of primary schools where Irish is not taught, even for a few minutes, every day’*.

Bhain, agus baineann, an fhadhb cheannann céanna le húsáid na Gaeilge mar chéad teanga ag leibhéal na meánscoile.⁷⁴ Maíonn Little (2003, lch 9):

... is é an scéal is measa ar fad ná an siollabas céanna a bheith ann fós do chainteoirí dúchais agus do chainteoirí nach cainteoirí dúchais iad, mic léinn trí mheán na Gaeilge agus mic léinn trí mheán an Bhéarla; ag tairiscint siollabas teanga iasachta go deimhin do chainteoirí dúchais agus do dhaltaí trí mheán na Gaeilge agus ag an am céanna ag éileamh an iomarca ón tromlach nach cainteoirí ó dhúchas iad. Aithníodh go práinneach an gá a bhí ann leis sin a athrú i 1987.

Níor tugadh aon aird don rabhadh seo, áfach, agus is aon siollabas amháin atá fós in úsáid ag leibhéal na meánscolaíochta. D’fhormhór mhic léinn mheánscoile na tíre ag deireadh na tréimhse iniúchta, d’fhoghlaim siad an Ghaeilge mar ábhar

⁷² Is iad seo na scoileanna a bhaineann úsáid as an mBéarla mar mheán teagaisc. Féach Harris *et al.* (2005).

⁷³ As iomlán de 28 uair an chloig agus 20 nóiméad. Féach Rialtas na hÉireann (1999, lch 70).

⁷⁴ ‘Arís is é an siollabas comónta céanna atá ann d’fhoghlaimoírí Gaeltachta agus foghlaimoírí dara teanga san iar-bhunscoil’, (Ó Laoire, 2012, lch 232).

scoile, agus mar a mhaíonn an Riagánach (1997, lch 196): *‘The overwhelming majority of those with post-primary education have studied Irish as a subject. The effect of this school programme of language teaching on adult speaking skills is modest. Just 60 per cent of this group claim no more than the ability to speak a few simple sentences in Irish’*. Soláthraíonn Ó Laoire cúis leis an easpa cumais seo, agus dearbhaíonn sé (2012, lch 236):

.... nach raibh an Ghaeilge á múineadh mar ba cheart chun daoine a ullmhú le bheith páirteach sna gréasáin Ghaeilge. Seo é croílár an dúshláin agus na ndeacrachtaí fós dar liom. Dá mbeadh na gréasáin Ghaeilge níos líonmhaire agus níos feiceálaí, b’fhurasta cúrsaí Gaeilge mar T1 nó T2 a bhunú a chumasódh daltaí le páirt ghníomhach a ghlacadh iontu. Cheal fheidhmiú pholasaí ceart teanga, mar sin, is curaclam ar strae, gan chúis, gan treo atá agus a bheidh againn.

Ag filleadh mar sin ar chreatlach theoriciúil UNESCO (2003), agus oiriúnacht na gcéimeanna baoil do riocht na Gaeilge ag deireadh an fichiú haois i réimse an oideachais, braitear ón méid atá léirithe thuas gurb í an chéim is oiriúnaí don réimse seo ná céim a dó – ag déileáil le deacrachtaí. Cé go bhfuil comharthaí an-dearfacha le tabhairt faoi deara maidir le láithreach na Gaeilge sa réimse seo mar theanga teagaisc ag na leibhéil uile, mar ábhar scoile éigeantach do chách don Ardteistiméireacht,^[75] agus mar ábhar riachtanach máithreánach d’institiúidí Ollscoil na hÉireann, ba mhionlach fós a bhain úsáid iarbhir aisti sna fo-réimsí uile de chuid réimse an oideachais, agus ba shuntasach líon na mac léinn a d’fhág an córas gan máistreacht a bheith acu uirthi. Déantar machnamh ar an méid seo a leanas atá dearbhaithe ag Ó Laoire (2012, lch 235) maidir le réimse an oideachais mar chlabhsúr ar an mír seo:

Ní leor pleanáil teanga i réimse an oideachais amháin chun teanga atá i mbaol a basctha a thabhairt slán... cé go bhféadfadh an t-oideachas Gaeilge, an Ghaeilge sna gnáthscoileanna, sna scoileanna lán-Ghaeilge, sna hollscoileanna agus na coláistí **cur go mór le stádas na teanga** mar a tharlaíonn go minic (Baker 2002); mar sin féin, ní leor iad na scoileanna iontu féin chun an teanga a thabhairt slán agus a hinmharthanacht a

⁷⁵ Faigheann líon suntasach mac léinn díolúine ón ábhar (Donnelly, 2010).

dheimhniú do na glúine atá chugainn. Ní féidir le curaclam dá fheabhas féin é, an teanga a athréimniú, gan é bheith ceangailte go dlúth le feidhmiú pholasaí teanga.

Caithfear aghaidh a thabhairt mar sin, ar réimsí tábhachtacha eile ó thaobh beogacht teanga de, réimsí lena n-áirítear réimse na meán cumarsáide.

8.5 Réimse na Meán Cumarsáide

Is é an tríú réimse a ndéantar tagairt fhollasach dó sa toisc seo ná réimse na meán, agus leagtar béim faoi leith ar na ‘meáin nua’ ar ghlac an teanga i mbaol leo (UNESCO, 2003, lch 11). Mar a luadh ag tús na caibidle, is é an sainmhíniú a nglactar leis ó thaobh choincheap na meán sa chomhthéacs seo ná, gurb iad na hollmheáin chumarsáide i dteannta a chéile iad (Oxford Dictionaries, gan dáta). Luaitear sampla amháin faoi leith a bhaineann le réimse na meán, san eolas breise le hais an tábla ghrádaithe ag UNESCO (2003, lch 11), agus maítear:

For example, an endangered language may be used in one new domain, perhaps broadcast media including radio and television, but only for a half-hour a week. Though the availability of these media gives the language a potentially high ranking, the extreme time limitation results in limited exposure to the language, which thus would rank only a 2 or 3. Inevitably, there will be different levels of achievement in different media.

Tagraíonn Pohl, go sainiúil, do shaol cultúrtha grúpa cainteoirí ina chur síos ar an dátheangachas cothrománach, agus is dlúthchuid iad na meáin chumarsáide den saol cultúrtha sin.⁷⁶ Chuimsigh sé, ina shainmhíniú bunúil ar an gcoincheap, gné a d’éiligh go mbeadh stádas an dá theanga éagsúla faoi chaibidil, cothrom nó coibhéiseach lena chéile i réimse cultúrtha an ghrúpa cainteoirí faoi leith. Sa mhír anailíse seo, déanfar gach iarracht an comhionannas sin a fhiosrú ar mhaithe leis an ngné faoi leith seo den chur síos a shásamh. Déantar machnamh mar sin, ar ghrinneas ‘úsáid dhinimiciúil’ a thabhairt ar riocht na Gaeilge sa réimse seo toisc

⁷⁶ Féach Caibidil a Trí (Imleabhar I, 3.6 Modh Oibre an Chás-Staidéir).

go gcreidtear gur lipéad oiriúnach é ar staid an Bhéarla i réimse na meán maidir le creatlach theoiriciúil UNESCO i leith BTTB.⁷⁷

Is réimse é réimse na meán cumarsáide, a dtugtar aghaidh air sa taighde acadúil ar dhul chun cinn na Gaeilge san fhichiú haois cuid mhaith. Mar a luadh i gCaibidil a Trí, cuimsíonn an taighde seo ceithre chás-staidéar a dhíríonn ar institiúidí faoi leith d'fhonn an tionchar a bhí acu ar stádas na Gaeilge a mheas. Tabharfar aghaidh ar an ngné seo de réimse na meán cumarsáide ar ball le cás-staidéar a dhíríonn ar thionchar TG4 ar stádas na Gaeilge. I dtús báire, áfach, ní mór baint an réimse seo le saincheistanna beogachta a thuiscint. Dearbhaíonn Grenoble (2009, lch 246) sa *Concise Encyclopedia of Pragmatics*:

The question of language use in the media is critical. The media helps spread language use and fosters its growth and/or maintenance. Moreover, use of a language in media is an important indication of that language's prestige and the kind of support it receives from the larger (dominant) culture, the allocation of resources, and so on. Finally, the media represents prestige and affluence, and the language used in the media is associated with both of these.

Ceanglaíonn Mackey tábhacht réimse na meán agus coincheap an stádais teanga, ina aiste, '*Determining the Status and Function of Languages in Multinational Societies*'. Dearbhaíonn sé (1989, lch 7) go mbraitheann stádas cultúrtha na teanga ar infhaighteacht na dtáirgí cultúrtha atá ar fáil sa teanga, amhail leabhair, nuachtáin agus scannáin. Ina theannta sin, luann Hughes tábhacht infhaighteacht páipéar nuachta, agus meán eile priontáilte i mbreis agus aon teanga amháin, agus an dátheangachas sochaíoch á phlé aige, agus maíonn sé (2001, lch 121); '*... of particular significance for the status of any living tongue is its media*'. Agus Tamburelli ag déanamh iniúchta ar nádúr sochtheangeolaíoch na mionteangacha Rómánsacha san Iodáil, féachann sé chuige aghaidh a thabhairt ar na meáin

⁷⁷ 'David Crystal [2001] argued in his 2001 work "Language and the Internet" that, rather than "technospeak" becoming dominant on the internet, English – different varieties of it – was coming to dominate', (D. Ó Riagáin, 2012, lch 38).

chumarsáide. Léiríonn sé (gan dáta) féin nasc idir an réimse cultúrtha seo, agus coincheap an stádais teanga sa mhéid seo thíos:

The complete exclusion of local languages from the media was at the basis of their [na mionteangacha Rómánsacha] demotion to L status, especially for those languages that had once enjoyed a relatively high status (e.g. Venetian, Sicilian), feeding the creation of the “dialect” myth:

- They are not “real” languages.
- They do not have a grammar.
- They only ever existed in spoken form.
- They cannot be written down (despite 4 centuries of written history).

Creidtear go léiríonn, agus go múnlaíonn, na meáin chumarsáide cleachtas nó iompar sochtheangeolaíoch grúpaí cainteoirí, agus mar iarmhairt air sin, cultúr na gcainteoirí leis. Léirítear tábhacht na meán i múnla Fishman bunaithe ar an aisiompú teanga, múnla a ndéanann Uí Chollatáin, Uí Fhaoláin agus Lysaght (2011, lch 13), trácht air:

Baineann an cumas áirithe sa teanga le céim an athláithrithe ach baineann úsáid teanga go príomha le sealbhú teanga, mar is gá don úsáideoir muinín a bheith aige as úsáid na teanga sa chéad áit, agus is gá dó ansin a bheith toilteanach an teanga a chur i láthair sa sféar poiblí chun an úsáid chéanna a leathnú amach. B'fhéidir gur gá mar sin filleadh ar chéim a dó agus a trí in athneartú teanga de réir Fishman, ach ar an tuiscint go mbeidh ról ag na meáin sa phróiseas athneartaithe.

Cé go gcuireann Fishman na meáin san áireamh mar chuid dá mhúnla ar an aisiompú teanga, tá srianta an réimse seo tugtha faoi deara aige chomh maith, agus luann sé cás na Gaeilge ach go háirithe. Mhaígh sé (1991c, lgh 140-1) an méid seo a leanas i dtaca le bunú TG4:

All in all, it is quite possible that more Irish speakers are anglicised via the ocean of English radio than English speakers are strengthened in their Irish via the single existing channel of Irish radio. This suspicion is multiplied in connection with television. Quite recently, an all-Irish television station has been announced (initially serving the Gaeltacht) and it is current policy to expand Irish language programs and to transmit them within a designated time band so that those who want them will be less likely to miss them. There is also a new effort to translate children’s television programs into Irish. However, none of these efforts are likely to compete with either the amount or the diversity of constantly available English television, and the advisability of concentration on such competition,

rather than on more urgent and more intergenerationally transmissible stage 6, 5 and 4b enterprises, is questionable indeed.

Leagtar béim sa mhéid seo, mar sin, ar an tábhacht a bhaineann le cur chuige a thugann aghaidh ar níos mó ná réimse amháin a ghlacadh, agus ar an tábhacht a bhaineann le húsáid na teanga a dhaingniú i réimse an teaghlaigh agus an phobail go príomha (Raposa, 2006). Déanfar tuilleadh taighde ar an ngné infhaighteachta a luadh cheana féin, sa chéad chaibidil eile den saothar seo, ach díreofar anois ar tháirgí cultúrtha na meán le linn an fichiú haois in Éirinn. Is ar úsáid na Gaeilge sna meáin chumarsáide a dhíreofar sa mhír seo, seachas ar thionchar na meán ar leathnú úsáide mionteanga (Cunliffe agus Herring, 2005; Paricio-Martín agus Martínez-Cortés, 2010). Socraíodh go mba cheart díriú ar dhimínsean amháin faoi leith de mheáin chraolta na sochaí le taighde níos mionsonraithe a dhéanamh: úsáid na Gaeilge i bhfo-réimse na teilifíse, agus pléitear teacht ar an bhfód TG4. Déantar machnamh ar an am craolacháin a tugadh don Ghaeilge san fho-réimse seo d'fhonn an clásal maolaitheach, a luadh thuas i gcreatlach UNESCO, a shásamh. Ceistítear ar leathnaíodh ar úsáid na Gaeilge i bhfo-réimse na teilifíse, agus ag eascairt as sin, cé chomh leathan agus cé chomh seasmhach is a bhí an úsáid sin?

8.5.1 Forbhreathnú Ginearálta ar Réimse na Meán

Díreofar sa mhír seo ar úsáid na Gaeilge i réimse na meán go ginearálta le linn na tréimhse iniúchta. Tugann Crosson (2007) aghaidh ar ghnéithe éagsúla den scannánaíocht Ghaeilge ina pháipéar, 'From *Kings* to *Cáca Milis*: Irish film and television as Gaeilge in 2007'. Dar leis, léiríodh an chéad scannán lánfhada as Gaeilge sa bhliain 1959 – clár faisnéise a chuir Gael Linn le chéile dar teideal *Mise Éire*. Níor léiríodh an chéad scannán lánfhada ficin sa Ghaeilge go ceann beagnach 20 bliain ina dhiaidh sin – an scannán *Poitín* le Bob Quinn sa bhliain

1978. Is ón tréimhse seo a théann ‘... fréamhacha an tionscail chlosamhairc Ghaeilge siar breis agus fiche bliain roimh bhunú TG4’, dar le Ní Bhrádaigh (2008, lch 140), nuair a bhí Quinn agus a chomrádaí Seosamh Ó Cuaig ag déanamh nuachtscannán ‘... ar imeachtaí Gaeltachta agus thaispeáin siad iad sa phictiúrlann agus i hallaí an cheantair cúpla lá ina dhiaidh sin’. Maíonn Crosson (2007, lch 217) gur cuireadh go mór le haschur craolacháin agus scannánaíochta Gaeilge sna blianta ag druidim le deireadh na tréimhse iniúchta (1996-2007), ach:

... that progress notwithstanding, Irish language film and television has, to say the least, had an uneven and indeed precarious existence for much of the twentieth century. In many ways one can view the different contexts within which the Irish language has been used in various media – from radio through to film and television – as reflecting wider policies regarding the use of Irish in Ireland in any given period, policies that met with limited success, evident in the lack of Irish spoken among the majority of Irish people today.

Is le rathúlacht theoranta a d’éirigh leis an nGaeilge sa réimse seo mar sin, dar le Crossan, agus cuireann sé a bhuarthaí in iúl faoina todhchaí.⁷⁸ Déanann Delap (2008, lch 161) macalla ar theipeanna na meán Gaeilge leis, agus deir sé: ‘*Despite almost 130 years of existence, for example, there is little evidence that the Irish-language print media has established a firm foothold amongst Irish-speakers, particularly those in the Gaeltacht. Moreover, no Irish-language media outlet exists as a commercial entity, independent of state subvention. There may be a gap in the market but it would appear that there is no market in the gap*’. Dealraíonn sé ó thuairiscí a dhíríonn ar an réimse seo go bhfuil deacrachtaí le fad saoil na meán priontáilte, .i. nuachtáin ach go háirithe (Ó hÉallaithe, 2009), agus gur ag brath ar an stát ó thaobh tacaíochta agus deontas de atá siad. Maíonn Watson (2012, lch 249): ‘Is é an bunspleáchas ar chineálacha maoinithe stáit atá ag na meáin Ghaeilge an difríocht is mó atá idir iad sin agus na meáin Bhéarla

⁷⁸ Tagraíonn Crossan (2007, lch 221) do laghdú líon na gcainteoirí dúchais sa teanga sa Ghaeltacht, agus an chaoi ar éirigh Bord Scannán na hÉireann as an scéim ‘Oscailt’ a mhaoiniú, scéim a bhí freagrach as breis agus 30 gearrscannán a chruthú.

agus is é sin a fhágann na meáin Ghaeilge beagnach uilig ar mhúnla na seirbhíse poiblí'. Ag deireadh na tréimhse iniúchta, mhaígh Hughes (2001, lch 121): '*The situation with Irish is that there are very few widely distributed, national daily papers in the language, although weeklies and monthlies do subsist with a steady, if limited readership*'.

Pléann an Rianach réimse na meán go follasach leis ina shaothar *Pleanáil Teanga in Éirinn 1919-1985*, agus maíonn sé (1994, lch 60): 'Níl áit inar léire toradh an bheartais – polasaí neamhghníomhaíochta an *laissez faire* – ná sna meáin chumarsáide'. Is díol spéise é an méid atá le rá ag Ó Riain (1994, lch 60) faoin réimse áirithe seo i gcomhthéacs na hÉireann, agus ar an gcaoi ar shloig an Béarla siar an Ghaeilge:

Chun maireachtáil ní mór do nuachtán oiread cóipeanna a dhíol gach lá agus is féidir. Chuige sin is gá teanga a úsáid a thuigeann an tromlach. I gcás na coda seo d'Éirinn, ina bhfuil tuiscint inniúil ar an nGaeilge ag timpeall 30% den phobal ní chiallaíonn an beartas *laissez faire* gur cheart 30% den nuachtán a chur i nGaeilge. A mhalairt ar fad. Toisc go dtuigeann beagnach 100% an Béarla cuirtear nuachtáin amach go minic 100% i mBéarla. Fiú an páipéar a bunaíodh go sonrach chun tacú leis an dearcadh náisiúnta, *Scéala Éireann*, agus a bhí a bheag nó a mhór i gcónaí faoi stiúir de Valera nó dhuine dá shliocht, is gnách gur i mBéarla a bhíonn 99% de.

Dar le hÓ Riain (1994, lgh 60-1), is é an, '... scéal céanna é san fhógraíocht raidió agus teilifíse – bíonn síorchlaonadh ann na fógraí uile a chraoladh sa teanga a thuigeann cách agus go fiú nuair a thugtar lacáiste 33 ⅓ % ar fhógraí Gaeilge is beag díobh a fhaightear. Is léir... go mbíonn claonadh sa teanga cheannais in aon réimse leathadh go mbeidh sí ina haonteanga sa réimse sin'. Léiríonn sé gur ag streachtailt, mar sin, a bhí an Ghaeilge sa réimse seo le linn an fichiú haois, fiú le bearta tacaíochta dreasa. Maíonn Ní Chionnaith (2008, lch 37): 'Ábhar díomá dom a laghad fógraí Gaeilge a bhíonn ar TG4. Cheap mé go raibh tionchar iontach ag na fógraí Gaeilge go léir i dtús ré TG4 ach bíonn 95% de na fógraí as Béarla

anois’. Soláthraíonn Delap (2008, lch 152) peirspictíocht i bhfad níos dearfaí, áfach, de phictiúr foriomlán an réimse ag tús an aonú haois is fiche, nuair a mhaíonn sé:

Mass media is often compared to a spoiled child – noisy, easily bored and tirelessly craving attention. If anything, the Irish-language media is needier still – a ginger-haired country cousin desperately wanting to be taken seriously, yet cut off from the majority of the Irish population by their own national language. But few minority language communities have it so good. The Irish language has its own national television and radio stations, a daily and a weekly newspaper,^[79] a lively internet magazine, part-time radio outlets in the country’s two biggest cities, regular weekly columns in Ireland’s paper of record, *The Irish Times*, and a plethora of magazines and periodicals of varying degrees of value and worth. Clearly if the volume and variety of material available is anything to go by the Irish-language media could be said to be entering something of a golden age.

Aithníonn Watson forbairt na meán Gaeilge freisin, nuair a deir sé (2012, lch 244): ‘In ainneoin an mhéadaithe atá tagtha ar chineálacha na meán digiteach, nó b’fhéidir dá bharr, tá bláth tagtha ar na meáin Ghaeilge’. Maíonn Walsh (2011, lch 65) freisin ‘... [that] *Irish language media grew considerably in the years around the new millennium*’, agus dearbhaíonn Dónall Ó Riagáin (2012, lgh 39-40):

New media and technology have proven to be a godsend. There are many websites in Irish, including two online monthly magazines. We have an excellent online Irish>English/English>Irish dictionary that is accessible to all free of charge. This means that neologisms can be added to the database almost immediately. Furthermore, we have an open source grammar checking engine, called *An Gramadóir*. Blogging in Irish has become popular. *Raidió na Gaeltachta*, the Irish-medium radio service, which broadcasts 24/7, can now be heard on the internet – a service that is much appreciated by the large Irish diaspora. All the text on my mobile phone, manufactured in Korea, is in Irish.

Is léir gur éirigh leis an nGaeilge í féin a leathnú i réimse na meán, ach ní mór seasmhacht an leathnaithe sin, agus an rathúlacht ó thaobh teagmháil teanga de a cheistiú. I gcodarnsacht leis an meon dearfach tosaigh a léiríonn Delap ag tús a aiste, leanann sé ar aghaidh le roinnt tuairimí diúltacha atá tugtha faoi deara aige maidir le staid na Gaeilge i réimse na meán. Leagann sé béim ar an gcaoi a bhfuil

⁷⁹ Cuireadh deireadh le foilsiú *Lá Nua* agus *Foinse* sna blianta 2008 agus 2013 faoi seach.

úsáid na Gaeilge sna meáin phríomhshrutha ‘imeallaithe’, de dheasca mhéadú na meán Gaeilge, agus dearbhaíonn sé (2008, lch 152) go bhfuil an teanga: ‘... *now firmly back in the media ghetto*’. Ba bhuairt í seo siar nuair a bunaíodh an stáisiún craolacháin Gaeilge, TG4, siar sa bhliain 1996. Maíonn Delap (2008, lch 153):

When TnaG (now TG4) was established in 1996 the then Minister for the Gaeltacht, Michael D. Higgins, insisted that it should not be used as an excuse for RTÉ to renege on its statutory obligation in relation to Irish-language programming. Yet most commentators would agree that the language has a more peripheral profile than ever on the national broadcaster. *The Irish Times* and *The Irish News* notwithstanding, few if any articles in Irish appear in the country’s bestselling newspapers from one end of the year to the other.

Tar éis feachtas cearta agus an-chuid poiblíochta, tugadh tacaíocht stáit ar deireadh do bhunú stáisiún raidió Gaeilge, Raidió na Gaeltachta, agus craoladh uaidh don chéad uair ar Dhomhnach na Cásca 1972 (Delap, 2008, lch 156). Ba trí mheán na Gaeilge, ón tús, a craoladh ábhar iomlán an stáisiúin (Watson, 2012, lch 248). Roimhe sin, ba sa bhliain 1926, a bunaíodh an chéad stáisiún raidió in Éirinn, 2RN, ach dar le Watson (2012, lch 244), níor craoladh mórán Gaeilge air go dtí na 1930aidí. Deir sé (2012, lch 248): ‘Sna 1960aidí ní raibh mórán craoltaí Gaeilge ann. Ní raibh ach cainéil raidió agus teilifíse RTÉ ann an tráth sin. Craoltaí raidió i nGaeilge ar Radio Éireann a bhí ann roimhe sin ó na 1930idí go dtí na 1950idí, ar baineadh amach buaicphointe deich faoin gcéad lena linn sna 1940idí’. Maíonn Delap (2008, lch 156) go bhfuil Raidió na Gaeltachta infhaighte anois, san aonú haois is fiche, ceithre huaire is fiche an chloig, seacht lá in aghaidh na seachtaine ar an ardmhínicíocht ar fud na tíre, agus ar an Idirlíon ar fud an domhain. Ina theannta sin, is seirbhís náisiúnta í agus tá stiúideonna ag an stáisiún i gCiarraí, i nDún na nGall, i mBaile Átha Cliath agus i Maigh Eo, agus an cheanncheathrú aige suite i gCasla, Conamara. Aithnítear, áfach, go raibh deacrachtaí ag an stáisiún éisteoirí óga a mhealladh agus rinneadh cinneadh sa

bhliain 2005, scaoileadh le liricí Béarla ag amanna faoi leith den sceideal (Delap, 2008, lch 156).

Is fo-réimse eile é an tIdirlíon a ndéantar tagairt fhollasach dó sa toisc fhreagartha seo, agus is réimse é a bhfuil teacht ar an nGaeilge ann. Maíonn Green (2010, lch 82); ‘... [that] internet use in Irish has been recognised as a critical element in language maintenance and development’. Sa bhliain 2001, cuireadh tús le hirisleabhar ar líne, *Beo.ie* (gan dáta), ‘... le nuacht, cultúr, gnó, cúrsaí spóirt, clár plé, eolas faoin iris agus altanna do foghlaimeoirí a fhoilsiú’. Dearbhaíonn Delap (2008, lch 155): ‘*The traditional print format for Irish-language journalism is complemented by new media efforts like the eclectic internet magazine Beo.ie which receives up to 40,000 visits per month from all across the globe and operates effectively as a cyber-Gaeltacht*’.⁸⁰ Tá an-tábhacht ag baint leis na hiarrachtaí a dhéantar chun an Ghaeilge a chur in oiriúint do mheáin nua, agus mar a mhaíonn Watson (2012, lch 244), le blianta beaga anuas, ‘... tá páipéir nuachta agus tréimhseacháin eile á gcur ar fáil go digiteach, agus tá cineálacha eile ábhair scríofa dhigitigh ann, ar nós blaganna agus fóraim chomhrá’. Maíonn Tamburelli (gan dáta) gur meán é an tIdirlíon, ‘ón mbonn aníos’, toisc nach bhfuil aon smacht ag an Stát ar an gcineál teanga a scríobhtar nó a chraoltar air, murab ionann agus an teilifís. Ina theannta sin, déanann sé tagairt don chostas níos ísle a bhaineann leis an meán seo, i gcodarsnacht le táirgeadh foilseachán traidisiúnta. Sna nóchaidí luatha a tháinig suíomhanna gréasáin pearsanta chun cinn, dar leis, i dteangacha réigiúnda. Maíonn Tamburelli gurbh é seo an chéad uair a scríobhadh roinnt de na teangacha seo i bprós le breis agus ceithre chéad bliain anuas. Luann sé ansin, samplaí d’eolas fíorúil a tháinig ar an bhfód sna nóchaidí déanacha i

⁸⁰ Cuireadh ‘Beo.ie’ i gcló iodálach sa téacs bunaidh.

dteangacha Rómánsacha na hIodáile, lenar áiríodh eolas agus aistí ar cheol traidisiúnta agus nuachtáin ar líne. Maíonn Tamburelli (gan dáta): *‘Alongside these, a number of forums, discussion groups and not-for-profit organisations have appeared which regularly discuss the role of regional languages (using Tuscan/Italian as the medium)’*. Tugann Tamburelli rabhadh ansin maidir leis an dátheangachas ‘ionadaíoch’, agus an tIdirlíon á phlé aige. Maíonn sé (gan dáta): *‘Represented bilingualism may not develop, in which case the regional languages of Italy will probably face extinction’*. I gcás na Gaeilge, is díol suntais é gur féidir í a úsáid mar mheán le haghaidh socruithe pearsanta ar *Facebook*, cuardach a dhéanamh ar leagan Gaeilge de *Google*, leagan Gaeilge de shráideanna na hÉireann a léamh ar *Google Maps* agus neart acmhainní teanga leithéidí *Foclóir.ie*, *Focal.ie* agus *Potafocal.com* a aimsiú. Dar le Walsh (2011, lch 66); *‘... Irish language blogs and websites have proliferated’*, agus is réimse é an tIdirlíon a bhfuil úsáid na Gaeilge tar éis leathnú ann.⁸¹ An méid sin ráite, rinne Fleming agus Debski (2007) taighde ar nósmaireachtaí idirlín agus téacsála páistí agus déagóirí ó mheascán scoileanna a raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc iontu – scoileanna lonnaithe sa Ghaeltacht, agus taobh amuigh di - agus scoileanna ina raibh an Béarla mar mheán teagaisc agus gur múineadh an Ghaeilge mar ábhar iontu. Maíonn siad (2007, lch 89) gur taighde é *‘... [that] proposes the level of use of a minority language through modern media as one measure of its vitality’*. Toradh amháin a d’eascair as a gcuid taighde, dar leo (2007, lch 94), ná:

In investigating Internet usage, results showed that the language of websites accessed was almost exclusively English. Some 97.5% of respondents from English medium schools, 90.5% from Irish medium schools, and 85% from Gaeltacht schools claimed that they never logged on to websites written in Irish. The main reason for children not accessing sites through Irish was that they did not know of any. English was generally seen by them to be the language of the Internet.

⁸¹ Féach O’Brien (2012).

Ina theannta sin, léiríodh gur bheag úsáid a bhain páistí agus déagóirí an taighde as an nGaeilge le haghaidh téacsanna a sheoladh, agus mar áis le teanga a fhoghlaim. Maíonn Fleming agus Debski (2007, lch 95): *‘The reported use of computers and the Internet in Irish language learning was very low. A total of 12% of children from Irish and English medium schools reported using computers to help them learn Irish’*. Cúis amháin leis an easpa úsáide seo ná nach raibh eolas ag na páistí agus ag na déagóirí ar shuíomhanna gréasáin iomchuí don fheidhm seo. Maíonn na húdair (2007, lch 98):

Most respondents were unaware of any websites in Irish, either because they were not informed by teachers, parents, or peers of the availability of web content in Irish, or because of the overall lack of useful content online for children. There is an obvious and unequivocal need for a higher Irish language presence online, and for using it with schoolchildren for school purposes. The study has discovered that networked communications were rarely used to improve the children’s Irish in the Irish medium schools, and not at all in the other settings, despite the fact that the participants considered computers useful for language learning.

Léirítear sa taighde seo ag Fleming agus Debski (2007, lch 96) mar sin, gur féidir an Ghaeilge a úsáid i meáin nua, ach gur beag an úsáid a bhaintear aisti go hiarbhír i measc na glúine óige de dheasca easpa eolais ar na féidearthachtaí úsáide agus gan an teanga a bheith in úsáid acu i réimsí sóisialta eile. Luann Ní Chinnéide, agus í ina cathaoirleach ar an mBiúro Eorpach do Theangacha Neamhfhorleathana, an tábhacht a bhaineann leis na meáin chumarsáide do mhionteangacha ach go háirithe. Dearbhaíonn sí (2009, lch 12):

Cuidíonn na meáin leictreónacha agus na meáin chraolta leis an bpróiseas sa chás go bhfuil fáil orthu ins an mionteanga. Téann daoine i ngleic le mionteangacha tríd síos, agus glactar leis gur rud uile-ghabhálach é do theanga a labhairt. I measc buanna na meán leictreónach i leith mionteangacha, tá an [t]saoirse atá ag an aos óg úsáid a bhaint ina dteangacha féin cumarsáid a dhéanamh tré théacs agus an ríomhaire, beag beann ar dhaoine fásta nó na meáin scríofa.

Is gá, áfach, ról na meán digiteach mar áis fhoghlamtha agus teagaisc, agus níos tábhachtaí fós, mar spás fíorúil spéisiúil mealltach le haghaidh teacht le chéile

chainteoirí na teanga faoi leith, a chur chun cinn agus a chur chun tosaigh. Deir Hughes (2001, lch 113) gurb iad na meáin chumarsáide, TG4, go háirithe, atá ag neartú na gceangal idir Éire na tuaithe agus Éire na mbailte ó thaobh chainteoirí na Gaeilge de, agus casfar anois ar an bhfo-réimse seo.

8.5.2 Fo-réimse na Teilifíse: Cás-Staidéar ar TG4

Is áirithe gurbh í ceist na teilifíse is práinní ar fad don phleanáil stádais mar is beag teach anois atá gan teilifíseán agus – b’fhéidir go gcaitheann an gnáthpháiste níos mó ama os comhair na teilifíse ná ar scoil. Is casta an cheist í, leis, mar le fáil na teilifíse ilbhealaí ag formhór an phobail, ní mór an scéal a láimhseáil go cúramach, le seirbhís oiriúnach teilifíse dírithe ar na leibhéil éagsúla i gcumas Gaeilge. Ní bhaineann aon chuid de seo, áfach, ó cheart phobal na Gaeilge do sheirbhís chuimsitheach teilifíse sa teanga náisiúnta. Dlúthchuid den phleanáil stádais é seo agus níl réimse den saol inar géire a theastaíonn foghlaim ó bhotúin an ama atá caite (Ó Riain, 1994, lch 91).

Mhaígh an Rianach a leithéid agus é ag déanamh machnaimh ar staid na meán Gaeilge dhá bhliain sular bunaíodh TG4 sa bhliain 1996, agus ar an tionchar a bhí le bheith ag stáisiún Gaeilge ar stádas na teanga (agus ar a lucht féachana measctha) – aidhm fhoriomlán na míre seo. Dar le Watson (2012, lch 248), ba le bunú an stáisiúin a tharla an t-athrú ba shuntasáí, agus ba dhrámatúla, ó thaobh chraoladh na Gaeilge de nuair a cuireadh tús leis an tseirbhís sna nóchaidí, agus maíonn Mac Gréil agus Rhatigan (2009, lch 8) gur chuir bunú TG4 go mór le stádas sóisialta na teanga. Léiríonn Lysaght (2013, lch 44) an nasc a bhraitear a bheith idir seirbhís chraolacháin mionteanga agus stádas teanga nuair a phléann sí ról an chainéil maidir le lucht féachana náisiúnta a mhealladh: *‘TG4 has the goal of enhancing the status of the indigenous language and associated culture’*. Is réimse í an teilifís, dar léi (2013, lch 44), atá mar *‘... an unthreatening domestic medium, [that] is easily accessible to people, and provides non-speakers with a new perspective on a language and culture which may hitherto have seemed to them to be a “closed door”*’. Is léir ón taighde, áfach, gur ábhar conspóideach é

riamh, sprioclucht féachana TG4, agus tá easaontas le rianú maidir leosan a ndírítear na léiriúcháin orthu go príomha – cainteoirí dúchais/líofa na Gaeilge, nó leosan nach bhfuil in ann an teanga a labhairt go líofa. Dearbhaíonn Hourigan (2004, lch 96):

The Irish post-colonial state has attempted to meet the needs of two groups of Irish language speakers: members of the national Irish language movement (Gaeilgeoirí) who generally live in Ireland's cities and inhabitants of the Irish-speaking regions on the rural periphery (Gaeltachtaí). This duality created complex divisions within the campaign for Irish language television.

Cuireadh tús leis an bhfeachtas le haghaidh seirbhís chraolacháin Ghaeilge teilifíse i ndáiríre i lár na seachtóidí, agus chuimsigh sé grúpaí éagsúla a raibh físeanna éagsúla acu i dtaca le bunú an chraoltóra (Hourigan, 2004, lch 95).⁸² Bhí feachtas ann stáisiún Gaeilge a bhunú le haghaidh chainteoirí dúchais na teanga i gcomhthéacs na Gaeltachta, a bheadh faoi stiúir daoine áitiúla, agus os a choinne sin, bhí feachtas eile ann ag éileamh go mbunódh RTÉ an stáisiún ar mhaithe le daonra uile na tíre go náisiúnta (Hourigan, 2004, lch 97). Pléann Hourigan an teannas seo ina saothar, *Escaping the Global Village: Media, Language and Protest*, agus an chaoi ar fhorbair an chonspóid maidir le sainchúram an chraoltóra, agus an áit ina mbeadh sé lonnaithe. Ar deireadh, dar le Hourigan (2004, lch 109); *'Gaeltacht activists succeeded in forcing national elites to structure the new service according to their wishes'*, agus bunaíodh ceanncheathrú an chraoltóra i gConamara, Co. na Gaillimhe. An méid sin ráite, is

⁸² Maíonn Hourigan (2004, lch 99): *'The range of tactics employed between 1975 and 1980 exemplifies a distinct Welsh influence on Conradh na Gaeilge activists (Ó Feinneadha 1995, 10). Campaigners organised petitions, chained themselves to gates or the doors of state buildings, climbed broadcasting masts and picketed RTÉ studios... The tactic which Conradh na Gaeilge members used most extensively during the 1975-86 period was the withholding of television license payments. Activists would refuse to pay their television license fee, refuse to pay the fines imposed as a result and when brought to court would cite the low amount of Irish language programs on RTÉ as the reason for nonpayment'*. Is féidir, áfach, dar le hÓ Feinneadha (1995, lch 10) tús an fheachtais a rianú níos faide siar ná sin: *'Luaigh Máire Nic Giolla Phádraig liom le déanaí ar ócáid de chuid Chomhluada[i]r agus í ag súil leis an lá go mbeadh cláracha Gaeilge do pháistí dá clann siúd gur cuimhin léi seasamh ar phicéad lasmuigh de gheataí dúnta RTÉ sa bhliain 1964, picéad a d'eagraigh Cumainn Ghaelacha na nOllscoileanna ag an am'*.

stáisiún é TG4 atá dírithe ar phobal na Gaeilge trí chéile, agus ar an ábhar sin, b'éigean don stáisiún díriú ar lucht féachana a bhí (agus atá) ar bheagán Gaeilge nó gan cumas ar bith chomh maith. Tarraingíonn sé seo saincheist na bhfotheideal, '... ceist achhrannach ó thús na seirbhíse' (Ní Neachtain, 2008, lch 170), agus úsáid an Bhéarla ar chainéal a bunaíodh ar mhaithe le freastal a dhéanamh ar phobal na Gaeilge. Is deacracht í seo cinnte ó thaobh láithreachta leanúnach na Gaeilge de ar TG4. Pléitear tionchar na bhfotheideal ar an nGaeilge sa saothar *TG4@10: Deich mBliana de TG4*, agus dearbhaítear (O'Connell, Walsh agus Denvir, 2008, lch 13) go:

Léiríonn an taighde nach féidir le lucht féachana gan fotheideal a léamh, is cuma an bhfuil siad ag teastáil nó nach bhfuil. Léiríonn an taighde chomh maith go bhfuil tionchar an chainéil fhuaimne i bhfad níos laige ná tionchar láidir na bhfotheideal. Bíonn fotheidil mar a bheidís greanta ar an scáileán faoi shúil an bhreathnadóra agus ar an ábhar sin téann siad go mór i bhfeidhm. Is léir nach dtuigeann an gnáthdhuine an tionchar atá ag fotheidil Bhéarla ar a chumas teanga, is é sin, gur dócha gurb é a chuid *Béarla*, seachas a chuid Gaeilge, atá á fhorbairt agus é ag féachaint ar chláir le traic fuaimne Gaeilge agus fotheidil Bhéarla.

Cé gur baineadh, agus go mbaintear, úsáid as an nGaeilge mar an meán cumarsáide don chuid is mó san fho-réimse nua seo, bhí, agus tá, láithreachta leanúnach ag an mBéarla i bhfoirm fotheideal, fógraí agus clár (Ní Chionnaith, 2008). Is gné thábhachtach í seo ó thaobh chreatlach UNESCO de, creatlach a leagann béim ar úsáid na teanga i réimsí faoi leith, le haghaidh na bhfeidhmeanna go léir.⁸³

Luaitear na meáin chraolta, agus an teilifís go háirithe, sa toisc fhreagartha seo ag UNESCO, agus is cosúil gur éirigh leis an nGaeilge í féin a bhunú i réimse na teilifíse ar bhonn ní ba sheasmhaí le bunú TG4. Chuir an stáisiún seirbhíse nuachta laethúil ar fáil, cláir agus cartúin dírithe ar pháistí óga, sobaldrámaí, tráchtairacht

⁸³ Féach Caibidil a Seacht.

bheo ar chúrsaí spóirt, gnéchláir, cláir fhaisnéise, mionscannáin, cláir ar an gceol traidisiúnta agus neart eile ‘... ó fhód an dúchais gan mhaisiú ná measúlacht’ (Ó Ciardha, 2008, lch 17). An méid sin ráite, ní mór aghaidh a thabhairt ar an ngné ama, agus ar an ngné aimsithe maidir le lucht féachana mar chuid den iniúchadh seo - gnéithe a luaitear san fhaisnéis tionlacain le hais thábla UNESCO don toise seo. Cé chomh teoranta agus srianta is a bhí an teagmháil teanga seo?

I dtús báire, is gá úsáid na Gaeilge ar chraoltóir seirbhíse poiblí náisiúnta na hÉireann, RTÉ, a lua d’fhonn comhthéacs a thabhairt maidir le húsáid na teanga san fho-réimse teilifíse seo. Bunaíodh RTÉ sa bhliain 1960 agus maíonn Hughes (2001, lch 122):

The idea of an Irish-language channel has been around for several decades, and Irish-language programs were, of course, broadcast on Raidió Teilifís Éireann (RTÉ). That is a Gaelic name for what has been a pre-dominantly Anglophone broadcasting service with varying degrees of Irish language bolt-ons: news, weather, forecasts, documentaries, and, of course, the odd hooley. H. Tovey put the figure of Irish language programs on RTÉ as ten percent, although Máirtín Ó Murchú is quite right to point out that the acceptability of Irish on broadcasting is, in itself, a marked improvement from the low prestige suffered by the language in the nineteenth century.

Is léir ón ráiteas deireanach, mar sin, gur éirigh leis an nGaeilge a stádas iomlán a fheabhsú de dheasca a hinghlacthachta i réimse na craoltóireachta le linn na tréimhse iniúchta. I dtaighde a foilsíodh sa bhliain 2012, i leith aschur Gaeilge ar RTÉ, maíodh gurbh é an cur chuige ar glacadh leis sa stáisiún ag dul siar i bhfad ná, cur chuige, ‘... which means Irish language is broadcast on distinct allocated slots across programmes and news. In this sense it is treated like other genres such as young peoples, lifestyle, drama and so forth. However, Irish language content is different to these other genres in the sense that it is a language, not a subject area’ (Stillwater Communications, 2012, lch 6). Le bunú TG4, áfach,

maítear sa tuairisc chéanna (2012, lch 10) go bhfuil laghdú le rianú maidir le húsáid na Gaeilge ar RTÉ:

What is clear is that RTÉ Television, since the establishment of TG4, has significantly reduced the Irish language output broadcast on its own channels. One must assume therefore that RTÉ feels, that its legal requirement is met by its provision of the ‘hour a day’ to TG4, and that it is not legally bound to broadcast Irish language content on its own channels. The same could be said for RTÉ Radio, i[.]e[.] that it does not feel the need to provide a comprehensive range of Irish language programming across genres on Radio 1, 2FM or Lyric FM due to the volume of Irish language programming it carries on RnaG.

Is laghdú teagmhála leis an nGaeilge, mar sin, atá le rianú maidir le haschur chlár RTÉ, agus is ábhar imní é seo ó thaobh stádas na teanga de: ‘*As the State’s largest television and radio channels, RTÉ has the power to give status and recognition to the language that few other organs of state have*’ (Stillwater Communications, 2012, lch 14). I dtaobh lucht féachana de, dearbhaítear: ‘*RTÉ TV’s Irish language output now consists of a single slot on RTÉ One on Monday nights at 7.30.... Irish language programming performs well in its current slot and delivers an audience share of 12%-18%. This is seen as acceptable given that it is against Coronation Street on TV3 and UTV which has an audience share of approx 30%*’ (Stillwater Communications, 2012, lch 16). I dtaca le TG4, leagadh:

... an-bhéim ón tús ar na figiúirí féachana sa disocúrsa faoi TnaG,^[84] amháil is gurbh iadsan amháin a bhí dlisteanach mar shlat tomhais ar dhul chun cinn an stáisiúin. Ba i dtéarmaí ‘*no one will watch it*’^[85] a fréamhaíodh an díospóireacht ón tús, agus nuair a d’fhan an meánlucht féachana faoi bhun 1% sa chéad dá bhliain, ní hiontas gur dhíriú bainistíocht TnaG ar straitéisí úra chun dul i ngleic leis an ngéarchéim sin (Mac Dubhghaill, 2008, lch 123).

Straitéis amháin a ghlac bainistíocht TG4 chucu féin ná ‘díbhlocáil’ na gclár Gaeilge ar an sceideal. Deir Mac Dubhghaill (2008, lch 123): ‘Nuair a rinneadh TnaG a athbhrandáil mar TG4 i bhfómhar na bliana 1999, cuireadh deireadh leis na bloic Ghaeilge trí na cláir Ghaeilge a mheascadh le cláir nua i mBéarla, ar

⁸⁴ Ainm bunúil TG4.

⁸⁵ An méid seo curtha i gcló iodálach ag an taighdeoir seo.

chláir as na Stáit Aontaithe iad a bhformhór'. Níor aontaíodh go forleathan leis an gcinneadh seo, áfach, ach cuireadh i bhfeidhm é agus bhí tionchar nach beag aige ar líon na ndaoine a bhí ag breathnú ar an gcainéal. Laistigh de thrí mhí, mhéadaigh an sciar den lucht féachana náisiúnta le linn buaic-amanna féachana ‘... beagnach 100%, ó phointe a bhí díreach faoi bhun 2%’ (Mac Dubhghaill, 2008, lgh 123-4), agus lean an t-ardú ina dhiaidh sin. Mar a mhaíonn Lysaght (2010, lch 210); ‘... *the ‘hammocking’ of international and local material hooks audiences in to the channel, so that they stay to watch an Irish-language programme they might not otherwise have considered*’. D’fhéadfaí a rá go cinnte mar sin, gur chuir an craoltóir an Ghaeilge in iúl do dhaoine, a raibh b’fhéidir teagmháil scoile amháin acu léi go dtí an pointe sin, ar bhealach nua. Maíonn O’Connell, Walsh agus Denvir (2008, lch 13):

D’éirigh thar cionn leis na fotheidil Bhéarla sa mhéid is gur mheall siad Béarlóirí nach raibh in ann ach cuid den Ghaeilge a thuiscint, nó sin a bhí gan Gaeilge ar bith. Murach na fotheidil Bhéarla, is cinnte nach mbeadh an lucht féachana suntasach atá ag TG4 bainte amach aici – agus tá tábhacht as cuimse ag baint le lucht féachana ar bheagán Gaeilge ó thaobh ghlacadh phobal na hÉireann trí chéile leis an stáisiún.

An méid sin ráite, tugann Mac Dubhghaill (2008, lch 124) rabhadh maidir leis an dúshlán atá ann ‘... freastal ar riachtanais an mhargaidh gan géilleadh don rud ar a dtugaimse “ansmacht na bhfigiúirí féachana”’. I dtuarascáil bhliantúil TG4 (2012) don bhliain 2012, maíodh:

Ó tharla go gcráolann TG4 trí mheán na Gaeilge, tá craoladh á dhéanamh aige, le fírinne, trí mheán teanga mionlaigh. I dtaca le sampláil Nielsen (TAM Ireland) i gcomhair thomhas an lucht féachana, ní léiríonn sé na háiteanna ina labhraítear an Ghaeilge ar bhonn laethúil ná na háiteanna is láidre ó thaobh labhairt na Gaeilge de. Sa bhliain 2012, d’aithin TAM Ireland ábhar inmí TG4 agus ceapadh measúnóir neamhspleách chun scrúdú a dhéanamh ar na modhanna tomhais agus chun measúnacht a dhéanamh i dtaobh an léiríonn sé, nó nach léiríonn sé, go hiomlán an líon daoine a fhéachann ar TG4. Déanfar an mheasúnacht sin sa bhliain 2013.⁸⁶

⁸⁶ Níl teacht ar na sonraí seo fós don bhliain 2013.

Aithnítear sa mhéid seo an comhthéacs ina bhfeidhmíonn an stáisiún agus an chaoi go bhfuil tionchar nach beag ag líon an lucht féachana le cumas sa Ghaeilge ar líon na ndaoine a bhreathnaíonn ar na cláir. Níl mórán taighde déanta ar leathnú úsáide na Gaeilge i réimse na meán agus tionchar an leathnaithe sin ar stádas teanga, áfach, agus mar a thugann (2008, lch 106) le fios, níl:

... dóthain déanta ar thionchar TG4 go dtí seo ar an nGaeilge ná ar phobal labhartha na Gaeilge. Níl aon mhórthaighde déanta go dtí seo, mar shampla, lena fháil amach cén tionchar atá á imirt ag TG4 ar dhearcadh an phobail i leith na teanga, ar chumas teanga an phobail, ar phatrúin úsáide na teanga i measc an phobail, ar chorpas na teanga, ná ar fhéiniómhá phobal labhartha na Gaeilge féin.

Maíonn Lysaght (2010, lch 216): *‘So far, there is also a lack of research on minority language audiences, and their motivations and attitudes in accessing television in their own language’*, gné ar gá iniúchadh a dhéanamh uirthi i gcás TG4. Caitheann Ó Murchú súil siar ar an méid atá bainte amach ag an Stát ó thaobh chur chun cinn na Gaeilge de le linn an fichiú haois ina phaimfléad, *Cás na Gaeilge 1952-2002: Ag Dul ó Chion?.* Tráchtann sé ar TG4 go háirithe, agus dearbhaíonn sé (2006, lch 13):

Ina dhiaidh sin, i bpearsa Michael D. Higgins, agus toil pháirtí an Lucht Oibre leis, is cosúil, thosaigh feachtas nua Stáit ar son na Gaeilge sna nóchaidí. Bhíothas chun an teanga a dhéanamh níos sofheisceanta, agus a ceart a thabhairt di sa chumarsáid phoiblí go háirithe... ba lena linn sin, gan amhras, ar an 30 Deireadh Fómhair 1996, a tionsclaíodh Teilifís na Gaeilge, a dtugtar TG4 anois uirthi. Níor mhair Michael D. Higgins fada go leor i gcumhacht chun dul i bhfeidhm ar cháilíocht an stáisiúin sin ach, más buan mo chuimhne, thug sé le fios ó shin nach sásta ar fad atá sé léi. Más fíor, ní lúide mo mheas air.

Cáineann Ó Murchú cur chuige TG4, ar bhealach, nuair a mhaíonn sé gur dhírigh an stáisiún craolacháin ar fhoghlaimeoirí na Gaeilge ar aimhleas chainteoirí dúchais na teanga ón tús. Is ar an gcéad ghrúpa a díriodh an fócas (luann sé pobal de 353,663 duine – meascán de dhaoine a raibh Gaeilge éigin acu agus bá acu léi), agus is dóibh sin, ‘... an cineál siamsaíochta a bhíonn ar bun, agus an méid sin de láithreoirí nach mbíonn aon chrot ar a gcuid Gaeilge. Ba chuma, ach go

bhféadfadh Gaeilge shinseartha na Gaeltachta a bheith á lagú a thuilleadh ag an iarracht' (Ó Murchú, 2006, lch 13). Is cosúil go mbraitheann sé (2006, lch 14) éadóchasach faoin treo inar chas an stáisiún agus go bhfuil, '... léiriú laethúil inti ar an tuiscint nach bhfuil sa teanga Ghaeilge ach comhartha sóirt, gan traidisiún gnáis ag baint léi, agus gan aon riachtanas poiblí ann chun cruinneas ná slacht a chothú inti'. Ní aontaítear go forleathan le cáineadh Uí Mhurchú, áfach, agus dá ndíreofaí ar an bpobal teanga Gaeltachta amháin, dar le Delap (2008, lch 160) bheadh ceapa tuisle ag baint leis sin freisin:

To view events through the almost exclusive lens of a language community is to run the risk of becoming myopic and failing to focus on a world beyond ourselves. This means that the Irish-language media often makes much of little and occasionally little of much. Put simply, some news items carried by the Irish-language media are so local you can see your own house in them. One of the challenges it faces in the future is to strike a balance between catering for the needs of its core target audience while at the same time providing material of sufficient interest to attract a wider audience and readership. Failure to achieve this could see the Irish-language media becoming an exclusive club for members only.

Leagtar béim ar thábhacht na huileghabhálachta leis sa saothar idirdhisciplíneach, *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Maíonn eagarthóirí an chnuasaigh aistí seo go raibh an ceart ar fad ag TG4 ón gcéad lá riamh fotheidil Bhéarla a úsáid d'fhonn lucht féachana nach raibh in ann ach cuid den Ghaeilge a thuiscint, nó iadsan a bhí gan Gaeilge ar bith, a mhealladh. An méid sin ráite, moltar go tréan sa saothar gur chóir níos mó clár le fotheidil Ghaeilge a léiriú, a chabhródh go mór le cur chun cinn na Gaeilge agus an Chaighdeán Oifigiúil, agus gur chóir rogha a thabhairt ó thaobh láithreachta na bhfoitheideal de (O'Connell, Walsh agus Denvir, 2008, lch 13). Tá TG4 tar éis dul i bhfeidhm ar lucht féachana óg chomh maith, agus mar a mhaíonn Ó Mianáin (2008, lch 42), '... is iad féachadóirí óga an lae inniu pobal Gaeilge an lae amárach, agus tá an-tábhacht le ról seo TG4 mar mheán múnlaite agus dearcaidh teanga ar thairseach an 21ú haois'. I dtuarascáil bhliantúil TG4 (2004, lch 3) don bhliain 2004, maíodh: 'Bhí páiste as gach cúigear in Éirinn ag

tiúnáil ar *Cúla4* ar bhonn laethúil i rith na bliana. Rinne 2,500 páiste teagmháil leis an gclár trína chomórtais ar an scáileán. Thug an Seó Bóthair Samhraidh ag *Cúla4* cuairt ar ocht n-ionad, rud a thug ceangal díreach leis an gclár agus a láithreoirí do 3,000 páiste’. Dar le hÓ Mianáin (2008, lch 43):

Tá dhá thoradh shuntasacha ar chláir óige TG4, dar liom féin. Táthar ag mealladh sciar den phobal féachana óg gan Ghaeilge nach dtiocfadh i dteagmháil go brách leis an nGaeilge taobh amuigh den seomra ranga ach go bé TG4; táthar á chur ina luí orthu gur féidir a bheith *cool* trí mheán na Gaeilge... thar aon rud eile, is dearbhú leanúnach í TG4 gur teanga bheo chomhaimseartha í an Ghaeilge; tá an seanseál agus an cóta de ghlas na gcaorach caite i leataobh agus an bríste beirimiúda agus an mionsciorta ina n-áit.

Cuirtear an teanga in oiriúint do dhaoine óga, agus mar a mhaíonn Ó Mianáin (2008, lch 44); ‘... ciallaíonn an t-ardú feiceálachta agus stádais seo sa tsochaí i gcoitinne go dtarlaíonn ardú muiníne i measc phobal labhartha na Gaeilge féin’. Is díol suntais é go ndéantar tagairt fhollasach do réimsí úsáide na Gaeilge sa saothar seo ag O’Connell, Walsh agus Denvir (2008, lch 14) faoi mar a pléadh i gCaibidil a Seacht den saothar seo, agus maítear: ‘Tá an Ghaeilge ar an imeall sna réimsí úsáide teanga ar fad go náisiúnta, agus faoi bhrú i réimsí teanga na Gaeltachta, fiú’. Tacaíonn an ráiteas seo leis an gcinneadh a rinneadh, mar sin, ‘réimsí ag dul i léig de réir a chéile’, a thabhairt ar staid na Gaeilge sa chaibidil dheireanach.

Ó thaobh cúrsaí ama craolacháin de, maíonn Ó Ciardha (2008, lch 17) (Leascheannasaí TG4, agus é ag obair leis an stáisiún ón tús) sa saothar céanna, gurb é; ‘... craoladh ar feadh an lae, beag beann ar an easpa maoinithe nach raibh dóthaineach ach do dhá uair an chloig’, ceann de na cinntí ba thábhachtaí i bhforbairt an stáisiúin ó 1996-2006. Sa saothar céanna, maíonn Ní Chionnaith (2008, lch 33):

Bíonn meán sé huair an chloig de chláiracha Gaeilge á gcaoladh in aghaidh an lae. Is athchraoltaí iad cuid díobh seo ach ní bheadh aon locht agam air sin. Tugann athchraoltaí deis do dhaoine a chaill clár an chéad

uair ar craoladh é an t-athchraoladh a fheiceáil agus tugann sé deis do dhaoine gur thaitin clár ar leith leo an clár sin a fheiceáil arís. Bíonn na huairéanta eile as Béarla den chuid is mó, áfach.

Is éacht iad na cláir Ghaeilge seo, dar le Ní Chionnaith, a chraoltar go laethúil agus a bhíonn a bhformhór acu ar ard-chaighdeán. Ag tabhairt aghaidh ar an tréimhse ama roimh bhunú TG4, deir sí (2008, lch 37):

... ní raibh an méid sin cláracha Gaeilge á gcráoladh ag RTÉ in aghaidh na seachtaine, ag an am ab fhearr fiú. Bhí tréimhse amháin ann, an tréimhse is measa is cuimhin liom, nach raibh ach 35 nóiméad á chraoladh in aghaidh na seachtaine ag RTÉ – *Nuacht*, cúig nóiméad sa ló. B'fhéidir go gceapfaí go raibh sé santach anois a bheith ag lorg níos mó ná sé huairé an chloig sa ló ach creidim go gcaithfidh TG4 cur lena cláracha Gaeilge le féiniúlacht an stáisiúin mar stáisiún Gaeilge a chaomhnú agus a fhorbairt agus a chinntiú nach mbáfar na cláracha Gaeilge faoi thonnta na gcláracha Béarla.

Is léir, mar sin, gur chuir TG4 go mór leis an teagmháil teanga, agus creidtear go gcuireann sé seo le stádas teanga. Tugann an chéad cheannasaí a bhí ag an stáisiún, Goan, aghaidh ar ghné eile d'úsáid na Gaeilge ina aiste, 'Súil Siar ón gCéad Cheannasaí'. Maíonn sé (2008, lch 23):

... tá na scileanna a bhaineann le ceird na teilifíse agus an gá a bhí ann ón tús go mbeadh an próiseas léirithe ón chéad smaoineamh go dtí an fráma deireanach craolta ar an teilifís, go mbeadh an obair sin, an plé, an anailís, gach rud a bhaineann leis á dhéanamh trí mheán na Gaeilge. Níor éirigh le TG4 go fóill, bíodh is go bhfuil éirithe go hiontach maith léi in áiteanna, é sin a bhaint amach go hiomlán... I gcás TG4 tá an oiread sin dreamanna éagsúla ag plé léi nach bhfeicim go mbeidh an próiseas iomlán trí mheán na Gaeilge go fóill nó fiú amach anseo.

É sin ráite, bhí tionchar nach beag ag bunú an chraoltóra ar dhaoine a oiliúint le scileanna teicniúla agus craolacháin trí mheán na Gaeilge. Pléann Mac Murchú ról Údarás na Gaeltachta i mbunú TG4, agus an cúnaimh a fuair sé ón údarás i mbunú a chomhlachta teilifíse féin *Nemeton*. Maíonn sé (2008, lgh 158-9):

Ghearr an chabhair ón Údarás na blianta forbartha den aistear a bhí le déanamh againne. Leis an gcabhair sin thosnaíomar ag eagrú cúrsaí traenála go háitiúil agus ag spreagadh daoine óga ón gceantar chun freastal ar na cúrsaí ilscileanna léiriúcháin a bhí ar bun ag an Údarás, a bhformhór sa Sídhéan i gConamara... is cuimhin liom beirt ón áit ag freastal ar chúrsa i nGaoth Dobhair, duine acu ina tuismitheoir aonair, ag tiomáint abhaile 300 míle sa bhfuacht, sa bhfliuchas agus sa dorchadas, i lár an gheimhridh,

gach Aoine agus ar ais arís ar an nDomhnach, ar feadh trí mhí. B'in an meon a bhí ann.

D'fhoghlaim daoine scileanna faoi leith den chéad uair trí mheán na Gaeilge ach níorbh éigean do gach duine í a úsáid agus iad ag saothrú clár don chraoltóir. Is cnámh spairne eile í seo i dtaca le TG4 toisc nach bhfuil '... aon dualgas reachtúil ar aon chuideachta a chinntiú go bhfuil an chuid eile den fhoireann líofa sa Ghaeilge. Bhain sé sin truisle as cuid de na léiritheoirí Gaeltachta, agus tá léiritheoirí ann fós a cháineann cleachtas TG4 coimisiún a thabhairt do chuideachtaí léiriúcháin nach bhfuil ag feidhmiú go hiomlán trí Ghaeilge' (Ní Bhrádaigh, 2008, lch 143).

Deir Lysaght (2013, lch 44), *'The launch of Teilifís na Gaeilge (now TG4) in 1996, after decades of campaigns, had led to a blossoming of the image of the language in new domains for both speakers and non-speakers'*, agus is léir uaidh seo gur éirigh leis an nGaeilge í féin a leathnú i réimse na meán, agus go raibh tionchar aige seo ar réimsí eile. Ní mór, áfach, *ghettoisation* na teanga a sheachaint ar TG4, agus úsáid na Gaeilge a leathnú ar chainéil eile mar mheán cumarsáide. Tá ról agus dea-thoil RTÉ míshoiléir ó thaobh an leathnaithe sin: *'So whereas there may be good will and a benevolent tolerance to Irish, it is unlikely to find room for expansion on RTÉ ONE under present circumstances. This is also evidenced by the fact that RTÉ has access to free Irish language content such as Ros na Rún and Nuacht TG4 documentaries, but chooses not to broadcast them'* (Stillwater Communications, 2012, lch 18). Ar an ábhar sin, is gá imscrúdú a dhéanamh ar chinntí cainéil tráchtála eile an Ghaeilge a úsáid mar mheán cumarsáide, .i. an clár Gaeilge, 'Hit 30 na hÉireann' a chraoltar gach seachtain ar chraoltóir raidió *Spin 103.8* (gan dáta). An gcuireann úsáid na Gaeilge ar chainéal a shamhlaítear a bheith ina chainéal Béarla le stádas agus normalú na teanga ar

bhealach níos tarraingtí agus níos cuimsithí ná cainéal Gaeilge? Is ceist í seo nach mór tuilleadh taighde a dhéanamh uirthi as seo amach.

8.5.3 Réimse na Meán: Tátal

Ag fillleadh ar phríomhcheisteanna na míre seo, is féidir a mhaíomh gur leathnaíodh ar úsáid na Gaeilge i bhfo-réimsí na meán le linn na tréimhse iniúchta, fo-réimsí lena n-áirítear fo-réimse na teilifíse, fo-réimse an raidió agus fo-réimse an Idirlín. An méid sin ráite, léiríodh gur laghdaíodh ar úsáid na Gaeilge ar chainéal teilifíse poiblí na hÉireann, RTÉ, agus gur beag an úsáid a bhaineann daoine óga na hÉireann as suíomhanna gréasáin Ghaeilge agus as an teanga mar mheán cumarsáide ar líne nó le téacs a sheoladh. Tá scoilt ann, mar sin, idir infhaighteacht na meán Gaeilge agus úsáid na meán sin go hiarbhír. Léiríodh freisin gur neamhchobhsaí atá réimse na nuachtán Gaeilge agus go mbíonn sé deacair lucht léitheoireachta ard leanúnach a fháil agus a choimeád gan tacaíochtaí stáit. Ar an ábhar sin, is meascán atá le tabhairt faoi deara maidir le húsáid na teanga a bheith ag leathnú agus a bheith ag crapadh, go foriomlán, i réimse na meán. Mar a mhaíonn Crosson (2007, lch 217), ba ghuagach a bhí láithreach na scannánaíochta agus na teilifíse Gaeilge, agus ba neamhshocair a bhí an leathnú teanga. Creidtear, mar sin, gur lipéad oiriúnach í céim a dó den toisc seo, ‘ag déileáil le deacrachtaí’, le haghaidh staid na Gaeilge i réimse na meán, toisc gur mhísheasmhach agus neamhshocair a bhí úsáid na teanga go foriomlán le linn na tréimhse iniúchta.

8.6 Tátal

Taispeánadh sa chaibidil seo a dhíríonn ar fhreagairt teanga do réimsí agus do mheáin nua, an chaoi ar leathnaíodh ar úsáid na Gaeilge i réimse an oideachais agus i réimse na meán go pointe áirithe, ach gur mhírathúil, don chuid is mó, a bhí

aon iarracht (nó níorbh ann dóibh) a rinneadh chun í a leathnú i réimse na hoibre. Creidtear gur sna seachtóidí a tugadh na buillí ba mhó don Ghaeilge nuair a cuireadh deireadh lena stádas mar ábhar éigeantach d’fhonn pas a ghnóthú san Ardteistiméireacht (1973), nuair nár éilíodh stádas di mar theanga oifigiúil oibre ar dul isteach san Aontas Eorpach d’Éirinn (1973), agus nuair a cuireadh deireadh leis an riachtanas a bhí ann do státseirbhísigh na tíre cumas a bheith acu sa Ghaeilge (1974). Deir Mac Giolla Chríost (2008, lch 79):

The effect of the policy retreat can be seen in the area of education in particular where, for example, the numbers of recognised Irish-medium secondary schools dropped from 80 in 1960 to 17 in 1975 (Ó Gliasáin, 1988: 90).^[87] Thus, the position of the Irish language was significantly eroded in the domains that had been identified as most critical to the revival of the language by the founders of the state – education, legal and constitutional status, and public administration.

Dar leis, creimeadh stádas na Gaeilge go suntasach i réimsí ríthábhachtacha le linn na tréimhse iniúchta agus mar a thug Ó Riain (1994, lch 47) faoi deara: ‘Bunphrionsabal de chuid na pleanála teanga is ea má thionscnaítear gníomhaíocht i réimse amháin go mbíonn a bheag nó a mhór de thionchar aici ar gach réimse eile’. Léiríodh sa chaibidil seo na cúiseanna ar socraíodh ‘íosta’ a thabhairt ar leathnú na Gaeilge i réimse na hoibre, agus ‘ag déileáil le deacrachtaí’ ar an leathnú céanna i réimse an oideachais agus réimse na meán faoi seach. Tá gá, mar sin, le tuilleadh pleanála agus tacaíochta chun staid na Gaeilge i réimsí éagsúla na sochaí a chur ar bhonn níos córasaí agus níos seasmhaí. Mar a luadh ag tús na caibidle, ní foláir cur chuige leathan cuimsitheach a ghlacadh d’fhonn staid na Gaeilge a shocrú maidir leis an toisc seo. Ag déanamh machnaimh ar phictiúr iomlán na réimsí mar sin, creidtear gurb é an lipéad is oiriúnaí don teanga ná ‘ag déileáil le deacrachtaí’; céim a dó den toisc seo. Ní mór dul i ngleic leis na deacrachtaí a luadh anseo d’fhonn an Ghaeilge a neartú.

⁸⁷ Bhí 31 meánscoil lán-Ghaeilge ann sa bhliain 1970-71 (Éire. An Roinn Oideachais, gan dáta, lch 26).

9 Caibidil a Naoi: Ábhair Oideachas Teanga agus Litearthachta

9.1 Réamhrá

Tugtar aghaidh anois ar an séú toisc de chreatlach UNESCO - ábhair oideachas teanga agus litearthachta. Tá ceangal faoi leith idir an toisc seo agus toisc uimhir a naoi den chreatlach go háirithe, agus feictear go mbaintear úsáid as roinnt de na téarmaí ceannann céanna sa dá cheann acu: téarmaí lena n-áirítear graiméir, foclóirí, téacsanna, litríocht agus meáin laethúla. Tá forluí, mar sin, le tabhairt faoi deara san anailís a dhéantar ar an dá thoisc seo, agus tosca eile.⁸⁸ Anuas ar an méid seo, tugadh aghaidh ar roinnt de na gnéithe a luaitear sa toisc seo i gCaibidil a Ceathair den saothar seo; fothacaí teoiriciúla an taighde. Is é an sainmhíniú a nglactar leis ó thaobh oideachas teanga de ná, gurb é múineadh agus foghlaim teanga atá i gceist, agus cíorann an toisc seo infhaighteacht na n-ábhar a bhí ag teastáil d'fhonn a leithéid a bhaint amach le linn an fichiú haois. Táthar ag iarraidh, trí fhócasú a dhéanamh ar ghnéithe na toisce seo, féidearthachtaí litearthachta an ghrúpa eitneatheangeolaíoch a imscrúdú, agus úsáid na teanga i réimsí faoi leith a fhionnadh.

9.2 Creatlach UNESCO

Is í an toisc seo an toisc dheireanach sa chreatlach a mbaintear úsáid aisti, ‘... *to evaluate a language’s vitality and state of endangerment*’ (UNESCO, 2003, lch 7). Baineann toisc uimhir a seacht agus a hocht ar leith, le meon teanga agus baineann toisc uimhir a naoi leis an bpráinn atá ann an teanga a dhoiciméadú (UNESCO, 2003, lch 7). Tá gá, áfach, leis na naoi dtoisc san iomlán a iniúchadh de réir chreatlach UNESCO. Baintear leas as an modh céanna sa chaibidil seo agus a úsáideadh sna caibidlí toisce eile. Is é príomhfhócas na toisce seo ná

⁸⁸ Pléadh na meáin, mar shampla, i gCaibidil a hOcht den saothar seo a dhírigh ar fhreagairt na teanga do réimsí agus do mheáin nua.

infhaighteacht ábhar scríofa sa teanga atá á hiniúchadh, a fhionnadh. Seo thíos an struchtúr comparáideach measúnachta a sholáthraítear don toisc seo:

Tábla 9:1 Toisc 6 – Ábhair Oideachas Teanga agus Litearthachta

Grád	Ábhair Scríofa atá ar Fáil
5	Tá ortagrafaíocht bhunaithe ar fáil agus traidisiún litearthachta le graiméir, foclóirí, téacsanna, corpas litríochta agus meáin laethúla. Baintear úsáid as an teanga scríofa i gcúrsaí riaracháin agus i gcúrsaí oideachais.
4	Tá ábhair scríofa ar fáil agus tá scileanna litearthachta sa teanga á bhforbairt ag na páistí ar scoil. Ní bhaintear úsáid as an teanga i bhfoirm scríofa i gcúrsaí riaracháin.
3	Tá ábhair scríofa ar fáil agus d'fhéadfadh na páistí teagmháil a bheith acu leis an teanga scríofa ar scoil. Ní chuirtear an litearthacht chun cinn trí úsáid na meán clóite.
2	Tá ábhair scríofa ar fáil ach d'fhéadfaidís a bheith oiriúnach do bhaill áirithe den phobal amháin; níl ach tábhacht shiombalach ag baint leis an ábhar scríofa le haghaidh baill eile. Níl oideachas litearthachta sa teanga mar pháirt den churaclam scoile.
1	Tá ortagrafaíocht phraiticiúil ar eolas ag an bpobal agus scríobhtar méid áirithe ábhar síos.

0	Níl aon ortagrafaíocht ar fáil don phobal.
---	--

Ar an gcéad dul síos, tugtar faoi deara ó leagan amach an tábla nach bhfuil lipéid curtha leis na gráid éagsúla a léiríonn baol na teanga maidir leis na hábhair scríofa atá ar fáil inti. Is éagsúil, mar sin, leagan amach an tábla i gcomparáid le táblaí thosca eile na creatlaí. Feictear go luaitear réimsí faoi leith sa tábla eolais, áfach, patrún atá le tabhairt faoi deara i dtosca eile. Is réimsí iad seo lena n-áirítear réimse an riaracháin,^[89] réimse an oideachais agus réimse na meán. Rinneadh imscrúdú ar réimse na meán i gCaibidil a hOcht,^[90] agus mar a míníodh i gCaibidil a Seacht, tugtar aghaidh ar dhá fho-réimse faoi leith de réimse oifigiúil sochaí (mar a mhol Pohl) sa saothar seo, fo-réimsí a dtagraítear dóibh i gcáipéis UNESCO (2003) – réimse an rialtais agus réimse na n-institiúidí oideachais.⁹¹ Dírítear ar an gceann deireanach sa chaibidil seo de thoradh na béime a leagtar ar chúrsaí oideachais san fhaisnéis tionlacain le hais thábla na toisce. Dearbhaítear i gcáipéis UNESCO (2003, lch 12):

Education *in*^[92] the language is essential for language vitality. There are language communities that maintain strong oral traditions, and some do not wish their language to be written. In other communities, literacy in their language is a source of pride. In general, however, literacy is directly linked with social and economic development. Books and materials on all topics for various ages and language abilities are needed.

Leagtar béim sa mhéid seo ar fheidhm na teanga mar mheán teagaisc agus mar a luadh cheana, déanfar cás-staidéar mar sin ar ball, ar thionchar na mbunscoileanna

⁸⁹ Is ionann é seo agus réimsí oifigiúla foirmeálta, m.sh. réimse an rialtais. Féach Caibidil a Seacht. Tagraíonn Grenoble (2009, lch 246) do thábla nó do scála na toisce seo agus maíonn sí: ‘*At one end, safe and stable languages have an established orthography with a written tradition that includes a full range of written materials; the language is used in official domains such as government and education*’.

⁹⁰ Féach Imleabhar II, 8.5 Réimse na Meán Cumarsáide.

⁹¹ Direofar ar réimse an rialtais mar ghné de réimse an riaracháin i gCaibidil a Deich den saothar seo. Déanfar é seo trí chás-staidéir ar cháipéisí Fhianna Fáil (féach Imleabhar II, 10.7 Cás-Staidéar: Úsáid na Gaeilge i gCáipéisí Cartlainne Fhianna Fáil) agus ar dhíospóireachtaí Dháil Éireann (féach Imleabhar II, 10.6 Cás-Staidéar: Dátheangachas na Dála – Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Parlaiminteacha Dháil Éireann) le linn na tréimhse iniúchta.

⁹² Leagtar béim ar an teanga a bheith in úsáid mar mheán teagaisc i réimse an oideachais maidir le coincheap na beogachta.

a raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc iontu ar stádas na teanga le linn na tréimhse iniúchta. I ndiaidh eilimintí éagsúla na toisce seo a léamh, is iad seo a leanas na príomhcheisteanna nár mhiste freagra a fháil orthu d’fhonn staid na dteangacha atá á n-iniúchadh a fhionnadh:

- an bhfuil ortagraíocht bhunaithe ar fáil sa teanga?
- an bhfuil graiméir le fáil sa teanga?
- an bhfuil foclóirí comhaimseartha ar fáil?
- an bhfuil téacsanna ar fáil (téacsanna liteartha, leabhair léinn, foilseacháin chultúrtha, téacsleabhair, srl.)?
- an bhfuil meáin laethúla ar fáil?
- an mbaintear úsáid as an teanga i gcúrsaí riaracháin?
- agus an mbaintear úsáid as an teanga i gcúrsaí oideachais?

Is mar ghné den phleanáil chorpais a shamhlaítear go príomha na forbairtí teanga seo, ‘... a bhíonn ag plé leis an gcaighdeánú, le fuaimniú na teanga, le forbairt na téarmaíochta agus na foclóireachta, leis an deilbhíocht agus le ceart na gramadaí’ (Ó hIfearnáin, 2012, lch 133). Is snáithe éagsúil í, pleanáil stádais shóisialta na teanga, a d’aithin Kloss nuair a thug sé faoi deara go raibh formhór na bpleanálaithe teanga roinnte in dhá chuid.⁹³ Dearbhaíonn Ó hIfearnáin (2012, lch 133), áfach, go: ‘[m]Baineann an caighdeánú go príomha leis an gcineál sin pleanála (an phleanáil chorpais), cé gur cinnte go bhfuil gnéithe an-tábhachtacha sochaíocha, gradaim agus stádais ag baint leis an ngnó sin’. Tá tionchar mar sin, ag céim chaighdeánaithe na teanga ar stádas iomlán na teanga – ní amháin ar an

⁹³ Ba é Kloss (1969b) a rinne idirdhealú idir an dá chineál bhunúsacha pleanála teanga; **an phleanáil chorpais** a dhíríonn ar struchtúr inmheánach na teanga, agus **an phleanáil stádais**, a dhíríonn ar na hiarrachtaí uile i leith úsáid agus feidhm na teanga (nó cineál teanga) sa tsochaí a athrú, nó aitheantas rialtais nó oifigiúil don teanga nó do na teangacha a aimsiú. Féach Caibidil a Ceathair (Imleabhar I, 4.6.5 Stádas na Gaeilge agus an Bhéarla a Chur i gComparáid).

ngné chorpais.⁹⁴ Maíonn Mackey (1989, lch 7): *‘What one can do with a language depends in part on the language itself, its linguistic status. If, for example, it has no writing system, one cannot use it for written communications’*. Leagann sé béim, sa mhéid seo mar sin, ar an nasc idir stádas teanga agus infhaighteacht córas scríofa sa teanga. Deir Fishman (1980, lch 169): *‘Unless they are entirely withdrawn from the modern world, minority ethnolinguistic groups need to be literate in their mother tongue (as well as in some language of wider communication)’*, ráiteas a cheanglaíonn nasc eile idir an litearthacht agus stádas na teanga. Ní aontaítear go forleathan leis an tuairim seo, áfach, agus maíonn Grenoble (2009, lch 246):

Most linguists and local community members agree that education and literacy in the local language are necessary to maintain vitality, or to revitalize a language threatened with endangerment. Some local communities reject this notion, wanting to preserve their oral traditions and to rely solely on them. There is, however, a cost to this decision, as it limits the domains in which the language can be used. Regardless, most regard literacy as essential for local languages. Yet more than half of all languages have no written form, and so a writing system needs to be developed for them in order to use them in education and literacy programs.

Feictear an tábacht a bhaineann leis an litearthacht, mar sin, ó thaobh leathnú na teanga go réimsí agus go meáin nua.⁹⁵ Tá gá le hábhair oideolaíochta, le hábhair thagartha agus le hábhair léitheoireachta, lena n-áirítear téacsleabhair, foclóirí agus graiméir thuairisciúla, d’fhonn a leithéid a bhaint amach (d’fhonn an teanga a úsáid i gcláir oideachais agus litearthachta) (Grenoble, 2009, lch 246), agus ceistítear anseo infhaighteacht na n-ábhar seo i gcás na Gaeilge. Glactar leis gurb í céim a cúig an chéim iomchuí do staid an Bhéarla ó thaobh oideachas teanga agus litearthachta de. Léiríodh i gCaibidil a Ceathair an chaoi ar fhorbair caighdeán an Bhéarla agus is teanga í a chomhlíonann na riachtanais go léir a dtagraítear dóibh

⁹⁴ Féach tíopeolaíocht ilteangachais Stewart a pléadh i gCaibidil a Ceathair (Imleabhar I, 4.3.2 Taighde Stewart).

⁹⁵ Féach Caibidil a hOcht.

sa tuairisc a ghabhann leis an gcéim seo.⁹⁶ Is teanga é an Béarla a mbaintear úsáid as sna meáin laethúla,^[97] i réimse an riaracháin agus i réimse an oideachais go forleathan.⁹⁸

Tugann Obiero aghaidh ar an toisc seo de chuid UNESCO agus dearbhaíonn sé (2010, lch 208):

Factor 6 on the other hand is complex. Data can be found on the use of the language as a medium of instruction, on existence of education programmes which use the language, on the existence of pedagogical materials and so on. But, what if there is more than one orthography, with opposing factional interests? What if the schools are the only source of language transmission?

Is saincheistanna iad seo nach mór smaoineamh orthu agus iniúchadh á dhéanamh ar an diminsean teanga seo, go háirithe i gcás na Gaeilge.

9.3 Teanga Chaighdeánaithe

Cuireadh tús leis an bplé ar an ngné chaighdeánaithe de chúrsaí teanga i gCaibidil a Ceathair.⁹⁹ Is coincheap é, an teanga chaighdeánaithe, atá fite fuaite le saincheistanna beogachta agus stádais, faoi mar a thugann Ó Riain le fios nuair a mhaíonn sé (1994, lch 4): ‘Tagann ann don chaighdeán, go minic, trí mhodhanna oibre a bhaineann leis an teanga féin, ach bíonn tionchar mór aige ar stádas na teanga chomh maith’. Déanann Ó Riain tagairt don mhéid atá scríofa ag Garvin agus Mathiot (1960) ansin, maidir leis na buntréithe faoi leith a fheictear dóibh a bhaineann le teanga chaighdeánaithe, tréithe lena n-áirítear dhá airí dhéanmhasacha,^[100] ceithre fheidhm^[101] agus trí dhearcadh^[102]. Pléann Ní

⁹⁶ ‘Luaitear caighdeán an Bhéarla mar shampla de chaighdeán a tháinig chun cinn i mbealach sách nádúrtha’, (Ní Ghearáin, 2012, lch 199).

⁹⁷ Féach Caibidil a hOcht.

⁹⁸ Tagraíodh d’úsáid an Bhéarla i réimse an oideachais mar theanga teagaisc i gCaibidil a hOcht agus pléifear úsáid an Bhéarla i réimsí riaracháin na tíre i gCaibidil a Deich.

⁹⁹ Féach Imleabhar I, 4.3.1 Taighde Ferguson.

¹⁰⁰ ‘An chéad airí atá ag an teanga chaighdeánach an chobhsaíocht sholúbtha. Is é sin le rá, le go bhfeidhmeodh an teanga mar chaighdeán ní mór dó a bheith réasúnta socair, nó cobhsaithe ó thaobh códaithe de; ina theannta sin, ní mór don chodú a bheith solúbtha go leor le gur féidir leis

Ghearáin eilimintí éagsúla a bhaineann le coincheapa an chaighdeáin agus an chaighdeánaithe ina haiste, ‘An caighdeán, an caighdeánú agus caighdeánú na Gaeilge’. Dearbhaíonn sí (2012, lgh 195-6):

Is ionann caighdeán agus leagan níos aontaithe agus níos rialaithe den teanga a úsáidtear i gcomhair réimse áirithe feidhmeanna cumarsáide. Is lú an éagsúlacht a cheadaítear i bhfoirm an chaighdeáin ná sa teanga ghinearálta óir is éard is aidhm leis an gcaighdeán ná an chumarsáid éifeachtach a éascú... Cuireann an caighdeán noirm áirithe chun cinn, noirm scríofa go príomha, agus bíonn na noirm sin leagtha amach i ngraiméir, i bhfoclóirí agus i dtreoirleabhair litrithe agus fuaimnithe. Mar sin, foirm chódaithe atá sa chaighdeán agus is féidir teacht ar na rialacha a ghabhann leis agus iad a fhoghlaim.

Meastar gur gá teanga a chaighdeánú, ‘... nuair atáthar chun í a úsáid i gcomhair feidhmeanna nua, nó raon úsáide na teanga a leathnú, cuir i gcás sa chóras oideachais, i gcúrsaí riaracháin nó sna meáin chumarsáide’ (Ní Ghearáin, 2012, lch 199). Dar le Ní Ghearáin (2012, lch 199), cuireadh tús le caighdeánú na Gaeilge ag tús an fichiú haois nuair a ‘... bheartaigh an stát nua go n-úsáidfí an Ghaeilge mar theanga oifigiúil agus go gcuirfí chun cinn sa chóras oideachais í’. Ba réimsí iad seo lenar áiríodh an córas oideachais, an córas riaracháin agus an reachtaíocht, ‘... nach raibh an Ghaeilge á húsáid iontu leis na céadta bliain’ (Ní Ghearáin, 2012, lch 205). Ina theannta sin, deir sí (2012, lch 200) go gcuimsíonn an caighdeánú trí ghné faoi leith den teanga de ghnáth; gnéithe a ndéantar tagairt fhollasach dóibh i dtábla eolais na toisce seo, .i. an ortagrafaíocht, an ghramadach agus an foclóir/ an téarmaíocht.

athrú de réir mar a athraíonn an cultúr. An dara hairí... [ná] an t-intleachtú. Is ionann sin agus claonadh i dtreo friotail níos cinnte agus níos cruinne’, (Ó Riain, 1994, lch 5).

¹⁰¹ ‘Bíonn trí fheidhm shiombalacha agus feidhm oibiachtúil ag an gcaighdeán... feidhm aontachta (mórphobal urlabhra a aontú in ainneoin a gcuid difríochtaí canúna)... feidhm scarúnach leis (scarann an caighdeán an teanga ó theangacha eile lena hais... feidhm ghradamúlachta (orthusan atá in ann máistreacht a fháil uirthi)... feidhm threorach (is mór an áis é do chúrsaí liteartha agus don mhúinteoireacht’, (Ó Riain, 1994, lch 5).

¹⁰² ‘... dílseacht teanga a thagann ón bhfeidhm aontachta is ón bhfeidhm scarúnach; mórtas teanga ón bhfeidhm ghradamúlachta; eolas ar an norm, a thagann ón bhfeidhm threorach’, (Ó Riain, 1994, lch 5).

Dearbhaíonn Ní Ghearáin gur forbraíodh ‘An Caighdeán Oifigiúil’ sa Ghaeilge trí chomhréiteach a tharraing ar chanúintí éagsúla.¹⁰³ Is féidir an chéadspreagadh chun caighdeánaithe a rianú siar, dar léi (2012, lgh 203-4), go dtí an cheathrú dheireanach den naoú haois déag nuair a cuireadh tús le gluaiseacht athbheochana teanga:

Cé go raibh caighdeán ardghradaim ar a dtugtar an Ghaeilge Chlasaiceach á chleachtadh ag an aos léinn i rith aimsir na Nua-Ghaeilge Moiche (1200 – 1650) (féach Ó Baoill 1988), d’fhág an t-aistriú teanga a lean an tréimhse sin, crapadh an tseanchórais Ghaelaigh agus meath na litearthachta, gur ghá caighdeánú as an nua a dhéanamh san fhichiú haois. An tráth sin, ba theanga labhartha í an Ghaeilge den chuid ba mhó. Bhí sí scoilte ina canúintí agus ní raibh sí á labhairt ach ag na daoine ba bhoichte, ab imeallaithe agus ba lú oideachas agus stádas. Ar phríomhspriocanna na hathbheochana, bhí múineadh na teanga agus athchruthú na litríochta, dúshláin uailmhianacha i bhfianaise laige na teanga agus lagmhisneach a pobail labhartha ag an am.

Tuigtear ón méid seo, mar sin, gur thréimhse fhíorthábhachtach ab ea tréimhse iniúchta an tsaothair seo, agus gur thréimhse í ina ndearnadh cinntí ag a bhfuil tionchar fós acu ar chaighdeán litrithe agus gramadaí Ghaeilge an lae inniu. I dtaca le scríbhneoireacht na teanga, socraíodh go mbeadh caint na ndaoine, nó caint bheo na teanga, mar phrionsabal teorach, ‘... agus ní [hí] an litríocht ársa a bheadh ina heiseamláir d’aisghabháil na Gaeilge as sin amach’ (Ní Ghearáin, 2012, lch 204). Ba chiallmhar an socrú seo ag an am, dar le Ní Ghearáin (2012, lch 204), toisc gur cheadaigh sé d’athbheochanóirí na Gaeilge, ‘... litríocht a chur ar fáil go measartha tapa agus go leor de shaibhreas dúchasach na teanga a chaomhnú ag an am céanna’.¹⁰⁴ An méid sin ráite, d’fhág an cinneadh sin gur bhraith daoine áirithe go raibh cead acu a rialacha féin a cheapadh agus ba dheacair mar sin, comhaontú a bhaint amach maidir le corpas na teanga (Ní Ghearáin, 2012, lgh 204-5). B’iomaí díospóireacht agus easaontú a bhain le

¹⁰³ An méid sin ráite, pléann Ní Ghearáin (2012, lch 201) leis, an choimhlint a d’fhorbair idir ‘An Caighdeán Oifigiúil’ agus na canúintí éagsúla ina haiste.

¹⁰⁴ Féach mír na caibidle seo a dhíríonn ar úsáid na Gaeilge sa litríocht a saothraíodh le linn an fichiú haois (Imleabhar II, 9.6 Litríocht na Gaeilge).

hiarrachtaí caighdeánaithe an Stáit i ndáil le cúrsaí cló,^[105] cúrsaí litrithe,^[106] cúrsaí foclóireachta agus cúrsaí gramadaí^[107] na Gaeilge. D'eascair na díospóireachtaí seo as líon na n-easnamh a bhí ar an nGaeilge nuair a fuair pobal dúchais na tíre greim ar an Stát nua Éireannach, easnaimh teanga a chruthaigh an-chuid deacrachtaí. Pléifear na heasnaimh seo anois.

9.4 An Fhoclóireacht

Maíonn Ní Ghearáin (2012, lch 206) go bhfuil sé deacair, ‘... scéal na téarmaíochta a dheighilt ó scéal na foclóireachta sa Ghaeilge’, agus gur fite fuaite lena chéile atá siad. Mar a maíodh i gCaibidil a Ceathair, foilsíodh *Gramadach na Gaeilge agus Litriú na Gaeilge: an Caighdeán Oifigiúil* sa bhliain 1958, an *English-Irish Dictionary* le Tomás de Bhaldraithe sa bhliain 1959 agus an *Foclóir Gaeilge-Béarla* le Niall Ó Dónaill sa bhliain 1978 (agus 1977 ar an leabhar féin), clocha coirnéil an chaighdeáin scríofa. Dearbhaíonn Ní Ghearáin (2012, lch 206):

Bhraith Ó Dónaill gur ghá glacadh le go leor “téarmaí teicniúla nua-aoiseacha nach mbeadh súil leo i ngnáthfhoclóir, toisc nach bhfuil foclóir mór téarmaíochta curtha le chéile fós sa teanga” (1977: vii). Inniu, tá réimse na téarmaíochta i bhfad níos saothraithe ná réimse na foclóireachta. Tá teacht ag an bpobal ar acmhainní téarmaíochta nua-aimseartha, ar nós *focal.ie*, an bunachar náisiúnta téarmaíochta a seoladh sa bhliain 2006. Fágann an easpa foclóirí ginearálta dátheangacha, áfach, go mbíonn sé de nós ag an bpobal *focal.ie* a úsáid mar fhoclóir agus bíonn orthu dul i muinín na n-údarás téarmaíochta níos minice ná mar ba ghá dá mbeadh na hacmhainní cuí ar fáil (Bhreathnach agus Nic Pháidín 2008: 25).

Tá fáil ar mhórfhoclóirí sa Ghaeilge mar sin, ach is tearc iad ar an iomlán. An méid sin ráite, sheol Foras na Gaeilge, ar an Idirlíon, ‘An Foclóir Nua Béarla -

¹⁰⁵ Luann Ní Ghearáin (2012, lch 205) an t-aighneas a tháinig chun cinn sna fichidí maidir leis an gcló ab oiriúnaí do scríobh na Gaeilge as sin amach – an cló Gaelach nó an cló Rómhánach.

¹⁰⁶ Luann Ní Ghearáin na céimeanna a tógadh le linn an fichiú haois maidir le litriú na Gaeilge a shimpliú. Deir sí (2012, lch 210) gur, ‘... fágadh an cúram i dtaobh shimpliú an litrithe agus códú na gramadaí ina dhiaidh ar Rannóg an Aistriúcháin... Litriú simplithe giorraithe a bhí i gcaighdeán Rannóg an Aistriúcháin, a bhí níos cóngaraí don fhuaimniú comhaimseartha... Thosaigh foilsitheoirí ag éileamh an chaighdeáin óna gcuid údar agus glacadh go forleathan leis na treoracha’.

¹⁰⁷ Luann Ní Ghearáin (2012, lgh 210-1) caighdeánú na gramadaí chomh maith, gné a fágadh faoi chúram Rannóg an Aistriúcháin leis. B'éigean don Rannóg córas deilbhíochta a leagan amach, agus foilsíodh *Gramadach na Gaeilge agus Litriú na Gaeilge: An Caighdeán Oifigiúil* sa bhliain 1958.

Gaeilge’ ar an 24 Eanáir 2013,^[108] agus maítear ar shuíomh gréasáin an fhoclóra: ‘Is éard a chuirimid romhainn ná cumhdach cuimsitheach a dhéanamh ar gach iontráil, leis na leaganacha Gaeilge a fhreagraíonn don Bhéarla á gcur i gcomhthéacs le samplaí. Tá **eolas gramadaí** agus **comhaid fuaimne** ag dul leis an ábhar Gaeilge san fhoclóir chomh maith’ (An Foclóir Nua Béarla - Gaeilge, gan dáta).¹⁰⁹ Spéisiúil go leor, is foclóirí dátheangacha iad mórfhoclóirí na Gaeilge, mar a thugann Nic Pháidín (2008, lch 96) le fios:

Monolingual historical dictionaries form the corner-stone of dictionary provision in all established languages, where the art of lexicography is nurtured and transmitted over generations despite changes in work- place technologies. An English dictionary to most people means a monolingual one, probably a concise version extracted, even if indirectly, from the Oxford English Dictionary. However, an Irish dictionary invariably means a bilingual dictionary, usually English-Irish as translation is predominantly into, rather than out of, Irish. This perception arises because we have never had an historical dictionary of modern Irish, and we are now unlikely to see one.

Tá modheolaíochtaí éagsúla ag baint le próiseas na foclóireachta agus le próiseas na téarmaíochta faoi seach, agus is eolas níos cuimsithí ó thaobh bhrí agus úsáid an fhocail atá le fáil i bhfoclóir. Tá easnaimh áirithe ag baint le bunachair téarmaí agus: *‘If learners and writers are restricted in their searches to terminological words and phrases, opportunities for enrichment of expression may be seriously curtailed’* (Nic Pháidín, 2008, lch 106).

9.5 An Téarmaíocht

Tuigeadh ag deireadh an naoú haois déag agus ag tús an fichiú haois go raibh géarghá le nuathéarmaíocht sa Ghaeilge. Maíonn Ní Ghearáin (2012, lch 207) gur:

... cuireadh duaiseanna ar fáil do bhailiúcháin téarmaí san Oireachtas sna 1890idí agus foilsíodh liostaí de théarmaí teicniúla in irisleabhair ar nós *Irisleabhar na Gaedhilge*. Chothaigh an luathriseoireacht féin forbairt na nuathéarmaíochta. Deir Nic Pháidín (1998: 102) go bhfuil an nuachtán *Fáinne an Lae* (1898 – 1900) ‘breac le céadúsáid na bhfocal nua a chuaigh

¹⁰⁸ Tá foclóir nua Fhoras na Gaeilge á fhoilsiú ar bhonn céimnithe, agus ní bheidh iomlán an ábhair ar líne go dtí deireadh na bliana 2014 (An Foclóir Nua Béarla – Gaeilge, gan dáta).

¹⁰⁹ Cuireadh na téarmaí seo i gcló trom sa téacs bunaidh.

sa chúrsaíocht choiteann san fhichiú haois, go háirithe i dtús na hathbheochana’.

Níor leor na hiarrachtaí seo, áfach, agus bhí an-bhrú ann líon suntasach téarmaí as an nua don seomra ranga, agus d’ábhair teagaisc go háirithe, a aistriú go Gaeilge. Socraíodh an t-easnamh seo a leasú trí choiste téarmaíochta a bhunú. Rinneadh amhlaidh, agus bunaíodh coiste téarmaíochta sa Roinn Oideachais sa bhliain 1927, ‘... ar a raibh meascán de dhaoine a raibh saineolas ar an nGaeilge agus ar shainréimsí eolais acu’ (Ní Ghearáin, 2012, lch 207). Ba é aidhm an choiste ná, sainfhoclóirí a chur ar fáil agus foilsíodh leithéidí *Stair is Tíreolaíocht* (1928) agus *Tráchtáil* (1935) sna blianta a lean a bhunú (Ní Ghearáin, 2012, lch 207). Cuireadh bonn ní ba sheasmhaí leis an gcineál oibre seo le bunú an Bhuanchoiste Téarmaíochta, nó ‘An Coiste Téarmaíochta’ mar a thugtar air inniu, sa bhliain 1968. Dearbhaíonn Ní Ghearáin (2012, lch 207): ‘Ó bunaíodh an Coiste Téarmaíochta, tá breis is fiche sainfhoclóir tiomsaithe aige, de bhreis ar liostaí téarmaí d’ábhair shainiúla agus liostaí a d’eascair ó na fiosruithe ilghnéitheacha a fhaigheann an Coiste ón bpobal’. Tá an-éileamh ar na saothair seo, dar léi, agus tá tábhacht na téarmaíochta ag dul i méid de dheasca forbairtí teicneolaíochta agus fhás na meán cumarsáide. Anuas air sin, tá sé tugtha faoi deara ag Ní Ghearáin (2012, lch 208) gur ‘... ghin cur i bhfeidhm *Acht na dTeangacha Oifigiúla* (2003) borradh ollmhór faoin aistriúchán Béarla-Gaeilge agus chuir [sé] go mór leis an éileamh ar théarmaíocht oifigiúil’.

Cé is moite de choistí téarmaíochta an chórais oideachais, d’fhorbair Rannóg an Aistriúcháin, Dáil Éireann, téarmaíocht as an nua, foirm nua litrithe agus nótaí gramadaí ar mhaithe le leagan caighdeánaithe Gaeilge a chur chun cinn le linn an

fichiú haois.¹¹⁰ Is ann a d'oibrigh (agus a oibríonn) foireann aistriúcháin Thithe an Oireachtais. Bunaíodh Rannóg an Aistriúcháin i mí Mheán Fómhair na bliana 1922 agus b'éigean d'fheidhmeannaigh na Rannóige téarmaí agus focail nua Ghaeilge a chumadh as an nua ar mhaithe le haistriúchán a dhéanamh ar bhilí agus ar dhlíthe oifigiúla. Maíonn Micheál Ó Catháin (2012, lch 58, fonóta) agus é i mbun taighde ar dhialann phríosúin a choimeád Séan Óg Ó Caomhánaigh ('Seán a' Chóta'/'An Cota') ó 16 Feabhra – 13 Nollaig 1923:

De réir a chéile, fágadh faoi na feidhmeannaigh seo moltaí a dhéanamh maidir le 'nuachaighdeánú an litrithe agus na gramadaí' freisin (Ó Háinle [1994] 772). D'fhoilsigh an Rannóg caighdeán oifigiúil litrithe (*Litriú na Gaeilge – Lámhleabhar an Chaighdeáin Oifigiúil*) sa bhliain 1945 agus caighdeán oifigiúil gramadaí (*Gramadach na Gaeilge: Caighdeán Rannóg an Aistriúcháin*) sa bhliain 1953. Rinneadh mionphlé agus roinnt leasaithe ar an gcaighdeán gramadaí ansin agus foilsíodh leagan nua de i dteannta leis an ábhar as *Litriú na Gaeilge* i 1958 faoin teideal *Gramadach na Gaeilge agus Litriú na Gaeilge: An Caighdeán Oifigiúil* (Ó Háinle [1994] 783-785). Is fiú a lua go moltar na rialacha in *Gramadach na Gaeilge agus Litriú na Gaeilge* mar chaighdeán le haghaidh gnóthaí oifigiúla amháin agus nach bhfuil iontu ach 'treoir' do mhúinteoirí agus don phobal i gcoitinne (Ó Háinle [1994] 785).

Bhí grúpaí eile ann leis, a thuig an gá a bhí ann litriú na Gaeilge a chaighdeánú agus a shimpliú, agus dearbhaíonn Ó Catháin (2012, lch 58):

Ar deireadh, bhí go leor daoine den tuairim ag tús an fichiú haois gur chóir litriú na Gaeilge a leasú agus a shimpliú. Chuir beirt acu seo, Shán Ó Cuív agus Osborn Bergin, 'An Cuman um Leitriú Shimplí' ar bun sa bhliain 1910 agus leag an ghluaiseacht sin rialacha simplithe amach i leith litriú na Gaeilge tamaillín ina dhiaidh sin (Ó Conchubhair 183). Bhain cuid mhaith cainteoirí, go háirithe Gaeilgeoirí na Mumhan, úsáid as 'An Leitriú Shimplí' anuas go dtí na 1940í (Ahlqvist 46).

Dearbhaíonn Ní Ghearáin (2012, lch 209) gur ceanglaíodh obair na téarmaíochta seo go dlúth leis an gcóras oideachais i rith an fichiú haois, '... agus ba bheag baint a bhí ag gnáthphobal urlabhra na Gaeilge sa Ghaeltacht leis an bpróiseas'. Bhí, agus tá, géarghá mar sin, leis an gCoiste Téarmaíochta, chun focail agus téarmaí nua a cheapadh, cé '... go meastar nach nglacann an pobal go réidh leis an

¹¹⁰ 'Rannóg Aistriúcháin an Oireachtais, a bunaíodh le buanordú ó Dháil Éireann i mí Mheán Fómhair 1922 (Micheál Ó Loingsigh, an chéad aistritheoir a cheap an Dáil i mí an Mheithimh 1919) chun leagan dátheangach de gach acht is ordú reachtúil a ullmhú', (Ó Riain, 1994, lch 63).

téarmaíocht oifigiúil a mholann an Coiste Téarmaíochta, go háirithe an pobal urlabhra Gaeltachta’ (Ní Ghearáin, 2012, lch 209). Braitear gur próiseas saorga in amanna atá ann, ach an méid sin ráite, cinntíonn sé ábharthacht shóisialta na Gaeilge i ré an domhandaithe. Maíonn Nic Pháidín (2008, lch 102): *‘The major area of expansion in Irish since the revival project commenced over a century ago was terminology, and its growth has masked to some extent the huge domain loss in the traditional lexicon of native speakers’*. Is léir, mar sin, gur bunaíodh ortagrafaíocht as an nua, agus gur foilsíodh graiméir agus foclóirí sa Ghaeilge le linn na tréimhse iniúchta – forbairtí teanga ar glacadh leo ar an mórgóir. Ina theannta sin, taispeánadh i gCaibidil a hOcht go bhfuil fáil ar an teanga ar bhonn laethúil ar TG4 agus ar léibhinn meán eile lena n-áirítear suíomhanna gréasáin agus teicneolaíocht na meán (cé gur léiríodh gur beag an úsáid a bhaineann daoine óga astu). Maíonn Nic Pháidín (2008, lch 104):

The broadcast media have also contributed enormously to the creation and dissemination of new terms in Irish, with its impact increasing steadily throughout the twentieth century as new media came on stream and the number of active broadcasters and journalists increased to several hundred in recent years. It is unfortunate that no on-line live support service exists for the media in Irish where terms could be created immediately, validated and circulated on-line throughout the sector.

Tá fáil mar sin, ar úsáid na Gaeilge i réimse na meán cumarsáide, agus bhí fáil ar a leithéid ag deireadh an fichiú haois. Anuas ar an méid seo, ní mór do theanga a shanntar do chéim a cúig de thábla na toisce seo, traidisiún liteartha a bheith aici, agus corpas litríochta dá cuid féin ar fáil. Tá foclóirí nua bunaithe ar chorpais litríochta, an Ghaeilge san áireamh (Nic Pháidín, 2008, lch 102), agus tugtar aghaidh ar an diminsean litríochta seo anois.

9.6 Litríocht na Gaeilge

Once used extensively as a language of literary and spiritual expression, Irish under colonialism during the seventeenth to nineteenth centuries became primarily an oral language, albeit with a rich lexicon of oral

literature and song, in rural and maritime communities. When the inevitability of irreversible language loss became ever more clear in the late nineteenth century the new revivalists grappled with determining written forms, and how script, dialects, orthography, and a written standard and grammar, might be moulded for modern use. Alongside this came the challenges of developing lexicography and terminology for a new age. The revival process provided the impetus for new literature, journalism and publishing, and established a literacy base (Nic Pháidín, 2008, lgh 93-4).

Maíonn Nic Pháidín an méid seo ina haiste atá dírithe ar phleanáil chorpais na Gaeilge le linn an fichiú haois, agus ar na socruithe a bhfuil gá leo don todhchaí le gné seo an stádais teanga a chinntiú. Is léir ón méid a deir sí gur mhúscail an athbheochan teanga sprid nua ó thaobh na litríochta agus na foilsitheoireachta Gaeilge de. Tháinig an fheasacht teanga chun cinn le linn an naoú haois déag agus tuigeadh cé chomh luachmhar agus a bhí an Ghaeilge mar chuid den fhéiniúlacht náisiúnta Éireannach (Ó Riagáin, 1997, lch 7). Bunaíodh *The Society for the Preservation of the Irish Language* (SPIL) sa bhliain 1876 agus aidhm amháin a bhí ag an gcumann ná, ‘... *to promote the growth of a modern literature in Irish*’ (Ó Riagáin, 1997, lch 8), an aidhm cheannann chéanna a leag Conradh na Gaeilge amach dó féin nuair a bunaíodh i 1893 é. Dar le hÓ Riain (1994, lch 6), ba é, ‘... Micheál Ó Coileáin, a dúirt i 1922 gurbh é bunú Chonradh na Gaeilge an ócáid ba shuntasá sa 19ú céad’. Ba iad aidhmeanna an Chonartha:

1. The Preservation of Irish as the national language of Ireland and the extension of its use as a spoken tongue.
2. The study and publication of existing Irish literature and the cultivation of a modern literature in Irish (Ó Riain, 1994, lch 7).

Bhí an Conradh ag iarraidh ‘... litríocht nua-aoiseach a sholáthar a thabharfadh aghaidh ar shaol na linne’ (Foras na Gaeilge, gan dáta, b). Déanann Ó Riagáin tagairt do staid liteartha na Gaeilge ag druidim le deireadh an naoú haois déag agus dearbhaíonn sé (1997, lch 7):

Because literary output in Irish had almost ceased in the immediately preceding centuries, many spelling and grammatical forms in written Irish were archaic by comparison with the variants used in everyday speech. To

compound the difficulties further, the surviving Irish-speaking districts were isolated from each other and dialect differences had developed (Ó Cuív 1951). But while dialect variations were clearly in evidence, no one dialect had either the social or demographic weight to command respect as a standard.

Maítear ar shuíomh gréasáin Fhoras na Gaeilge (gan dáta, b), gur chuir ‘... bunú *Irisleabhar na Gaeilge* i 1882 tús le ré nua i litríocht na Gaeilge. D’aithin scoláirí mar Dhubhghlas de hÍde an taisce luachmhar liteartha a bhí á chaomhnú ag muintir na Gaeltachta agus thosaigh siad ar é a bhailiú agus a chur i gcló’. Bhí easaontas agus aighneas, áfach, maidir leis an ‘... saghas friotail ba chóir a chleachtadh: ar cheart an nua-litríocht seo a scríobh i gCaint na nDaoine mar a bhí a dhéanamh ag an Athair Peadar Ó Laoghaire, údar *Séadna*, nó aithris a dhéanamh ar an Ghaeilge Chlasaiceach a chleacht an Céitinneach’ (Foras na Gaeilge, gan dáta, b). Mar a luadh thuas, socraíodh ortagraíocht na teanga a bhunú ar chaint na ndaoine ar deireadh, agus rinneadh litriú na teanga a shimpliú. Maíonn Nic Pháidín (2008, lch 104):

Earlier in the twentieth century, terminology in Irish was developed in response to demand from education, the media and creative writing. A massive corpus of translated material was generated by the literary translation scheme of An Gúm, the government publishing branch, established in 1926. By 1939, some ninety-nine novels mainly of English literature, had been translated by Irish-language authors including such works as *The War of the Worlds* by H.G. Wells, with a consequent use of new terminology.

Cuireadh go mór le saothrú na litríochta Gaeilge le bunú an fhoilsitheora stáit oifigiúil, ‘An Gúm’, sa bhliain 1926, a bhí freagrach as ‘... foilseacháin agus áiseanna a chur ar fáil a thacóidh leis an oideachas trí mheán na Gaeilge agus le húsáid na Gaeilge i gcoitinne’ (Foras na Gaeilge, gan dáta, a). Ag breathnú arís ar shuíomh gréasáin Fhoras na Gaeilge (gan dáta, a), atá freagrach as an bhfoilsitheoir ó 1999, maítear go bhfuil thart ar 2,500 leabhar agus 350 píosa ceoil foilsithe ag an nGúm ó bunaíodh é. Tá fáil, cinnte, mar sin, ar réimse leathan ábhar scríofa sa Ghaeilge, ábhair lena n-áirítear téacsanna liteartha, leabhair léinn,

foirseacháin chultúrtha agus téacsleabhair (Litríocht, gan dáta). Tá scoilt ann, áfach, idir infhaighteacht na saothar seo, agus lucht léitheoireachta gníomhach, gné a luann Foras na Gaeilge (gan dáta, a) go follasach:

Tá thart faoi 20 comhlachtaí príobháideacha ag foilsíú leabhar Gaeilge mar aon leis An Gúm atá anois faoi Fhoras na Gaeilge. Foilsíonn na comhlachtaí príobháideacha thart faoi 100 leabhar Gaeilge in aghaidh na bliana. Leabhair ficsin is ea 60% díobh seo, filíocht 10% agus leabhair d'ílchineál an chuid eile. Is mór an feabhas atá ar chruth agus ar dhearadh na leabhar seo le fiche bliain anuas go háirithe ar leabhair do dhaoine óga. Ainneoin sin is beag méadú atá tagtha ar líon léitheoirí leabhar Gaeilge sa tréimhse c[h]éanna. Is é an dúshlán atá anois ann níos na leitheoireachta Gaeilge a bhunú, i measc daoine óga ach go háirithe, mar is beag is fiú litríocht, dá fheabhas, í gan léitheoirí chun tairbhe agus taitneamh a bhaint aisti.

Leagtar an bhéim mar sin, ar shuim agus ar ghníomhaíocht léitheoireachta bhaill na sochaí a mhúscailt, léitheoirí poitéinsiúla na teanga a chruthaíonn réimse an oideachais go príomha. Tagraíonn Nic Pháidín don lucht léitheoireachta seo agus deir sí (2008, lch 94):

The literacy base expanded considerably as each cohort progressed through school and readership peaked around the late 1960s, if sales figures of newspapers and periodicals can be taken as evidence. Since the 1970s, the main emphasis in education has shifted to speaking the language and acquiring the most basic skills in reading and writing it. The literary texts studied become fewer and less challenging linguistically as each decade passes with a consequent decline in written standards. The sustainability of any meaningful literacy is now in question.

Tá buarthaí, mar sin, le rianú maidir le saothrú litríocht na Gaeilge as seo amach. Tarraingíonn Mac Réamoinn (1985) aird ar easpa inniúlachta mhuintir na tíre sa Ghaeilge, agus an tionchar a bhí aige seo ar an dátheangachas sochaíoch nuair a deir sé; *'Ours is alas! a very lopsided bilingualism, and as long as only a small minority can read Irish with any appreciation, writers in Irish must suffer from a lack of audience, with all that that means in critical reaction and support'*. Ceistíonn Mac Réamoinn (1985) san alt céanna, *'... whether that "lopsidedness" can be straightened, so that Irish can compete on reasonable if not equal terms.*

To put it bluntly, we've got to get down to the job of really teaching and learning the language. If, that is, we want it to survive, and to continue to be part of the making of Irish literature'. Tá gá le tuilleadh pleanála d'fhonn ábharthacht litríocht na Gaeilge a léiriú mar sin, agus mar a mhaíonn de Paor (1996, lch 63):

In literature English is now the language of status and prestige and writing in Irish for most of the twentieth century has been invisible except where it has been assimilated through translation into the mainstream English language tradition. It is as though English were a mark of distinction, a category of excellence, and to be translated from Irish an achievement, a granting of aesthetic value and critical approval.

Is léir go bhfuil géarghá le béim a leagan ar úsáid na Gaeilge, i gcomhthéacs bunúil, i réimse na litríochta thar aon ní liteartha eile, agus is gné í seo a leagann Nic Pháidín (2008, lch 107) béim uirthi mar chonclúid ag deireadh a haiste ar phleanáil chorpais na Gaeilge:

Focal.ie is promoted as 'the Irish you need at speed', which indeed it is, if a term is required at a click. We must ensure, however, that the prophecy of Yeats (Kiberd 1979: 221) remains unfulfilled, "It may be the language of a nation, and yet losing all that has made it worthy of a revival." Colonial powers and nations have come and gone, but a dictionary is still a statement by a society about itself, as each new word and meaning in its language documents a change. Corpus planning is only worthwhile in a language in which poetry is still possible.

9.7 Réimse an Oideachais

Déantar tagairt fhollasach do réimse an oideachais sa toisc seo, agus ceistítear áit na teanga i siollabas liteartha na scoileanna. Pléadh thuas an tábhacht a bhaineann leis an réimse seo ó thaobh spreagtha de don chaighdeánú teanga, agus dearbhaíonn Nic Pháidín (2008, lch 94), agus í ag tagairt do chás na Gaeilge: '*... revival policies expanded the learner base through education, which in turn generated development of communications, literature and use of Irish in legislation and public administration*'. Is léir ón taighde, agus ón gcleachtas reatha, gur baineadh, agus go mbaintear, úsáid as an nGaeilge mar theanga teagaisc i gcásanna áirithe, agus gur múineadh, agus go múintear í, go forleathan,

mar ábhar scoile leis.¹¹¹ Is feidhm oifigiúil úsáide í seo atá le rianú siar go dtí deireadh an naoú haois déag, ach ba le bunú an tSaorstáit sna fichidí a leathnaíodh ar úsáid na teanga go straitéiseach sa réimse seo ar bhonn náisiúnta. Maíonn Fleming agus Debski (2007, lch 87):

It is often the case that children achieve a high level of verbal bilingualism without also being biliterate, i.e. not able to read and write in both languages (Saunders, 1991). This is sometimes noticed in the case of the acquisition of heritage languages by ethnic minorities. This, however, does not present a problem in Ireland because of the high value placed on literacy in the education system. In fact, this results in a rather unusual linguistic situation at the other extreme. Census results have shown that a high percentage of the population can read but cannot speak Irish (10.5% of the total population in 1991).

Leagadh an-bhéim (nó róbhéim mar a deir Ó Riain)^[112] ar litearthacht na Gaeilge i gcóras oideachais na sochaí le linn na tréimhse iniúchta, agus baineadh úsáid as an réimse d'fhonn caighdeán na teanga a chur i bhfeidhm. Maíonn Ní Ghearáin (2012, lch 203):

Uirlisí tagartha atá sna graiméir agus sna foclóirí; ní leor iad chun caighdeán a chur i bhfeidhm. Caithfear straitéis chomhtháite a chur ar bun chun an caighdeán a chur os comhair an phobail agus a chur á úsáid. Glactar leis gurb é an uirlis is cumhachtaí chuige seo ná an córas oideachais. Múintear an litearthacht tríd an gcaighdeán agus i dtíortha áirithe ní úsáidtear ach an caighdeán sa chóras oideachais. Leanann de sin in amanna go gcreidtear gurb ionann an caighdeán agus an teanga féin.

Is réimse thar a bheith leathan é réimse an oideachais, agus ar an ábhar sin, socraíodh iniúchadh a dhéanamh ar ghné amháin faoi leith d'úsáid na Gaeilge sa réimse seo d'fhonn léargas a fháil ar an tionchar a bhí aige ar stádas na teanga. Ina haiste ar theangacha i mbaol, maíonn Grenoble (2009, lch 246):

Education is a key domain for language use. By its very nature, education promotes the language of instruction and fosters its use. Many local languages are not used in schools; in places where they are, they are more likely to be taught as a secondary subject and not used as languages of

¹¹¹ Féach Caibidil a hOcht (Imleabhar II, 8.4 Réimse an Oideachais).

¹¹² 'Ceann de na nithe is suaithinsí faoin bpleanáil stádais i gcúrsaí oideachais is ea an ollbhéim a cuireadh ar an teanga scríofa ag gach leibhéal, go háirithe nuair a chuimhnítear air gur le labhairt na Gaeilge go príomha a bhain cuspóirí na pleanála. Is cinnte nach naimhde dá chéile an labhairt agus an scríobh ach glactar leis go coitianta gur san ord seo a shealbhaítear teanga de ghnáth: éisteacht, labhairt, léamh, scríobh', (Ó Riain, 1994, lch 55).

instruction. For a language to be truly vital, not only must it be taught in the schools, but it also must be used to teach other subjects.

Leagtar béim sa mhéid seo ar fheidhm na teanga mar mheán teagaisc, go háirithe ar mhaithe le hábhair éagsúla a mhúineadh. Socraíodh, mar sin, cás-staidéar a dhéanamh ar thionchar na mbunscoileanna, a raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc iontu, ar stádas na teanga. Dearbhaíonn Cobarrubias (1983, lch 46): *‘Naturally, the status of a language will differ according to the level of instruction for which it is being used. Thus, the educational function of language bears upon language status in a significant way’*. Léiríonn Cobarrubias anseo, an nasc tréan idir stádas na teanga agus a feidhm mar mheán teagaisc an tseomra ranga. Feictear ón taighde stairiúil ar an ábhar seo, gur chorráitheach a bhí an ghné úsáide seo, áfach, le linn na tréimhse iniúchta agus gur fhrithghníomhach a bhí eilimintí de, nuair a thuigtear an comhthéacs inar tugadh an Ghaeilge isteach sa réimse seo sa chéad áit.¹¹³

9.7.1 Éachtaí Stairiúla roimh Bhunú an tSaorstáit maidir le Stádas na Gaeilge i Réimse na Bunscolaíochta

Díreofar sa mhír seo ar úsáid na Gaeilge i réimse na bunscolaíochta, go ginearálta, roimh bhunú an tSaorstáit, agus an tionchar a bhí ag éachtaí stairiúla áirithe ar stádas na teanga. Dearbhaíonn Ó Riagáin (2001, lch 204) gurbh iad na scoileanna i réimse an oideachais go príomha, a bhí freagrach as láithreach leantach an dátheangachais in Éirinn:

The maintenance of more or less stable rates of bilingualism over recent decades is therefore due more to the capacity of the schools to produce competent bilinguals rather than the capacity of the bilingual community to reproduce itself. Until recently, the educational system would appear to have been able to fulfil this task. However, more recently the pattern appears to have been changing.

¹¹³ *‘Many language-policy statements are reactive ad hoc declarations lacking a planning element. The Native American Languages Act (NALA) of 1990 is one of the most explicit statements on language ever issued by the United States Congress, yet it is a classic example of a policy with no planning dimension’*, (Romaine, 2002, lch 195).

Is gá breathnú siar rud beag le húsáid na Gaeilge i gcóras oideachais na sochaí a rianú. Spreag ceadú isteach na Gaeilge sa chóras oideachais, trí bhunscoileanna náisiúnta na tíre, oideachas an dara teanga, agus toradh amháin a d'éascair as an gceadú sin ná, an dátheangachas aonair i measc shochaí na hÉireann. Mar a léiríonn Ó Riagáin thuas, ba iad na scoileanna, go príomha, a bhí freagrach as dátheangaigh chumasacha a tháirgeadh le linn na tréimhse iniúchta, de dheasca srianta cumais ar na pobail dhátheangaigh iad féin a atáirgeadh.¹¹⁴ Céim mhór chun tosaigh a bhí sa chinneadh, a tógadh sa bhliain 1879^[115] agus an tír fós á rialú ag an mBreatain, cead a thabhairt do mhúinteoirí, sna háiteanna a raibh an Ghaeilge mar theanga an phobail amháin, feidhm a bhaint as an nGaeilge agus iad i mbun múinteoireachta (Éire. An Roinn Oideachais, 1926, lch 27). D'fhéadfaí a rá gur chuir an ceadú oifigiúil úsáide seo go mór le stádas agus le gradam na teanga dúchais.¹¹⁶ Bhí srianta suntasacha ag baint leis an gceadú seo, áfach, agus b'éigean do mhúinteoirí na scoileanna seo an Ghaeilge a mhúineadh lasmuigh de ghnáthuaireanta laethúla na scoile mar ábhar seach-churaclaim, agus b'éigean don scoil táillí a íoc d'fhonn í a bheith mar ábhar scoile acu. Ba lú an tionchar láithreach a bhí ag an tabhairt isteach seo mar sin, ach, ba lamháltas tosaigh suntasach é ó thaobh úsáid na Gaeilge de i réimse nua.

Ag féachaint siar níos faide, bunaíodh 'scoileanna scairte' nó 'scoileanna cois claí', ar fud na tíre roimh an ochtú haois déag. Deir de Vál (2000, lch 113) gur cuireadh '... ar bun iad de dheasca iarrachtaí rialtas Chromail agus na bpéindlithe ar chóras oideachais na gCaitliceach a chur faoi chois'. Dá bharr sin, b'éigean do

¹¹⁴ Níor líonmhar iad, mar shampla, nó níor soiléiríodh dóibh bealaí le húsáid chomhlántach a bhaint as an dá theanga araon i réimsí neamhfhoirmeálta.

¹¹⁵ Maíonn Ó Buachalla (1984, lch 75) gur sa bhliain 1878 a tugadh isteach an Ghaeilge ar an gcuraclam den chéad uair.

¹¹⁶ Ba é SPIL, a bunaíodh sa bhliain 1876, a bhí freagrach as an mbrú a cuireadh ar an gcóras riaracháin Briotanach an Ghaeilge a chur san áireamh ar churaclam na scoileanna um an dtaca seo. Féach Ó Riagáin (1997, lgh 8-9).

mhúinteoirí agus do mháistrí na scoileanna neamhoifigiúla seo, a gcuid múinteoireachta a dhéanamh faoi cheilt. Cé gur laghdaíodh go mór ar dhéine na ndlíthe ina gcoinne faoin naoú haois déag, agus nár bh éigean do na máistrí ranganna a chur ar siúl go rúnda lasmuigh faoin aer, mhair an t-ainm i gcónaí. Ba é an Béarla teanga teagaisc na scoileanna seo agus dar le de Vál (2000, lch 117); ‘... ba bheag Gaeilge a mhúintí sna scoileanna cois claí lasmuigh den Ghaeltacht’. Cúis amháin leis an gceal úsáide seo, dar leis ná, an easpa leabhar Gaeilge a bhí ar fáil.¹¹⁷ Is cosúil gur constaic í seo maidir le beogacht teanga mar sin, atá le rianú i bhfad siar. Deir de Vál (2000, lch 118) go raibh níos mó de na scoileanna scairte seo ann faoin naoú céad déag, ‘... ná d’aon saghas eile scoile agus bhí siad chomh náisiúnta ina meon agus ina ndearcadh gur bhrostaigh an rialtas gallda chun córas na Scoileanna Náisiúnta a chur ar bun, rud a tharla sa bhliain 1831’. Ba chóras bunscolaíochta náisiúnta a chuir Rialtais na Breataine i bhfeidhm in Éirinn an tráth seo, córas a bhí faoi smacht acu i bhfoirm Bhord Coimisinéirí (Coolahan, 2005, lch 4). Faoi dheireadh an naoú haois déag, bhí 8,600 scoil náisiúnta bunaithe ar fud na tíre, a bhformhór acu agus aon mhúinteoir amháin iontu (Ó Buachalla, 1984, lch 84). Arís, ba é an Béarla teanga teagaisc na scoileanna seo; ba chuma cén mháthairtheanga a bhí ag na páistí a d’fhreastail orthu (Ó Buachalla, 1984, lch 79). Níor tugadh aitheantas ar bith don Ghaeilge go ceann daichead bliain i ndiaidh bhunú an chórais seo, agus mar a mhaígh Coimisinéir amháin ní ba dhéanaí: ‘... *the anxiety of the promoters of the National System was to encourage the cultivation of the English language and to make English the language of the schools*’ (Ó Buachalla, 1984, lch 75-6). D’éirigh leo úsáid an Bhéarla a leathnú, dar le hÓ Buachalla (1984, lch 79), trí bhíthin na litríochta:

¹¹⁷ Tacaíonn an cás seo leis an tuairim go gcuireann ábhar scríofa sa teanga lena húsáid agus lena stádas faoi seach (de Vál, 2000, lch 117).

This climate of cultural imperialism was promoted by the Commissioners by means of programmes and textbooks which diminished the Irish child's knowledge and awareness of his own country, its history, geography and political economy... The textbooks produced by the Commissioners were so devoid of national content or sentiment that they were successfully exported without change to the schools of Australia, Canada, the West Indies and New Zealand.

Fiú nuair a ceadáíodh úsáid a bhaint as an nGaeilge den chéad uair sa bhliain 1879, b'íomaí srianadh a bhain leis. Pléann Ó Buachalla an naimhdeas a léirigh Bord na gCoimisinéirí i leith na Gaeilge um an dtaca seo ina aiste, '*Educational Policy and the Role of the Irish Language from 1831 to 1981*', agus maíonn sé (1984, lch 79): '*Very few of the inspectors knew the language, some were openly hostile to it, and it would appear that while the programme was unsuitable to elementary students, the annual examinations were conducted on a basis of translation using printed cards*'. I litir a scríobh duine de na Coimisinéirí chuig Dubhghlas de hÍde, Uachtarán Chonradh na Gaeilge ag tús an fichiú haois, mhaígh sé: "*I will use all my influence, as in the past, to ensure that Irish as a spoken language shall die out as quickly as possible*" (Ó Buachalla, 1984, lch 80). Bhí constaicí suntasacha le sárú ag an teanga, i ndáiríre, sa réimse seo mar sin. Ba é SPIL a bhí freagrach as an mbrú a cuireadh ar chóras riaracháin na mBriotanach chun an Ghaeilge a chur san áireamh ar churaclam na scoileanna ar deireadh. D'eagraigh siad feachtas ollmhór ina bhfuair siad an-chuid tacaíochta ó uasaicmí na sochaí, agus chuir siad meamram le chéile. Maíonn Ó Buachalla (1984, lch 77):

If the arguments of the memorial did not influence the judgement of the Commissioners of the National Board, the representative and lengthy list of signatories must have convinced them that the churches, the universities, the noble professions and all the learned and public bodies could not be ignored in their support for the cause of the native language.

Ní mó ná sásta a bhí *SPIL* nó an *Gaelic Union*, a bunaíodh sa bhliain 1880, leis an gcéad lamháltas úsáide seo, áfach, agus lean siad orthu lena gcuid feachtas. Bhí

siad ag iarraidh go mbeadh stádas ag an nGaeilge mar ghnáthábhar curaclaim. Mhair diongbháilteacht Bhord na gCoimisinéirí ó thaobh an tseasaimh seo, áfach, agus chreid siad go tréan, ‘... *that it is utterly impracticable to make Irish the language of the schools in any part of the country*’ (Ó Buachalla, 1984, lch 78). I dtuairisc a scríobh na Coimisinéirí agus a cuireadh faoi bhráid Príomh-Rúnaí na Breataine sa bhliain 1884, leag siad béim ar an bhforáil inar ceadaíodh an Ghaeilge a úsáid, ‘... *whenever practicable*’ (Ó Buachalla, 1984, lch 78), arís i scoileanna Gaeltachta amháin, ‘... *as an aid to the elucidation of English*’ (Coolahan, 2005, lch 21). Dearbhaíonn Ó Buachalla (1984, lch 78): ‘*From 1884 to the end of the century the position of the Irish language in the primary schools was governed by the policy of “reluctant toleration” as revealed in the reply of the Commissioners to the Chief Secretary’s queries*’. Caoinfhulaingt dhrogallach a bhí le tabhairt faoi deara, mar sin, ó thaobh úsáid na Gaeilge de, agus bhí an chuma ar an scéal nach raibh seans ar bith ann go n-éireodh le hiarracht ar bith maidir lena húsáid a leathnú sa réimse seo.

Tacaíonn Ó Riagáin leis an bpeirspictíocht seo agus maíonn sé (1997, lgh 10-11): ‘*The position of Irish in the primary schools at the end of the nineteenth century was weak. The Society for the Preservation of Irish had succeeded only in having Irish included as a marginal extra subject in primary schools, and while in secondary it was recognized as a subject, it carried lower marks than other language subjects and there were very few qualified teachers*’. Ba é toradh na laigí seo ar fad ná, nár múineadh an Ghaeilge mar ábhar sa bhreis ach i líon beag scoileanna le linn na tréimhse seo. De réir thuarascáil na Roinne Oideachais (1926, lch 28) 1924-25, múineadh an Ghaeilge ag deireadh an naoú haois déag i 100 bunscoil, as breis is 8,000 bunscoil (1.25%). Maíodh freisin sa tuarascáil

chéanna leis an Roinn Oideachais (1926, lch 28): *'The teaching of Irish as an extra subject in the schools during these years had little effect on the preservation of Irish as a living tongue. The teachers were in general ill-equipped both in the language and in language teaching methods'*. Is ráiteas é seo a thugann le tuiscint na srianta suntasacha a bhain le tabhairt isteach na Gaeilge sa seomra ranga, agus a léiríonn an easpa tionchair a bhí ag an tabhairt isteach seo ar bheogacht na teanga sa tsochaí i gcoitinne.

Sin ráite, de dheasca cúiseanna áirithe, tháinig méadú ar líon na scoileanna a raibh úsáid á baint acu as an nGaeilge go pointe áirithe, ag tús an fichiú haois. Ba mhéadú é seo a tharla de réir a chéile. Bhí tionchar nach beag ag Conradh na Gaeilge ar an méadú seo. Dearbhaíonn Ó Riagáin (1997, lch 11):

Despite the hostility of the regulating authority – the Commissioners of National Education – the Gaelic League mounted a series of campaigns, which were supported across a wide spectrum of political opinion, to secure a higher status for Irish. Its objectives were (a) that where Irish was the home language it should also be the language of instruction, and (b) that in other schools it be lawful to teach as an ordinary school subject.

D'éirigh go han-mhaith le feachtais an Chonartha, agus faoin mbliain 1900, ceadaíodh an Ghaeilge mar ábhar roghnach ar an ngnáthchuraclam, ach arís, cosúil leis an gcéad uair, bhí srianta ag baint leis seo (Ó Murchú, 1996, lch 477).

Maíodh i dTuarascáil 1924-25 na Roinne Oideachais (1926, lch 28):

The new programme which was introduced in 1900 gave the managers and teachers power, within certain limits, to arrange their programmes to suit the needs of the localities in which the schools were situated. It sanctioned inter alia (a) the teaching of Irish during ordinary school hours as an optional branch provided the adequacy of the course of instruction in the ordinary school subjects was not hampered by its adoption, and (b) the payment for Irish of a fee of 10/- per pupil per school year for satisfactory instruction given systematically for at least one hour weekly outside the regular school hours by a teacher approved as competent, subject to certain regulations as to a minimum number of lessons etc. Provision was made for the reduction or disallowance of the fee if the instruction was not of the required standard.

Bhí, áfach, clár oideachais scoileanna na haimsire seo an-fhairsing ó thaobh ábhar de, ábhair nach raibh mórán taithí ag na múinteoirí orthu ag an bpointe seo, agus dá dheasca sin, níor bhain mórán scoileanna leas as an gceadú seo (Éire. An Roinn Oideachais, 1926, lch 28). In Aibreán na bliana 1904, fógraíodh faomhadh Choimisinéirí an Oideachais Náisiúnta, maidir le clár dátheangach a chur i bhfeidhm i scoileanna na gceantar a raibh an Ghaeilge á labhairt mar theanga an phobail le linn na ngnáthuaireanta scoile (Éire. An Roinn Oideachais, 1926, lch 30). Ceadáíodh, freisin, an Ghaeilge a mhúineadh sna scoileanna náisiúnta uilig cé nár ghá é seo a dhéanamh (Akenson, 1975, lch 37). Cheadaigh an clár dátheangach seo do mhúinteoirí na Gaeltachta, an Ghaeilge a úsáid mar mheán teagaisc le haghaidh ábhar eile sa seomra ranga chomh maith (Ó Murchú, 1996, lch 447), agus maíodh i dTuarascáil 1924-25 na Roinne Oideachais (1926, lch 29); ‘... *it must be recorded that these schools did much useful work for the language*’. Mar a mhaíonn Ó Buachalla (1984, lgh 80-2): ‘... *the status of the Irish language in the national schools was gradually raised*’, agus ‘...*for the schools it marked a watershed in the curricular history of the Irish language*’.¹¹⁸

Mar a luadh cheana, bhí ról suntasach ag Conradh na Gaeilge sna forbairtí seo. Bhí an Conradh ag neartú leis le linn na tréimhse seo ag tús an fichiú haois, agus leathnaigh an eagraíocht ó 58 craobh sa bhliain 1898 go dtí 600 craobh sa bhliain 1904 (Coolahan, 2005, lch 36), figiúr a léiríonn an tsuim ghníomhach a bhí i measc an phobail i gcás chur chun cinn na Gaeilge. Bhí an tsuim seo fréamhaithe sa náisiúnachas cultúrtha, agus sa tuairim dhaingean gurbh é an neamhspleáchas polaitiúil a bhí i ndán d’Éirinn. Leag an Conradh an-bhéim ar oiliúint múinteoirí cumasacha sa Ghaeilge leis. Deir Ó Buachalla (1984, lch 79):

¹¹⁸ Is léir ón méid seo a dhearbhaíonn Ó Buachalla go raibh an-tionchar ag na cinntí seo ar stádas na Gaeilge, coincheap atá mar ghné lárnach den taighde seo.

When eventually the language was included as a marginal element in both national and secondary schools in 1878, the potential impact of such a measure would have been greater had there been a systematic attempt to train teachers in the language. In the absence of such a logical step, the measures taken in the educational system were merely cosmetic and did little to counteract the influence of powerful social and economic factors on the decline of the language.

Cé gur aontaigh na Coimisinéirí go mbeadh cead ag scoileanna áirithe an Ghaeilge a mhúineadh mar ábhar seach-churaclaim siar sa bhliain 1879, ‘... *no provision was made to train the necessary teachers until 1897 when the language was permitted as an “optional subject” in the Training Colleges*’ (Ó Buachalla, 1984, lch 78). Ba thréimhse fiche bliain í seo agus bhí tionchar nach beag ag an moilliú seo ar stádas na teanga. Fiú nuair a cuireadh í san áireamh mar ábhar roghnach, ba lú an tacaíocht oifigiúil a fuair sí agus, ‘... *none of the Colleges employed any lecturer in Irish until 1900 when Eoin MacNeill joined the supplemental staff of St Patrick's College, Drumcondra*’ (Ó Buachalla, 1984, lch 79). Sna blianta idir 1897 agus 1900, níor roghnaigh ach 57 mac léinn as 700 ar an iomlán, staidéar a dhéanamh ar an nGaeilge mar ábhar sa bhreis (Ó Buachalla, 1984, lch 79). Shocraigh an Conradh, mar sin, a chuid Coláistí Traenála féin a bhunú. Maíonn Ó Buachalla (1984, lch 83):

While continuing to advocate changes in the status of Irish in the entrance and course requirements of the Training Colleges, the League developed an alternative strategy to provide trained teachers - they established their own colleges. These were mainly summer colleges, which organised two-month courses, were grant-aided and administratively facilitated by the Board and qualified teachers to teach the school programmes. The first colleges at Ballingearry and Tourmakeedy were recognised by the Commissioners in 1904; two city colleges in Dublin and Belfast operated throughout the year and by 1920 there were over 20 Gaelic League teacher colleges functioning.¹¹⁹

Maíonn Ó Buachalla go bhfuair 3,100 múinteoir a gcuid oiliúna i gColáistí Traenála an Chonartha idir na blianta 1905-1915, oiliúnt a chinntigh go mbeidís in

¹¹⁹ Is léir arís ón méid seo a dhearbhaíonn Ó Buachalla go raibh an-tionchar ag na cinntí seo ar stádas na Gaeilge.

ann an Ghaeilge a mhúineadh do pháistí ar fud na tíre. I gcodarsnacht leis an bhfigiúr seo, maíonn an Buachallach (1984, lch 83) nach bhfuair ach 572 múinteoir an oiliúint chéanna i gColáistí Traenála Bhord na gCoimisinéirí. Ba mhó an pháirt a d'imir an Conradh i gcur chun cinn na Gaeilge, agus '*... by 1920 it was deeply involved in designing the educational programme to be implemented by Dáil Éireann in the schools of independent Ireland*' (Ó Buachalla, 1984, lch 81). I dtaca le coincheap an stádais teanga, deir Ó Buachalla (1984, lch 83):

Mainly as a result of the League's campaign, the status of the language was gradually improved: in 1907 Irish was accepted as an optional subject for entrance to training and from 1911 all candidates for entry were required to offer two languages of which one was English. In addition the Commissioners appointed a senior inspector with responsibility for Irish and three assistant inspectors: by 1912 the Commissioners had acceded to another League proposal when they appointed organisers to provide professional advice to teachers of Irish in the schools. These various developments in the official policy on the status of the language are reflected in the numbers of schools in which the language was taught and the amount of public money expended in support of the policy.

Le linn na tréimhse seo, sa bhliain 1908, a bhunaigh Pádraig Mac Piarais, a bhí ag obair go dlúth le Conradh na Gaeilge, an chéad scoil lasmuigh de na limistéir Ghaeltachta a raibh an Ghaeilge le bheith in úsáid inti mar mheán teagaisc. Bhí an Piarasach tar éis cuairt a thabhairt ar an mBeilg trí bliana roimhe seo, d'fhonn tuiscint a fháil ar chóras an oideachais dhátheangaigh a bhí le fáil ann, agus ar theacht abhaile dó, bhunaigh sé Scoil Éanna i Raghmallach, Baile Átha Cliath (Corpus of Electronic Texts, gan dáta).¹²⁰ Is ar an nGaeilge mar mheán teagaisc a dhíreofar anois, agus an tionchar a bhí ag an bhfeidhm seo ar stádas na teanga.

¹²⁰ '*The first Irish medium schools were begun at the start of this century, Scoil Éanna for boys by Patrick Pearse in 1908 and Scoil Bhríde for girls, by a group in 1917, both in Dublin. Scoil Bhríde is still functioning as a recognised primary school, the first gaelscoil*', (Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning, 2008, lch 20).

9.7.2 Neamhspleáchas Bainte Amach – Feidhm na Gaeilge mar Mheán Teagaisc ar Bhonn Náisiúnta

Ba le bunú an tSaorstáit, sna fichidí, a cuireadh bonn ní ba sheasmhaí le húsáid na teanga sa churaclam ar bhonn náisiúnta: ‘... ar éigean a bhí an Rialtas Sealadach coicís ar bun nuair a reachtaigh sé go múinfi an Ghaeilge ar feadh uair a chloig, nó go n-úsáidfí mar mheán teagaisc í, gach lá i ngach scoil’ (Ó Riain, 1994, lch 47). Ba é an beart a bhí ann ná, go mbeadh gach scoil in Éirinn, de réir a chéile, ag baint úsáide as an nGaeilge mar mheán teagaisc leis na hábhair go léir a mhúineadh (Éire. An Roinn Oideachais, 1926, lch 30). B’iomaí cúis leis an gcur chuige seo. Ar an gcéad dul síos, spreag an náisiúnachas cultúrtha an ghluaiseacht seo, mar a luadh cheana, agus d’fhéach an Stát nua ar na scoileanna, go háirithe na bunscoileanna, mar ‘*agents of change*’ (Coolahan, 2005, lch 4). Bhí an Stát nua ag iarraidh a chinntiú go mbronnfaí an áit chuí ar an gcuraclam don Ghaeilge, do stair na tíre agus don traidisiún cultúrtha a ghabh leis an dá ghné sin (Ó Buachalla, 1984, lch 84). Ba é éirim an pholasáí i réimse an bhunoideachais, um an dtaca seo, ná múinteoirí cumasacha dátheangacha a oiliúint (Hudson-Edwards, 1990, lch 71), agus líon na gcainteoirí Gaeilge laistigh den daonra iomlán a mhéadú. Bhí, cinnte, gné fhrithghníomhach ag baint leis an mbeart seo – freagairt don chur chuige ar ghlac rialtas na Breataine leis agus iad ag iarraidh an Ghaeilge a chur faoi chois. Tuigeadh gur san earnáil seo amháin a bheadh an Stát in ann ábaltacht shuntasach sa Ghaeilge i measc na sochaí (lasmuigh de na limistéir Ghaeltachta) a ghnóthachtáil, toisc gur sa réimse cumhachtach foirmiúil seo a tharla, agus a tharlaíonn fós, sóisialú an duine óig (Armstrong, 2012, lch 145). Mar a deir Helen Ó Murchú (1989, lch 25) faoi réimse an oideachais, is ‘... réimse [é] a ndéantar idé-eolaíocht ar leith gach tíre a sheachadadh tríd’, agus dar le hÓ Buachalla (1984, lch 81), thuig Mac Piarais é seo chomh maith: ‘*According to Pearse in The Murder Machine (1916), the English education system in Ireland by eliminating*

the national factor had succeeded so well in making slaves that the slaves were no longer conscious of their slavery. To achieve the abolition of that slavery required educational reform as much as it required political independence'. Sa réimse seo a rinneadh na hiarrachtaí ba shuntasáí, go náisiúnta, chun ról na Gaeilge a láidriú agus a leathnú sa tsochaí. Creideadh go raibh sé fíorthábhachtach tacaíocht institiúdeach a thabhairt don Ghaeilge, lena chinntiú nach ndéanfaí tuilleadh díothaithe uirthi. Creideadh leis, go bhféadfaí an taoide theangeolaíoch a chasadh arís sa réimse seo, ach ina mhalairt de threo - i dtreo na Gaeilge an uair seo (Coolahan, 2005, lch 38). Is cosúil gur creideadh amhlaidh, toisc gur sna scoileanna a luigh na Briotanaigh isteach ar theanga dhúchais na ndaoine a iompú ar an mBéarla (de Fréine, 1988, lch 16; Akenson, 1975, lch 38). Sin ráite, tuigtear anois gur bhotún ollmhór a bhí sa chinneadh seo, fócasú chomh lárnach sin a dhéanamh ar an réimse seo amháin d'fhonn an ghluaiseacht athbheochana teanga a chur i bhfeidhm. Is léir go ndearnadh faillí i ngnéithe suntasacha eile (Coady agus Ó Laoire, 2002).

Dearbhaíonn Flynn (1993, lch 75) go síolraíonn na deacrachtaí maidir le múineadh na Gaeilge ón tréimhse seo, na fichidí, mar thoradh ar an gcaoi ar breathnaíodh ar an teanga, '*... as needing to present an image of national or ethnic separateness and distinctiveness, and the promotion of Irish is intended to meet that need*'. Is í an fhadhb leis an gcur chuige seo, dar le Flynn (1993, lch 75) ná, gur '*... on political grounds and for political reasons, and not primarily on educational grounds or for educational reasons*', a cuireadh an teanga chun cinn. Rinneadh múineadh na teanga mar mheán cumarsáide a fhailliú, agus níor leagadh béim ar a húsáid go sóisialta sa saol lasmuigh de gheataí na scoile (Flynn, 1993, lch 75). Léirítear an fócas polaitiúil millteanach a dtagraíonn Flynn dó, sa ráiteas

seo a mhaígh Éamon de Valera sa bhliain 1921: *'It is my opinion that Ireland with its language and without freedom is preferable to Ireland with freedom and without its language'* (Akenson, 1975, lch 32). Ba ráiteas corraitheach é seo, a léiríonn an tábhacht a leag roinnt daoine ag na leibhéil pholaitíochta ab airde ar chaomhnú na Gaeilge. Tagraíonn Akenson don chúram polaitiúil seo leis, agus deir sé (1975, lch 32): *'Rarely in the educational literature published in the first three decades of the Free State's existence – and equally rarely in Dáil debates – does one find the Irish language presented as being good for the child; instead it is defended as being good for the nation and therefore necessary for the child'*. Sin ráite, ba í an iarracht seo, córas oideachais *'... truly national'* (Ó Buachalla, 1984, lch 84) a chur i bhfeidhm, trí athruithe suntasacha a dhéanamh ar an gcúraclam, a shaibhrigh beogacht agus leathadh chultúr na Gaeilge. Déanann Ó Murchú cíoradh ar iarrachtaí an Stáit stádas na Gaeilge a dheimhniú, agus a fheabhsú, i ndiaidh don tír féinrialú a bhaint amach. Aithníonn sé (1996, lch 485) an fócas a leagadh ar an gcóras oideachais, agus ar an státseirbhís faoi seach (gnéithe a luaitear go follasach sa toisc seo de chuid UNESCO), d'fhonn an neartú agus an leathnú sin a chur i ngníomh:

Initially, at any rate, the State set about this task with enthusiasm, concentrating its efforts on the domains of education and public administration which, of all public domains, were the most directly amenable to its control. The object was, within a generation, to make Irish again one of the common vernaculars of the land.

Ba í an tsaincheist ba mhó, arbh éigean don stát nua aghaidh a thabhairt uirthi ná, úsáid na Gaeilge mar mheán teagaisc. Maíonn Flynn (1993, lch 79) gur baineadh an eolaíocht de churaclam na bunscoile sa tréimhse seo, ar mhaithe le níos mó ama a thabhairt don Ghaeilge, agus rinneadh an socrú céanna maidir leis an líníocht, ábhar ar an dúlra, an eolaíocht bhunúsach agus na *'domestic subjects'* (Harris agus Fallon, gan dáta) eile. Mar fhreagairt ar an gcéad fhadhb as dhá

mhórfhadhb a bhí ag cur as don chóras a rinneadh an cinneadh seo, dar le Coolahan (2005, lch 40) - ‘... *the allegedly overcrowded curriculum and the general feeling that the programme was “out of harmony with national ideals and requirements, particularly with regard to the subordinate position held by the Irish language”*’. I dtaca leis an dara mhórfhadhb, deir Coolahan (2005, lch 40): ‘... [that] *the status of the Irish language, both as a school subject and an instrument of instruction, was to be raised*’. Ar an 17 Márta 1922, rinne an rialtas sealadach ábhar éigeantach den Ghaeilge sna scoileanna náisiúnta uile ar fud an tSaorstáit, agus mar a deir Akenson (1975, lch 32); ‘... *from being just one subject of the school curriculum it became, overnight, the dominant subject*’. B’éigean do na múinteoirí an Ghaeilge a mhúineadh ar feadh uair an chloig, ar a laghad, go laethúil (Coolahan, 2005, lch 40). Cuireadh foráil leis an ordú seo, áfach, a mhaolaigh go suntasach é: ‘*In the case of schools where the majority of the parents of the children object to having Irish or English taught as an obligatory subject, their wishes should be complied with*’ (Coolahan, 2005, lch 40). Ní mó ná sásta a bhí na múinteoirí leis an socrú seo, áfach, agus ba bheart é, ‘... *which was opposed by the teachers in the 1922 Programme, in the Second Programme (1926) and in the Revised Programme (1934)*’ (Ó Buachalla, 1984, lch 85). Bheadh tionchar, nach beag mar sin, ag meon na dtuismitheoirí, agus meon na múinteoirí go príomha, i dtaca leis an nGaeilge mar mheán teagaisc na scoileanna; meon ceisteach diúltach atá le rianú siar go dtí bunú an tSaorstáit. Dearbhaíodh sa tuairisc chéanna stáit seo, go múinfí na naíonáin go léir trí mheán na Gaeilge amháin, polasaí conspóideach radacach don am. Maíonn Coolahan (2005, lch 40): ‘... *the report stated that “the work of the infant school is to be entirely in Irish”*’; *no teaching of English as a school subject was to be permitted in the English school*’. Anuas air sin, dearbhaíodh go múinfí stair, tíreolaíocht, druileáil agus

amhránaíocht trí mheán na Gaeilge sna ranganna sinsearacha (Coolahan, 2005, lch 40), ar choinníoll go raibh na múinteoirí cáilithe chun na críche sin (Éire. An Roinn Oideachais, 1926, lch 30). Is léir ón taighde go raibh srianta suntasacha ag baint leis na socruithe seo, áfach, agus mar a mhaíonn Ó Buachalla (1984, lch 85): *‘The major determinants of success for the linguistic/ educational policies launched in the national and secondary schools in the early 1920s were undoubtedly the proficiency level and attitudes of teachers’*.

Ba thearc, áfach, líon na múinteoirí cáilithe don tasc seo. In Aibreán na bliana 1922, bhí Teastas Dátheangach ag 1,107 múinteoir as tuairim is 12,000 múinteoir tuata, agus tuigeadh go mbeadh orthu an figiúr seo a ardú sna Coláistí Traenála go suntasach, dá mbeidís rathúil ina misean an Ghaeilge a neartú mar mheán teagaisc. Ar an ábhar sin, cuireadh tús le cúrsaí inseirbhíse Gaeilge le linn an tsamhraidh sa bhliain 1922, a bhí dírithe ar mhúinteoirí a bhí cleachtach ar an gcóras cheana féin. Leanadh leis na cúrsaí traenála teanga seo go dtí 1928 agus d’éirigh go maith leo maidir le teastais a bhronnadh (Ó Buachalla, 1984, lch 86). Socraíodh díriú ar na ceantair lán-Ghaeilge mar fhoinse le haghaidh iarrthóirí a bhraith siad a bheadh ní b’oiriúnaí don bheart nua teanga seo. Ba scéim í seo a mhol Conradh na Gaeilge sa bhliain 1920 (Ó Buachalla, 1984, lch 86). Creideadh go mbeadh caighdeán ní b’airde ag múinteoirí a bheadh ag teagasc trí mheán a dteanga dúchais. Ach de réir dealraimh, ní raibh caighdeán sásúil oideachais ag roinnt mhaith iarrthóirí sna háiteanna seo agus mar gheall air sin, creideadh nach raibh na scileanna oiriúnacha acu chun cúrsa traenála múinteora a dhéanamh. Cúis amháin leis an tarlú seo ná go raibh líon suntasach de theaghlaigh na limistéar iargúlta Gaeltachta seo faoi bhun thairseach na bochtaineachta. Ar an ábhar sin, bunaíodh ceithre Choláiste Ullmhúcháin sa bhliain 1926 (bheadh seacht gColáiste

Ullmhúcháin sa tír ar deireadh) leis na hiarrthóirí lán-Ghaeilge seo, agus iarrthóirí eile, a oiliúint trí mheán na Gaeilge (Hyland agus Milne, 1992, lch 329). Tugadh tús áite d'iarrthóirí na gColáistí Ullmhúcháin seo spás a bhaint amach sna coláistí traenála (Harris agus Fallon, gan dáta), ach ba léir ón méid seo a déarfadh an Teachta Dála Pádraig Ó Fachtna (1961) i nDáil Éireann ní ba dhéanaí, go raibh deacrachtaí ag baint leis an sprioc seo:

Is minic a theip ar ábhar múinteora as an Ghaeltacht teastas a ghnóthú ag fágáil na coláiste oiliúna dó cionas nár éirigh leis i gceann de na páipéirí scríofa. Bé an cás ina ra[i]bh sé ansin ná go dtiocfadh leis na hábhair scoile a theagasc tríd an mbéarla ach nach rabh sé éifeachtach leis na hábhair chéanna a theagasc tríd an Ghaeilge gidh gurb í an Ghaeilge a theanga dhúchais.

Is díol suntais é go raibh an INTO i gcoinne an tsocraithe seo chomh maith ón tús, ach an méid sin ráite, bhí sé i bhfeidhm go dtí 1960 (Ó Buachalla, 1984, lch 86). Bhí deacrachtaí ag an Stát an clár nua a chur i bhfeidhm, ach de réir a chéile, tháinig méadú ar líon na scoileanna a raibh an Ghaeilge in úsáid mar mheán teagaisc iontu.

9.7.3 Fo-réimse na Bunscolaíochta: Cás-Staidéar ar Scoileanna a raibh an Ghaeilge mar Mheán Teagaisc iontu ó na Fichidí go dtí na Caogaidí

Mar a maíodh thuas: 'I mbliana tosaigh an Stáit cuireadh an Ghaeilge á múineadh i ngach scoil aitheanta agus méadaíodh de réir a chéile ar a húsáid mar mheán teagaisc' (Ó Riain, 1994, lch 50). Faoin mbliain 1934, bhí an Ghaeilge mar mheán teagaisc i **13.9%** de na bunscoileanna, ardú suntasach ó **4.2%** sa bhliain 1931 (Ó Riain, 1994, lch 50). Maíonn Ó Buachalla (1984, lch 86):

By the mid-1930s, the language in the educational system had reached a position of equilibrium: in the national aim of reviving the Irish language, the schools and the teachers were indispensable. In the national, vocational and secondary schools the language was taught as an obligatory subject, in some schools it was used as a medium of instruction and, following the university legislation of 1929, it was possible to pursue most degree courses through Irish in University College, Galway.

Tharla meath ollmhór ó na caogaidí ar aghaidh, áfach, ar líon na scoileanna a raibh an Ghaeilge in úsáid mar mheán teagaisc iontu, agus b'iomaí cúis leis an laghdú stádais seo.¹²¹ Maíonn Ó Riagáin (1997, lgh 20-1):

The policy of Gaelicizing the schools was increasingly effective from the 1920s up to the 1950s, at which point just over half of the state's primary schools were offering an immersion programme of a full or partial type (i.e. teaching all or part of the school programme through Irish to children whose mother tongue was English). This, however, proved to be the high point. Subsequently, the amount of bilingual or all-Irish education declined.

Faoin mbliain 1960, ba é fócas pholasaí teanga na Gaeilge, dar le hÓ Riagáin (1997, lch 21), ná an teanga a mhúineadh mar ábhar scoile as sin amach.

Tagraíonn Ó Riain (1994, lch 51) do roinnt de na cúiseanna a luaigh Ó Domhnalláin (1978a; 1978b) leis an meath seo:

1. ciorclán 11/60 na Roinne Oideachais;^[122]
2. dúnadh na gColáistí Ullmhúcháin, 1960-1964;
3. deireadh a chur leis an Teastas Dátheangach, 1963;
4. tuairisc MacNamara ar thionchar na Gaeilge ar pháistí bunscoile, 1966;^[123]
5. deireadh a chur le Scoláireacht na gComhairlí Chontae agus leis an mBuniteist, 1967;
6. curaclam nua bunscoile, 1971;
7. deireadh le hoiliúint mhúinteoirí trí Ghaeilge le linn na seascaidí.

Bhí tionchar nach beag ag na tarluithe seo ar stádas na Gaeilge cinnte, ach áitítear anseo gurbh é meon na múinteoirí a chuir tús leis an amhras ó thaobh fheidhmiú na Gaeilge mar mheán teagaisc de. Is léir go raibh taithí dhiúltach ag na

¹²¹ 'Throughout the 1940s and 1950s, however, it became increasingly clear that the State's efforts in status and acquisition were faltering', (Coady agus Ó Laoire, 2002, lch 144).

¹²² 'Leagann Ó Domhnalláin [1978a; 1978b] béim ar leith ar Chiorclán 11/60: "D'fhág sé sin lánchead ag gach múinteoir aonair, gan dul i gcomhairle le príomhoide ná le cigire, éirí as teagasc trí Ghaeilge i ranganna sóisear, rud a bhí d'oibleagáid ar gach múinteoir le dachad bliain roimhe sin... ba léir chomh maith nach mbeadh brú a thuilleadh ar an leathnú ar úsáid na Gaeilge suas tríd an scoil, mar a bhíodh ann go dtí sin... Sin is príomhchúis leis an meath atá tagtha ar chaighdeán na Gaeilge sna scoileanna le blianta anuas, dar liom"', (Ó Riain, 1994, lch 51).

¹²³ Stiúir an taighdeoir MacNamara staidéar sna seascaidí bunaithe ar pháistí ón gcóras oideachais náisiúnta a raibh a gcuid oideachais á fháil acu trí mheán na Gaeilge don chuid is mó. Áitíonn Ó Riagáin go bhfuil deacrachtaí follasacha ag baint le hiontaofacht na dtorthaí sa staidéar a d'fhoilsigh MacNamara toisc nach raibh na cláir dhátheangacha seo ach ag feidhmiú i líon beag scoileanna faoin am seo, go bhfuil seans maith ann go raibh formhór na dtuismitheoirí míshásta leis na cláir a chuir srian leis na leibhéil tacaíochta a mbeifeá ag súil leo agus go raibh na cláir seo i gcoinne nósanna an ama. Dhearbhaigh MacNamara, mar tháta, go raibh éifeachtaí diúltacha oideachais ag baint leis na cláir seo agus gurbh fhorbairt dhíobhálach iad. Féach Ó Riagáin (1997, lch 31) agus MacNamara (1966).

múinteoirí maidir leis an teanga a mhúineadh, pointe tábhachtach a dtagraíonn Ó

Riagáin (1997, lch 31) dó:

The policy of teaching children from English-speaking homes through Irish quickly became a matter of controversy. The teachers were opposed to the policy as early as the 1930s, and in 1936 decided to conduct a survey among their members. This was published in 1941 and indicated that an overwhelming majority of primary school teachers (345 out of 390) who responded to the survey believed that “the educational growth of English-speaking children taught through Irish was inhibited” (Titley 1983: 138).

Tacaíonn Ó Buachalla leis an tuairim seo agus deir sé (1984, lch 87):

This quantitative decline in the period 1935-45 was accompanied by a growing volume of criticism of the official policy especially among teachers. While national teachers differed from official educational policy on a wide range of issues, they offered their most sustained opposition to aspects of language policy. They were fundamentally opposed to Irish being the sole language of the infant classes and to the use of Irish as a medium with pupils who could not benefit educationally; they also opposed the Preparatory Colleges and the pressure which they claimed was exercised by inspectors on teachers.

Sa tuairisc a d’fhoilsigh an INTO sa bhliain 1941, rinneadh polasaithe an Stáit i leith athbheochan na Gaeilge sa seomra ranga a cháineadh, agus chuir sé seo le frustrachas an phobail agus na dtuismitheoirí i gcoitinne. D’fhoilsigh siad tograí le haghaidh leasuithe oideachais sa cháipéis, ‘*A Plan for Education*’, sa bhliain 1947, inar moladh fócasú ní ba láidre a dhéanamh ar an dalta i bpleanáil an chlár oideachais, béim a leagan ar ghnéithe labhartha den teanga agus rogha ábhar ní ba leithne a thairiscint (Coolahan, 2005, lch 44; Ó Buachalla, 1984, lch 87). Níor glacadh leis na tograí seo, áfach, agus dar le Coolahan (2005, lch 44), bhí gaol thar a bheith teannasach idir an rialtas agus na múinteoirí um an dtaca seo. Rinneadh athrú beag sa bhliain 1948 ar pholasaí an rialtais i leith an chórais oideachais náisiúnta nuair a ligeadh do bhainisteoirí na scoileanna socrúithe a dhéanamh d’fhonn an Béarla a mhúineadh ar feadh leathuair an chloig, go laethúil, do na naíonáin (Coolahan, 2005, lch 43). Seachas sin, ba bheag athrú a

rinneadh ar an bpolasaí ginearálta oideachais don bhunleibhéal go dtí 1971 (Coolahan, 2005, lch 43).

Déantar machnamh anseo ar an tionchar a bhí ag na scoileanna seo, a raibh an Ghaeilge in úsáid mar mheán teagaisc iontu le linn na tréimhse seo, ó bhunú an tSaorstáit go dtí na caogaidí, ar stádas na teanga. Bhí gnéithe dearfacha ag baint leis na scoileanna seo cinnte, agus d'fhéadfaí a rá gur chuir siad le leathnú na Gaeilge go suntasach. Thug siad deis do ghlúin óg cainteoirí nua úsáid nádúrtha bhríoch a bhaint as an nGaeilge le haghaidh raon leathan ábhar agus topaicí, agus d'fhorhmór acusan ba i réimse na scoile amháin a chuaigh siad i dteagmháil leis an teanga. An méid sin ráite, ar deireadh, níor baineadh amach spriocanna fadtéarmacha na scoileanna agus ar an ábhar sin, d'fhéadfaí a rá gur dhrochthionchar a bhí acu go príomha. Theip orthu príomhtheanga chumarsáide na tíre a ais-iompú ar an nGaeilge, agus theip orthu an leathnú teagaisc trí mheán na Gaeilge, le haghaidh na n-ábhar go léir, sna scoileanna uilig, a bhaint amach. Cuireadh le hamhras na sochaí chomh maith, go bhféadfaí úsáid na Gaeilge a athbheochan. Ní foláir, mar sin, na cúiseanna nár éirigh leo a cheistiú. Ar an gcéad dul síos, is léir gur dhrochthaithe don chuid is mó, a bhí ag na múinteoirí agus an Ghaeilge in úsáid mar mheán teagaisc acu. Caithfear smaoineamh ar a laghad úsáide a baineadh as an nGaeilge i réimsí uile na sochaí um an dtaca seo. Ag an bpointe seo, ní raibh an Ghaeilge in úsáid sna meáin (m.sh. ní raibh teilifíseáin ag daoine agus ba bheag úsáid a baineadh as an nGaeilge ar an raidió), ní raibh comharthaíocht dhátheangach i ngach áit, agus ní raibh (agus níl fós) sí le cloisteáil sna siopaí agus ar na sráideanna i gcoitinne. Is ríléir, mar sin, gur bheag teagmháil a bhí ag formhór mhúinteoirí na tíre leis an teanga lasmuigh den seomra

ranga – agus ba bheag arís, líon na saothar agus áiseanna teagaisc a bhí ar fáil dóibh.

De dheasca úsáid na Gaeilge mar mheán teagaisc, b'éigean raon leathan saothar agus téacsanna a ullmhú agus ansin a fhoilsiú. Mar a luadh cheana féin, spreag an beart seo forbairtí sa teanga ó thaobh na litearthachta agus na litríochta de. Ba é An Gúm a bhí freagrach as na foilseacháin seo go príomha. Bunaíodh An Gúm ‘... ina rannóg de chuid na Roinne Oideachais chun ‘ábhar léitheoireachta’ sa Ghaeilge a chur ar fáil do ghnáthmhuintir na tíre chomh maith le hábhar oideachasúil a fhoilsiú don aos scoile’ (S. Ó Murchú, gan dáta). Ba ghné teanga í seo a chruthaigh deacrachtaí, áfach, do na scoileanna a raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc iontu. Feictear i dtuairisc na Roinne Oideachais (1926, lch 93), a foilsíodh sa bhliain 1926:

Even in schools where the teachers can use Irish as fluently as English, and where the pupils can readily understand instruction in Irish, the absence of a choice of suitable class books in Irish in many ordinary subjects such as History, Mathematics, Science, etc., has tended to deter schools from using Irish as a teaching medium. To remedy this the Department has provided in its Estimates for the present year a sum of £4,000 for the purpose of making advances in aid of the publication of books in Irish suitable for use in Secondary Schools.

Níl tagairt le haimsiú sa tuairisc chéanna do sholáthar agus d'fhiúntas téacsleabhair bhunscolaíochta Ghaeilge, ach glactar leis go raibh deacrachtaí dá samhail ag an leibhéal seo. Maíonn Ó Murchú (1996, lch 478), agus é ag déanamh tagartha don bhunleibhéal, gur sainíodh ‘*substantial funds*’ ar mhaithe le téacsleabhair a chur ar fáil do na mic léinn, ‘... *of which the existing provision was quite inadequate to the task now being undertaken*’. Tacaíonn Breatnach (1956, lch 135) leis an méid seo nuair atá polasaithe oideachasúla na bhfichidí á bplé aige: ‘... *and there was only a meagre supply of reading matter in print*’. Ba lú an tacaíocht ó thaobh ábhar de, a bhí ag teastáil go géar, a bhí ar fáil. I suirbhé a riar

Coady sa bhliain 2000, scrúdaigh sí na deacrachtaí a bhíonn ag múinteoirí sna Gaelscoileanna, téacsleabhair agus áiseanna teagaisc eile trí mheán na Gaeilge a fháil, scéal nach bhfuil mórán feabhais tagtha air ó shin. Is í an fhadhb a fheictear di in Éirinn ná, go bhfuil an t-éileamh chomh híseal sin ar na táirgí seo. Níl ach ceithre faoin gcéad de scoileanna na tíre ina nGaelscoileanna agus ina theannta sin, foilsitheoirí príobháideacha a sholáthraíonn na téacsleabhair agus na háiseanna teagaisc seo don chuid is mó. Ciallaíonn sé sin go mbíonn drogall ar na foilsitheoirí dul isteach i margadh na mionteanga de dheasca na gcorrlach íseal brabúis (Coady agus Ó Laoire, 2002, lch 152).

Ba theip shuntasach amháin eile i dtaca le planáil na teanga í an easpa leathnaithe maidir le húsáid na Gaeilge taobh amuigh de réimse an tseomra ranga. Tagraítear don teip seo ó thaobh leathnú na teanga de, fiú laistigh de réimse na scoile ann féin, i dtuarascáil bhliantúil na Roinne Oideachais 1929-30:

Steady progress can be recorded in the children's knowledge of Irish. It is a matter of regret, however, that the language is far from coming into its own in respect of its use as the school language. In the vast majority of schools it is still but a subject on the curriculum, and for the most part is taught in a formal manner without sufficient attention to the training of the pupils in its use as a vernacular (Éire. An Roinn Oideachais, 1931, lch 28).

Maíonn Ó Riain (1994, lch 51) go n-aimsíonn; ‘... [D.] Ó Súilleabháin [1983, lch 55] croí na faidhbe: “*The central weakness in the teaching of L2 Irish has been the failure to create an extra-mural environmental need which would stimulate pupils to learn Irish*”. I dtaighde a foilsíodh sa bhliain 2009, léiríodh an tábhacht a bhaineann le noirm shóisialta nó éiceolaíocht na teanga i gcoibhneas le hinniúlacht aonair sa Ghaeilge. Maíonn Ó Caollaí (2009, lgh x-xi):

Irish-born respondents who had a “reasonable” competence in Irish reported on their attitudes to using Irish. Almost 60% were “committed to using Irish as much as one can”. Nearly 66% were “reluctant to converse in Irish when unsure of a person’s ability to speak Irish” and 63% were “reluctant to speak Irish when others who don’t know Irish are present”.

Fundamentally, this means that, almost regardless of any increases that can be achieved in individual competence in Irish, until the influence of the social norms is addressed, the speaking of Irish cannot become commonplace and normalised in the society, and competence gained in the schools will be wasted.

Tá ról suntasach, cinnte, le himirt ag na scoileanna, ach ní leor iad, agus tá géarghá le straitéisí a dhíreoidh ar bhealaí lánbhí leis an nGaeilge a úsáid lasmuigh de réimsí foirmeálta na scoile. Tuigtear anois gur theip ar an Stát beogacht na teanga mar mheán cumarsáide na coitiantachta sa scoil agus lasmuigh den scoil araon, a chinntiú: ‘... easpa na pleanála uileghabhálaí’ (Ó Riain, 1994, lch 52). Chuaigh an easpa pleanála seo i bhfeidhm ar chaighdeán Gaeilge na múinteoirí féin, mar a thugann Ó Riain (1994, lch 53) le fios: ‘Mar shampla, léirigh suirbhé a dhein an Coimisiún Náisiúnta ar Mhúineadh na Gaeilge, a bhunaigh Acadamh Ríoga na hÉireann, i 1981 nár mheas ach 52% de mhúinteoirí Gaeilge iar-bhunoideachais iad féin a bheith “lán-chumasach” i labhairt na Gaeilge’. Is léir mar sin, cé go raibh polasaithe teanga ann, ní raibh an phleanáil teanga lánéifeachtach.

9.7.4 Gaelscoileanna

Níor tháinig deireadh, áfach, le scoileanna a raibh an Ghaeilge le bheith mar mheán teagaisc iontu i gcaogaidí an chéid seo caite, agus tá borradh tagtha ar an gcineál seo scoile le daichead bliain anuas.¹²⁴ Maítear an méid seo a leanas i dtuairisc Mercator (2008, lch 20):

Reaction from teachers and segments of the public, together with a negative piece of research in 1967, led eventually to Irish being reduced to subject matter only in the majority of schools. Parallel with, and following on this policy change, parents began a movement for Irish medium education for their children. The first such school began in Dublin in 1952, the second in 1967 and the development has not since halted.

Níorbh ionann na scoileanna a dtagraítear dóibh thuas, a bhain úsáid as an nGaeilge mar mheán teagaisc, agus na scoileanna Gaeilge a bhí le forbairt ní ba

¹²⁴ Féach Gaelscoileanna Teoranta (gan dáta).

dhéanaí. Tháinig na scoileanna lán-Ghaeilge seo, nó ‘Gaelscoileanna’ mar a thugtar orthu, chun cinn de thoradh feachtas a d’eagraigh tuismitheoirí toilteanacha agus grúpaí leasmhara. Ba ghluaiseacht teanga iad na Gaelscoileanna a thionscain an pobal, agus maíonn Ó Riagáin (1997, lch 24) gur scoileanna iad na Gaelscoileanna atá, ‘... *by and large, additions to the school system rather than reconversions of the existing schools to bilingual teaching. Thus, any suggestion that they represent a reversal of trends needs considerable qualification. They are more accurately seen as the start of a substantially new trend*’. Ní dhíreofar ar an tionchar a bhí, agus atá, ag na Gaelscoileanna seo ar stádas na teanga de bharr scóip an taighde ach glactar leis gurb iomaí gné dhearfach a bhain (agus a bhaineann leo), agus go bhfuil roinnt de na srianta céanna a bhain leis na scoileanna Gaeilge sa chéad leath den aois seo caite a ndearnadh iniúchadh orthu anseo ag baint leis na Gaelscoileanna a forbraíodh ní ba dhéanaí (Ó Riagáin agus Ó Gliasáin, 1979; Ní Ghréacháin, 2006).

9.7.5 Toghcháin

Tugann na scoileanna a raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc iontu sa chéad leath den fhichiú haois léargas ar na constaicí atá fós le sárú ag gluaiseacht na nGaelscoileanna. Is prionsabail iad seo a luann Coady agus Ó Laoire (2002) ina bpáipéar ‘*Mismatches in Language Policy and Practice in Education: The Case of Gaelscoileanna in the Republic of Ireland*’. Deir siad go bhfuil géarghá le straitéisí teagaisc a fhorbairt do na cainteoirí nach labhraítear aon Ghaeilge leo sa bhaile (idirdhealú curaclaim a dhéanamh idir na Gaelscoileanna i Limistéir Chatagóir A sa Ghaeltacht, i dtéarmaíocht SCT, agus na Gaelscoileanna i limistéir eile na tíre b’fhéidir), gá le háiseanna teagaisc agus téacsleabhair trí mheán na mionteanga a shaothrú, a oireann d’fhoghlaimoirí agus do chainteoirí dúchais na teanga go leithleach, níos minice ná mar atá, gá le cóimheas na múinteoirí agus na

mac léinn a laghdú, agus gá le cláir ullmhúcháin do mhúinteoirí nua trí mheán na Gaeilge a fhorbairt. Ní foláir an-bhéim a leagan ar an ngné dheireanach anseo, toisc go bhfeictear arís agus arís eile, ag filleadh siar go dtí deireadh an naoú haois déag, an tionchar a bhí ag easpa múinteoirí cumasacha líofa ar stádas na teanga (Ó Riagáin, 1997, lgh 8-9). Bheifí ag tnúth go gcabhródh a leithéid de bheart chun cainteoirí cumasacha a oiliúint sna scoileanna, a chuirfeadh le líon na gcainteoirí dátheangacha i sochaí dhátheangach. Is léir don taighdeoir seo freisin, mar a maíodh cheana féin, nach bhfuil nasc cruthaithe i bpolasaithe teanga an rialtais, idir an poitínseal a léiríonn na cainteoirí a n-éiríonn leo líofacht sa Ghaeilge a bhaint amach, leanúint le húsáid a bhaint as an teanga i ndiaidh dóibh réimse an oideachais a fhágáil, .i. deiseanna soiléire seasmhacha i saolré an chainteora. Chuirfeadh sé seo leis an dóchúlacht go mbainfidís úsáid as an teanga i réimse neamhfhoirmeálta an teaghlaigh – go háirithe má shocraíonn na cainteoirí seo páistí dá gcuid féin a bheith acu. Mar a mhaíonn Fishman (2007, lch 171): *‘Every student... acquiring the beloved language in school must have ample out-of-school and after-school informal interlocutors, places, and topics to see him or her through to his or her own child-bearing stage’*.

9.8 Réimse an Riaracháin

Maíonn Ní Ghearáin (2012, lch 203): ‘De bhreis ar an gcóras oideachais, cuirtear an caighdeán i bhfeidhm tríd an gcóras riaracháin, tríd an bhfoilsitheoireacht agus trí na meáin chumarsáide... De réir mar a mhéadaítear ar úsáid an chaighdeáin, is ea is nádúrtha a dhealraíonn sé don phobal teanga’. Tharla amhlaidh i gcás na Gaeilge agus is ar an gcéad réimse a luaitear anseo, réimse an riaracháin, a dhíreofar sa chéad chaibidil eile den saothar seo: meon teanga agus polasaithe teanga rialtais agus institiúide (lena n-áirítear stádas oifigiúil na teanga agus úsáid na teanga).

9.9 Tatal

Taispeánadh sa chaibidil seo a dhíríonn ar ábhair atá ar fáil don oideachas teanga agus don litearthacht, an chaoi a ndearnadh forbairtí suntasacha ó thaobh chaighdeánú na Gaeilge le linn na tréimhse iniúchta. Léiríodh gur bunaíodh ortagrafaíocht ar glacadh go forleathan léi, agus gur saothraíodh traidisiún litearthachta le graiméir, foclóirí, téacsanna, corpas litríochta agus meáin laethúla. Léiríodh freisin an dóigh inar tugadh an Ghaeilge isteach i réimse an oideachais den chéad uair, agus an tionchar a bhí ag an nGaeilge mar mheán teagaisc ar stádas na teanga. Taispeánfar sa chéad chaibidil eile an chaoi inar baineadh úsáid as an nGaeilge i réimse riaracháin na sochaí freisin. Ar an ábhar sin, áitítear ag deireadh an athbhreithnithe seo gur ag céim a cúig is cóir stádas an Bhéarla agus na Gaeilge faoi seach, a shocrú i dtaca leis an tréimhse iniúchta seo. Is teangacha iad a chomhlíonann na riachtanais go léir a dtagraítear dóibh sa tuairisc a ghabhann leis an gcéim seo. D'fhéadfaí a rá, mar sin, gurbh ionann stádas an dá theanga i gcás na gné litearthachta agus litríochta ag deireadh na tréimhse iniúchta.

10 Caibidil a Deich: Meon Teanga agus Polasaithe Teanga Rialtais agus Institiúide (lena n-áirítear Stádas Oifigiúil na Teanga agus Úsáid na Teanga)

10.1 Réamhrá

Déanfar iniúchadh anois ar réimse faoi leith ar tagraíodh dó sa chaibidil dheireanach – réimse an riaracháin. Maíodh gurb ionann réimse an riaracháin agus réimsí oifigiúla, agus gur samplaí iad réimse an rialtais agus réimse an oideachais de na réimsí oifigiúla seo (Grenoble, 2009, lch 246).¹²⁵ Is ar réimse an rialtais a dhíreofar sa chaibidil seo, trí iniúchadh a dhéanamh ar an seachtú toisc de chreatlach theoriciúil UNESCO - meon teanga agus polasaithe teanga rialtais agus institiúide (lena n-áirítear stádas oifigiúil na teanga agus úsáid na teanga). Is í seo an chéad toisc den chreatlach a dhíríonn ar mheon teanga go díreach, agus maítear i gcáipéis UNESCO (2003, lch 12) i leith BTTB:

The maintenance, promotion or abandonment of non-dominant languages may be dictated by the dominant linguistic culture, be it regional or national. The linguistic ideology of a state may inspire linguistic minorities to mobilize their populations towards the maintenance of their languages, or may force them to abandon them. These linguistic attitudes can be a powerful force either for promotion or for loss of language.

Dar le Pohl, más é an dátheangachas cothrománach atá le fáil i measc grúpa cainteoirí, nó i measc sochaí faoi leith mar a leathnaigh Malmkjaer ar an gcoincheap, ní mór don dá theanga sin atá faoi chaibidil, stádas ionannais a bheith acu i réimsí oifigiúla na ndaoine sin (nó sa saol oifigiúil mar a deir Pohl). Is é an sainmhíniú a nglactar leis ó thaobh an téarma seo ‘oifigiúil’ de ná; *‘relating to an authority or public body and its activities and responsibilities’* (Oxford Dictionaries, gan dáta). Glactar leis gur samplaí iad réimse an rialtais agus réimse an oideachais, de na réimsí atá i gceist ag Pohl leis an gcatagóir seo, agus é ag déanamh tagartha don teagmháil a bhíonn ag grúpa cainteoirí le húdaráis agus le

¹²⁵ Féach Caibidil a hOcht (Imleabhar II, 8.4 Réimse an Oideachais) agus Caibidil a Naoi (Imleabhar II, 9.7 Réimse an Oideachais) le haghaidh an taighde a rinneadh ar réimse an oideachais.

hinstitiúidí stáit. Sin ráite, tuigtear gurb iomaí comhlacht poiblí agus institiúid stáit a rialaíonn príomhúdarás tíre, comhlachtaí lena n-áirítear comhlachtaí poiblí oideachais agus ranna státseirbhíse.¹²⁶ Tá gá le fócas faoi leith a ghlacadh mar sin. Is é ceann de na sainmhínte a sholáthraíonn na *Oxford Dictionaries* (gan dáta) ar an bhfocal ‘*politics*’ ná; ‘*the academic study of government and the state*’, agus trí thaighde a dhéanamh ar réimse an rialtais, ceanglaítear nasc, mar sin, le réimse na polaitíochta.¹²⁷ Mar a maíodh cheana, tuigtear óna bhfuil scríofa ar dhul chun cinn na Gaeilge san fhichiú haois gur láraigh sé ar an réimse faoi leith seo go háirithe. Is é an sainmhíniú a nglactar leis ó thaobh an téarma ‘rialtas’ de ná: ‘*the group of people with the authority to govern a country or state; a particular ministry in office*’ (Oxford Dictionaries, gan dáta), agus is orthusan a bheifear ag díriú go príomhúil sa chaibidil seo. Cosúil leis an modh ar glacadh leis sna caibidlí eile, déantar iniúchadh ar na heilimintí éagsúla a luaitear mar chuid de leagan amach na toisce meoin agus polasaí seo, agus cuirtear ceisteanna imscrúdaitheacha le chéile atá bunaithe ar na heilimintí seo. Táthar ag súil go dtreoróidh freagraí na gceisteanna seo sinn i dtreo na céime (nó an ghráid) is iomchuí do staid na dteangacha i saol oifigiúil na sochaí.

10.2 Creatlach UNESCO

Is í an toisc seo toisc uimhir a seacht de chreatlach theoriciúil UNESCO. Seo thíos an struchtúr comparáideach measúnachta a sholáthraítear don toisc seo:

¹²⁶ Féach Lenoach, Ó Giollagáin agus Ó Curnáin (2012, lch 4). Tagraíonn siad don ‘earnáil oifigiúil stáit’ agus is iad na samplaí a luann siad den earnáil seo ná ‘cúraimí rialtais, oideachais agus cúraimí deonacha’.

¹²⁷ Féach Aguisín 1: Coincheap an Réimse. Ina theannta sin, maíonn Ó Cathail (2007, lch 112): ‘*There is a strong connection between the Irish Gaelic language, revival and politics*’. Luann Ní Ghréacháin (2006, lch 10) tábhacht réimse na polaitíochta leis ina tráchtas ar an bpleanáil teanga, agus maíonn sí; ‘... is iad an trí chineál aisteora a bhaineann le saincheisteanna teanga ná saoránaigh aonair, an pobal agus an Stát’.

Tábla 10:1 Toisc 7 – Meon Teanga agus Polasaithe Teanga Rialtais agus Institiúide

Céim Tacaíochta	Grád	Meon Oifigiúil i Leith Teanga
Tacaíocht chothrom ¹²⁸	5	Cosnaítear gach teanga.
Tacaíocht dhifreáilte ¹²⁹	4	Tugtar cosaint do mhionteangacha go príomha mar theangacha a bhaineann le réimsí príobháideacha. Tá gradam ag baint le húsáid na mionteanga.
Comhshamhlú fulangach ¹³⁰	3	Níl aon pholasaí follasach ann i leith mionteangacha; tá an teanga cheannasach i réim sa réimse poiblí.
Comhshamhlú gníomhach ¹³¹	2	Tacaíonn an rialtas le comhshamhlú i dtreo na teanga ceannasaí. Níl aon chosaint ar fáil le haghaidh mionteangacha.
Comhshamhlú éigin ¹³²	1	Is í an teanga cheannasach an t-aon teanga oifigiúil; ní thugtar aon aitheantas nó aon chosaint do na teangacha neamh-cheannasacha.

¹²⁸ ‘Equal support’.

¹²⁹ ‘Differentiated support’.

¹³⁰ ‘Passive assimilation’.

¹³¹ ‘Active assimilation’.

¹³² ‘Forced assimilation’.

Toirmeasc ¹³³	0	Toirmiscítear na mionteangacha.
--------------------------	---	---------------------------------

Is é an chéad rud atá le tabhairt faoi deara ó leagan amach an tábla seo ná, go bhfuil lipéid na gcéimeanna baoil athruithe arís ó thosca eile na creatlaí a ndearnadh iniúchadh orthu go dtí seo, agus gurb í coincheap na cosanta atá mar phríomhfhócas taiscéalaíoch na dtuairiscí a ghabhann leis na céimeanna éagsúla. Láraítear an fócas ar an gcosaint, nó ar an easpa cosanta, a sholáthraítear do theangacha na sochaí. Anuas air sin, feictear sa cholún ar chlé gur ar chéimeanna tacaíochta, seachas ar chéimeanna baoil, a dhéantar cur síos ar an ngné rialtais agus institiúide seo. Tagraítear i dtuairiscí na toisce do staideanna ina bhfuil níos mó ná teanga amháin i gceist, agus tuigtear mar sin, go bhfuil iniúchadh le déanamh ar staid na Gaeilge agus an Bhéarla lena chéile.¹³⁴ Baineann na céimeanna éagsúla tacaíochta le staideanna ina dtugtar cosaint dhlíthiúil do theangacha uilig na tíre ag an leibhéal is mó ó thaobh tacaíochta de, le staideanna ina dtugtar cosaint do mhionteangacha agus do mhórtheangacha na tíre araon, le staideanna nach dtugtar cosaint nó aitheantas ar bith do na teangacha neamhcheannasacha iontu, agus le staideanna ina gcuirtear toirmeasc ar úsáid teangacha áirithe ag an leibhéal is lú ó thaobh tacaíochta de. Ní foláir, mar sin, na ceisteanna seo a leanas a chur:

- ar tugadh tacaíocht don Ghaeilge agus don Bhéarla araon (m.sh. ar tugadh cosaint dhlíthiúil dóibh i bhfoirm reachtaíochta,^[135] nó i bhfoirm

¹³³ ‘Prohibition’.

¹³⁴ Níor mhiste a shonrú arís ag an bpointe seo gur ar ghaol na Gaeilge agus an Bhéarla a dhíríonn an taighde seo, seachas ar na teangacha uile a bhí in úsáid in Éirinn le linn na tréimhse iniúchta.

¹³⁵ Maíonn Romaine (2002, lch 210) ina halt bunaithe ar thionchar polasaithe teanga ar theangacha i mbaol: ‘*Although survival cannot depend on legislation as its main support, legal provisions may allow speakers of endangered languages to claim some public space for their languages and culture*’.

polasaithe teanga follasacha le linn na tréimhse iniúchta), nó ar cuireadh ceachtar acu faoi chois, go fulangach nó go gníomhach?

- agus, anuas air sin, céard iad na bealaí éagsúla a bhféadfaí teanga a chosaint i réimse an rialtais?

Is léir ón taighde ar an ábhar seo, agus ón méid atá léirithe sa saothar seo, gur tugadh tacaíocht oifigiúil don Ghaeilge agus don Bhéarla araon le linn na tréimhse iniúchta trí bhearta reachtaíochta agus trí pholasaithe teanga. Pléann Ó Laighin staid na Gaeilge ach go háirithe, agus deir sé (2012, lgh 172-3):

Tá idirghabhálacha suntasacha déanta i gcúrsaí reachtaíochta agus dlí maidir le stádas na Gaeilge le céad bliain anuas. De réir a chéile, tá an Ghaeilge á cothabháil agus á cur chun cinn. Braitheann fiúntas reachtaíochta ar an gcur i bhfeidhm – sa mhéid a n-éiríonn leis idé-eolaíochtaí agus cleachtais teanga a mhúnlú. Freagraíon an dlí do leasanna a bhíonn go minic in iomaíocht le chéile. Is é pobal na Gaeilge foinse an phróisis athraithe ar mhaithe le Gaeilge.

Is iomaí beart reachtaíochta atá curtha i bhfeidhm i gcás na Gaeilge, agus de réir ráiteas rialtais a foilsíodh sa bhliain 2006: ‘Tá breis agus 50 píosa reachtaíochta a chuimsíonn gnéithe agus ábhair éagsúla le forálacha faoi leith luaite iontu a bhfuil mar chuspóir acu tacú leis an nGaeilge agus lena stádas mar theanga’ (Éire. Rialtas na hÉireann, 2006, lch 27). Is stádas neamhghnách, ar bhealach, atá bainte amach ag an nGaeilge ó thaobh aitheantas oifigiúil de, agus maíonn Garland (2008, lch 2):

The Irish language holds an unusual position among the world’s languages in being the official first national language of a country in which it is also a minority language... Its official status may contribute to its global appeal, but despite support from the government of Ireland, Irish remains a language spoken by relatively few on a daily basis.

Ní hionann aitheantas oifigiúil mar sin, agus úsáid na teanga a bheith go forleathan sa tír, agus is gné í seo de staid na Gaeilge atá tugtha faoi deara i ngach aon chaibidil anailíse go dtí seo. Is é an sainmhíniú a thugann an *Concise Oxford Dictionary of Linguistics* ar theanga oifigiúil nó ‘official language’ ná; ‘... one

recognized or approved for use in the administration of a country or some other political unit' (Matthews, 2007). Bronnadh an stádas oifigiúil seo ar an nGaeilge agus ar an mBéarla araon i mBunreacht an tSaorstáit 1922, agus is stádas é atá fós ag an dá cheann acu.¹³⁶ Is cosúil, mar sin, go bhféadfaí a rá ar chéad bhreithniú na toisce seo gurb é grád a cúig, an grád a dhearbhaíonn go gcosnaítear gach teanga go dlíthiúil, an chéim is oiriúnaí do staid na dteangacha.

Tagraíonn Lewis don toisc seo go háirithe, agus na srianta a bhaineann leis, agus creatlach UNESCO (2003) á cur i bhfeidhm aige ar 100 teanga ó gach cearn den domhan. Deir sé (2006, lgh 23-4):

While government attitudes and policy (Factor 7) could certainly be discovered by engaging in more extensive research, I found few direct references to language policy and only a few more indirect references in the databases I searched. For the most part, the values I entered in the cells for Factor 7 are those I was able to infer from brief comments in the descriptive materials I found. For example, if there was an indication that the language was in use in the schools as a medium of instruction, I took that to indicate a more favorable language policy than if there was an overt indication that the language was not used in school. More often, however, there were simply no indications at all as to what governmental attitudes or policies are now or (perhaps more importantly) what they were in the past and how that has affected the decisions made by speakers of the languages.

Dealraíonn sé ón méid seo a deir Lewis, mar sin, go sannfadh sé grád tacaíochta freisin don Ghaeilge ó thaobh na toisce seo de, mar gheall ar an úsáid a bhaintear (agus a baineadh) aisti mar mheán teagaisc i réimse an oideachais.¹³⁷ Luann Lewis tábhacht na gné stairiúla a bhaineann leis an toisc seo,^[138] agus is pointe é seo a dtagraítear dó sa pháipéar, '*UNESCO's Language Vitality and Endangerment Methodological Guideline: Review of Application and Feedback since 2003*' (UNESCO's Culture Sector, 2011). Maítear sa pháipéar seo (2011, lch 11):

¹³⁶ Bronnadh stádas oifigiúil ar an dá theanga arís i mBunreacht na hÉireann 1937.

¹³⁷ Féach Caibidil a Naoi (Imleabhar II, 9.7 Réimse an Oideachais).

¹³⁸ '*The categories provided by the framework are useful and helpful but may not be easily identifiable without a fairly thorough investigation into not only the current situation but also the history of language and education policy in each case*', (Lewis, 2006, lch 27).

*‘Commentators on the **Factor 7** (governmental and institutional language attitudes and policies, including official status and use) and **Factor 8** have stressed that attitudes change - and sometimes quickly - which is why building a diachronic perspective into this factor may be useful’.* Aontaítear go forleathan gur tugadh tacaíocht oifigiúil de shaghas éigin don Ghaeilge le linn na tréimhse iniúchta, ach ní léir go follasach arbh fhearr ‘tacaíocht chothrom’ (céim a cúig) nó ‘tacaíocht dhifreáilte’ (céim a ceathair) a thabhairt ar an gcineál tacaíochta sin.

Is ó thaobh comhionannais de a fhréamhaítear ceist na tacaíochta don toisc seo mar sin, agus ní mór gnéithe éagsúla na dtuairiscí a chioradh d’fhonn an lipéad is oiriúnaí don staid teanga a roghnú. San eolas tionlacain a bhaineann leis an tábla, maítear:

- **Tacaíocht chothrom (5):** Aithnítear luach theangacha uile na sochaí mar shócmhainní. Cosnaítear na teangacha go léir go dlíthiúil agus cuireann rialtas na sochaí caomhnú na dteangacha chun cinn trí pholasaithe follasacha teanga a chur i bhfeidhm.
- **Tacaíocht dhifreáilte (4):** Cosnaíonn an rialtas teangacha neamhcheannasacha go follasach, ach tá éagsúlachtaí soiléire le rianú sna comhthéacsanna ina mbaintear úsáid as na teangacha ceannasacha/ na teangacha oifigiúla, agus na teangacha neamhcheannasacha. Tugann rialtas na sochaí spreagadh do na grúpaí eitneatheangeolaíochta úsáid a bhaint as a dteangacha agus iad a chaomhnú i réimsí príobháideacha don chuid is mó (mar theanga an teaghlaigh) seachas i réimsí poiblí (m.sh. i réimse na scoile). Tá ardghradam ag baint le roinnt réimsí ina mbaintear úsáid as an teanga neamhcheannasach (m.sh. ag ócáidí searmannais) (UNESCO, 2003, lch 13).

Mar a luadh cheana, is ar an tacaíocht a soláthraíodh don Ghaeilge agus don Bhéarla amháin a dhíríonn an taighde seo, agus ní phléitear teangacha uile na sochaí. Cé go bhféadfaí a rá ó léamh na dtuairiscí breise seo, gur thacaíocht chothrom a tugadh don dá theanga sa chaoi is: i) gur tugadh cosaint dhlíthiúil dóibh araon, agus ii) gurbh iomaí polasaí teanga a chuir an rialtas i bhfeidhm d'fhonn tacú leis an nGaeilge, áitítear anseo nach téarma oiriúnach é ‘tacaíocht chothrom’ a thabhairt ar an gcineál tacaíochta rialtais agus institiúide a tugadh go hiarbhír. Ar an gcéad dul síos, is ríshoiléir nach iomchuí na tuairiscí seo trí chéile do chás na Gaeilge, toisc go dtráchtar uirthi go minic sa taighde ar an ábhar seo mar theanga oifigiúil agus mar theanga neamhcheannasach araon (eisceacht shuntasach atá inti mar a luaigh Garland thuas). Ina theannta sin, tagraítear d'úsáid na dteangacha a bheith éagsúil maidir leis na comhthéacsanna a mbaintear úsáid astu. Mar atá léirithe sa saothar seo, áfach, ní ar bhonn comhthéacs nó ar bhonn réimse a bhaintear (nó a baineadh) úsáid iarbhír as an nGaeilge nó as an mBéarla. Is ar bhonn gréasán, agus ar bhonn rogha an duine aonair, atá an úsáid bunaithe; ‘... [and] both languages occur over the full range of social domains, though the use of Irish in many of them is, of course, minimal (Ó Murchú, 1988, lch 248)’. Ní léir go hiomlán mar sin, an chéim is oiriúnaí do staid na dteangacha agus ní mór dá bharr sin, iniúchadh níos mine a dhéanamh ar an diminsean comhionannais seo, agus ar na gnéithe éagsúla faoi leith a dtagraítear dóibh go follasach in ainm na toisce seo:

- cosaint a thabhairt do theangacha na sochaí trí pholasaithe teanga a chur i bhfeidhm (ceanglaítear polasaithe teanga athbheochana agus caomhnaithe go dlúth le meon dearfach i leith teanga);
- cosaint a thabhairt do theangacha na sochaí trí stádas oifigiúil a bhronnadh orthu;

- agus cosaint a thabhairt do theangacha na sochaí trí úsáid iarbhír a bhaint astu.

Creidtear gur eilimintí rithábhachtacha iad seo maidir le stádas foriomlán teanga. Baintear leas as dhá théarma faoi leith i dtábla eolais na toisce seo, agus ceanglaítear le coincheap na cosanta iad: cosaint i bhfoirm ‘tacaíochta’, agus easpa cosanta i bhfoirm ‘chomhshamhlaithe’. Mar a dearbhaíodh cheana féin, tá baol mór ann nach mbeidh líon suntasach de theangacha an domhain in úsáid roimh dheireadh na haoise seo. Dar le saineolaí neamhspleách a oibríonn don *United Nations* ar shaincheisteanna mionteangacha, tá sé fíorthábhachtach go ndéantar mionphobail agus a dteangacha a chosaint, agus go dtugtar gach cineál tacaíochta dóibh. Ní tasc simplí é seo, áfach, ag an leibhéal oifigiúil; ‘... *noting that minority languages have often been a source of tension for governments whose obligation it is to protect them*’ (UN News Centre, 2013). Déantar machnamh, mar sin, ar na bealaí is fearr gur féidir le rialtas cosaint a dhéanamh ar theanga. Maíodh cheana féin an tábhacht a bhaineann le reachtaíocht teanga agus le polasaithe teanga, ach áitítear anseo go bhfuil gá le tuilleadh gnéithe.¹³⁹ Tuigtear go bhfuil teorannú ag baint leis an gcineál seo tacaíochta oifigiúla agus dlíthiúla, agus maítear i gcáipéis UNESCO (2003, lch 13): ‘*Equal legal status, however, does not guarantee language maintenance and long-term vitality of a language*’.

In alt a scríobhadh sa *Guardian* i mí Bealtaine na bliana 2013, alt dar teideal, ‘*The French protect their language like the British protect their currency*’, pléadh an chonspóid a bhí ag titim amach sa Fhrainc maidir le tabhairt isteach bille nua a cheadódh úsáid an Bhéarla mar mheán teagaisc le haghaidh cúrsaí áirithe in

¹³⁹ Le cur síos a fháil ar na tacaíochtaí reachtaíochta a tugadh don Ghaeilge, féach Ó Laighin (2012).

ollscoileanna na tíre. Luadh san alt gur bhraith an *Académie Française* gur thréas teangeolaíoch a bheadh ann dá nglacfaí leis an moladh seo, agus gur dhearbhaigh ball amháin den acadamh, ‘... *that French will become a dead language if it relies on English borrowings to describe the modern world*’ (Gallix, 2013). Bhain an chonspóid seo le húsáid dhá theanga in institiúidí oideachais an Stáit – teanga amháin a bhraitear atá ag creimeadh úsáid teangacha eile go forleathan ar fud an domhain - an Béarla. Is inní é seo a léiríonn roinnt mhaith daoine, a chreideann go gcuirfeadh cinneadh mar seo le ‘*linguistic decay and decline*’ (Gallix, 2013) na Fraincise. San alt céanna, mhaígh Gallix (2013):

Fears over the decline of French vis-à-vis English are exacerbated by the knowledge that the enemy is also within. Although the linguistic watchdogs regularly come up with alternatives to anglicisms – "mercatique" for "marketing"; "papillon" for "Post-it note" – American expressions are often adopted with far more enthusiasm in France than across the Channel.

Toisc a fhorleithne is atá an Béarla i gcúrsaí ceoil, i gcúrsaí scannánaíochta agus ar an Idirlíon, tá buairt ann go bhfuil a úsáid ag neartú leis i measc dhaonra óg na tíre. Tá an bhuaire cheannann chéanna ann ó thaobh an-chuid de mhionteangacha an domhain, agus déantar machnamh arís ar an gceist bhunúil – cén chaoi ar féidir le rialtas nó le hinstiúid faoi leith, mionteangacha a chosaint i réimse na polaitíochta? I litir a scríobhadh chuig an *Montreal Gazette*, i leith píosa scríbhneoireachta tuairime eile, maíodh: ‘*The way to protect your language is to use it*’ (The Montreal Gazette, 2013). Is macalla é seo ar an méid a mhaíonn Ní Neachtain (2012, lch 45) i ndáil le coincheap an stádais teanga: ‘Iompar teanga a dheimhníonn go praiticiúil stádas teangacha i measc an phobail agus tá gach uile chosúlacht ar chás na hÉireann go bhfuil dátheangaigh chumasacha sa tír ach gur deacair a mhaíomh gur dátheangachas cothrománach atá ar fáil’. Anuas air sin, is gné í an úsáid teanga a ndéantar tagairt fhollasach di in ainm na toisce seo. Leagtar béim mar sin, ar iompar teanga, nó ar úsáid na teanga, mar bheart

tacaíochta. Tagraítear arís agus arís eile sa taighde a bhfuil scríofa ar an ábhar seo i gcás na hÉireann, don bhearna nó don scoilt atá ann idir cumas teanga agus úsáid teanga. Mar atá tugtha faoi deara, ní mór roinnt den mhilleán maidir leis an scoilt seo a leagan ar na baic shóisialta atá ann i leith úsáid a bhaint as an nGaeilge.¹⁴⁰ Maítear an méid seo a leanas i dtuairisc na Rannóige Bheartas Teanga (Strasbourg) agus na Roinne Oideachais agus Eolaíochta (2008, lch 14); ‘... [gurb é] an ganntanas deiseanna chun an Ghaeilge a úsáid ar cheann de na dúshláin is tromchúisí roimh athbheochan shochaíoch na Gaeilge i gcónaí’. Mar chuid lárnach d’iniúchadh na toisce seo, socraíodh súil a chaitheamh mar sin, ar na deiseanna a tapaíodh chun úsáid iarbhír a bhaint as an nGaeilge i réimse an rialtais.

De dheasca scóip an ábhair, socraíodh leas a bhaint as modh an chás-staidéir arís eile d’fhonn an ghné úsáide seo a shásamh. Mar a luadh i gCaibidil a Trí, caibidil atá dírithe ar mhodheolaíochtaí an tsaothair seo, déantar iniúchadh agus breithniú ar an úsáid a bhain an páirtí polaitiúil, Fianna Fáil, as an nGaeilge. Rinneadh taighde cartlainne ar pháipéir an pháirtí i samhradh na bliana 2010 chun blaiseadh d’úsáid na teanga a fháil. Ar mhaithe le peirspictíocht níos leithne agus níos uileghabhálaí a fháil ar úsáid na Gaeilge san fho-réimse seo (seachas díriú ar úsáid teanga páirtí amháin), beartaíodh léargas ginearálta samplach a thabhairt ar úsáid teanga chomhaltaí Dháil Éireann le linn an fichiú haois. Déantar an argóint sa dá chás-staidéar seo gur baineadh tearcúsáid as an nGaeilge, agus ba í an iarmhairt air sin ná, nár neartaíodh go leordhóthanach úsáid iarbhír na teanga d’fhonn tacaíocht chothrom a thabhairt ar an gcineál tacaíochta a tugadh don Ghaeilge agus don Bhéarla araon.

¹⁴⁰ Féach Ó Caollaí (2009, lgh x-xi).

10.3 Meon Teanga agus Polasaithe Teanga Rialtais agus Institiúide

Díreofar anois ar an gcosaint a tugadh don Ghaeilge agus don Bhéarla araon trí pholasaithe teanga a chur i bhfeidhm, agus ceistítear bailíocht an dearbhaithe gur chothrom a bhí an cineál tacaíochta seo. I dtús báire, tugtar faoi deara nár cuireadh polasaithe follasacha teanga i leith an Bhéarla i bhfeidhm le linn na tréimhse iniúchta d'fhonn an teanga a chosaint. Is ríléir nach raibh úsáid an Bhéarla i mbaol riamh i réimse ar bith le linn an fichiú haois – mar gur i réim a bhí sí. Mar a luadh cheana i gCaibidil a Dó, táthar ann a chreideann gurbh í aidhm an tSaorstáit ná, fáil réidh le húsáid an Bhéarla go huile agus go hiomlán de réir a chéile, ach níl aon fhianaise de pholasaí aonteangach Gaeilge a bheith ann inar cuireadh cosc ar úsáid an Bhéarla (Ó Riain, 1994, lch 12). Is ar an nGaeilge amháin, áfach, a dhírigh polasaithe teanga rialtais le linn an fichiú haois, agus tráchtar ar ‘pholasaithe teanga Gaeilge’, seachas ar ‘pholasaithe teanga ginearálta’. Mar a maíodh i gCaibidil a Naoi; *‘Ireland does not have an explicit national language education policy’* (Éire. An Roinn Oideachais agus Eolaíochta, 2005, lch 7), agus níl ceann aici, ach an oiread, a dhíríonn ar an tsochaí i gcoitinne. Ní fhéadfaí a rá, mar sin, gur chothrom a bhí an tacaíocht a tugadh don dá theanga ó thaobh polasaí teanga de.

Déantar machnamh ar an smaoineamh taobh thiar de pholasaí teanga, áfach, mar chuid den ghné seo. Tugann Ó hIfearnáin ‘beartas teanga’ ar choincheap ‘an pholasaí teanga’ ina aiste, ‘An Phleanáil Teanga agus an Beartas Teanga: Coincheapa agus Feidhm’, agus is téarmaí inmhalartaithe an dá cheann acu. Tá nasc an-dlúth, dar leis, le rianú idir coincheap an bheartais teanga agus coincheap na pleanála teanga, agus maíonn sé (2012, lch 129), agus é ag caint ar an dara ceann:

Baintear úsáid as an téarma [an phleanáil teanga] le cur síos ar ghníomhaíochtaí meáite a chuirtear i bhfeidhm chun todhchaí teanga agus iompar teangeolaíochta lucht a labhartha a athrú nó a chur ar mhalairt slí. Tá le tuiscint as sin go dtugtar faoin bpleanáil teanga go comhfhiosach nuair nach mbíonn iompar teanga an phobail ag teacht le spriocanna áirithe a bhíonn leagtha amach ag grúpa údarásach faoina choinne, bíodh na spriocanna sin sóisialta, eacnamaíoch, polaitiúil nó i réimse eile.

Is próiseas an phleanáil teanga a nglactar leis, ‘... nuair nach gceaptar go bhfuil staid shóisialta nó teangeolaíoch na teanga oiriúnach d’ionad nua a thabharfar sa saol di’ (Ó hIfearnáin, 2012, lch 130). Thit an méid seo amach maidir leis an nGaeilge le bunú an tSaorstáit. Tuigeadh, mar shampla, go raibh gá leis an teanga a chaighdeánú lena chinntiú go mbeifí in ann an teanga a theagasc i réimse na scoile, go mbeifí in ann í a úsáid i gcúrsaí riaracháin agus go mbeifí in ann litríocht a shaothrú a thuigfeadh cainteoirí uile na teanga. ‘Ardú stádais agus gradaim ba chúis leis an bpleanáil don Ghaeilge ó bunaíodh an stát, cuir i gcás, bíodh an phleanáil ar ról na teanga (pleanáil an stádais) nó ar fhoirm na teanga féin (pleanáil an chorpais)’,^[141] a deir Ó hIfearnáin (2012, lch 130). Maíonn sé (2012, lch 130) go gcuireann an beartas teanga béim: ‘... ar an mbainistíocht teanga seachas ar phleananna a chruthú, pleananna nach gcuirtear i gcrích i gcónaí.... [agus go bhfuil] trí bhunghné sa bheartas teanga: an idé-eolaíocht teanga, an cleachtas teanga, agus an tslí a ndéantar an dá ghné sin a bhainistiú’. Tá an cleachtas teanga múnlaíthe ag na roghanna a dhéanann cainteoirí na teanga, m.sh.; ‘... socraítear an teanga dhúchais a labhairt leis an gcéad ghlúin eile, nó a mhalairt’ (Ó hIfearnáin, 2012, lch 131). Braitheann na fíor-roghanna seo, áfach, ar an bpleanáil a eascraíonn as an bpolasaí oifigiúil teanga.

Déantar machnamh, mar sin, ar an gcaoi a ndearna rialtais na hÉireann bainistiú ar idé-eolaíochtaí teanga agus ar chleachtais teanga le linn na tréimhse iniúchta.

¹⁴¹ Pléadh na coincheapa seo i gCaibidil a Ceathair (Imleabhar I, 4.6.5 Stádas na Gaeilge agus an Bhéarla a chur i gComparáid).

Maíonn Romaine (2002, lch 194): ‘*Language policy is not an autonomous factor and what appears to be ostensibly the “same” policy may lead to different outcomes, depending on the situation in which it operates. Weak linkages between policy and planning render many policies ineffective*’. Is ar na naisc laga idir na polasaithe agus an phleanáil a dhíríonn Romaine a haird. Míníonn sí an difear a thugann sí féin faoi deara idir coincheap an bheartais teanga agus coincheap na pleanála teanga sa mhéid seo thíos, ina dtagraíonn sí (2002, lch 195) do na hiarrachtaí atá déanta i dTír na mBascach chun úsáid na Bascaise a chur chun cinn:

As Benton (1999, 23) so aptly puts it, “there is a difference between permission to speak, and actually speaking”. Basque speakers in Spain’s Basque Autonomous Community (BAC) have been hesitant to use their language in relations with the administration not because they are not allowed to, but because they have difficulty in doing so. A long history of dealing with officialdom in Spanish and lack of education in Basque leaves most ordinary people unfamiliar with the newly coined terminology used in this domain (Gardner 1999).

Is féidir polasaí a dhearadh a cheadódh do chainteoirí a dteanga dhúchais a úsáid i réimsí faoi leith, m.sh. i réimse an rialtais agus i réimse na scoile, ach ní chiallaíonn sé sin go mbeadh gach éinne in ann é sin a dhéanamh mar gheall ar easpa taithí ar an nua-théarmaíocht, mar shampla, nó go mbeadh fonn ar gach éinne é sin a dhéanamh. Pléadh gné seo an stádais teanga i gCaibidil a Ceathair den saothar seo. Deir Mackey (1989, lch 5) go gcinntíonn stádas dlíthiúil na Gaeilge in Éirinn,^[142] cineál polasaí follasach teanga dar le O’Rourke (2008), go mbíonn cead ag gach éinne bheith ag obair trí mheán na Gaeilge *ach*, nach mbíonn sé ar chumas gach éinne é seo a dhéanamh go praiticiúil.¹⁴³ Is diminsean criticiúil é seo i gcás dhátheangachas sochaíoch na hÉireann, lasmuigh de réigiúin thraidisiúnta Ghaeltachta go háirithe, atá bunaithe go príomhúil ar phrionsabal an

¹⁴² Bronnadh stádas oifigiúil ar an nGaeilge i mBunreacht an tSaorstáit sa bhliain 1922 agus i mBunreacht na hÉireann 1937. Is stádas é seo atá fós aici, ar ndóigh.

¹⁴³ ‘*The legal status of Irish in Ireland is such that everyone is allowed to work in the language; but not everyone is able to do so*’, (Mackey, 1989, lch 5).

duine aonair seachas ar phrionsabal críche. Soláthraítear cosaint dhlíthiúil don Ghaeilge i mBunreacht na hÉireann, in achtanna reachtaíochta agus i bhfásaigh dhlíthiúla (Ó Laighin, 2012), ach tá comharthaí ceisteanna cinnte ann maidir leis na struchtúir dreasachta agus tacaíochta atá ann lena chinntiú go mbainfidh cainteoirí úsáid iarbhír as a dteanga – gnéithe a bhaineann leis an bpleanáil teanga.

Déantar machnamh ar na cúiseanna ar mhian le daoine áirithe reachtaíocht teanga chothrom ó thaobh dhá theanga nó níos mó de, a chur i bhfeidhm. Deir Romaine (2002, lch 198):

Advocates of minority languages have repeatedly stressed that demographically weak languages need firm pro-active policies in order to survive and thrive (see e.g. Strubell 1999, Skutnabb-Kangas 2000). Yet the legal approach to reconciling status differences in languages with equality in a world where majority rights are implicit, and minority rights are seen as “special” and in need of justification, is fraught with difficulty. Magga and Skutnabb-Kangas (2001, 31) emphasise that “equality is misunderstood if it leads to an equal division of time and resources between a minority and a majority language”. As Hickey (2001, 466-7) has observed in connection with Irish immersion pre-schools, “equal treatment of different children does not necessarily mean the same treatment is given to each child”. Thus, there is an important distinction between legislating equal use of languages and guaranteeing equitable treatment of their speakers...

Ní gá déileáil le gach teanga ar an mbealach céanna d’fhonn comhionannas déileála i leith teangacha éagsúla a chinntiú. Léiríonn Romaine, sa mhéid seo thuas, an difear ríthábhachtach atá ann, idir dáileadh cothrom stádais ar dhá theanga mar shampla, agus dáileadh cothrom stádais ar chainteoirí na dteangacha éagsúla. Ní mór dúinn meabhrú ar thiopeolaíocht bhunúil Pohl, agus an bhéim a leag seisean ar stádas na dteangacha i dtaca le grúpa cainteoirí faoi leith, agus coincheap an dátheangachais chothrománaigh á léiriú aige - ‘... *where two distinct languages have an equivalent status in the official, cultural and family life of a group of speakers*’ (Pohl arna aistriú ón bhFraincis ag Baetens Beardsmore, 1982, lch 5). Tarraingíonn sé seo ceist an duine aonair anuas: ar caitheadh go cothrom le

cainteoirí na Gaeilge agus le cainteoirí an Bhéarla araon, sna réimsí samplacha seo a leanas mar shampla: i) réimse an rialtais; ii) réimse an oideachais; iii) réimse na meán agus iv) réimse an teaghlaigh. Ag déanamh machnaimh go gasta, níor caitheadh – níor dearadh siollabas oideachais faoi leith fós dírithe ar chainteoirí dúchais na Gaeilge, is beag an úsáid a baineadh as an nGaeilge ar sheirbhísí poiblí teilifíse go dtí bunú TG4, agus is beag an nasc a cruthaíodh idir réimse an teaghlaigh agus an spás poiblí lasmuigh de dhoras an tí (m.sh. ba bheag deis a soláthraíodh ar mhaithe leis an teanga a úsáid i réimsí oibre agus i suíomhanna tráchtála agus níor soláthraíodh reachtaíocht ó thaobh lipéid earraí de - socruithe a chreidtear a láidreodh úsáid na Gaeilge i réimse an teaghlaigh). Tá srianta, cinnte, ag baint le polasaithe teanga ó thaobh réimse an teaghlaigh de, mar a mhaíonn Romaine (2002, lch 194): *‘Furthermore, policies have negligible impact on home use, which is essential for continued natural transmission of endangered languages’*. Creidtear go bhfuil géarghá le tuilleadh taighde agus tuilleadh fócais rialtais agus institiúide ar an ngné seo.¹⁴⁴

Tagraíonn Romaine do chás na Gaeilge go sainiúil ina haiste ar thionchar polasaí teanga, agus leagann sí béim ar an mbonn lag déimeagrafach a bhí ag an teanga ó thaobh atáirgthe de, nuair a bunaíodh an Saorstát. Deir sí (2002, lgh 206-7):

... aggressive legislative policies in favour of Irish have not significantly reversed language shift. Only 18 per cent (actually an overestimate) of the population was reported to be Irish-speaking in the 1926 census, just after the foundation of the Irish state. The newly independent government in 1922 promoted policies directed at altering the linguistic market, to enhance the social and legal status of Irish by declaring it the national language, to maintain it where it was spoken, and to extend its use elsewhere. Irish was required in public administration, law and media, domains in which it had not been used for centuries. Ó Riagáin (1997, viii), however, says that the problem was not the small demographic base, but rather the social distribution of Irish, confined as it was to peripheral rural communities. The state had hoped, not unreasonably, that by supporting the agricultural sector,

¹⁴⁴ Féach Caibidil a Cúig.

it would support Irish, whose speakers were primarily engaged in farming.

Cruthaíodh deacrachtaí agus constaicí suntasacha maidir le cur chun cinn na Gaeilge i bhfoirm polasaí, dar le hÓ Riagáin. Tagraíonn Romaine don bhéim a leagann Ó Riagáin ar an staid imeallach a bhí ag cainteoirí na Gaeilge sa tsochaí ag tús na haoise, go geografach agus iad lonnaithe i bpobail iargúlta, agus go sóisialta, leis na cineálacha post talmhaíochta a bhí acu go príomha. Tá tionchar na bpolasaithe teanga ón bhfichiú haois le rianú anois, áfach, nuair a dhéantar machnamh ar phróifíl na gcainteoirí nua seo. Maíonn Ó Riagáin (1997, lch viii):

Not only did it [polasaí teanga] slow down a long-established process of language shift, but it clearly altered the spatial and social structure of bilingualism in Ireland. After seventy years, the linguistic division of labour had changed to the extent that, while the original communities of Irish-speakers had declined in both absolute and relative terms, there had been an increase in the proportion of Irish speakers in some, mainly middle-class, groups elsewhere.

Is mar thoradh ar úsáid na Gaeilge i réimse na scoile go príomha, a leathnaíodh an úsáid seo chuig grúpaí nua. Léiríodh i gCaibidil a Naoi na hiarrachtaí a rinneadh chun an Ghaeilge a leathnú mar mheán teagaise sna scoileanna, ach léiríodh leis, an chaoi ar chruthaigh líon suntasach constaicí deacrachtaí i gcás fheidhmiú rathúil an pholasaí seo. Is sampla eile é seo den scoilt shuntasach a bhí ann idir an polasaí teanga agus an phleanáil teanga. Mar a mhaíonn Ó Riagáin (1997, lch 283): *‘If language policies are to have any significant impact, they will require resources on a scale which has not been hitherto realised. Effective language policies will and must affect all aspects of national life and will have to be sustained for decades, if not forever’*. Áitítear anseo gur gá, mar sin, polasaí teanga ginearálta a cheapadh a léireodh straitéisí praiticiúla a chuirfeadh le húsáid chomhlántach na dteangacha – seachas polasaithe teanga a dhíríonn ar an nGaeilge amháin.

Mar a luadh cheana, tugann Ó Riagáin aghaidh ar pholasaí teanga na hÉireann ina shaothar bunaithe ar nádúr an dátheangachais a tháinig chun cinn agus dearbhaíonn sé (1997, lch ix): ‘... *the definitive account of Irish language policy in the twentieth century is still awaited*’. Soláthraíonn sé féin, áfach, cuntas thar a bheith cuimsitheach ar chomharthaí sóirt na bpolasaithe teanga ón tréimhse iniúchta seo. Dar leis, ba le bunú Chonradh na Gaeilge sa bhliain 1893, a cuireadh tús leis an gcruth a bheadh ar pholasaithe teanga an Stáit ní ba dhéanaí san fhichiú haois, agus baineann sé úsáid as an dáta seo mar thúsphointe dá chuid anailíse.¹⁴⁵ B’iomaí réimse inar baineadh úsáid as an nGaeilge den chéad uair ó aimsir an seachtú haois déag; réimsí lenar áiríodh réimse an riaracháin, réimse an dlí, réimse an oideachais agus réimse na meán (Ó Riagáin, 1997, lch 19). Is iad seo na príomhphointí a luann Ó Riagáin (1997, lgh 16-8) i dtaca leis na polasaithe gníomhacha athbheochana teanga a cuireadh i bhfeidhm d’fhonn tacú leis an nGaeilge le bunú an tSaorstáit:¹⁴⁶

- Sa bhliain 1922, bronandh stádas náisiúnta agus oifigiúil ar an nGaeilge i mBunreacht an tSaorstáit;
- Sa bhliain 1922, cuireadh socruithe i bhfeidhm d’fhonn an Ghaeilge a chur chun cinn mar mheán teagaisc sna scoileanna;
- Sa bhliain 1925, ‘... *it [an Ghaeilge] was an essential requirement in competitions for positions in general trade posts in the Civil Service*’;
- Agus sa Ghaeltacht, díríodh ar dhaoine a fhostú in earnáil na talmhaíochta le daoine áitiúla a choimeád sa bhaile – ‘... *the problem of maintaining*

¹⁴⁵ Mar a tugadh faoi deara i gCaibidil a Naoi, d’éirigh leis an gConradh stocaireacht a dhéanamh ar rialtas na Breataine agus tugadh isteach an Ghaeilge go hoifigiúil go dtí réimse na scolaíochta agus cuireadh ar an gcuraclam scoile í. Féach Ó Riagáin (1997, lch 9).

¹⁴⁶ Féach Caibidil a hOcht (Imleabhar II, 8.4 Réimse an Oideachais) agus a Naoi (Imleabhar II, 9.7 Réimse an Oideachais) le haghaidh tagairtí do na príomhpholasaithe oideachasúla a cuireadh i bhfeidhm; agus Caibidil a Naoi (Imleabhar II, 9.3 Teanga Chaighdeánaithe) le haghaidh tagairtí do na príomhpholasaithe corpais a cuireadh i bhfeidhm.

Irish was seen as one of stabilizing the population and the economy of the area’.

Níor mhair an díograis seo, áfach, agus tugann Ó Riagáin (1997, lch 19), ‘*The Middle Phase: Stagnation and Retreat*’, ar na polasaithe teanga a cuireadh i bhfeidhm ansin sna blianta idir 1948 agus 1970. Sa bhliain 1958, bunaíodh Gaeltarra Éireann,^[147] ‘... *as a state board to administer the rural industries then in existence and to promote and develop any other industrial schemes likely to provide employment in the Gaeltacht*’ (Ó Riagáin, 1997, lch 21), ach seachas sin, bhí iompú le rianú ó thaobh chur chuige an Stáit de. Cuireadh stad le polasaithe áirithe, m.sh. leathnú na Gaeilge mar mheán teagaisc sna scoileanna. Deir Ó Riagáin (1997, lch 22):

A review of Irish language policy in this period leaves a strong impression of a state (government and public service alike) slowly detaching and distancing itself from leadership and prime responsibility for the language policy. There was a growing tendency to bring the operation of specific policies into alignment with what was understood to be the demands of public opinion. Thus the more unpopular aspects of Irish language policy in the schools, such as teaching children from English-speaking homes through Irish, was gradually discontinued and the boundaries of Irish-speaking areas were adjusted on a more realistic basis.

Dar le hÓ Riagáin, leag an Stát béim nua, um an dtaca seo, ar thionchar mheon an phobail ar fheidhmiú rathúil na bpolasithe,^[148] agus thitfeadh tuilleadh cúlaithe amach ó thaobh polasaí de: ‘... *in 1973: Irish was removed as a compulsory subject in order to pass the Leaving Certificate and as a compulsory subject for the entrance examinations for the civil service*’ (Walsh, 2011, lch 45). Ceistíonn Ó Riagáin (1997, lch 23) arbh é ‘*benign neglect*’ a tharla ón mbliain 1970 ar aghaidh. Deir sé (1997, lch 25):

Public statements about the strategic direction of language policy are rare and it is no longer clear what the long term objectives of state policy are.

¹⁴⁷ Athraíodh ainm an chomhlachta phoiblí go dtí Údarás na Gaeltachta sa bhliain 1970. Féach Ó Riagáin (1997, lch 22).

¹⁴⁸ Féach Caibidil a hAon Déag.

As a result, each of the main agencies responsible for implementing key policies in, for example, education, the Gaeltacht, and media are left in a policy vacuum and increasingly tend to act autonomously. Policies are left vulnerable to assessment solely within the context of their operation and without reference to any wider societal goal.

Polasaí *laissez-faire* a tháinig chun cinn, dar le O'Rourke (2008), polasaí a léirigh ‘... *reluctance on the part of the government to clearly define policy and planning initiatives for the Irish language according*’. Tá forbairtí suntasacha tar éis titim amach san aonú haois is fiche, áfach, ó thaobh polasaí teanga de, ach arís, is polasaithe teanga i leith na Gaeilge iad a bhformhór, seachas polasaí ginearálta teanga, .i. Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003 (Acht chun úsáid na Gaeilge a chur chun cinn chun críoch oifigiúil sa Stát), bunú Oifig an Choimisinéara Teanga, agus an *Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge 2010-2030*. Tagraítear don ‘*wider societal goal*’, a luann Ó Riagáin (1997, lch 25) agus a dtagraítear dó thuas, áfach, sa *Straitéis 20 Bliain*. Is iad spriocanna na straitéise ná:

- ‘an líon daoine a labhraíonn Gaeilge gach lá lasmuigh den chóras oideachais a ardú ó 83,000 go 250,000;
- an líon daoine a labhraíonn Gaeilge sa Ghaeltacht gach lá a ardú faoi 25% tríd is tríd, mar beidh borradh a chur faoin nGaeltacht fíorthábhachtach don Straitéis fhoriomlán. Táthar ag súil leis go mbeidh spriocanna sonracha do cheantair Ghaeltachta ar leith leagtha amach sna pleananna teanga áitiúla atá molta;
- agus an líon daoine a úsáideann seirbhísí Stáit trí Ghaeilge agus atá in ann teilifís, raidió agus na meáin chlóite a rochtain tríd an teanga a ardú’ (Éire. Rialtas na hÉireann, 2010, lch 9).

Táthar ag súil go mbainfí amach na spriocanna seo faoin mbliain 2030, agus ní soiléir fós na modhanna nó na straitéisí praiticiúla a mbeifí ag baint úsáide astu d’fhonn é seo a dhéanamh.

Ag féachaint siar ar an tréimshe iniúchta, is léir nár chinntigh polasaithe oifigiúla teanga an Stáit staid ní ba chothroime ó thaobh na Gaeilge agus an Bhéarla de. Maíonn Ó Cuirreáin (2008, lch 4); ‘... go deimhin, nuair a liostófaí na buanna

agus na deiseanna oifigiúla sin atá cruthaithe ag an Stát don Ghaeilge, ba dheacair a chreidiúint go bhféadfadh an teanga a bheith faoi bhrú nó i mbaol ar bhealach ar bith'. Tugann Ó Murchú léamh amháin ar theipeanna an Stáit nuair a dhearbhaíonn sé (2006, lch 7):

Ba sa dara leath den fhichiú céad a thosaigh an toradh ar pholasaí Gaeilge an Stáit á fhoilísú féin go soiléir. Go híorónta, áfach, bhí iontaoibh an Stáit as an bpolasaí sin ag lagú faoin am sin. Níor aithníodh i dtosach gur gnó fadálach a bheadh sa pholasaí a fheidhmiú, agus nárbh fhéidir na cuspóirí a shroichint laistigh d'achar gearr. Glúine a bheadh i gceist seachas blianta. Ba dheacair d'aon Stát nua-aimseartha daonlathach déileáil go polaitiúil le haon pholasaí a bheadh chomh fadálach sin á thabhairt i gcrích.

B'iomáí srianadh a bhain leis an méid a bhí an Stát ag iarraidh a bhaint amach laistigh d'achar ama faoi leith, agus áitíonn Kaufmann (2006, lch 2437):

[Pleanálaithe Teanga] do not have the power to change the ecological conditions and even if they do, their measures are mostly not very successful. The fact that the Irish government has given so much support to the Irish language with so little success is an interesting example, especially if one considers that there is not even an ethnic difference between the Irish-speaking minority and the English-speaking majority. The goal of the Irish government was precisely to alter the ecological conditions by removing "the pressures in favour of English which were exerted by the schools and administrative system", and by improving "the standard of living and the economic conditions of the Gaeltacht" (Government report from 1926, in Fennel[1] 1980, 33). But most of these measures, such as giving money to families whose children still spoke Irish, were of an artificial nature and were not really supported by the speakers of Irish.

Is féidir 'deireadh teanga a phleanáil chomh maith' (Ó hÍfearnáin, 2012, lch 130), ach mar a tugadh faoi deara anseo, cuireadh an-chuid polasaithe i bhfeidhm le linn na tréimhse iniúchta d'fhonn ardú gradaim agus stádais a thabhairt don Ghaeilge. An méid sin ráite, aithnítear an cúlú a tharla maidir le roinnt mhaith de na polasaithe céanna agus an easpa pleanála a rinneadh d'fhonn iad a chur i bhfeidhm go héifeachtach. Is léir go foriomlán, mar sin, nach bhféadfaí a rá gur chothrom an tacaíocht a tugadh don Ghaeilge agus don Bhéarla araon trí pholasaithe teanga. Maíonn Ó hÍfearnáin (2012, lch 135): 'Ar leibhéal na n-údarás polaitiúil, déantar

beartas chun stádas agus príomhaíochtaí na dteangacha in institiúidí domhanda, idirnáisiúnta, náisiúnta agus réigiúnacha a shocrú, agus chun leaganacha ‘oifigiúla’, ‘náisiúnta’, ‘cearta’ agus ‘caighdeánacha’ a mholadh’. Tugtar aghaidh anois ar an ngné tacaíochta a bhaineann le stádas oifigiúil a bhronnadh ar theanga.

10.4 Stádas Oifigiúil

Díreofar anois ar an gcosaint a tugadh don Ghaeilge agus don Bhéarla trí stádas oifigiúil a bhronnadh ar an dá theanga araon, agus ceistítear bailíocht an dearbhaithe gur chothrom a bhí (agus atá) an cineál tacaíochta seo. Mar a luadh cheana féin, is cás thar a bheith neamhghnách é cás na Gaeilge, agus maíonn Fishman (1991c, lch 122): *‘The Irish RLS effort has been different from any other... of all the endangered languages in our purview (and, perhaps, one of very few in the world at large) is a language with a state ostensibly dedicated to its protection, a state in which it is declared to be ‘the national language’ and ‘the first official language’.* Mar a luadh ag tús na caibidle seo, is é an sainmhíniú a thugann an *Concise Oxford Dictionary of Linguistics* ar theanga oifigiúil ná, *‘... one recognized or approved for use in the administration of a country or some other political unit’* (Matthews, 2007). Déantar machnamh ar an gcineál seo stádais ar tháinig athruithe air, le linn na tréimhse iniúchta.

Ar an gcéad dul síos, ní mór a thuiscint, nach ionann stádas teanga agus stádas oifigiúil teanga, agus gur coincheap i bhfad níos ilghnéithí an chéad cheann a chuimsíonn éifeachtaí an dara ceann.¹⁴⁹ Deir Ó hÍfearnáin (2012, lch 133):

Tháinig go leor stát nua chun cinn san Eoraip sa chéad cheathrú den fhichiú haois, an Iorua agus Saorstát Éireann ina measc, ina raibh sé de bheartas ag a gcuid ceannairí stádas theanga dhúchasach na tíre a ardú ó leibhéal na cosmhuintire agus teanga oifigiúil náisiúnta a dhéanamh di. Teangacha iad, cuid mhaith, a ndearnadh mionlú orthu ar feadh na mblianta fada. B’éigean

¹⁴⁹ Féach Caibidil a Ceathair (Imleabhar I, 4.6 Stádas Teanga).

pleanáil a dhéanamh dóibh agus múnla nua a chur orthu chun an fheidhm nua a samhlaíodh dóibh a chur i gcrích.

Bronnadh stádas mar theanga náisiúnta agus mar theanga oifigiúil ar an nGaeilge i mBunreacht an tSaorstáit 1922. Bronnadh stádas oifigiúil ar an mBéarla ach níor bronnadh stádas mar theanga náisiúnta air sa Bhunreacht céanna. Pléann Ó Riain an Ghaeilge agus cúrsaí dlí, go háirithe, ina shaothar ar an bpleanáil teanga in Éirinn, agus dearbhaíonn sé (1994, lch 25) ag tús na caibidle sin, ‘... murab ionann is a lán tíortha eile a fuair neamhspleáchas i rith an 20ú céad, go háirithe tíortha san Afraic, ní raibh aon cheist riamh faoi cén teanga a roghnófaí mar theanga náisiúnta oifigiúil in Éirinn’. Tagraíonn an Rianach (1994, lch 63) don bhliain 1922:

... nuair a tháinig deireadh le réimeas Shasana... [agus nuair nach raibh] aon aitheantas ag an nGaeilge mar theanga oifigiúil. Ní raibh sí in úsáid in aon ghné de riarachán na tíre. Bhí a ceannas caillte aici sna réimsí arda le fada. D’fhág sin easpa comhionannais uirthi, agus ba mhinic foirmeacha canúnacha an-áitiúla á scríobh inti, rud ba chúis le deacrachtaí follasacha nuair a tosaíodh á scríobh arís i ré na hathbheochana.

Tugadh aird ar na deacrachtaí follasacha seo ó thaobh litearthacht na Gaeilge de i gCaibidil a Naoi den saothar seo. Feictear leis, ón méid seo a mhaíonn Ó Riain, nach raibh an Ghaeilge in úsáid in aon chor, i ggné ar bith de chúrsaí riaracháin na tíre, agus ní foláir an comhthéacs sin a thuiscint sula ndéantar breithmheas ar a leithne agus a mhinice agus a baineadh úsáid aisti i ndiaidh na tréimhse seo.

Sa bhliain 1937 leasaíodh Bunreacht an tSaorstáit (1922), agus rinneadh ‘príomhtheanga oifigiúil’ den Ghaeilge toisc gurbh í ‘an teanga náisiúnta’ í (Bunreacht na hÉireann 1937). In Airteagal 8 a chumhdaítear an stádas oifigiúil seo, agus is cáipéis reachtaíochta í atá i bhfeidhm ón 29 Nollaig 1937:

1. Ós í an Ghaeilge an teanga náisiúnta is í an príomhtheanga oifigiúil í.
2. Glactar leis an Sacs-Bhéarla mar theanga oifigiúil eile.

3. Ach féadfar socrú a dhéanamh le dlí d'fhonn ceachtar den dá theanga sin a bheith ina haonteanga le haghaidh aon ghnó nó gnóthaí oifigiúla ar fud an Stáit ar fad nó in aon chuid de.¹⁵⁰

Léiríonn an leasú seo an t-iompú, go teoiriciúil, a tharla i ndáil le stádas oifigiúil cothrom an dá theanga, agus an forlámhas a bronnadh ar an nGaeilge den chéad uair. Má chaitear súil siar ar Bhunreacht an tSaorstáit, feictear gur cosúil le maide corrach an chaoi ar caitheadh leis an dá theanga idir an dá Bhunreacht ó thaobh forlámhais de. Maítear in Airteagal 4 de Bhunreacht an tSaorstáit: ‘Sí an Ghaedhilg teanga Náisiúnta Shaorstáit Éireann, ach có-aithneofar an Béarla mar theanga oifigiúil. Ní choiscfidh éinní san Airtíogal so ar an Oireachtas forálacha speisialta do dhéanamh do cheanntair no do líomatáistí ná fuil ach teanga amháin i ngnath-úsáid ionta’.¹⁵¹

Tugtar faoi deara gur tugadh aitheantas cothrom don dá theanga sa Bhunreacht seo ó thaobh na gné oifigiúla de, d’ainneoin aitheantas don Ghaeilge amháin mar theanga náisiúnta na tíre. Bronnadh an stádas náisiúnta seo ar an nGaeilge amháin, mar a luadh cheana, stádas nár athraíodh ní ba dhéanaí sa bhliain 1937, seachas í a úsáid mar fhírinniú d’fhonn ualach sa bhreis a thabhairt don teanga ó thaobh stádas oifigiúil de. Anuas air sin, cuireadh coinníoll in Airteagal 42 de Bhunreacht an tSaorstáit:

As soon as may be after any law has received the King’s assent, the clerk, or such officer as Dáil Eireann may appoint for the purpose, shall cause two fair copies of such law to be made, one being in the Irish language and

¹⁵⁰ Maítear i mBunreacht na hÉireann (1937) go bhfuil an ‘... litriú ar théacs na Gaeilge de réir chaighdeán litrithe Rannóg an Aistriúcháin d’Oifig Thithe an Oireachtais’.

¹⁵¹ Féach Achtanna an Oireachtais (gan dáta). Coimeádtar litriú na Gaeilge mar atá sé sa cháipéis seo. Maítear an méid seo a leanas i leagan Béarla an Bhunreacht: ‘*The National language of the Irish Free State (Saorstát Éireann) is the Irish language, but the English language shall be equally recognised as an official language. Nothing in this Article shall prevent special provisions being made by the Parliament of the Irish Free State (otherwise called and herein generally referred to as the ‘Oireachtas’) for districts or areas in which only one language is in general use*’ in ‘Airteagal 4’, *The Constitution of the Irish Free State (Saorstát Éireann) Act, 1922*.

the other in the English language (one of which copies shall be signed by the Representative of the Crown to be enrolled for record in the office of such officer of the Supreme Court as Dáil Éireann may determine), and such copies shall be conclusive evidence as to the provisions of every such law, and in the case of conflict between the two copies so deposited, that signed by the Representative of the Crown shall prevail.¹⁵²

An chóip Bhéarla an leagan a sheasfadh i gcásanna coimhlinte, mar sin, toisc gurbh í seo an chóip a shínigh Ionadaí na Corónach. Ar an ábhar sin, tugadh forlámhas do leagan Béarla an dlí i mBunreacht an tSaorstáit. B'éagsúil an cinneadh ar ghlac rialtas na hÉireann leis i ndáil le Bunreacht na hÉireann 1937. Shocraigh an rialtas a mhalairt ó thaobh socrúithe de a dhéanamh, agus tugadh forlámhas don leagan Gaeilge: 'I gcás gan na téacsanna d'aon chóip áirithe den Bhunreacht seo a bheidh curtha isteach ina hiris faoin alt seo a bheith de réir a chéile, is ag an téacs Gaeilge a bheidh an forlámhas'.¹⁵³ Ba leasú é seo a rinneadh sa bhliain 1941, ar an méid a cumhdaíodh i bhforálacha sealadacha an Bhunreachta (ar glacadh leo sa bhliain 1937). Fágadh na forálacha seo ar lár ó théacsanna oifigiúla an Bhunreachta ó 1941 ar aghaidh. Maíodh in Airteagal 63 de na forálacha sealadacha seo:

A copy of this Constitution signed by the Taoiseach, the Chief Justice, and the Chairman of Dáil Éireann, shall be enrolled for record in the office of the Registrar of the Supreme Court, and such signed copy shall be conclusive evidence of the provisions of this Constitution. In case of conflict between the Irish and the English texts, the Irish text shall prevail.¹⁵⁴

Laistigh de chúig bliana déag, mar sin, bhí dinimic forlámhais na dteangacha athruithe bun os cionn agus an t-ualach leagtha anois ar an nGaeilge go hoifigiúil. B'athrú suntasach í an ghné forlámhais seo a tharla le linn an fichiú haois maidir le dlíthe na tíre, agus is réimse teanga amháin í a d'fhéadfaí a cheapadh go bhfuil an lámh in uachtar ag an nGaeilge ann. Léitear anseo, áfach, an t-athrú seo ar bhealach eile: nach ionann an dá theanga ó thaobh stádais oifigiúil de *de jure*,

¹⁵² Article 42, *The Constitution of the Irish Free State (Saorstát Éireann) Act, 1922*.

¹⁵³ Airteagal 25.5.4°, Bunreacht na hÉireann 1937.

¹⁵⁴ Article 63, Bunreacht na hÉireann 1937.

agus nárbh ionann ó 1922, d’ainneoin an dearbhaithe i mBunreacht an tSaorstáit; ‘... [that] the English language shall be equally recognised as an official language’.¹⁵⁵ Cuireann forlámhas na cóipe Béarla de Bhunreacht an tSaorstáit (1922), forlámhas na cóipe Gaeilge de Bhunreacht na hÉireann (1937), agus bronnadh an téarma ‘príomh’ ar stádas oifigiúil na Gaeilge sa Bhunreacht céanna, srianadh ar bhailíocht an dearbhaithe gur cothrom an dá theanga seo ó thaobh stádas oifigiúil de.¹⁵⁶

An méid sin ráite, ceistíonn Romaine fiúntas stádas oifigiúil a bheith ag teanga agus deir sí (2002, lch 195):

Looking to schools and declarations of official status to assist endangered languages is much like looking for one’s lost keys under the lamp-post because that is where the most light appears to shine rather than because that is where they have been lost. Just as it is easier to see under the lamp-post, it is far easier to establish schools and declare a language official than to get families to speak a threatened language to their children. Yet only the latter will guarantee transmission. This points to the negligible impact of official language policies on home use. Strubell (2001, 268) notes that “the way people bring up their families - including the language they choose - is not for the authorities to decide”. In any case, these acts fall short of what is required in practical terms if the language is to survive in spoken everyday use.

Ní foláir, dar léi, díriú ar ghnéithe teanga atá i bhfad níos praiticiúla ó thaobh chur chun cinn na teanga de, m.sh. seachadadh na teanga go hidirghlúineach i réimse an teaghlaigh.¹⁵⁷ Leagann Mackey béim freisin, ar easpa tionchair na gné seo i gcomhthéacsanna áirithe – agus luann sé cás na hÉireann go sainiúil. Cé go bhfuil stádas oifigiúil ag an nGaeilge, deir sé (1989, lch 4), is tearc a feidhmeanna eisiacha. Áitíonn sé (1989, lch 5):

Language function depends on language competence, and competence is maintained by use. The Irish work in the language they know best – English, which has conserved its economic potential. Its status is economic.

¹⁵⁵ Article 4, *The Constitution of the Irish Free State (Saorstát Éireann) Act, 1922*.

¹⁵⁶ Féach Ó Cearúil (1999) maidir le tuilleadh eolais ar chumadh an Bhunreacht 1937 agus ar na cosúlachtaí agus ar na héagsúlachtaí idir an leagan Gaeilge agus an leagan Béarla.

¹⁵⁷ Féach Caibidil a Cúig.

It is also cultural, in the sense that there are books in English for every conceivable interest and in such great numbers. Number, of course, is basic to the status of any language in all its dimensions, especially the demographic one. If we combine, or rather multiply, demographic status with economic and cultural status some languages have no need for any other status, juridical or political.

Díreofar anois ar an ngné úsáide seo a dtagraíonn sé di i réimse an rialtais, toisc gur dlúth an nasc idir úsáid teanga, feidhm teanga, cumas teanga agus stádas teanga.

10.5 Úsáid Teanga

The relative health of a language is obviously a measure of how much use a language gets as well as the quality of that use. “Healthy” languages are not only used by a majority of the population but are used for most or all situations requiring communication (Bauman, 1980, lch 1).

Díreofar anois ar an tríú gné den toisc seo a chíorann cineál na tacaíochta oifigiúla a tugadh don Ghaeilge agus don Bhéarla araon ó thaobh úsáid iarbhír na dteangacha de. Ceistíonn an Rianach (1994, lch 33) an méid ‘... a deineadh faoi úsáid na Gaeilge, ós í sin agus cur lena húsáid ba chuspóir deiridh leis an bpleanáil stádais ó thús’. Is iad na ceisteanna a ardaíonn Ó Riain (1994, lgh 33-4) ná:

Ar bailíodh mioneolas faoi úsáid teanga i ngach rannóg sa Státseirbhís? Ar leagadh amach plean cuimsitheach athghaelaithe, le spriocanna cinnte a bheadh inbhainte amach i dtréimhse chinnte ama? Ar ritheadh reachtaíocht a thabharfadh feidhm phraiticiúil don stádas a tugadh don Ghaeilge i mBunreacht an tSaorstáit agus i mBunreacht na hÉireann trí chearta an duine aonair chun an Ghaeilge a úsáid a chinntiú is a dhaingniú? Ar tugadh liúntais airgid d’oifigh a bheadh sásta a gcuid oibre uile a dhéanamh trí Ghaeilge?

Dar le hÓ Riain (1994, lch 34), ba é, ‘... freagra na gceisteanna sin uile nár deineadh’. Tá deacrachtaí cinnte, le húsáid a bhaint as dhá theanga éagsúla i gcúrsaí riaracháin. Tugann Wei, Deweale agus Housen (2011b) aghaidh ar na deacrachtaí seo ina n-aiste, ‘*Introduction: Opportunities and challenges of bilingualism*’. Ní amháin go bhfuil sé fíorthábhachtach go mbeadh rialtas in ann

cumarsáid shoiléir a dhéanamh laistigh dá institiúidí poiblí d'fhonn rialú éifeachtach a dhéanamh, deir siad, ach, tá an-tábhacht ag baint leis an gcumarsáid a dhéantar le daonra na tíre chomh maith. Ar an ábhar sin, b'éigean teanga(cha) a roghnú d'fhonn an chumarsáid shoiléir seo a dhéanamh. Deir siad (2011b, lch 8): *'Ireland has adopted a strategy whereby both the national language, Irish, and the language of the deposed power, English, are declared as official, and used the colonial language for immediate, practical purposes while working on the development of the national language'*. Ní léir fós, áfach, cén fhís atá ann maidir le húsáid chomhlántach na dteangacha i réimsí an rialtais.

Ceistítear sa mhír seo, ar chothrom an úsáid, *de facto*, a baineadh as an nGaeilge, agus as an mBéarla, i réimse an rialtais. Mar a léiríodh ag tús na caibidle seo, is dlúth an nasc idir stádas teanga agus úsáid na teanga. Maíonn Mackey (1989, lch 17):

The starting point for any change in a government-oriented change in language status is information about the actual use. Which languages are used for which functions and to what extent? Since what you actually do with a language is dependent on what you can do with it, function is related to status. Since status is commulative the number of functions and their importance can be an indicator of status... the very use of a language therefore can increase its status.

Socraíodh mar sin iniúchadh a dhéanamh ar úsáid na Gaeilge in dhá chás-staidéar éagsúla: i) úsáid na Gaeilge i gcáipéisí cartlainne Fhianna Fáil agus ii) úsáid na Gaeilge i ndíospóireachtaí Dháil Éireann. Deir Fishman (1991a, lch 49):

Language use is somewhat easier to evaluate than language attitude and language competence; after all, much of it is overt and available for others to see and hear. However, its accurate depiction is beset by various difficulties.... The greatest of these difficulties is finding the proper unit of performance that is to be counted.

Mar a luann sé anseo, bíonn sé fíordheacair cur síos beacht cuimsitheach a dhéanamh ar úsáid teanga, agus ar an ábhar sin, is blaiseadh d'úsáid na Gaeilge a

sholáthraítear sna cás-staidéir seo. Tuigeadh tar éis tús a chur leis an anailís nár chothrom a bhí úsáid na Gaeilge agus úsáid an Bhéarla i réimse an rialtais. Dar le hÓ Murchú (1996, lch 477), agus é ag déanamh machnaimh ar úsáid na Gaeilge i gcúrsaí rialtais agus i gcúrsaí riaracháin ag druidim le deireadh an fichiú haois: ‘... *Irish has come to be fully accepted as an appropriate and adequate medium for State and public affairs, notwithstanding the low rate of its actual use in these domains*’. Maíonn Fishman (1991c, lch 141): ‘*Irish at work, Irish in governmental services and Irish in the mass media are all efforts replete with tokenism... In Parliament, formal motions are usually in Irish and all statutes are published completely in bilingual versions, even though debates are almost entirely in English*’. Tabharfar aghaidh anois, mar sin, ar dhíospóireachtaí Theach Íochtarach na Parlaiminte - díospóireachtaí Dháil Éireann - d’fhonn an dearbhú sin a mhionscrúdú.

10.6 Cás-Staidéar: Dátheangachas na Dála - Úsáid na Gaeilge i ndíospóireachtaí Parlaiminteacha Dháil Éireann

Mar a maíodh i gCaibidil a Trí, beartaíodh cás-staidéar a dhéanamh ar úsáid teanga an pháirtí pholaitiúil, Fianna Fáil, toisc (i) gurbh iadsan an dream ba mhinice i gcumhacht le linn na tréimhse iniúchta, agus (ii) gurbh iadsan an dream a thug tacaíocht fhollasach d’athbheochan na Gaeilge, thar aon pháirtí eile. D’fhonn peirspictíocht pholaitiúil níos leithne a cheadú, áfach, beartaíodh cás-staidéar a dhéanamh ar úsáid na Gaeilge i ndíospóireachtaí parlaiminteacha Dháil Éireann chomh maith. Baineadh leas as critéir éagsúla ar mhaithe le húsáid na Gaeilge sa dá chás-staidéar faoi leith seo a mheas. Díriodh, go príomha, ar na háisc inar baineadh úsáid as an teanga; .i. na deiseanna a tapaíodh í a úsáid d’fhonn feidhmeanna na teanga a leathnú. Tuigeadh gur chuir an úsáid seo go mór le stádas na Gaeilge le linn na tréimhse iniúchta. I ndiaidh sracfhéachaint a

thabhairt ar an gcleachtas teanga sa dá chás-staidéar, aithníodh gurbh í an Ghaeilge an teanga a bhí faoi mhíbhuntáiste ó thaobh úsáide de. Is riléir, mar sin, nárbh ionann an tacaíocht a tugadh don Ghaeilge agus a tugadh don Béarla ó thaobh úsáide de.

Tráchtar go rialta sa taighde atá déanta ar an ábhar seo ar loiceadh pholaiteoirí na haimsire seo an Ghaeilge a úsáid agus a chur chun cinn go pearsanta. Luann Ó Néill (2005b) an tréimhse i ndiaidh an Dara Cogadh Domhanda, go háirithe, ina pháipéar, *‘Irish: “what can be done?”*’, agus maíonn sé (2005b, lch 292); *‘... the people of the Gaeltacht were exhorted to continue to speak Irish to their children but politicians were not prepared to do this themselves’*. Pléann Ó Cuirreáin (2008, lgh 8-9) an fhadhb cheannann chéanna nuair a dhearbhaíonn sé:

Samhlaím freisin go gcaithfear beartais nua a cheapadh leis an mbearna a líonadh idir cearta teanga atá ar fáil agus úsáid na teanga go praiticiúil. Tá gá go n-aithneodh an straitéis a thábhachtaí agus atá ceannasaíocht ó ionadaithe tofa an phobail, go háirithe i dTithe an Oireachtais, agus go leagfaí amach beartais leis an teanga a bhogadh óna hionad imeallach sa dioscúrsa polaitíochta faoi láthair go dtí áit níos lárnaí i ndíospóireachtaí agus in imeachtaí eile i ngnóthaí parlaiminteacha.

Tugtar aghaidh anois ar an úsáid a baineadh as an nGaeilge i ndíospóireachtaí na Dála. Deir Ó Riagáin (1997, lch 19), cé gur baineadh úsáid as an nGaeilge i gcoitinne ar ócáidí searmanais, gurbh é an Béarla an teanga ba mhó a úsáideadh i nDáil Éireann. Déanann Hurtubise-Loranger trácht ar an méid atá scríofa ag Braën agus Leckey (2004) maidir le húsáid teanga sa phróiseas parlaiminteach, agus maíonn sí (2008, lch 8); *‘... [the] participation in the parliamentary process is particularly essential to the vitality of an official language minority community’*. Déanann Hurtubise-Loranger (2008, lch 9) aistriúchán ar an méid seo atá maíte ag Braën agus Leckey (2004, lch 52): *‘The right to take part in legislative activity is one of the minimum conditions of a language that seeks to be effective not only in*

the private domain, but also in the public domain. That is what enables a linguistic minority group to participate in public life in its own language'.

Ó bhunú Dháil Éireann, a tionóladh den chéad uair ar an 21 Eanáir 1919, cuireadh le stádas na Gaeilge go suntasach nuair a baineadh úsáid iarbhir aisti sa réimse oifigiúil seo – réimse ónar coimeádadh amach í ar feadh na gcéadta bliain. Ceistítear san anailís seo bailíocht an dearbhaithe gur baineadh níos lú úsáide as an nGaeilge de réir a chéile le linn an fichiú haois. In alt a foilsíodh in *Gaelscéal*, mhaígh Fitzpatrick agus Dunbar (2011):

Cé go bhfuil córas aistriúcháin chomhuainigh ar fáil sa Dáil, is beag Gaeilge a labhraítear ann ar chor ar bith. De ghnáth ní bhaintear úsáid as an Ghaeilge ach chun ceist na Gaeilge féin a phlé. Tuigtear go mbíonn leisce ar pholaiteoirí an Ghaeilge a úsáid de bhrí go ndéanann na meáin Bhéarla neamhaird iomlán ar a ndeirtear sa Ghaeilge.

Ceistítear freisin mar sin, bailíocht an dearbhaithe seo, nach mbaintear úsáid as an nGaeilge go hiondúil, ach amháin nuair a bhíonn ceist na Gaeilge féin á plé.

Ní mór forbhreathnú a thabhairt ar na coinníollacha stairiúla a threoraigh céad úsáid na Gaeilge i ndíospóireachtaí na Dála. Ag tús an fichiú haois, mar a luadh cheana, bhí an náisiúnachas cultúrtha go mór chun cinn. Nascadh é seo leis an tuairim dhaingean gurbh é an neamhspleáchas polaitiúil a bhí i ndán d'Éirinn. Dhiúltaigh na hiarrthóirí Éireannacha, a toghadh i dtoghchán Westminster 1918, aitheantas a thabhairt do Pharlaimint na Breataine agus ar an ábhar sin, níor ghlac siad lena suíocháin. Ina áit sin, roghnaigh na hiarrthóirí parlaimint dá gcuid féin a bhunú i mBaile Átha Cliath, a bheadh mar ionad riaracháin ag rialtas nua dúchais. Ba é an phríomhaidhm a bhí ag an dream seo ná féinrialtas a bhaint amach. I ndiaidh neart gealltanais briste maidir le rialtas dúchais a bhunú, socraíodh go ndéanfaí é gan chead. Tionóladh céad chruinniú na chéad Dála i Seomra Cruinn

Theach an Ardmhéara i mBaile Átha Cliath, ar an 21 Eanáir 1919. Tugadh ‘Dáil Éireann’ ar an bParlaimint seo, teideal Gaeilge ag déanamh tagartha do chultúr uathúil na tíre, .i. ag cur in iúl gurbh éagsúil a bhí an tír leis an mBreatain, agus a muintir féin, a tailte féin agus a teanga féin aici.

‘Briseadh glan, forógra saoirse agus neamhspleáchais, ar bhonn Fhorógra na Cásca 1916 a bhí ann, a raibh a thraidisiún féin aige agus a d’fhéach le tús a chur le traidisiún nua polaitíochta, rialtais agus daonlathais in Éirinn nua neamhspleách’, a bhí i nDáil Éireann dar le hÓ Gadhra (1989, lch 8). Socraíodh go mbeadh an Ghaeilge mar theanga riaracháin an chéad lá sin toisc gurbh ócáid stairiúil gan fasach a bhí ann. Bhíodar ag iarraidh a thaispeáint don chuid eile den domhan go polaitiúil agus go hoifigiúil, go raibh gach iarracht á déanamh ag Éirinn, neamhspleáchas dá cuid féin a bhaint amach. Cruinniú thar a bheith siombalach a bhí ann, agus baineadh úsáid as an nGaeilge chun sainiúlacht na tíre a chur in iúl. Chualathas forógraí neamhspleáchais Fraincise agus Béarla, faoi seach, le linn na n-imeachtaí, tar éis an fhorógra Ghaeilge. Tugadh tús áite don Fhraincis sa phéire seo – léadh na ráitis trí mheán na Fraincise sular léadh i mBéarla iad.¹⁵⁸ D’fhéadfaí a áitiú go ndearnadh an cinneadh seo, na leaganacha Béarla a fhágáil go dtí an deireadh, chun údar frustrachais na sochaí le rialú na Breataine a léiriú, agus leis an mBéarla dá réir sin, agus chun stádas sa bhreis a thabhairt don Ghaeilge.¹⁵⁹ Tuigeadh dóibh gurbh éigean dóibh leaganacha Béarla de na ráitis a chur san áireamh toisc gur theachtaireacht don Bhreatain a bhí ann gan amhras, agus ag an bpointe seo sa stair, ba é an Béarla teanga choiteann

¹⁵⁸ Ráitis lenar áiríodh ‘an Fhaisnéis Neamhspleáchais’ agus an ‘scéal ó Dháil Éireann chun Saor-Náisiúin an Domhain’.

¹⁵⁹ Luann Ó Riain (1994, lch 8) an ról a bhí ag an nGaeilge ar an lá stairiúil seo agus pleanáil stádas na teanga á himscrúdú aige: ‘... [níorbh] aon ionadh gur don Ghaeilge a tugadh an gradam ag céad chruinniú Dháil Éireann an 21 Eanáir 1919. I nGaeilge ar fad a bhí imeachtaí an lae úd, seachas na haistriúcháin a léadh amach i bhFraincis is i mBéarla (san ord sin), agus i nGaeilge amháin a glacadh le “Bunreacht Dála Éireann”’.

fhormhór an phobail. Cruinniú dátheangach ríthábhachtach a bhí ann ó thaobh na Gaeilge agus an Bhéarla de, nuair a fhágtar feidhm thaidhleoireachta na Fraincise ar leataobh. Ag tús an chéad chruinnithe, glaodh an rolla le hainmneacha na 103 Teachta Parlaiminte a toghadh i dtoghchán Westminster na bliana 1918. Fógraíodh cé a bhí i láthair, nó, ní ba mhinicí fós, cé nach raibh, ag baint feidhme as na frásaí, ‘as láthair’ agus ‘fé ghlas ag Gallaibh’. Aistríodh formhór ainmneacha iarrthóirí Shinn Féin go Gaeilge, agus rinneadh taifead ar an gcleachtas siombalach seo sa rolla.¹⁶⁰ Is léir gur iarracht a bhí san aistriúchán seo sainiúlacht chultúrtha na tíre a léiriú agus nasc a chruthú leis an seanchóras traidisiúnta ainmnithe.

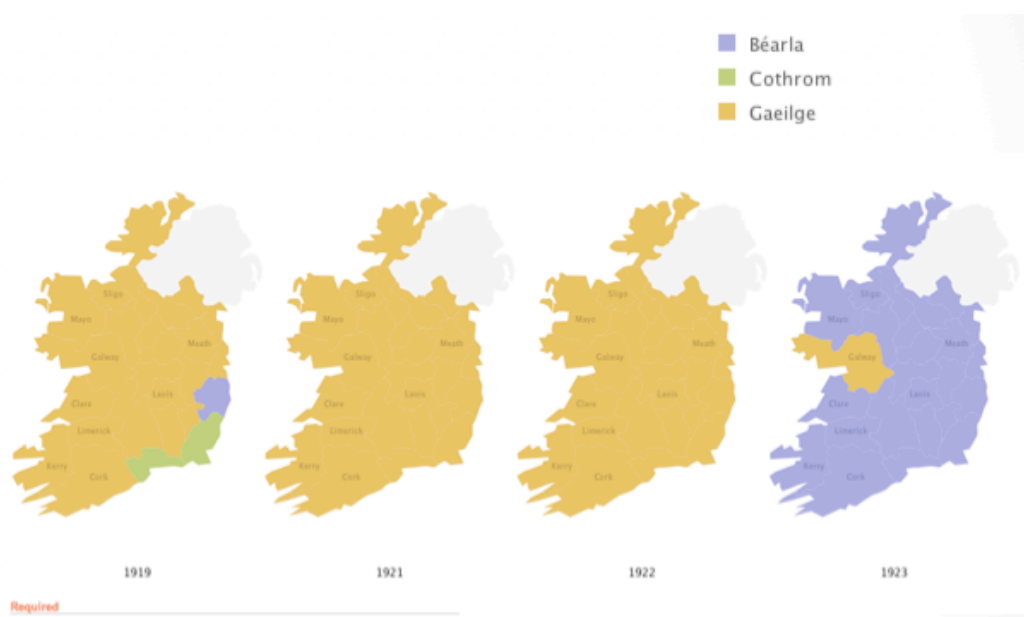
Beartaíodh imscrúdú a dhéanamh ar an nós siombalach úsáide seo (.i. an úsáid a bhain na Teachtaí Dála as sloinne Gaeilge don rolla). Cuireadh rolla le chéile ag tús gach Dála nua le linn na haoise. Deir Ó Gadhra (1989, lch 66) agus é ag plé an nóis seo sa chéad Dáil: ‘... aistríodh tromlach na sloinnte i gcás Shinn Féin go Gaeilge ach ní i ngach cás. I gcás cuid de na Béarlóirí nó daoine nár mhian nó nár ghnách leo, de réir cosúlachta, leagan Gaeilge a úsáid, cláraíodh iad sa Chéad Dáil faoin túslitir. Féach, mar shampla, R.C. Barton, atá i gcló sa chló Rómhánach faoi Chill Mhantáin thiar’.

D’fhonn an nós seo a rianú, baineadh úsáid arís eile as an bhfeidhmchlár léirshamhlaithe úd, *Many Eyes* (MIT Center for Civic Media, gan dáta). Rinneadh iniúchadh ar na rollaí a cuireadh le chéile ag tús gach Dála nua. Socraíodh rangú a dhéanamh ar shloinnte na dTeachtaí Dála ó thaobh na gcontaetha a raibh siad mar ionadaithe dóibh, agus rinneadh taifead ar líon na dTeachtaí Dála a bhain úsáid as

¹⁶⁰ ‘... teirce na sloinnte Gaeilge, an leagan den ainm is gnáthaí a úsáidtear leis an oifigiúlacht’, (Ó Riain, 1994, lch 43).

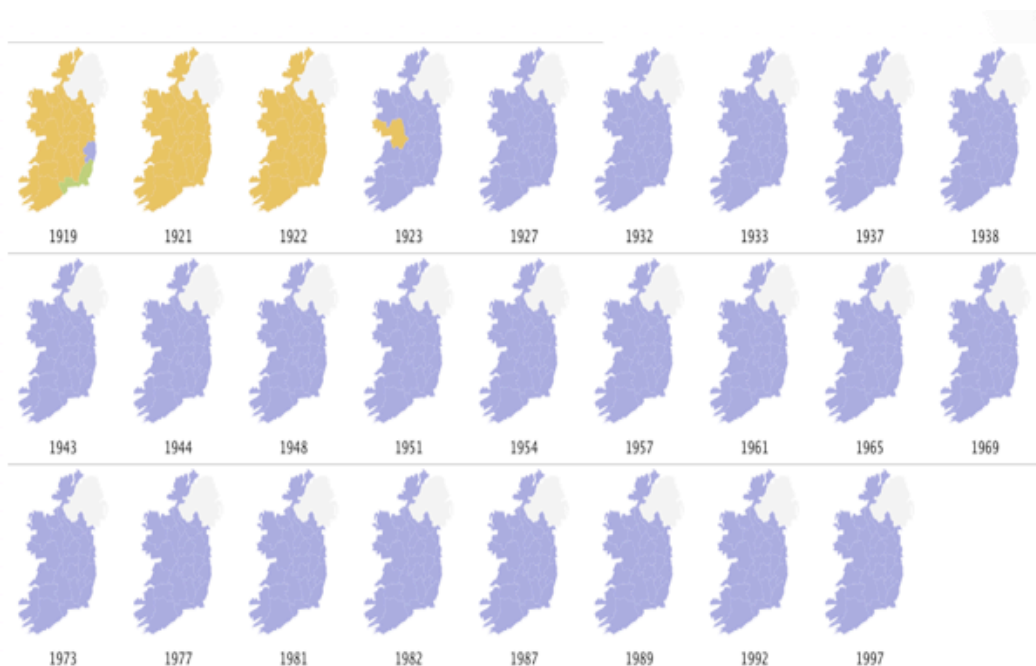
leagan Gaeilge nó leagan Béarla dá n-ainmneacha. I gcásanna gur chothrom a bhí líon na dTeachtaí Dála a bhain úsáid as sloinne Gaeilge, agus líon na dTeachtaí Dála a bhain úsáid as sloinne Béarla ó thaobh contae de, baineadh úsáid as an dath glas chun taifead a dhéanamh. Léirítear an t-iompú is suntasaí ó thaobh an nós seo de i mblianta luatha na Dála, ó 1919 go dtí 1923.

Léaráid 10:1 Líon na dTeachtaí Dála ó thaobh Contae de a ndearnadh Taifead orthu i Rolla Dháil Éireann le Sloinne Gaeilge agus le Sloinne Béarla, 1919-1923

Baineadh úsáid fhorleathan as sloinnte Gaeilge, ar bhonn náisiúnta, i rollaí na chéad Dála (1919), an dara Dáil (1921) agus an tríú Dáil (1922) faoi seach. Le teacht an ceathrú Dáil (1923), áfach, athraíodh an patrún go suntasach agus cuireadh deireadh leis an gcleachtas siombalach seo. Ba i gcontae na Gaillimhe amháin, a mhair an nós i measc thromlach na dTeachtaí Dála. Mar a léirítear sa chéad léirshamhlú eile, níor aisiompaíodh an patrún ó shin, seachas comhshamhlú na Gaillimhe i gcás an nós seo sa bhliain 1927:

Léaráid 10:2 Líon na dTeachtaí Dála ó thaobh Contae de a ndearnadh Taifead orthu i Rolla Dháil Éireann le Sloinne Gaeilge agus le Sloinne Béarla, 1919-1997

Beartaíodh úsáid na Gaeilge i gcaitheamh na ndíospóireachtaí a chíoradh sa chéad chéim eile den iniúchadh. Ba é seo an modh a glacadh:

- Socraíodh tús a chur leis an iniúchadh le céad úsáid na Gaeilge sa Dáil ar an 21 Eanáir 1919.
- D'fhonn léargas níos leithne a fháil ar úsáid na Gaeilge, seachas ar lá amháin díospóireachta nó, ag tús siombalach Dála nua, beartaíodh iniúchadh a dhéanamh ar úsáid na Gaeilge thar thréimhse ocht lá ón dáta thuas, .i. rinneadh iniúchadh ar na díospóireachtaí Dála a tharla ar an 21 Eanáir 1919, 22 Eanáir 1919, 1 Aibreán 1919, 2 Aibreán 1919, 4 Aibreán 1919, 10 Aibreán 1919, 11 Aibreán 1919 agus ar an 9 Bealtaine 1919.¹⁶¹
- Glacadh leis an bpatrún céanna iniúchta ansin, gach deich mbliana, ó 1919 go dtí 1999, ag tosú leis an gcéad lá de dhíospóireachtaí sa bhliain áirithe á

¹⁶¹ Soláthraítear ábhar na ndíospóireachtaí stairiúla seo ar an suíomh gréasáin, Tithe an Oireachtais (gan dáta, a).

himschrúdú .i. rinneadh iniúchadh ar na díospóireachtaí Dála a tharla ar an 20 Feabhra 1929, 21 Feabhra 1929, 22 Feabhra 1929, 27 Feabhra 1929, 28 Feabhra 1929, 1 Márta 1929, 6 Márta 1929 agus ar an 7 Márta 1929. Ansin rinneadh iniúchadh ar na díospóireachtaí Dála a tharla ar an 8 Feabhra 1939, 9 Feabhra 1939, 10 Feabhra 1939, 14 Feabhra 1939, 15 Feabhra 1939, 16 Feabhra 1939, 22 Feabhra 1939 agus 23 Feabhra 1939. Glacadh leis an nós céanna gach deich mbliana.

- Sainaitníodh na háisc inar baineadh úsáid as an nGaeilge sna díospóireachtaí d'fhonn cumarsáid a dhéanamh, agus chomh maith leis sin, sainaitníodh ábhair a shamhlaítear a bhaineann le cúrsaí Gaeilge agus Gaeltachta, a pléadh trí mheán an Bhéarla.

Ba iad cuspóirí an iniúchta ná:

- na hiarrachtaí a rinneadh chun úsáid na Gaeilge a leathnú a aithint;
- feidhm úsáide na Gaeilge a rianú;
- méadú nó laghdú ar úsáid na Gaeilge le linn an fichiú haois a scrúdú;
- nós na dTeachtaí Dála, ag labhairt dóibh ar ábhair Ghaeilge nó Ghaeltachta a aithint;
- fiosrú a dhéanamh ar an nasc a d'fhéadfadh a bheith ann idir úsáid na Gaeilge agus páirtí polaitiúil an Teachta Dála.

Tugtar na táblaí a léiríonn an úsáid a baineadh as an nGaeilge, agus na táblaí a léiríonn an t-ábhar Gaeilge agus Gaeltachta a pléadh trí mheán an Bhéarla mar aguisíní. Ba é an critéar ó thaobh tagairt a dhéanamh d'úsáid na Gaeilge ná ásc inar labhair nó inar scríobh Teachta Dála abairt iomlán amháin lánbhri ar a laghad sa teanga. Sa chás nár labhair/ nár scríobh an Teachta Dála ach abairt amháin, rinneadh taifead den abairt sin. Anuas air sin, rinneadh taifead de dháta na

díospóireachta, den mhodh cumarsáide (an ag labhairt nó ag scríobh a bhí an Teachta Dála), d’ainm an chainteora, de dháilcheantar an chainteora, de pháirtí an chainteora agus den fheidhm lenar baineadh úsáid as an nGaeilge.¹⁶²

10.6.1 Feidhm Úsáid na Gaeilge

Mar a luadh, scrúdaíodh na feidhmeanna lenar baineadh úsáid as an nGaeilge sna díospóireachtaí a roghnaíodh don chás-staidéar seo, ag súil go bhféadfaí patrúin a rianú. Seo a leanas príomh-thorthaí an imscrúdaithe:

- níor baineadh úsáid chomhsheasmhach as an nGaeilge le haghaidh feidhm ar bith sna díospóireachtaí Dála le linn an fichiú haois;
- cé gur baineadh úsáid shuntasach as an nGaeilge ag céad chruinniú na chéad Dála, is iad na deich mbliana seo san iniúchadh, ó 1919 go dtí 1929, agus na hocht lá díospóireachta a imscrúdaíodh, an tréimhse inar baineadh an úsáid is lú as an nGaeilge ó thaobh laethanta de – ceithre lá as na hocht lá ar tugadh aghaidh orthu. Baineadh úsáid as an nGaeilge, go pointe áirithe, ar na hocht lá iomlána a scrúdaíodh sa bhliain 1929 agus sa bhliain 1949 amháin. Sna díospóireachtaí a imscrúdaíodh sa bhliain 1999, baineadh úsáid as an teanga ar seacht lá as na hocht lá. Ní hionann sin is a rá gur labhraíodh níos mó Gaeilge sna deich mbliana seo ná aon tréimhse eile, áfach.
- Baineadh úsáid as an nGaeilge d’fhonn ábhair a bhaineann leis an nGaeilge agus leis an nGaeltacht a phlé, m.sh. pléadh forbairt eacnamaíochta na Gaeltachta sna fichidí; tionscal góiséireachta na Gaeltachta agus Deontas Feabhsúcháin na Gaeltachta sna tríochaidí; an Bille Tithíochta Gaeltachta sna daicheadaí; fairsingiú Scéim na dTithe

¹⁶² Tagraítear don leathanach freisin ina bhfuil an t-ásc úsáide le haimsiú ar shuíomh gréasáin dhíospóireachtaí na Dála, agus tagraítear do líon iomlán na leathanach le haghaidh gach lá díospóireachta (Tithe an Oireachtais, gan dáta, a).

Gloine sna caogaidí; an Bille um Údarás na Gaeltachta sna seachtóidí; deontais tithíochta sa Ghaeltacht, monarcha Údarás na Gaeltachta, tacaíocht struchtúrtha don Ghaeltacht ón gComhphobal Eorpach agus Ionaid Phobail Ghaeltachta sna hochtóidí; agus cumhacht aibhléise d'oileáin Ghaeltachta, toghcháin Údarás na Gaeltachta agus tithíocht saoire sa Ghaeltacht sna nóchaidí – am méid sin ráite, baineadh úsáid in amanna as an mBéarla chomh maith agus na saincheistean seo á bplé.

- Baineadh úsáid as an nGaeilge go suntasach agus comhbhrón á chur in iúl ag na polaiteoirí; léiríodh é seo go follasach sna díospóireachtaí a imscrúdaíodh sna caogaidí, sna seascaidí agus sna nóchaidí agus is nós é atá le tabhairt faoi deara i ndíospóireachtaí eile nár áiríodh sa chás-staidéar seo. Ba nós an ‘cúpla focal’, áfach, leithéidí ‘ar Dheis Dé a raibh a (h)anam dílis’, a rá nó a scríobh.
- Níor baineadh mórán úsáide as an nGaeilge agus cúrsaí oideachais á bplé sna díospóireachtaí a ndearnadh iniúchadh orthu. Labhair an tAire Oideachais Risteárd Ó Maolchatha (*Ainm.ie*, gan dáta) ar tháillí scrúdú na Meánteistiméireachta trí mheán na Gaeilge sa bhliain 1949,^[163] cé gur cuireadh an cheist trí mheán an Bhéarla air, agus bhain sé úsáid as meascán den Ghaeilge agus den Bhéarla i ndíospóireacht eile le linn na tréimhse seo agus é ag caint ar rún a bhain leis an gComhairle Oideachais – bhain triúr polaiteoirí eile úsáid as an nGaeilge chomh maith agus an t-ábhar seo á phlé acu. Sna daicheadaí, phléigh polaiteoirí áirithe teach scoile i gConamara, cóir iompair le haghaidh daltaí scoile agus scéim aoisliúntais le haghaidh múinteoirí, trí mheán na Gaeilge. Sna

¹⁶³ ‘An Maolchathach a labhraíodh thar ceann a pháirtí ar bheartas Gaeilge de ghnáth. Thugadh sé tacaíocht láidir don bheartas athbheochana agus is minic a mhaigh sé nach raibh aon easaontas idir Fine Gael agus Fianna Fáil faoin mbeartas Gaeilge, murab ionann is a lán nithe eile... Bhí an Maolchathach ar na daoine ba mhinice a labhraíodh faoin nGaeilge sa Dáil’, (Ó Riain, 1994, lch 13).

díospóireachtaí a imscrúdaíodh ó na seascaidí, labhair an tAire Gaeltachta, Pádraig Ó Fachtana as Gaeilge agus ceist as Béarla curtha ag polaiteoir eile air, maidir le díol scoile i nGleann Cholm Cille, Co. Dhún na nGall. Sna nóchaidí, scríobh an Teachta Dála Trevor Sargent agus an tAire Oideachais Micheál Martin trí mheán na Gaeilge agus meánscoileanna lán-Gheilge á bplé acu. Is é sin iomlán na n-ásc sna díospóireachtaí a scrúdaíodh, inar baineadh úsáid as an nGaeilge agus na polaiteoirí ag plé cúrsaí oideachais.

Sainithníodh ábhair a bhaineann leis an nGaeltacht agus leis an nGaeilge chomh maith, a mbeifí ag súil leis go bpléifí as Gaeilge iad b'fhéidir, ach nár pléadh. Rinneadh taifead de na 'hábhair Ghaeilge a pléadh i mBéarla' ó na díospóireachtaí a imscrúdaíodh agus tá siad le fáil freisin mar aguisín. Is iad príomhthorthaí an iniúchta ó thaobh na gné seo de ná:

- gur pléadh saincheistanna ar nós na hanacra agus an ráta ard dífhostaíochta in iarthar Chorcaí sa Ghaeltacht, scéim tithíochta na Gaeltachta, torthaí Choimisiún na Gaeltachta agus polasaí na Gaeilge agus cúrsaí oideachais ó thaobh an Choiste Airgeadais de, trí mheán an Bhéarla sna fichidí. Pléadh úsáid na Gaeilge ar Phas na hÉireann, tionscal góiséireachta na Gaeltachta^[164] agus coilíneachtaí Gaeltachta sna tríochaidí trí mheán an Bhéarla; pléadh an Bille Tithíochta Gaeltachta, scéim leictrithe sa Spidéal, cuairt Aire go Conamara, dreidireacht i gCuan an Daingin agus tionscal nua 'saoirseacht bád' sa Daingean, óstán i gConamara, scéim bhéile scoile sa Ghaeltacht agus Scéim na dTithe

¹⁶⁴ Ba é an Teachta Dála Fhine Gael, Michael Óg McFadden as Iarthar Dhún na nGall, an t-aon Teachta Dála a labhair go leanúnach as Gaeilge agus an t-ábhar seo á phlé; labhair na Teachtaí Dála eile as Béarla .i. an tAire Tionscail agus Tráchtála Seán F. Lemass (Fianna Fáil), an Teachta Dála James M. Dillon (Fine Gael) agus an Teachta Dála neamhspleách James Sproule Myles. Ag pointe amháin sa díospóireacht, dúirt an Ceann Comhairle Frank Fahy 'Ceist 18'.

Gloine sna daicheadaí as Béarla. Pléadh tuairisc ar Choimisiún na Gaeltachta, scéim séarachais i gceantar Gaeltachta, agus scéim leictriú na tuaithe san Fhíor-Ghaeltacht sna caogaidí trí mheán an Bhéarla. As Béarla leis, a pléadh tuairisc ar Athbheochan na Gaeilge agus easpórtáil lámhscríbhinní Éireannacha sna seascaidí; Ard-Teastas i nGaeilge do mhúinteoirí náisiúnta na tíre, Gaelscoil Náisiúnta na bhForbacha, an Ghaeilge sa Bhunreacht agus an Bille um Údarás na Gaeltachta sna seachtóidí; agus scoláirí iar-bhunscoile ar Árann Mhór, Co. Dhún na nGall, tograí do shoitheach fartha d'Oileáin Árann agus na Blascaodaí i gCo. Chiarraí sna hochtóidí.

- Sna nóchaidí a thángthas ar an méid is suntasaí d'ábhair Ghaeilge a pléadh trí mheán an Bhéarla. Pléadh íocaíocht deontais ceadaithe ag Údarás na Gaeltachta, riachtanais speisialta oideachais do mhac léinn i Ráth Cairn, clár tógála Gaelscoileanna, athchóiriú Choláiste Mhuire, iarratas pleanála don Ghaeltacht, an tAcht um Údarás na Gaeltachta, tithíocht saoire sa Ghaeltacht, an easpa Gaeilge ar TV3, limistéir Ghaeltachta, an Ghaeilge í féin, forbairt thionsclaíoch sa Ghaeltacht, cóimheas daltaí le múinteoir i nGaelscoileanna na Gaeltachta, meánscoil Ghaeilge de dhíth, Bille na Gaeilge, an costas a bhaineann le cur chun cinn na Gaeilge, toghcháin Údarás na Gaeltachta, tógáil Gaelscoile, coláiste agus meánscoile agus iompar scoile do Scoil Rairfeirí. Luaigh Aire na nEalaíon, na hOidhreachta, na Gaeltachta agus na nOileán Síle de Valera (1999) gur bhain sí féin úsáid as an mBéarla ar ócáid amháin agus í ag scríobh freagra ar cheist bunaithe ar íocaíocht deontais ceadaithe ag Údarás na Gaeltachta toisc: *'As this question was tabled in English I will reply in English'*. Tugadh faoi deara gur bhain Airí a bhí freagrach as an nGaeltacht, úsáid as

an nGaeilge agus as an mBéarla leis na hábhair seo a phlé. Dá mbeifí ar an eolas i gcás chumas Gaeilge na bpolaiteoirí uile, bheifí in ann iniúchadh a dhéanamh ar an mbearna idir cumas agus úsáid iarbhír na teanga.

Ba bhaill de Shinn Féin gach Teachta Dála a labhair as Gaeilge sa bhliain 1919, toisc gurbh iadsan amháin a ghlac páirt sa chéad Dáil seo. Faoin mbliain 1929, agus ní ba dhéanaí, bhí páirtithe éagsúla tagtha ar an bhfód, páirtithe lenar áiríodh Cumann na nGaedheal, Fianna Fáil, Páirtí an Lucht Oibre agus baill neamhspleácha chomh maith. Seo thíos miondealú ar chleamhnacht pholaitiúil na dTeachtaí Dála a labhair trí mheán na Gaeilge.

Ó thaobh modha de, comhairíodh líon na n-uaireanta a bhain Teachtaí Dála faoi leith úsáid as an nGaeilge, le haghaidh ábhar éagsúil, i gcaitheamh dhíospóireachtaí na n-ocht lá.¹⁶⁵ De dheasca an chur chuige seo, airíodh na Teachtaí Dála céanna in amanna agus an Ghaeilge in úsáid acu ar an lá céanna díospóireachta (le haghaidh ábhar éagsúil, áfach), nó thar thréimhse iomlán na n-ocht lá.¹⁶⁶ Measadh gurbh é seo an modh ab oiriúnaí. Níor comhairíodh an cainteoir céanna ag baint úsáide as an nGaeilge faoi dhó, nó níos mó, áfach, agus an t-ábhar céanna á phlé aige nó aici. Cé go raibh dáileadh réasúnta cothrom idir Teachtaí Dála Chumann na nGaedheal agus Teachtaí Dála Fhianna Fáil sa bhliain 1929 (61 agus 57 faoi seach), ba léir ón tsampláil seo gurbh iad baill Chumann na nGaedheal ba mhó a bhain úsáid as an nGaeilge ná baill aon pháirtí eile.¹⁶⁷

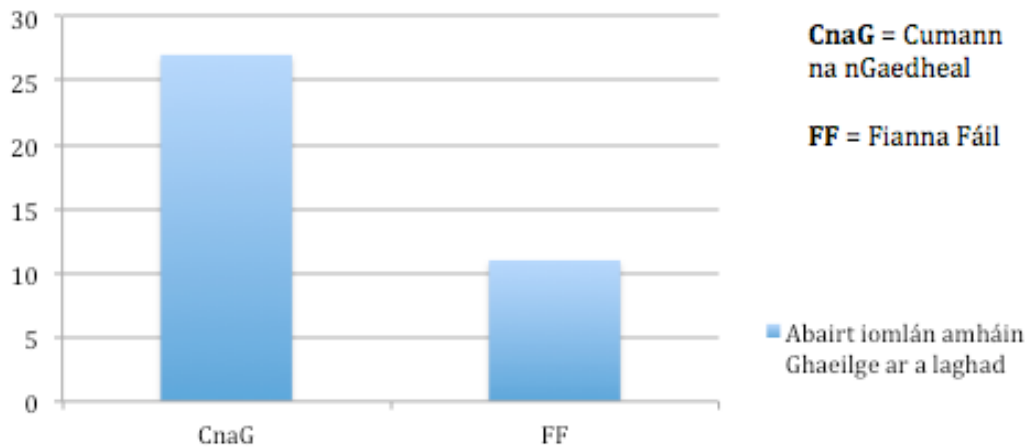
¹⁶⁵ Taispeántar na hábhair go léir a pléadh gach lá i bhfoirm clár ábhair ar shuíomh gréasáin na Dála. Féach mar shampla clár ábhair an 19 Eanáir 1921 (Tithe an Oireachtais, gan dáta, b).

¹⁶⁶ Ba é an Teachta Dála Dinny McGinley, mar shampla, an t-aon Teachta Dála ó pháirtí Fhine Gael, a bhain úsáid as an nGaeilge sna díospóireachtaí a ndearnadh iniúchadh orthu sa bhliain 1989.

¹⁶⁷ Níor bhain aon Teachta Dála de na páirtithe eile/neamhspleách úsáid as an nGaeilge le linn na ndíospóireachtaí a ndearnadh iniúchadh orthu.

Léaráid 10:3 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1929

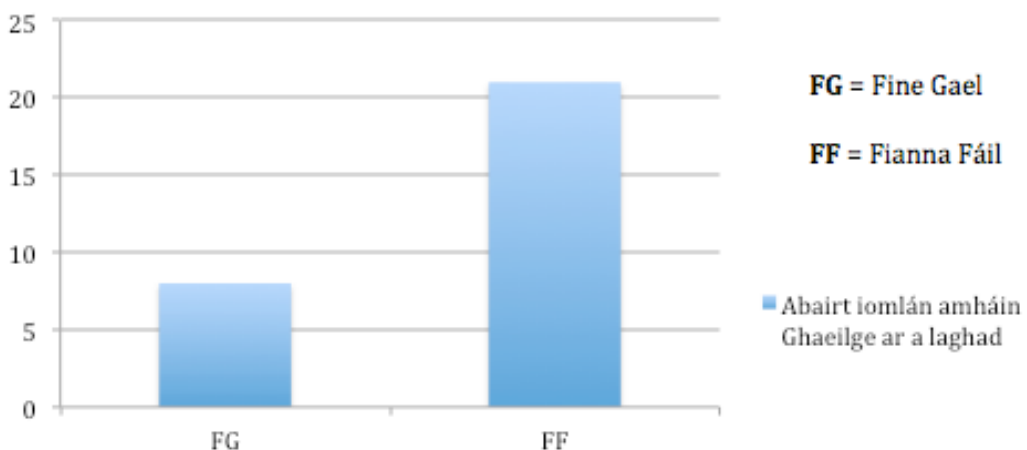
Úsáid na Gaeilge ó thaobh Páirtí de:
Díospóireachtaí 1929

Athraíodh an dáileadh seo ó thaobh páirtí de, áfach, sna díospóireachtaí a ndearnadh iniúchadh orthu sa bhliain 1939. Bhí páirtí Fine Gael tar éis teacht ar an bhfód faoin am seo, páirtí a d'eascair as leathnú Chumann na nGaedheal. Feictear sa léaráid thíos gur Theachtaí Dála Fhianna Fáil ba mhó a bhain úsáid as an nGaeilge sa tréimhse seo ná aon pháirtí eile.

Léaráid 10:4 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1939

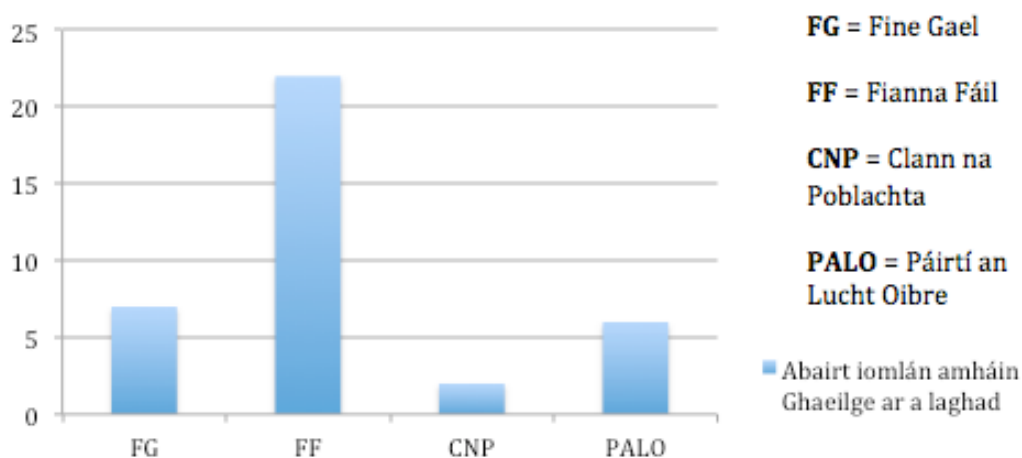
Úsáid na Gaeilge ó thaobh Páirtí de:
Díospóireachtaí 1939

Bhain Teachtaí Dála áirithe ó Pháirtí an Lucht Oibre (.i. Brendan Corish agus Patrick Hogan) úsáid as an nGaeilge agus iad i mbun díospóireachta sa bhliain 1949. Bhain beirt eile ó pháirtí Chlann na Poblachta (John Joseph Timoney agus Con Lehane) úsáid aisti leis.

Léaráid 10:5 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1949

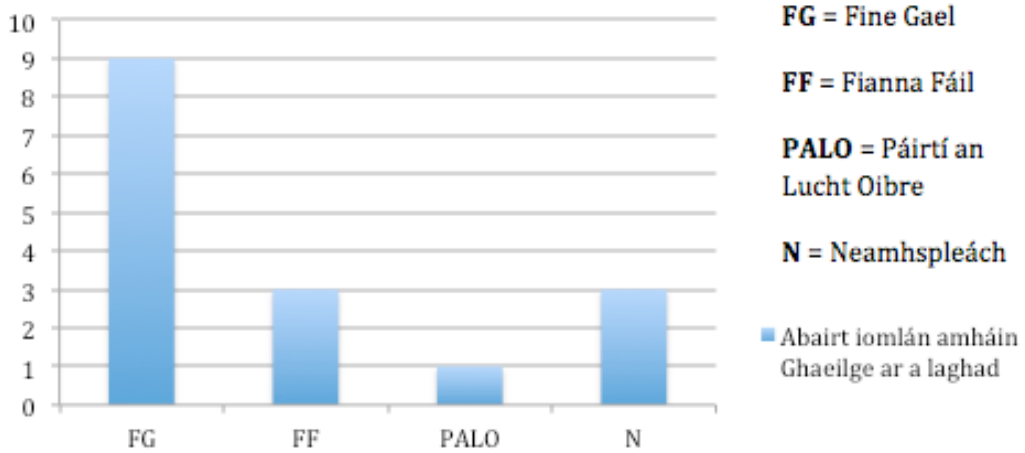
Úsáid na Gaeilge ó thaobh Páirtí de: Díospóireachtaí 1949

Léirítear sa léaráid thíos torthaí an imscrúdaithe ó 1959. Bhain an Teachta Dála neamhspleách, George Edward Russell, úsáid as an nGaeilge agus é ag plé an Bhille um Tríú Leasú ar an mBunreacht. Is air seo, freisin, a labhair an Teachta Dála William Norton, Páirtí an Lucht Oibre, as Gaeilge. Fíorbheagán úsáide a baineadh as an nGaeilge, áfach, thar thréimhse na n-ocht lá – níor bhain Teachtaí Dála Fhianna Fáil úsáid aisti mar mheán cumarsáide ach ar thrí ócáid san iomlán – an pointe is ísle ó thaobh úsáid na teanga dóibhsean.

Léaráid 10:6 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1959

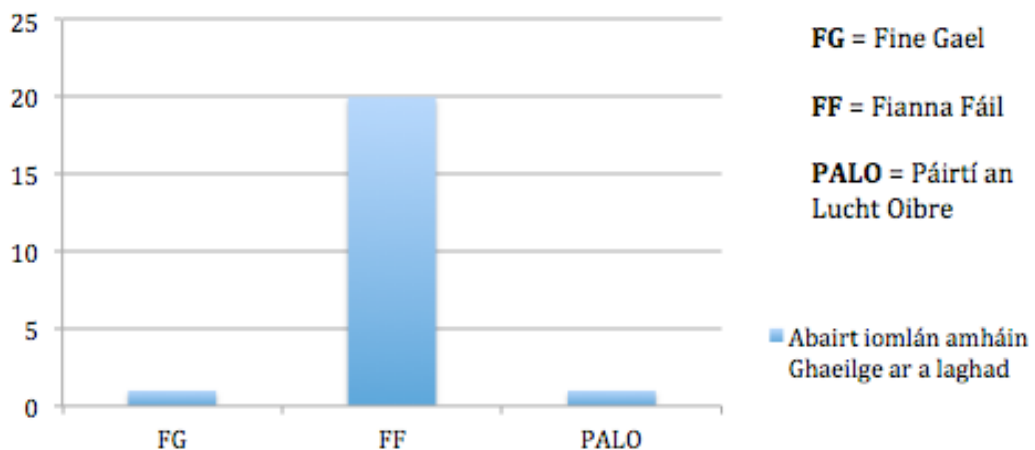
Úsáid na Gaeilge ó thaobh Páirtí de: Díospóireachtaí 1959

Léirítear thíos na patrúin ó thaobh úsáide de, ag na páirtithe éagsúla, ó 1969 go dtí 1999.

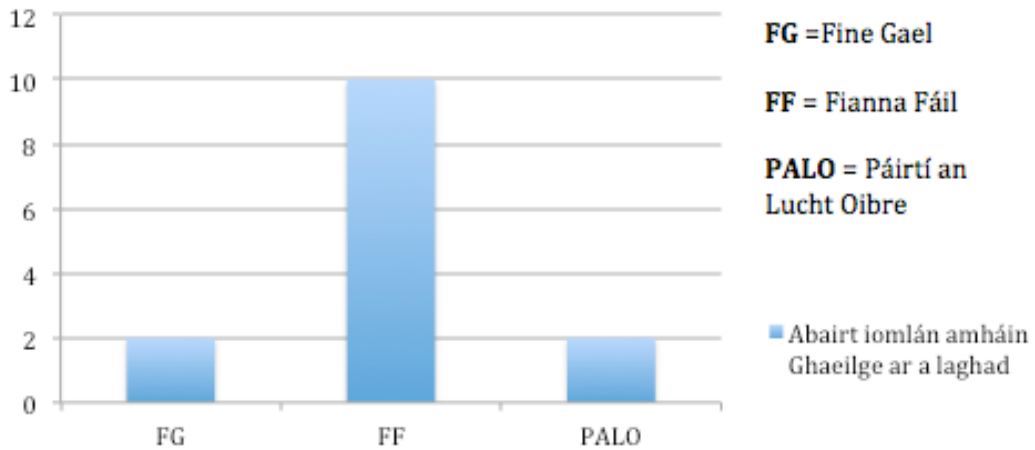
Léaráid 10:7 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1969

Úsáid na Gaeilge ó thaobh Páirtí de: Díospóireachtaí 1969

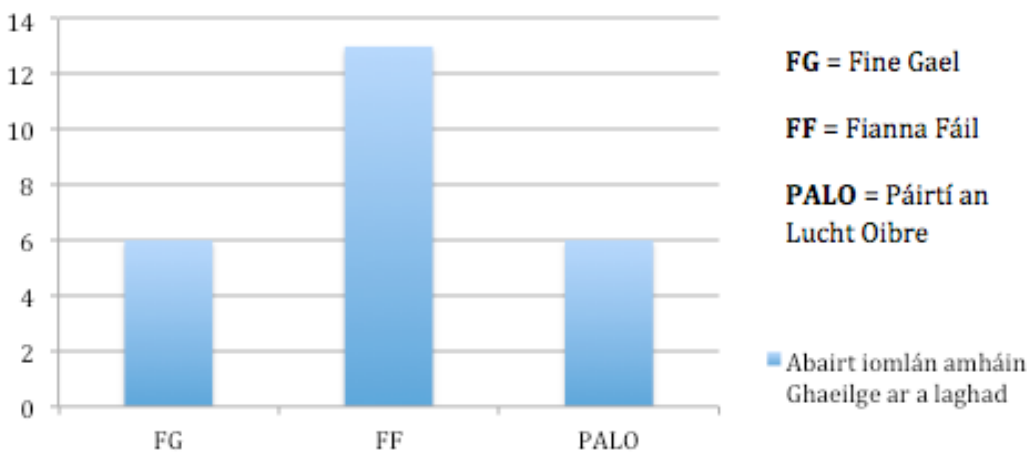
Léaráid 10:8 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1979

Úsáid na Gaeilge ó thaobh Páirtí de: Díospóireachtaí 1979

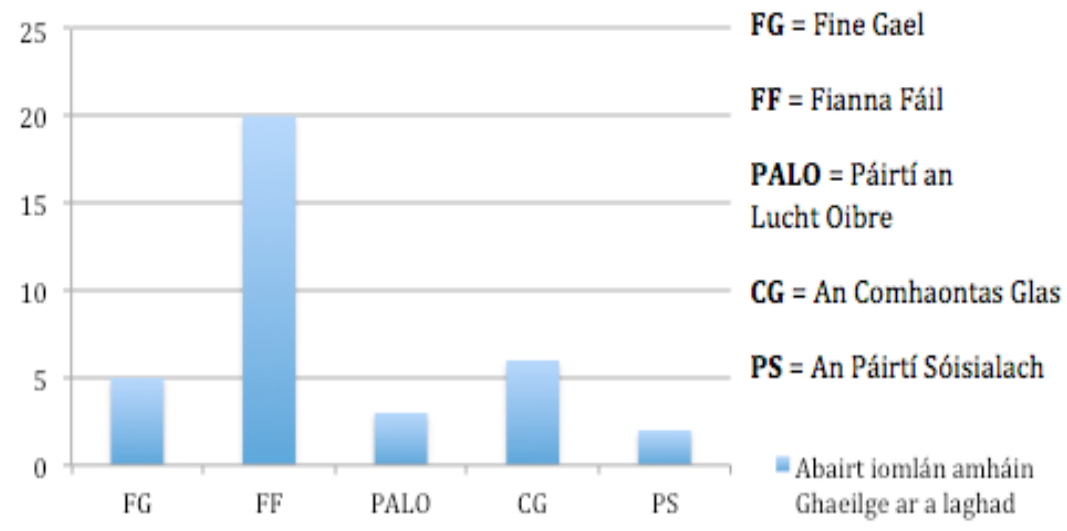
Léaráid 10:9 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1989

Úsáid na Gaeilge ó thaobh Páirtí de: Díospóireachtaí 1989

Léaráid 10:10 Úsáid na Gaeilge i nDíospóireachtaí Dála ó thaobh Páirtí Polaitiúil de sa Bhliain 1999

Úsáid na Gaeilge ó thaobh Páirtí de: Díospóireachtaí 1999

Feictear ó na léaráidí uile thuas, an treocht atá le rianú ó 1969 ar aghaidh, gurbh iad Teachtaí Dála Fhianna Fáil a bhain úsáid as an nGaeilge ar níos mó ócáidí ná Teachtaí Dála na bpáirtithe eile i gcaitheamh na ndíospóireachtaí a ndearnadh iniúchadh orthu. An méid sin ráite, ba sa bhliain 1929 a rinneadh an taifead ab airde ó thaobh úsáide de maidir le haon pháirtí amháin – sa bhliain seo, bhain Teachtaí Dála Chumann na nGaedheal úsáid as an nGaeilge ar sheacht n-ócáid is fiche. I gcodarsnacht leis seo, níor bhain Teachtaí Dála Fhine Gael úsáid as an nGaeilge ar níos mó ná naoi n-ócáid le linn thréimhse deich mbliana (sa bhliain 1959). Sa bhliain ina ndearnadh an taifead ab ísle d’úsáid na Gaeilge ag Teachtaí Dála Fhianna Fáil (ar thrí ócáid sa bhliain 1959), mar sin, ba bhuaicphointe é san anailís seo i gcás Theachtaí Dála Fhine Gael. Níor bhain Teachtaí Dála Fhianna Fáil úsáid as an nGaeilge ar níos mó ná dhá ócáid is fiche (sa bhliain 1949). Níl aon phatrún comhsheasmhach le rianú ó thaobh líon na n-ócáidí, áfach, inar bhain páirtithe áirithe úsáid as an nGaeilge. Má chuirtear líon na n-ócáidí uile le chéile

inar baineadh úsáid as an nGaeilge (is cuma cén páirtí), tugtar faoi deara gur tharla athrú ó thaobh úsáide de sna caogaidí – díreach mar a tharla i réimse an oideachais. Ag druidim le deireadh an fichiú haois, áfach, tugtar méadú faoi deara ó thaobh úsáide de, agus baineadh úsáid as an nGaeilge ar shé ócáid is tríocha, figiúr gar d’fhiigiúr na bliana 1929.

Tábla 10:2 Líon na nÓcáidí inar baineadh Úsáid as an nGaeilge (is cuma cén Páirtí) sna Díospóireachtaí Dála a imscrúdaíodh ó 1919-1999

Bliain	Líon na nÓcáidí
1919	71
1929	38
1939	29
1949	37
1959	16
1969	22
1979	14
1989	25
1999	36

Go foriomlán, áfach, taispeánadh sa chás-staidéar seo gur beag an úsáid a baineadh as an nGaeilge go hiarbhír, agus is ríléir nach bhféadfaí a rá gur tugadh

tacaíocht chothrom ó thaobh úsáid na Gaeilge agus úsáid an Bhéarla de i bhfo-réimse seo an rialtais. Mar a deir Ó Cuirreáin (2008, lch 9):

Treoraíonn Alt 6 d’Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003 go bhfuil láncheart ann an Ghaeilge a úsáid agus duine ag labhairt i dTithe an Oireachtais nó os comhair coistí, fochoistí agus comhchoistí de chuid an Oireachtais. Ach is trí Bhéarla a bhíonn formhór na ndíospóireachtaí ansin faoi láthair, rud a léiríonn go soiléir an deighilt idir cearta teanga a bheith ar fáil agus úsáid a bheith á baint as na cearta sin. Tá, áfach, deis ar leith cruthaithe ag an Taoiseach reatha agus ag ceannairí pháirtithe an fhreasúra, ar chainteoirí Gaeilge ar fad iad, sa réimse seo le gairid agus múnla leagtha go bhféadfaí tógáil air.

Tá géarghá le straitéisí úsáide, a chinnteodh úsáid chomhlántach na Gaeilge agus an Bhéarla i ndíospóireachtaí Thithe an Oireachtais. Ní mór na coinbhinsiúin chleachtais reatha a imscrúdú, agus aghaidh a thabhairt ar na fadhbanna a luadh san alt, ‘Níos lú Gaeilgeoirí sa Dáil úr’ (Fitzpatrick agus Dunbar, 2011). Tuigtear, mar shampla, ‘... nach mbíonn fonn ar Theachtaí Dála nach bhfuil ar a suaimhneas leis an teanga, úsáid a bhaint as an gcóras aistriúcháin chomhuainigh de bhrí go bhfuil siad ag iarraidh cur i gcéill go dtuigeann siad’ (Fitzpatrick agus Dunbar, 2011).

10.7 Cás-Staidéar: Úsáid na Gaeilge i gCáipéisí Cartlainne Fhianna Fáil

Ón gcéad lá riamh d’aithin Fianna Fáil tábhacht na Gaeilge i saol an náisiúin. Níorbh rosc gan bhrí acu ‘Éire shaor, Éire Ghaelach’. Thuig siad an dualgas atá ar an eagraíocht agus ar gach Rialtas a gcion díchill a dhéanamh leis an nGaeilge a shábháil agus a chur faoi réim arís ar fud na tíre. I gnóthaí poiblí agus riaracháin, i gcúrsaí oideachais agus cultúir bhain siad leas as gach deis chun ionad na teanga a neartú sa nGalltacht (Fianna Fáil, 1960, lch 85).

Mar a maíodh cheana, socraíodh taighde a dhéanamh ar cháipéisí samplacha de chuid Fhianna Fáil d’fhonn léargas a fháil ar an úsáid a baineadh as an nGaeilge laistigh den institiúid pholaitiúil seo. Aimsíodh na cáipéisí seo i gCartlann Fhianna Fáil,^[168] a bogadh go dtí Cartlann an Choláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath sa bhliain 2000. Ba é Fianna Fáil an páirtí b’fhaide i gcumhacht le linn na

¹⁶⁸ Cartlann an Choláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath (CCOBAC), P176 (Cartlann Fhianna Fáil).

tréimhse iniúchta,^[169] agus ar an ábhar sin, ba iadsan a bhí freagrach, don chuid is mó, as polasaithe rialtais ar cheist na Gaeilge. Meastar leis, gurbh iadsan an páirtí polaitiúil ba mhó a bhí ag iarraidh athbheochan na Gaeilge a chur i gcrích. Bhí, agus tá fós, athneartú na Gaeilge mar cheann dá phríomhchuspóirí mar pháirtí polaitiúil ó bhunú na heagraíochta (Fianna Fáil, gan dáta):

Saol sonrach náisiúnta a thagann le traidisiúin agus idéil ilghnéitheacha mhuintir na hÉireann a fhorbairt mar chuid de chultúr níos leithne na hEorpa, agus chun an Ghaeilge a chur chun cinn mar theanga bheo na ndaoine.

Is mar theanga bheo na ndaoine a fhréamhaítear a n-iarrachtaí i gcás chur chun cinn na Gaeilge, ach mar a léiríodh sa chás-staidéar ar úsáid na Gaeilge i ndíospóireachtaí Dháil Éireann, ba bheag úsáid iarbhír a bhain Teachtaí Dála an pháirtí as an nGaeilge.

Lorgaíodh blaiseadh d'úsáid na Gaeilge sna cáipéisí cartlainne a ndearnadh iniúchadh orthu, toisc gur tuigeadh i ndiaidh sracfhéachaint a thabhairt orthu, gur mhó an difear idir an úsáid a baineadh as an nGaeilge agus an úsáid a baineadh as an mBéarla faoi seach, agus nárbh ionann a n-úsáid. D'athraigh nádúr an imscrúdaithe ansin, ó cheisteanna comhionannais, go dtí ceisteanna dírithe ar na hiarrachtaí inbhraite a rinneadh an Ghaeilge a láidriú ó thaobh úsáide de, nó a mhalairt.

¹⁶⁹ Bhuaigh Fianna Fáil gach olltoghchán a gaireadh idir na blianta 1932 agus 1944; chaill siad olltoghchán na bliana 1948 agus cruthaíodh comhrialtas den chéad uair i stair an Stáit Éireannaigh, comhrialtas lenar áiríodh Fine Gael, Páirtí an Lucht Oibre, Clann na Poblachta, Clann na Talmhan agus Páirtí an Lucht Oibre Náisiúnta um an dtaca seo. Bhí Fianna Fáil ar ais i gcumhacht arís, áfach, sa bhliain 1951, rialtas a mhair trí bliana an uair seo. Ina dhiaidh sin, cruthaíodh comhrialtas eile sa bhliain 1954, a chuimsigh Fine Gael, Páirtí an Lucht Oibre agus Clann na Talmhan. D'fhill Fianna Fáil mar bhuaiteoirí olltoghchán na bliana 1957, agus bhí siad i gcumhacht arís ar feadh tréimhse sé bliana déag eile, go dtí gur chuir Fine Gael agus Páirtí an Lucht Oibre deireadh lena réimeas in olltoghchán na bliana 1973. Bhuaigh Fianna Fáil ansin olltoghcháin na bliana 1977, 1982 agus 1987 faoi seach, agus chruthaigh siad comhrialtas éagsúla idir 1989 agus 2007 (seachas an tréimhse idir 1994 agus 1997).

De thoradh an Achta um Chartlann Náisiúnta 1986, soláthraítear anois an-chuid eolais oifigiúil agus foinsí príomhúla nach raibh ar fáil roimhe seo. Deir O’Halpin (1997, lch 583) nach raibh i scríbhinní ar Fhianna Fáil go dtí soláthar na gcáipéisí seo ach, ‘*partisan writing*’, de dheasca easpa foinsí bunúla. Is bailiúchán bloghach é Cartlann Fhianna Fáil, áfach, i ndáil le cúrsaí teanga. Leagtar amach innéacs na cartlainne mar seo a leanas:

- A. Eamon de Valera and the genesis of Fianna Fáil
- B. Organisation 1929- 91
- C. Finance 1927-90
- D. Ard-Fheiseanna 1926-95
- E. Elections 1927- 91
- F. Speeches, statements and lectures 1918-90
- G. Anniversaries and commemorations 1947-82
- H. Newspapers, newsletters and related publications 1913-90
- I. Posters 1932- 90
- J. Maps 1961
- K. Photographs 1918- 89
- Other Material 1928- 83¹⁷⁰

Ní dhéantar tagairt shainiúil don Ghaeilge nó do pholasaithe teanga an pháirtí san innéacs seo, nó ní bhaintear úsáid as an teanga i leagan amach an bhailiúcháin. Laistigh de na rannóga réamhluaite, tugtar eolas breise maidir leis na cáipéisí atá liostaithe i ngach aon cheann acu, ach, cosúil leis an innéacs, níl aon tagairt don Ghaeilge, nó d’úsáid na Gaeilge. Dá dheasca sin, tuigeadh gur phróiseas fadálach éaguimseach a bheadh ann, na feidhmeanna lenar baineadh úsáid as an nGaeilge a aimsiú. Beartaíodh, mar sin, imscrúdú a dhéanamh ar úsáid na Gaeilge i Rannóg I na cartlainne – feidhm phoiblíochta na Gaeilge ar phóstaí an pháirtí. Maíonn Allison (1999, lch 9) an méid seo a leanas agus iniúchadh á dhéanamh aici ar pholasaí teanga an Stáit i leith na Gaeilge sa chéad leath den fhichiú haois: ‘*Once again the Irish language policy is reflective of the priorities inherent in a developing political system; while it was important to Fianna Fáil, it was not of*

¹⁷⁰ Innéacs (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176).

the utmost significance... The Irish language rarely appeared as a central area of any Fianna Fáil election campaign'.

Tar éis póstaer an pháirtí ón tréimhse 1932-90, a chaomhnaítear sa bhailiúchán cartlainne seo, a chioradh, dealraíonn sé go bhfuil firinne ag baint leis an ráiteas seo. Is bailiúchán de naoi bpóstaer is seasca atá ann ar an iomlán, póstaer nach ionann iad ó thaobh toise nó dáta de. Baineann formhór na bpóstaer le feachtais olltoghchán, ach baineann cuid mhaith eile díobh le fo-thoghcháin, toghcháin áitiúla, toghcháin uachtaránachta agus le hócáidí poiblíochta eile. Maítear san innéacs go bhfuil deacrachtaí ag baint le dáta cruinn a chur leis na póstaer i gcásanna áirithe, ach trí bhíthin fianaise grafaicí, fianaise fotheideal agus fianaise ainmneacha, déantar meastachán ar an ngné seo.¹⁷¹ Áitíonn Allison (1999, lch 137): '*... Irish was rarely employed by Fianna Fáil as the language of election propaganda*'. Tráchtann sí ar mhiontuairiscí an choiste poiblíochta ón 15 Márta 1937,^[172] inar ordaíodh go raibh 10,000 póstaer le foilsiú. Bhí 1,000 de na póstaer seo le foilsiú as Gaeilge agus bhí siad le dáileadh sa Ghaeltacht. Bhí an 9,000 póstaer eile, na póstaer Bhéarla, le dáileadh i measc na dtoghtrann eile sa tír. Mí amháin ní ba dhéanaí, ar an 26 Aibreán 1937, shocraigh an coiste poiblíochta, '*... to get 10,000 Crown reproductions of the 16 sheet poster (5,000 in Irish) at a cost of £72.0.0.*'¹⁷³ Aontaíodh ag cruinniú a tionóladh mí ina dhiaidh sin, ar an 24 Bealtaine 1937, '*... that only the Irish ones [póstaer] should be displayed in Galway*'.¹⁷⁴ Ní léiríonn sé seo diongbháilteacht an pháirtí an Ghaeilge a athbhunú mar theanga bheo na ndaoine ar bhonn náisiúnta.

¹⁷¹ Fianna Fáil Posters 1932-90 (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/).

¹⁷² Gan Teideal (15 Márta 1937) (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/384).

¹⁷³ Gan Teideal (26 Aibreán 1937) (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/384).

¹⁷⁴ Gan Teideal (26 Aibreán 1937) (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/384).

Caomhnaítear póstaer sa bhailiúchán ón mbliain 1935, a dearadh le haghaidh chomóradh Dhomhnach na Cásca. Maítear sa phóstaer:

Fianna Fáil (Republican Party) Day of National Commemoration
Honour the Men of Easter Week
And all who in this Generation and During the Centuries Fought for Irish
Freedom
Wear a Torch! Ceannaigh Lóchrann.¹⁷⁵

Is léir gur póstaer dátheangach é seo ach tá sé le tabhairt faoi deara go gcoimeádtar úsáid na Gaeilge (a scríobhadh sa seanchló Gaelach), ‘Ceannaigh Lóchrann’, go dtí deireadh leagan amach an phóstaer: níor thug na dearthóirí tús áite don Ghaeilge ó thaobh líon na bhfocal de nó ó thaobh pointe fócais de. I bpóstaer eile sa bhailiúchán ó na tríochaidí (c.1938), níor baineadh úsáid as an nGaeilge in aon chor.¹⁷⁶ Níl ach trí phóstaer sa bhailiúchán ar phóstaer Ghaeilge iad (.i. Gaeilge amháin orthu): ceann amháin acusan a bhfuil an teachtaireacht seo a leanas scríofa air:

CAIRDE FAIL
Tionólfar
CEILI NA CASCA
Ar an
SATHARN 9-4-1955
I
dTIGH AN ARD MHAOIR
8 go dtí 12
Foireann Ceoil Colmcille
Taille : 2/6¹⁷⁷

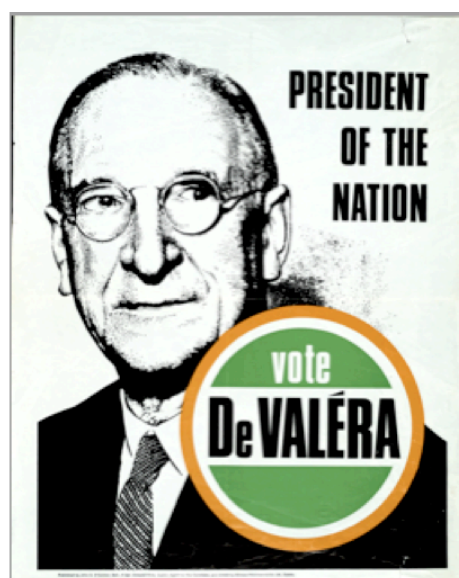
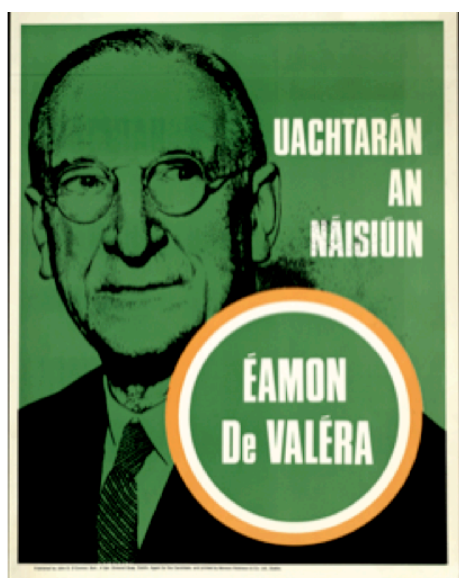
¹⁷⁵ Póstaer Dhomhnach na Cásca 1935, Dhomhnach na Cásca 1935 (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/1198). Níl aon chóiriú déanta ar litriú an phóstaer seo ná ar an litriú a fhaightear in aon phóstaer oifigiúil eile a phléifear thíos.

¹⁷⁶ Póstaer d’Olltoghchán ‘Speed the Plough’, 1938 (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/1200).

¹⁷⁷ Póstaer de chuid Cairde Fáil, 9 Aibreán 1955 (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/1227).

Arís, mar atá le tabhairt faoi deara sa sampla thuas, baineadh úsáid as an nGaeilge ag an am áirithe seo den bhliain, an Cháisc. D’fhéadfaí a léamh uaidh seo gur samhlaíodh nasc dlúth idir an teanga dhúchais agus na réabhlóidithe polaitiúla a d’fhógair Poblacht na hÉireann sa bhliain 1916. Sa dara póstaer atá gan dáta, tá ‘Le Leas na Tíre, Fianna Fáil’ scríofa sa chúlra, agus tá an bhratach thrídhathach agus aghaidh Jack Lynch le feiceáil air chomh maith.¹⁷⁸ Bhí Jack Lynch mar urlabhraí Fhianna Fáil ar an nGaeltacht sna blianta idir 1954 agus 1957 nuair nach raibh an páirtí i gcumhacht. Lean sé leis an gcúram seo mar Aire sa bhliain 1957 nuair a bhuaigh Fianna Fáil an toghchán agus nuair a ainmníodh é mar Aire Oideachais. Tá póstaer amháin sa bhailiúchán a bhfuil leagan Gaeilge agus leagan Béarla de. Is léir ó leagan amach na bpóstaer gur dearadh an dá leagan ag an am céanna le haghaidh thoghchán na hUachtaránachta 1966. Tá an íomhá chéanna d’Éamon de Valera sa dá cheann acu, agus baintear leas as dathanna na brataí trídhathaí i leagan amach na bpóstaer ach i slite difriúla.

Léaráid 10:11 Póstaer Fhianna Fáil le haghaidh Thoghchán na hUachtaránachta 1966

¹⁷⁸ Póstaer ‘Le Leas na Tíre’, gan dáta (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/1250).

Úsáideadh an dath glas don chúlra sa phóstaer Gaeilge,^[179] rud a thabharfadh le tuiscint is dócha nár priontáileadh líon mór díobh toisc go mbeadh costas sa bhreis ag baint leis seo. Anuas air sin, is póstaer i bhfad níos tibhe an phóstaer Gaeilge, a bhfuil cuma cairtchláir ar an bpáipéar. Tá an phóstaer Béarla^[180] an-tanaí ar fad i gcodarsnacht leis an leagan Gaeilge. Ba é bán an dath a úsáideadh mar chúlra an phóstaer Bhéarla. Glactar leis go mbeadh costas ní ba shaoire ag baint le póstaer le cúlra bán ná dath ar bith ó thaobh priontála de. ‘Uachtarán an Náisiúin’ agus ‘Éamon De Valéra’ atá scríofa ar an bpóstaer Gaeilge, ach, ar an gceann Béarla, baintear leas as an bhfocal ‘*vote*’ roimh na focail ‘De Valera’. Seachas sin, níl mórán de dhifríocht eatarthu. Tá póstaer amháin eile sa bhailiúchán a foilsíodh in eagrán den nuachtán ‘Inniu’ ar an 2 Aibreán 1965.

¹⁷⁹ Póstaer ‘Uachtarán an Náisiúin’, gan dáta (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/1248).

¹⁸⁰ Póstaer ‘President of the Nation’, gan dáta (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/1247).

Léaráid 10:12 Póstaer Fhianna Fáil le haghaidh Olltoghchán na Bliana 1965

Mar atá le feiceáil thuas, maítear an méid seo a leanas air:

‘Ná cuir an clog ar gcúl 7 Aibreán.

Lig do Lemass Leanúint Dár dTreorú.

Vótáil Fianna Fáil.¹⁸¹

Scríobhadh an méid seo a leanas ag bun an phóstaeir: ‘Arna Fhoilsiú ag Fianna Fáil, 13 Sr. an Mhóta, Uachtar, Áth Cliath 2’.¹⁸² Léiríonn sé seo gur fhoilsigh Fianna Fáil ábhar poiblíochta trí mheán na Gaeilge ar bhealaí straitéiseacha i bhfóraim faoi leith. An méid sin ráite, taispeánadh san iniúchadh seo de naoi bpóstaer is seasca (69), gur bheag an úsáid a baineadh as an nGaeilge go

¹⁸¹ Póstaer Fhianna Fáil Lemass, *Inniu*, 2 Aibreán 1965 (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/1246).

¹⁸² Póstaer Fhianna Fáil Lemass, *Inniu*, 2 Aibreán 1965 (Cartlann Fhianna Fáil IE UCDA P176/1246).

foriomlán, le haghaidh feidhm phoiblíochta. Ní fhéadfaí a rá, cosúil leis an gcás-staidéar ar úsáid na Gaeilge i nDáil Éireann, gur chothrom a bhí an tacaíocht a tugadh san fho-réimse seo ó thaobh úsáid na Gaeilge agus an Bhéarla de. Is saincheist fhíorthábhachtach í seo nach mór aghaidh a chaitheamh uirthi agus pleanáil teanga á déanamh i leith an dátheangachais as seo amach.

10.8 Tátal

Taispeánadh sa chaibidil seo a dhíríonn ar mheon teanga agus ar pholasaithe teanga rialtais agus institiúide, gur tugadh tacaíocht pholaitiúil don Ghaeilge agus don Bhéarla araon, cinnte, le linn na tréimhse iniúchta agus nár pholasaithe comhshamhlaithe iad ar ghlac rialtais an Stáit leo. Léiríodh gur dhírigh polasaithe teanga rialtais ar úsáid na Gaeilge a leathnú agus a neartú, seachas ar straitéisí praiticiúla a léireodh conas úsáid chomhlántach a bhaint as an nGaeilge agus as an mBéarla araon. Ba pholasaithe teanga Gaeilge iad polasaithe an Stáit, seachas polasaithe ginearálta teanga. Anuas air sin, léiríodh nárbh ionann an stádas oifigiúil a bronnadh ar an nGaeilge agus ar an mBéarla le linn na tréimhse iniúchta. D’ainneoin na n-iarrachtaí tosaigh a rinneadh chun úsáid na Gaeilge a thabhairt isteach sna fo-réimsí oifigiúla seo (.i. réimse an rialtais agus réimse na státseirbhíse), agus na hiarrachtaí a rinneadh an úsáid sin a leathnú agus a chobhsú, ba bheag úsáid iarbhír a baineadh aisti sna réimsí seo. B’íostach agus ba shiombalach na hócáidí úsáide seo. Léiríodh é seo sa dá chás-staidéar ar dhíospóireachtaí Dháil Éireann agus ar cháipéisí Fhianna Fáil. Is gné thábhachtach í an úsáid teanga den toisc anailíse seo, agus ar an ábhar sin, áitítear anseo nárbh ionann (nó nach ionann) an tacaíocht rialtais agus institiúide a tugadh don Ghaeilge agus a tugadh don Bhéarla le linn na tréimhse iniúchta. Ag déanamh machnaimh ar phictiúr iomlán na ngnéithe éagsúla a dtagraítear dóibh mar sin i leagan amach na toisce seo, gnéithe lena n-áirítear meon teanga agus polasaithe

teanga rialtais agus institiúide, stádas oifigiúil na dteangacha agus úsáid na dteangacha, creidtear gurb í an chéim tacaíochta is oiriúnaí do staid na Gaeilge agus an Bhéarla araon i sochaí na hÉireann ná, céim a ceathair, ‘tacaíocht dhifreáilte’.

11 Caibidil a hAon Déag: Meon Bhaill an Phobail i leith a dTeanga Féin

11.1 Réamhrá

Déantar iniúchadh anois ar thoisic uimhir a hocht den chreatlach - meon bhaill an phobail i leith a dteanga féin. Is í seo an dara toisc a dhíríonn ar mheon teanga go díreach, agus maítear i gcáipéis UNESCO (2003, lch 14) i leith BTTB:

Members of a speech community are not usually neutral towards their own language. They may see it as essential to their community and identity and promote it; they may use it without promoting it; they may be ashamed of it and, therefore, not promote it; or they may see it as a nuisance and actively avoid using it. When members' attitudes towards their language are very positive, the language may be seen as a key symbol of group identity. Just as people value family traditions, festivals and community events, members of the community may see their language as a cultural core value, vital to their community and ethnic identity. If members view their language as a hindrance to economic mobility and integration into mainstream society, they may develop negative attitudes towards their language.

Is ar mheon an phobail urlabhra a dhíríonn an toisc seo, mar sin, agus déantar machnamh ar an meas, nó ar an easpa measa, atá ag baill an phobail ar a dteanga féin. Mar a léirítear sa sliocht seo ag UNESCO, creidtear go gcuireann tuiscint na mball gur gné riachtanach í a dteanga ó thaobh cúrsaí féiniúlachta de, le meon dearfach i leith na teanga. Is é an chéad rud atá le déanamh le haghaidh an iniúchta seo ná sainmhíniú infheidhme de choincheap an phobail urlabhra a sholáthar. Is léir, áfach, ón taighde ar an ábhar seo gur téarma é ar féidir a mhíniú ar shlite éagsúla.¹⁸³ Maíonn Mesthrie (2009, lgh 35-6) an méid seo a leanas agus an coincheap á chíoradh aige:

Essentially the term [pobal urlabhra] stresses that language practices may be equally diagnostic of the social coherence of a group, and may be a more natural boundary for sociolinguistic study than, say, geographical cohesion alone. The term cannot be exactly equated with groups of people who speak the same language. Thus speakers of Spanish in Spain, Columbia and Texas do not form a speech community. (The term 'language community' is sometimes used to discuss the superset of speakers of the same language in parts of the world). Conversely, speaking different primary (or home) languages does not necessarily preclude

¹⁸³ Féach Ó Riagáin (1997, lch 168).

people from belonging to the same community.... it must be admitted that 'speech community' is not precise enough to be considered a technical term.

Tagraíonn sé do na léirmhínte ilghnéitheacha atá taighdeoirí éagsúla tar éis a sholáthar ar an gcoincheap. Deir sé (2009, lch 36):

Even in linguistics, the emphases stressed by different scholars carry varied nuances, as Muriel Saville-Troike (1982: 17-18) emphasises:

1. Shared language use (Lyons 1970).
2. Frequency of interaction by a group of people (Bloomfield 1933; Hockett 1958; Gumperz 1962).
3. Shared rules of speaking and interpretations of speech performance (Hymes 1972).
4. Shared attitudes and values regarding language forms and language use (Labov 1972a).
5. Shared sociocultural understandings and presuppositions regarding speech events (Sherzer 1977).

Tá sé fíordheacair, mar sin, cur síos beacht a thabhairt ar an gcoincheap seo. Socraíodh comhairle Patrick a ghlacadh ar deireadh, don taighde áirithe seo, comhairle a dhearbhaíonn (2002, lch 593): '*... the speech community should not be taken for a unit of social analysis; and we ought not to assume that (they) exist as predefined entities waiting to be researched or identify them with folk notions, but see them as objects constituted anew by the researcher's gaze and the questions we ask*'.¹⁸⁴ Mar a maíodh i gCaibidil a Cúig agus Caibidil a Sé den saothar seo, tuigtear gur coincheap casta é coincheap an chainteora, a chruthaíonn deacrachtaí don taighdeoir agus é/í ag iarraidh iniúchadh a dhéanamh ar líon na gcainteoirí i suíomh faoi leith. Don taighde seo, maíodh go nglactar leis, agus tuiscint á fáil ar cad is cainteoir ann, gur indibhid é/í a fhéintuairiscíonn go bhfuil ar a c(h)umas an teanga atá faoi chaibidil a labhairt agus a léiríonn poitéinseal maidir leis an teanga a úsáid. An méid sin ráite, glactar leis nach ionann cumas agus úsáid, agus go bhfuil an-chuid mioneolais nach léirítear i bhfigiúirí loma an daonáirimh maidir le tréithe an chainteora - meon teanga ina measc.

¹⁸⁴ Féach freisin Mesthrie (2009, lch 36).

Seachas iniúchadh a dhéanamh ar bhaill pobal urlabhra, mar sin, tugtar aghaidh ar théarma ar baineadh úsáid as den chéad uair agus toisc uimhir a ceathair den chreatlach á plé - iompuithe i réimsí úsáide na teanga.¹⁸⁵ Tráchtadh ar chainteoirí grúpa eitneatheangeolaíoch, a bhfuil teanga agus cultúr faoi leith acu, a thugann féiniúlacht uathúil dóibh. Cé gur tearc iad na difríochtaí idir cainteoirí na Gaeilge agus cainteoirí an Bhéarla in Éirinn ó thaobh cultúir de (is cainteoirí dátheangacha iad cainteoirí na Gaeilge trí chéile), is trí lionsaí éagsúla a bhreathnaíonn siad ar an saol de bharr na teanga (na dteangacha) a mbaineann siad úsáid aisti (astu), agus ar an ábhar sin, creidtear gur féidir iniúchadh a dhéanamh orthu go leithleach. Don saothar seo, i gcás na Gaeilge go háirithe, tuigtear gur meascán de chainteoirí dúchais agus d'foghlaimeoirí teanga atá i gceist maidir leis an gcoincheap seo. Socraíodh, mar sin, go ndíreofaí ar mheon cainteoirí Gaeilge i leith na Gaeilge agus ar mheon cainteoirí Béarla i leith an Bhéarla le haghaidh an iniúchta seo. Mar a léirítear in ainm na toisce, is ar mheon cainteoirí i leith a dteanga(cha) féin, seachas teangacha nach labhraíonn siad, a fhréamhaítear an ghné iniúchta seo. Is diminsean fíorthábhachtach é seo i ndáil leis na mionscrúduithe atá déanta ar mheon teanga in Éirinn agus tabharfar tuilleadh airde air seo ar ball.

Is coincheap casta é coincheap an mheoin teanga leis. Dearbhaíonn Nic Ealagóid (2007, lch 24) go ndíríonn ‘... taighde ar mheon ar an idirghaolmhaireacht idir an duine indibhidiúil agus an tsochaí maidir le rogha teanga’, ach tugann sí faoi deara nach bhfuil comhaontú ann maidir le sainmhíniú an téarma ‘meon’.¹⁸⁶ Is

¹⁸⁵ Féach Caibidil a Seacht.

¹⁸⁶ Deir Nic Ealagóid (2007, lch 8) freisin: ‘Cé go bhfuil fianaise ann nach bhfuil meon mar thuar cinnte ar fhoghlaim teanga ná ar a húsáid tá tábhacht mhór le meon tuismitheoirí i dtaca le

coincheap é a dtugann Baker (1995) aghaidh air freisin, agus dearbhaíonn sé go bhfuil trí chomhpháirt ag baint leis: comhpháirt chognaíoch, comhpháirt mhothachtálach agus comhpháirt ullmhachta chun úsáid a bhaint as an teanga.¹⁸⁷

Tagraíonn Baker (1995, lgh 12-13) do chás na Gaeilge go follasach, agus na gnéithe seo á míniú aige:

The cognitive component concerns thoughts and beliefs. A favourable attitude to the Irish language might entail a stated belief in the importance of continuity of the indigenous language, its value in the transmission of Irish culture and use in immersion bilingual education. The affective component concerns feelings towards the attitude object (e.g. the Irish language). The feeling may concern love or hate of the language, a passion for Irish poetry, or an anxiety about learning a minority language. The cognitive and affective components of attitude may not always be in harmony... The action or conative component of attitudes concerns a readiness for action. It is a behavioural intention or plan of action under defined contexts and circumstances. A person with a favourable attitude to Irish might state they would send their children to a bilingual school. A person with a favourable attitude to bilingualism might indicate their readiness to enter adult classes.

Ní hionann freagra dearfach i ndáil leis an gcomhpháirt ullmhachta chun úsáid a bhaint as teanga, agus úsáid iarmhír na teanga sin, áfach, agus mar a deir Baker (1995, lch 13): ‘... *the relationship between attitudes and action is neither straightforward nor simple*’. Léirítear sa taighde ar an ábhar seo, go háirithe i gcás na Gaeilge, nach gciallaíonn meon dearfach i leith teanga, úsáid bhríoch na teanga sin. Tugann O’Rourke (2005) aghaidh ar choincheap an mheoin ina tráchtas dochtúireachta, ‘*Attitudes towards Minority Languages: An Investigation of Young People’s Attitudes towards Irish and Galician*’. Tagraíonn sí do thábhacht dhiminsean an mheoin ó thaobh athbheochan teanga de ach, ag am céanna, aithníonn (2005, lch 3) sí na srianta a bhaineann leis:

While it is generally agreed that the survival of a language depends on the degree to which it is used by members of a community (see Fishman 1976; 1991[e]), changes in language use and behaviour are notoriously difficult to

hoideachas. Tá impleachtaí ag meon tuismitheoirí do ghnóthachtáil sa Ghaeilge anonn go dtí an chéad ghlúin eile agus do choinneáil na Gaeilge mar ábhar caighdeánach sa chóras oideachais’.

¹⁸⁷ Féach freisin O’Rourke (2005, lgh 13-4).

document on a large scale given the infinite number of linguistic practices existing in any particular speech community (Woolard and Gahng 1990). However, these accumulated practices can be more readily captured through an analysis of language attitudes. While previous research has found that attitudinal data are not always an accurate measure of actual language use, an analysis of language attitudes in this research will be used to provide insights into broad pre-behavioural trends in the Irish and Galician sociolinguistic contexts. It will therefore be argued that while language attitudes are not the only variables influencing the survival of a language, in order for language revitalisation to occur, favourable attitudes constitute a very important condition.

Is léir gur aontaigh grúpa saineolaithe UNESCO leis an seasamh seo, agus chuir siad san áireamh é ó thaobh beogacht teanga de. An méid sin ráite, ní foláir a aithint go ndearna O'Rourke taighde ar mheon mic léinn ollscoile fochéime i leith na Gaeilge (i mBaile Átha Cliath) agus na Gailísise (i Vigo). Mhaigh 16% de na mic léinn Éireannacha gur bhraith siad go raibh cumas dúchais Gaeilge acu nó cumas láidir go leor d'fhonn páirt a ghlacadh i bhformhór comhráite Gaeilge. Mhaigh 41% de na mic léinn gur thuig siad roinnt Gaeilge in úsáid i gcomhráite nó frásaí simplí, agus mhaigh an 43% eile go raibh cúpla focal acu nó bhí siad gan Gaeilge ar bith. Ní fhéadfaí a rá, mar sin, go ndearna O'Rourke iniúchadh ar mheon cainteoirí i leith a dteanga féin. Áitítear anseo go bhfuil tionchar ag meon teanga ar stádas teanga, agus mar a mhaíonn Lysaght (2010, lch 24), creidtear gur gaol siombóiseach atá ann: *'Our attitude to language is shaped by its status in society, and personal experience, as well as by a perceived connection to a sense of identity, history, and belonging'*. Creidtear gur gné thábhachtach eile í, mar a mhaíonn Iwan (2009, lch 10), sa chur chuige foriomlán maidir le beogacht teanga a chinntiú:

Some argue that it is the will of the people and not legislation that will secure the survival and development of any language. The truth is that we have to do both, it is not a matter of either or. The will of the people influences laws and laws influence the collective will of the people. Laws can kill languages and laws can help to revive them and help them to survive, and a language cannot survive in the modern world without the support of strong legislation and it cannot survive without the support of the people, but we do need both.

Tugtar aghaidh anois ar leagan amach na toisce seo d'fhonn an ghné seo ó thaobh stádas na Gaeilge agus an Bhéarla a shocrú.

11.2 Creatlach UNESCO

Is í an toisc seo an t-ochtú toisc de chreatlach theoriciúil UNESCO (2003). Seo thíos an struchtúr comparáideach measúnachta a sholáthraítear don toisc seo:

Tábla 11:1 Toisc 8 – Meon Bhaill an Phobail i leith a dTeanga Féin

Grád	Meon Bhaill an Phobail i leith Teanga
5	Tá ardmheas ag <i>gach ball</i> ar a dteanga agus is mian leo go gcuirfí chun cinn í.
4	Tacaíonn <i>formhór na mball</i> le caomhnú na teanga.
3	Tacaíonn <i>an-chuid ball</i> le caomhnú na teanga; tá baill eile beag beann uirthi nó tá seans ann go dtacaíonn siad le cailliúint na teanga.
2	Tacaíonn <i>roinnt ball</i> le caomhnú na teanga; tá baill eile beag beann uirthi nó tá seans ann go dtacaíonn siad le cailliúint na teanga.
1	Ní thacaíonn ach <i>líon beag ball</i> le caomhnú na teanga; tá cuid mhaith ball beag beann uirthi nó tá seans ann go dtacaíonn siad le cailliúint na teanga.
0	<i>Is cuma le héinne</i> má chailltear an teanga; b'fhearr le gach éinne teanga cheannasach a úsáid.

Ar an gcéad dul síos, tugtar faoi deara ó leagan amach an tábla nach bhfuil lipéid curtha leis na gráid éagsúla a léiríonn meon bhaill an phobail i leith a dteanga féin,

cosúil le leagan amach thoisic uimhir a sé (ábhair atá ar fáil don oideachas teanga agus don litearthacht). Ní mhínítear an chúis nach ann do na lipéid seo. Is léir ó thuairiscí na gcéimeanna éagsúla nach mór dúinn na ceisteanna seo a fhreagairt d'fhonn staid na Gaeilge agus an Bhéarla a shocrú faoi seach:

- An bhfuil ardmheas ag gach uile chainteoir Gaeilge, agus gach uile chainteoir Béarla, ar a dteangacha, agus fianaise gur mhian leo go gcuirfí chun cinn iad?
- An é go dtacaíonn formhór chainteoirí na Gaeilge, agus formhór chainteoirí an Bhéarla, leis na hiarrachtaí a dhíríonn ar chaomhnú a dteangacha?
- Ar an ábhar sin, céard atá i gceist le teanga a chaomhnú?
- An é go bhfuil roinnt cainteoirí beag beann ar iarrachtaí a dhéantar chun a dteangacha a chaomhnú, nó, fiú, an é go dtacaíonn siad le cailliúint na teanga?
- Cén cion de líon na gcainteoirí a thacaíonn le caomhnú na teanga – na cainteoirí go léir, formhór na gcainteoirí, an-chuid cainteoirí, roinnt cainteoirí, líon beag cainteoirí, nó ní thacaíonn cainteoir ar bith le hiarracht ar bith?

Mar a maíodh i gCaibidil a Dó, tugtar ‘caomhnú teanga’, ‘cothú teanga’ nó ‘cothabháil teanga’,^[188] ar an gcleachtas ‘... nuair a leanann pobal de labhairt a dteanga dhúchais in ainneoin an chomórtais le teanga a bhfuil an chumhacht shóisialta agus pholaitiúil agus líon níos mó cainteoirí aici’ (Ó hIfearnáin, 2012, lch 142). Is cosúil, mar sin, go bhfuil orainn rún na gcainteoirí chun leanúint ar aghaidh ag labhairt a dteangacha a fhionnadh. Leagtar béim sa sainmhíniú seo, áfach, ar chainteoirí pobail a bhfuil an teanga faoi chaibidil mar theanga dhúchais

¹⁸⁸ Is téarmaí idirmhalartaithe iad sa chomhthéacs seo.

acu. Déanfar machnamh, mar sin, ar ball, ar an ngné dhúchais seo a dtagraítear di maidir le meon cainteoirí i leith a dteanga féin.

Tá deacrachtaí, cinnte, ag baint le leagan amach na toisce seo. Deir Obiero (2010, lch 208): ‘*Of factor 8, attitudes are difficult to assess because they are hardly ever uniformly held across an entire population*’, agus maíonn Lewis (2006, lch 27), agus an chreatlach á cur i bhfeidhm aige ar 100 teanga éagsúla:

Overall the data sources do not provide a lot of specific data on language attitudes. In part this may be because attitudes are difficult to assess without considerable effort and in-depth observation. In addition, attitudes may not be uniformly held across a total population. Some segments of the population may feel quite positive towards their language while other segments may be indifferent or worse. Data repositories which attempt to give summary information will almost always either be lacking data entirely or provide a generalization which will be wrong as regards some essential detail.

Leagann an bheirt acu faoi seach, béim ar an éagsúlacht a bhíonn le rianú i measc baill pobail maidir le meon teanga. Molann Lewis, mar sin, go mba chóir leagan amach na toisce a athrú agus tuairiscí na gcéimeanna éagsúla a bheachtú. Deir sé (2006, lch 27):

As with several of the other factors, the framework would be well served if the wording of the categorizations could be cleaned up and refined. In this case, the confusion is between the number of community members (no one, a few, some, many, most, all) who express an attitude (indifference, support of language loss). It would make it easier to answer the question if the responses were represented solely on the basis of a single component (support of language maintenance).

Moltar athrú eile ó thaobh cur chuige de freisin sa pháipéar, ‘*UNESCO’s Language Vitality and Endangerment Methodological Guideline: Review of Application and Feedback since 2003*’, agus maítear: ‘*With regard to **Factor 8**, it has also been suggested that it should be more specific in relation to age groups: in a speaker community language attitudes are often closely linked to the age of the speakers*’ (UNESCO’s Culture Sector, 2011, lch 11). Ina theannta sin, ní mór

a thuiscint go n-athraíonn meon i leith teangacha go fadálach, ‘... *and sometimes quickly - which is why building a diachronic perspective into this factor may be useful*’ (UNESCO’s Culture Sector, 2011, lch 11). Tugtar faoi deara, mar sin, na deacrachtaí a bhaineann le leithead agus le ginearáltacht leagan amach thuairiscí na gcéimeanna seo. Anuas air sin, déantar machnamh ar na srianta a bhaineann le gné seo an mheoin ó thaobh mhodh na féintuarascála de. Deir Baker (1995, lch 12):

In attitude measurement, formal statements are made reflecting the cognitive component of attitudes. These may only reflect surface evaluations. Doubt has to be expressed whether deep-seated, private feelings, especially when incongruent with preferred public statements, are truly elicited in attitude measurement. Such measurement may not always delve beneath the surface. Overtly stated attitudes may hide covert beliefs.

Is féidir líon suntasach ceisteanna a chur, mar shampla, a dhéanann imscrúdú ar ghnéithe éagsúla de choincheap an chaomhnaithe teanga, agus tá seans ann go mbeidh an freagróir dearfach i leith gnéithe áirithe, ach diúltach i leith gnéithe eile.¹⁸⁹ Deir Ó Riagáin (2012, lch 126), mar shampla, ‘... tá sé soiléir ón gcaint ar dhearcadh an phobail i leith bheartais Ghaeilge sa chóras oideachais go bhfeidhmíonn cur chuige liobrálach mar shrian agus mar thaca araon don bheartas sin. Cé go mbíonn meas ann ar chearta cainteoirí Gaeilge oideachas trí mheán na Gaeilge a fháil dá gcuid páistí, is fíor freisin go gcuirtear i gcoinne rud ar bith a chuireann isteach go míchuí ar chearta cainteoirí Béarla’. Tá sé deacair, mar sin, meon foriomlán an fhreagróra i leith teanga a rianú cuid mhaith. Déanfar gach iarracht anseo, áfach, meon teanga na ngrúpaí eitneatheangeolaíocha a bheag nó a mhór a thuiscint.

¹⁸⁹ Maítear i dtuairisc CILAR (1975, lch 21) mar shampla: ‘*The beliefs and feelings held about the object under a particular meaning form a single dimension of attitude towards that object: and the organisation of related but distinct dimensions forms the attitude-system*’.

I gcás mheon chainteoirí Béarla na hÉireann (baill iomlán na sochaí),^[190] i leith an Bhéarla, maíonn Hickey (2009, lch 66):

Many Irish people have an ambivalent attitude to English. On the one hand the language is undoubtedly the native language of the vast majority of the population. On the other hand there is a reluctance to give open recognition to this fact because ‘national’ feelings demand that one views the Irish language as the carrier of native culture, although the language has receded greatly over the past 150 years and continues to do so (Ó Riagáin 1997).

Tá míshuaimhneas, dar le Hickey (gan dáta, a) agus é ag déanamh tagartha do thaighde Uí Riagáin, le brath idir mheon chainteoirí Béarla na hÉireann i leith an Bhéarla agus i leith na Gaeilge:

Although the first language of over 99% of the native born population of Ireland, there is no academic support given to the English language, no chairs, no positions dedicated to English linguistics although this is true of all universities outside Ireland. Equally, we give full academic support to Irish, with departments and chairs in every university in Ireland, although the numbers of native speakers is now probably below 50,000 (going on the statistics of the 2006 census).

Is díol suntais é an méid seo a deir Hickey, agus tuigtear go bhfuil ganntanas taighde ann ar mheon bhaill phobal na hÉireann i leith an Bhéarla. An méid sin ráite, tuigtear ón taighde ar an ábhar seo nár ghá suirbhé a dhéanamh ar mhuintir na tíre i leith na teanga maidir le bearta caomhnaithe toisc nach raibh sí i mbaol le linn an fichiú haois. Ní chreideann an taighdeoir seo, áfach, go bhféadfaí a dhearbhu go raibh (nó go bhfuil) ardmheas ag gach uile bhall de shochaí na hÉireann ar an mBéarla, nó ar theanga ar bith eile. Is é an sainmhíniú a sholáthraíonn an *Merriam-Webster Dictionary* (gan dáta) ar an téarma ‘all’ ná:

- a) the whole, entire, total amount, quantity, or extent of;
- b) every member or part of;
- c) the whole number or sum of.

Ní sholáthraítear aon ráiteas maolaitheach i gcáipéis UNESCO maidir le brí an téarma, ‘all members’, agus ar an ábhar sin, glactar leis go gciallaíonn sé gach uile

¹⁹⁰ Féach Caibidil a Cúig.

bhall nó gach uile chainteoir den ghrúpa á iniúchadh. Mar a maíodh thuas, creidtear nach bhféadfaí a rá le cinnteacht go bhfuil na tuairimí ceannanna céanna le rianú trasna daonra ina iomláine agus dá dheasca sin, creidtear gurb í céim a ceathair, ‘tacaíonn *formhór na mball* le caomhnú na teanga’ an chéim is oiriúnaí do staid an Bhéarla.

11.3 Príomhfhoinsí Eolais: Meon i leith na Gaeilge

Ní foláir aghaidh a thabhairt ar na suirbhéanna náisiúnta a rinneadh ar mheon teanga i leith na Gaeilge ag druidim le deireadh an fichiú haois.¹⁹¹ Ina aiste ar ‘*Current Attitudes to Irish*’, maíonn Mac Murchaidh (2008, lch 212): ‘*It may be said that there are almost as many attitudes towards the Irish language on the island as there are people to hold them*’, agus cuireann sé seo i gcuimhne dúinn an méid a bhí le rá ag Lewis agus Obiero maidir le mí-oiriúnacht thuairiscí na toisce seo. Creidtear, mar a luadh thuas, go bhfuil míchruinneas ag baint le ráiteas ginearálaitheach ar nós ‘gach uile bhall’ i gcomhthéacs mar seo a dhíríonn ar mheon daoine éagsúla, agus déantar machnamh ar mhí-oiriúnacht fhoclaíocht na dtuairiscí. Cosúil leis an gcaoi gur dhírigh polasaithe teanga an Stáit ar an nGaeilge go príomha le linn an fichiú haois,^[192] is uirthi freisin a dhírigh suirbhéanna ar mheon teanga. Maíonn Hickey (2009, lch 67): ‘*All surveys on language attitudes and use to date have been concerned with the Irish language. In addition, they have largely been focussed on educational issues*’. Luann sé dhá shuirbhé go háirithe, a dhírigh ar cheisteanna a bhaineann le meon teanga – suirbhé náisiúnta CILAR (1975) agus suirbhé uile-oileáin *The North-South Language Survey 2000* (School of Linguistic, Speech and Communication Sciences, TCD, gan dáta). D’eascair dhá shuirbhé eile faoi seach as suirbhé

¹⁹¹ Mar a maíodh cheana, níor cuireadh aon cheist riamh sa daonáireamh maidir le meon teanga.

¹⁹² Féach Caibidil a Deich (Imleabhar II, 10.3 Meon Teanga agus Polasaithe Teanga Rialtais agus Institiúide).

CILAR. Ghlac ITÉ leis an bhfreagracht bunachar sonraí CILAR a chothú, a mhacasamhlú agus a fhorbairt, ‘... *in order systematically to monitor trends in language behaviour, acquisition, and attitudes... in 1983, and to maintain the regular ten-yearly interval, the national survey was again repeated by ITÉ in 1993*’ (Ó Riagáin, 1997, lch 44).¹⁹³ D’eascair *The North-South Language Survey 2000* as suirbhé CILAR (1975),^[194] agus as suirbhéanna ITÉ (Ó Riagáin agus Ó Gliasáin, 1984; 1994) faoi seach, agus is codanna den tsraith chéanna iad (Ó Riagáin, 2012, lch 111). Maítear an méid seo a leanas i dtaca leis an suirbhé a rinneadh sa bhliain 2000: ‘*The survey was the first occasion that a major language survey was conducted across the whole island. One thousand randomly selected adults over 18 years were interviewed in each jurisdiction, giving a total sample of 2,000 respondents*’ (School of Linguistic, Speech and Communication Sciences, TCD, gan dáta).¹⁹⁵ Is suirbhéanna náisiúnta iad seo (suirbhé uile-oileáin i gcás *The North-South Language Survey 2000*), suirbhéanna CILAR, Institiúid Teangeolaíochta Éireann agus Scoil na nEolaíochtaí Teangeolaíochta, Urlabhra agus Cumarsáide, Coláiste na Tríonóide ina ndearnadh iniúchadh ar mheon teanga i leith na Gaeilge ar bhonn randamach eolaíoch ó thaobh freagróirí de. Ní hé gur dhírigh siad ar mheon cainteoirí Gaeilge i leith a dteanga féin. Ar an ábhar sin, dealraíonn sé nach bhfuil torthaí na suirbhéanna náisiúnta seo oiriúnach d’anailís na toisce seo. An méid sin ráite, cuireadh leis an eolas ar mheon an phobail i leith na Gaeilge trí shuirbhé speisialta a rinneadh ar 542 duine ón nGaeltacht i suirbhé CILAR (1975).¹⁹⁶ Maíonn Ó Riagáin (1997, lch 75):

¹⁹³ Chuir an taighdeoir seo na blianta seo i gcló trom. Féach Ó Riagáin agus Ó Gliasáin (1984; 1994).

¹⁹⁴ Mar a luadh cheana, bailíodh eolas CILAR sa bhliain 1973 ach níor foilsíodh an tuairisc go dtí an bhliain 1975.

¹⁹⁵ B’fhigiúr comhsheasmhach an figiúr seo i ndáil le freagróirí shuirbhéanna ITÉ. Cuireadh thart ar 1,000 faoi agallamh sa bhliain 1993 mar shampla in Éirinn. Féach Ó Riagáin (2012, lch 116).

¹⁹⁶ Féach Walsh (2011, lch 33).

The final report of the Committee in 1975 presented a large and very comprehensive body of data regarding the position of Irish in the Gaeltacht in the 1970s. Furthermore, not simply do the results present an overview of the Gaeltacht as a totality, but a more detailed analysis of community patterns reveals a picture of considerable internal variation both within and between Gaeltacht districts.

Éagsúlacht amháin a léiríodh ná cumas Gaeilge na bhfreagróirí Gaeltachta. Roghnaíodh freagróirí ó na 26 toghroinn Ghaeltachta éagsúla agus áitíodh sa taighde, ‘... *that 30 per cent of Gaeltacht communities were predominantly Irish-speaking and stable and another 25 per cent were almost entirely English speaking. The remainder were bilingual but were unstable and showing evidence of a shift towards English*’ (Ó Riagáin, 1997, lch 77). Tuairiscíodh, mar shampla, ‘... go raibh an cumas Gaeilge a bhí ag 58% de rannpháirtithe an tsuirbhé a bhí ina gcónaí i limistéar Gaeltachta Cho. Mhaigh Eo chomh lag sin nach raibh siad ábalta comhrá iomlán i nGaeilge a láimhseáil’ (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch 31). Is léir, mar sin, nach iomchuí amach is amach, torthaí an tsuirbhé speisialta seo ach an oiread d’fhonn léargas a fháil ar mheon cainteoirí Gaeilge i leith a dteanga féin. Tuigtear freisin gur mheascán de chainteoirí dúchais agus d’fhoghlaimoirí teanga iad na cainteoirí Gaeilge a ndearnadh iniúchadh orthu sa tsuirbhé seo, cé go leagtar béim ar an gcéad dream maidir le socrúithe caomhnaithe teanga. Deir Lysaght (2010) go bhfuil sé thar a bheith tábhachtach go gcothaítear meon a léiríonn meas i leith na teanga agus go ndéantar iarrachtaí pearsanta ó thaobh úsáid teanga de. Leagann sí (2010, lch 45) béim ar chuimsiú an tromlaigh nach cainteoirí na teanga iad: ‘... *it is important not to overly alienate the majority group of non-speakers either, as their attitude can have a strong impact on the acceptance of the minority language as “useable”*’. Is de dheasca an tseasaimh seo, b’fhéidir, mar sin, agus de dheasca srianta ó thaobh cainteoir Gaeilge a shainnaint, go ndíríonn formhór na tsuirbhéanna meoin ar mheascán de chainteoirí Gaeilge agus de dhaoine nach cainteoirí Gaeilge iad. Deir Ó Riagáin

(2012, lch 116): ‘Is iad na suirbhéanna seo na príomhfhoinsí eolais atá againn faoi láthair ar dhearcadh an phobail i leith na Gaeilge. Tá corrcheist ábhartha anseo is ansiúd i measc suirbhéanna náisiúnta eile, ach is iad na suirbhéanna a rinne CILAR agus ITÉ na foinsí is cuimsithí’. Tabharfar aghaidh, mar sin, ar roinnt de na torthaí a léiríodh sna suirbhéanna seo ó thaobh fhreagróirí Gaeltachta de, ach tuigtear nach oiriúnach iad go hiomlán i gcás leagan amach na toisce seo.

11.4 Meon Teanga: Ó Thorthaí CILAR i Leith

Mar a luadh i gCaibidil a Deich, airíodh cáineadh agus amhras méadaithe sna seascaidí maidir le polasaithe teanga an Stáit i leith na Gaeilge. Ar an ábhar sin, shocraigh an rialtas clár taighde a bhunú agus a mhaoiniú a mbeadh sé mar shainchúram aige, ní nach ionadh mar a deir Ó Riagáin (1997, lch 31), díriú ar mheon an phobail i dtaobh na Gaeilge. Mar a luadh cheana, bhunaigh an rialtas an Coiste um Thaighde ar Dhearcadh an Phobail i dTaobh na Gaeilge sa bhliain 1970 d’fhonn tacaíocht agus meon an phobail i leith na Gaeilge, agus i leith pholasaithe na Gaeilge, a bhreithmheas. Ba é an chéad chlár taighde é a chruthaigh bunachar sonraí sochtheangeolaíoch go córasach, ó shuirbhéanna a dearadh go speisialta (Ó Riagáin, 1997, lch 32). Maíonn Ó Riagáin (1997, lch ix) gurbh é an coiste seo a chuir bonn ceart le, ‘... *the sociology of language research in Ireland*’, agus gur bhunaigh an tuairisc a foilsíodh ar thorthaí an tsuirbhé, bunlíne chuimsitheach maidir le taighde ar nádúr an dátheangachais in Éirinn, ‘... *and, in one way or another, shaping all ensuing research*’. Ba iad téarmaí tagartha CILAR (1975, lch ii) ná scrúdú a dhéanamh ar:

- (1) Current attitudes towards the Irish language and towards efforts to restore it as a general means of communication; (and) (2) The extent to which the public would support policy development which seemed to offer a greater chance of achieving the aim of restoring Irish as a general means of communication in a significant range of language functions.

Socraíodh na gnéithe seo a leanas a imscrúdú mar chuid den iniúchadh ar mheon teanga mhuintir na tíre i leith na Gaeilge:

- 1) Inniúlacht sa Ghaeilge;
- 2) Sealbhú na Gaeilge;
- 3) Úsáid na Gaeilge;
- 4) Meon an phobail i leith na Gaeilge;
- 5) Agus tréithe sóisialta agus déimeagrafacha na bhfreagróirí.¹⁹⁷

I ndáil le meon an phobail i leith na Gaeilge, ‘... *the survey questionnaires asked a large battery of questions bearing on language evaluation (how favourably Irish is viewed), language preference (e.g., is Irish preferred for certain purposes in certain situations), desirability and reasons for learning Irish, desirability of bilingualism and bilingual education, and opinions concerning language policies*’ (Ó Riagáin agus Tovey, 2000). Foilsíodh torthaí thuairisc CILAR sa bhliain 1975 agus taispeánadh, go náisiúnta, nasc tréan idir tacaíocht le haghaidh polasaithe teanga Gaeilge, meon eitneachultúrtha,^[198] agus soghluaiseacht shóisialta,^[199] go háirithe. Maíonn Ó Riagáin (1997, lgh 32-3):

... its analysis did show a strong and positive relationship between support for language policy and ethnocultural attitudes. In its analysis of language attitudes, CILAR concluded: ‘Respondents most likely to express very positive attitudes to Irish are people who are upwardly mobile from a blue collar origin, mobile through the education system and having a high level of education and of ability in the language (CILAR 1975: 83)’.

Leagann Ó Riagáin béim ar an tábhacht a bhaineann le gné seo an mheoin teanga agus é ag tagairt do shuirbhé CILAR, nuair a léirigh freagróirí an tsuirbhé an meas a bhí acu ar an nGaeilge de dheasca cúiseanna a bhaineann le sainiúlacht náisiúnta

¹⁹⁷ Féach Ó Riagáin (2001, lch 198).

¹⁹⁸ ‘*The basic proposition of this perspective, which has a long tradition, is that language has a key role in defining or symbolizing community or regional (“ethnic”) identity and membership and that this makes language a valuable resource to be protected*’, (Ó Riagáin, 1997, lch 169).

¹⁹⁹ ‘Thaispeáin Hannan agus Tovey go bhfuil ceangal láidir idir an borradh a tháinig faoin bhféiniúlacht náisiúnta i measc ranna meánaicmeacha a raibh ardoideachas orthu agus fostaíocht san earnáil stáit seachas san earnáil phríobháideach’, (Ó Riagáin, 2012, lch 118).

chultúrtha na teanga. Thacaigh freagróirí na Gaeltachta leis an tuairim seo, gur chomhartha í an Ghaeilge d'fhéiniúlacht náisiúnta agus eitneach na tíre, ar bhealach níos tacúla arís i gcomparáid leis an sampla náisiúnta. D'aontaigh 89% leis an ráiteas, *'Ireland would not really be Ireland without its Irish-speaking people'* agus d'aontaigh 81% leis an ráiteas, *'Without Irish Ireland would certainly lose its identity'* mar shampla (CILAR, 1975, lch 26). Maíonn Ó Riagáin (1997, lch 279):

Public support for Irish is shown to be very positive when attitudinal questions in surveys tap into the role the Irish language is perceived to have in defining and maintaining national cultural distinctiveness. While there is a weak relationship between this dimension of the attitudinal pattern and actual language use, its positive relationship with public support for language policies is important.

Is gné í seo a dtagraítear go follasach di freisin san eolas le hais thábla na toisce seo, agus maítear; *'When members' attitudes towards their language are very positive, the language may be seen as a key symbol of group identity'* (UNESCO, 2003, lch 14). Léirigh torthaí *The North-South Language Survey* (2000), áfach, gur tháinig laghdú ar dhimhinsean na féiniúlachta seo ag deireadh na tréimhse iniúchta. Deir an Riagánach (2007, lch 388):

In very brief summary, the evidence would suggest that in the Republic of Ireland the perceived relationship between the Irish language and national (or ethnic) identity is weakening. For example, the percentages agreeing with the statement *'Without Irish, Ireland would certainly lose its identity as a separate country'* has fallen from 66% in 1983 to 50% in 2000. However, this is not reflected in any significant decline in support for a positive language policy. Successive surveys show that there is a stable majority supporting state action to provide basic services to Irish speakers. Thus, support for the teaching of Irish as a subject in schools in the Republic (71%) has been maintained when compared with the responses to an identical question in earlier surveys in 1983 (72%) and 1993 (69%) (Ó Riagain, 1997: 179).

Ní dhearnadh staidéar speisialta ar chainteoirí na Gaeltachta don suirbhé seo sa bhliain 2000, ná i suirbhé ITÉ sa bhliain 1993. D'ainneoin an mheoin dhearfaigh a

léirítear i leith na Gaeilge, ó CILAR i leith,^[200] áfach, is iomaí tuairim atá le rianú maidir leis an gcineál gaoil a shamhlaítear (agus a shamhlófar) a bheith idir an Ghaeilge agus an Béarla i suíomh dátheangach. Maíonn Ó Riagáin (1997, lch 280):

Therefore, although a majority of the Irish public would appear to espouse some form of bilingual objective, the evidence from surveys would suggest that many of this majority seek at best simply to maintain the status of Irish in the Gaeltacht, in artistic life, and within the low levels of social bilingualism now pertaining.

I suirbhé CILAR, agus i suirbhéanna ITÉ, cuireadh an cheist: *'If everyone in Ireland could speak Irish and English equally well, which would you prefer to speak?'*. Is díol suntais é gur fhreagair 9% d'fhreagróirí an tsuirbhé sa bhliain 1973, 12% sa bhliain 1983 agus 9% arís sa bhliain 1993, gurbh fhearr leo Gaeilge amháin a labhairt (Ó Riagáin, 1997, lch 155). An féidir léamh uaidh seo, mar sin, nár mhian le gach uile bhall go gcuirfí an Béarla chun cinn agus mar a maíodh thuas, gurb í céim a ceathair, 'tacaíonn formhór na mball le caomhnú na teanga', an chéim is oiriúnaí do staid na teanga? Tugadh faoi deara, i suirbhéanna na mblianta 1975, 1983 agus 1993 faoi seach, gur thacaigh formhór na bhfreagróirí (thart ar dhá thrian) le suíomh idéalach ina mbainfí úsáid as an nGaeilge agus as an mBéarla araon, *'... and by far the largest proportion opted for the equal use of Irish and English'* (Ó Riagáin, 1997, lch 155).²⁰¹

Tagraíonn Ó Riain (1994, lch 1) i réamhrá a shaothair, *Pleanáil Teanga in Éirinn 1919-1985*, don dea-thoil seo atá le tabhairt faoi deara i measc fhormhór an phobail ar bhonn náisiúnta go leathnófaí ar úsáid iarbhír na Gaeilge:

²⁰⁰ *'The main weight of evidence from our research supports the view that the great majority of Irish people favour the restoration of Irish and support its continued teaching in our school system'*, (CILAR, 1975, lch 301).

²⁰¹ Sa bhliain 1993, mhaigh 14% d'fhreagróirí gurbh fhearr leo *'less Irish than English'*, 39% *'Irish and English equally'*, agus 11% *'More Irish than English'*. Mhaigh 25% d'fhreagróirí sa bhliain chéanna gurbh fhearr leo i suíomh idéalach dátheangach, Béarla amháin a labhairt.

Tír dhátheangach í Éire. Fíric bhunúsach í sin a ndéantar dearmad uirthi go minic. Fíric eile a ndéantar dearmad uirthi, gurb é toil fhormhór mór mhuintir na hÉireann go mbeadh idir Ghaeilge agus Bhéarla á labhairt sa tír. Ní hamháin sin, ach teastaíonn uathu go leathnófaí ar labhairt agus úsáid na Gaeilge. Tá an méid sin ag teacht go binn le Bunreacht na hÉireann a mhaíonn gurb í an Ghaeilge an phríomh-theanga oifigiúil.

Dearbhaíonn an Rianach go bhfuil an chosúlacht ann gur éirigh le bearta an Chomhrialtais i 1973 an naimhdeas don Ghaeilge sna scoileanna a chealú cuid mhaith. Faoin mbliain 1983 bhí athrú le rianú maidir leis an meon diúltach i leith úsáid na Gaeilge sna scoileanna: *‘Although a majority (66%) of the sample still believes that the schools are not teaching enough Irish or teaching it well enough for use in adult life, the “clear majority” holding negative positions... which CLAR remarked upon in 1973 no longer exists’* (Ó Riain, 1994, lch 23). Áitíonn Ó Riain (1994, lch 23): ‘Ar an mórgóir is féidir a rá gur mhéadaigh go suntasach ar thacaíocht an phobail don Ghaeilge ó 1973 go 1983’. Léiríonn sé seo cé chomh tapaidh agus is féidir le meon i leith teanga a athrú agus déantar machnamh ar shrianta na toisce seo maidir leis an athrú sin a thaispeáint. Tugtar rabhadh i dtuairisc CILAR (1975, lch 22) maidir leis na ceapa tuisle a bhaineann le léamh figiúirí i gcomhthéacs mar seo:

In a research topic as central to national discussion as attitudes towards the Irish language, it is tempting for the reader of the report to look at the percentage of the sample responding to particular questions as a means of deciding for himself “how much support” there is for the object of investigation. However, as will become obvious to anyone who carefully studies responses to the 70 or 80 questions asked respondents about their attitudes towards Irish, responses vary considerably depending not alone on the particular context within which the language was being evaluated but also on the exact phrasing of the questions asked. In these circumstances it is easy to pay attention only to those responses which favour one’s prejudgements and ignore others.

Is léir, mar sin, gur ábhar casta achrannach é meon teanga, agus go bhfuil sé fíordheacair léargas soiléir comhsheasmhach a fháil orthu. Ba iad príomhthorthaí thaighde CILAR (1975, lgh 293-6) ar bhonn náisiúnta ná:

- The overall pattern of the public's attitude and beliefs about Irish is rather complex and in some respects apparently contradictory.
- For a clear majority of the population the Irish language is valued as an important element in validating or publicly confirming their feelings of national identity or sense of separateness as a people.
- The great majority of people in Ireland, even in the Gaeltacht, would like to see both Irish and English maintained even in situations where both languages were equally well known.
- Although over two-thirds of the national population believe that all children should be required to learn Irish as a subject in both primary and post-primary schools, attitudes towards Irish as it has been taught in the schools are generally very negative.
- ... somewhere between 25% and 30% of those with a conscious commitment to the use of Irish, recurs regularly in our data.

Is ríléir mar sin, gur pictiúr measc  tha    thaobh meoin i leith na Gaeilge at   le rian   i measc phobal na héireann agus go bhfuil s   an-deacair ráitis chinnte choinchr  iteacha a sholáthar ar ghn   seo na teanga. Tagraítear ar  s agus ar  s eile do mheon dearfach i leith na Gaeilge sa taighde ar an   bhar seo, ach tuigtear go bhfuil srianta ag baint leis. Maíonn O'Rourke (2005, lgh 25-6):

Mac Donnacha (2000) for instance, points out that a distinction has to be made between attitudes towards the target language and attitudes towards specific policies concerning it, noting that research in relation to Irish has shown that, although there is widespread support of the language, there is also considerable opposition to policies which are perceived to involve any sort of unfair advantage, coercion or favouritism in connection with language. Various language-related issues or themes may be more or less favoured by members of a community. Therefore, attitudes tend to be multidimensional rather than unidimensional and tend to contain several layers of meaning.

11.4.1 Freagróirí Gaeltachta

Maíonn Walsh (2011, lch 33) gur bunaíodh torthaí CILAR (1975) ar an eolas a bailíodh    2,443 freagróir, agus gur cuireadh leis an eolas ar mheon an phobail tr   shuirbhé speisialta a chur ar 542 duine   n nGaeltacht. Tugadh faoi deara i suirbhé CILAR gur thacaigh freagróirí na Gaeltachta ar bhealach n   ba thac  la i gc  s pholasaithe Gaeilge, nach raibh siad chomh diúltach céanna i leith na teanga, agus go raibh seans n   ba l   ann gur bhraith siad gur mh  chu   a bh     sa  d na Gaeilge (  

Riagáin, 1997, lch 187). Cuireadh ceist maidir le tiomantas na bhfreagróirí i leith úsáid a bhaint as an nGaeilge, agus tuairiscíodh gur léirigh 76% “*very high commitment*” agus 12% “*fairly high commitment*” (CILAR, 1975, lch 40), figiúirí i bhfad ní b’airde ná mar a léiríodh sa sampla náisiúnta. Deirtear sa tuarascáil (CILAR, 1975, lch 40): ‘*The meaning of this factor, however, is somewhat different from that in the National sample. Primarily it expresses personal concern for the maintenance of spoken Irish. A very high proportion of Gaeltacht respondents are committed to using it as much as possible themselves, and derive pleasure from hearing others use it*’. D’fhéadfaí a léamh ón bhfachtóir seo, agus na céatadáin arda tuairiscithe, gurb í céim a ceathair, mar sin, an chéim is oiriúnaí sa chreatlach seo do staid na Gaeilge. Leagtar béim ar an ngné chaomhnaithe ó thaobh úsáid na teanga de i dtábla meoin UNESCO, agus sa cheist seo a cuireadh ar fhreagróirí na Gaeltachta i suirbhé CILAR. Deir Ó Riagáin (1997, lch 187): ‘*Recent national surveys are not very satisfactory guides to attitudinal trends in the Gaeltacht because of the small numbers from those areas included in the samples*’. Ba thaighde eisceachtúil é a rinneadh ar an nGaeltacht i suirbhé CILAR.²⁰² Ar an ábhar sin, dar leis, is gá súil a chaitheamh ar shuirbhéanna a dhíríonn go follasach ar cheantair Ghaeltachta, agus tagraíonn sé don suirbhé teangeolaíoch a rinneadh i nGaeltacht Chorca Dhuibhne sa bhliain 1983.²⁰³ Sa suirbhé seo, cuireadh ceisteanna ar 153 freagróir (Ó Riagáin agus Tovey, 2000). Cuireadh ceist ar na freagróirí maidir lena dtiomantas i leith úsáid a bhaint as an nGaeilge. Maíonn Ó Riagáin (1997, lgh 125-6): ‘*Nearly three-quarters of the sample are very highly committed personally to the use of Irish.... However in this context it is important to note the difference between the western and the other*

²⁰² Ba é an Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht, a foilsíodh sa bhliain 2007, an chéad phíosa taighde eile a dhírigh ar mheon mhuintir na Gaeltachta ina iomláine. Féach Ó Giollagáin *et al.* (2007a).

²⁰³ Ní dhearnadh suirbhé breise ar áitritheoirí Gaeltachta sa bhliain 1993 (suirbhé ITÉ). Féach Ó Riagáin agus Ó Glisáin (1994).

two areas.^[204] This suggests that commitment to use Irish is closely related to the respondent's ability to speak Irish'. Ba bheag an difear, mar sin, a tuairiscíodh maidir leis an ngné seo idir suirbhé CILAR (1975) agus suirbhé ITÉ (1983). Léiríodh nasc sna suirbhéanna seo idir cumas sa Ghaeilge, agus meon dearfach i leith chaomhnú na teanga. Cuireadh ceist eile ar fhreagróirí na Gaeltachta ó thaobh an úsáid a bhainfidís as an nGaeilge i réimse an teaghlaigh dá mbeadh páistí acu (.i. Gaeilge amháin (34%), Gaeilge don chuid is mó (20%), meascán cothrom de Ghaeilge/de Bhéarla (42%), Béarla don chuid is mó (1%), Béarla amháin (3%)).²⁰⁵ Deir Ó Riagáin (1997, lch 127):

Even in the western area only slightly more than 50 per cent of the respondents are committed to raising children solely or mainly through Irish, while substantially lower percentages hold this view in other areas^[206]... It has to be concluded from this set of tables that while attitudes towards Irish and towards state policy may be highly supportive, attitudes relating to the socialization of children through Irish are weakening.²⁰⁷

Is cosúil, mar sin, cé gur mhaígh céatadán arda d'fhreagróirí an tsuirbhé gur thacaigh siad le cur chun cinn na Gaeilge, nuair a cuireadh ceisteanna praiticiúla orthu i dtaobh úsáid iarbhír na teanga, laghdaíodh go suntasach ar na figiúirí tacaíochta seo.

11.4.2 Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Gaeltacht

Sa bhliain 2007, d'fhoilsigh Ó Giollagáin *et al.* a gcuid taighde bunaithe ar úsáid na Gaeilge i nGaeltachtaí na hÉireann, taighde ríthábhachtach a chuir leis an

²⁰⁴ ‘...the other two areas’: Tá an Riagánach ag tagairt don Daingean agus d’oirthear Chorca Dhuibhne anseo (i gcodarsnacht le hiarthar Chorca Dhuibhne), áiteanna nach bhfuil úsáid agus cumas sa Ghaeilge chomh láidir céanna iontu.

²⁰⁵ Baineann na céatadán seo leis na freagróirí sna toghranna in Iarthar Chorca Dhuibhne amháin. Mhaígh 90% d’fhreagróirí na dtoghann seo go raibh cumas ard sa Ghaeilge acu. Féach Ó Riagáin (1997, lch 93).

²⁰⁶ Tá an Riagánach ag tagairt don Daingean agus d’oirthear Chorca Dhuibhne anseo, áiteanna nach bhfuil úsáid agus cumas sa Ghaeilge chomh láidir céanna.

²⁰⁷ Féach freisin Caibidil a Cúig.

mbearna eolais ar staid na Gaeilge sa chuid seo den tír. Ba é príomhaidhm an staidéir ná:

... anailís agus faisnéis a chur ar fáil a thugann léargas chomh cruinn agus is féidir ar úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht chomhaimseartha. Léiríodh i dTuarascáil Choimisiún na Gaeltachta 2002 an riachtanas a bhain le faisnéis theangeolaíoch a chur ar fáil don Stát mar chuid de phróiseas athbhreithnithe ar stádas na Gaeltachta (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch vii).

Mar chuid de mhodheolaíocht an staidéir seo, tugadh aghaidh ar shuirbhé cainníochtúil a reáchtáladh ar dhearcadh, ar chumas agus ar iompar teanga daoine óga sa Ghaeltacht. Bunaíodh an suirbhé seo ar cheistneoir a raibh 965 dalta dara leibhéal sásta a bheith páirteach ann (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch viii). Is sainghrúpa ríthábhachtach faoi leith é grúpa óg mar seo, mar a mhaíonn O'Rourke (2005, lgh 59-60): *'Previous research on minority language situations has found that attitudes of the younger generation have important repercussions on the prosperity of the language as it is ultimately their views on the language which will determine the direction that changes will take in the near future'*. Baineadh leas as an téarma 'dearcadh' don staidéar seo, mar théarma inmhalartaithe ar choincheap an mheoin. Ba iad príomhthorthaí an tsuirbhé i leith meon teanga ná:

- 'Léirigh 85% de na daoine óga go bhfuil siad go láidir i bhfabhar na Gaeilge nó fabhrach go leor don Ghaeilge.²⁰⁸
- Nuair a chuirtear dearcadh na ndaoine óga sna catagóirí éagsúla i gcomparáid le chéile feictear go bhfuil an leibhéal báúlachta an-ard sna catagóirí ar fad. Is iad na céatadáin chomparáideacha sna catagóirí ná 94% i gCatagóir A, 92% i gCatagóir B agus 80% i gCatagóir C (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch 339).²⁰⁹
- Is léir freisin, áfach, go bhfuil patrún an-soiléir ag teacht chun cinn a léiríonn go maolaíonn an leibhéal tacaíochta atá i gceist de réir mar a bhogann tú ó Chatagóir A go Catagóir C, agus go bhfuil an leibhéal

²⁰⁸ Mhaígh 55% d'fhreagróirí go raibh siad go láidir i bhfabhar na Gaeilge agus 30% go raibh siad fabhrach go leor (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch 339).

²⁰⁹ Limistéir Ghaeltachta Chatagóir A a chuimsíonn na toghranna a bhfuil breis is 67% dá ndaonra iomlán (3bl.+) ina gcainteoirí laethúla Gaeilge, Limistéir Ghaeltachta Chatagóir B (na toghranna a bhfuil idir 44% agus 66% dá ndaonra iomlán ina gcainteoirí laethúla Gaeilge) agus Limistéir Ghaeltachta Chatagóir C (toghranna a bhfuil faoi bhun 44% dá ndaonra iomlán ina gcainteoirí laethúla Gaeilge). Féach Ó Giollagáin (2012b).

tacaíochta don Ghaeilge níos ísle fós i measc na ndaoine óga a bhfuil cónaí orthu lasmuigh den Ghaeltacht. Tá tionchar ag cónaí a bheith orthu i gceantar Gaeltachta ar dhearcadh na ndaoine óga i leith na Gaeilge agus téann staid na Gaeilge sa phobal ina bhfuil cónaí orthu i bhfeidhm ar a ndearcadh freisin (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch 340).

- Chuir líon suntasach, 71% de na daoine óga, in iúl go mbeadh sé i gceist acu a gclann a thógáil le Gaeilge agus d'fhreagair 24% nach mbeadh sé i gceist acu. Chuir 5% díobh in iúl go mbeadh sé i gceist acu a bpáistí a thógáil le Béarla agus Gaeilge nó nach raibh a fhios acu (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch 358).
- ... [go] dtagann laghdú ar an leibhéal tacaíochta atá á léiriú ag na daoine óga de réir mar a bhogtar ó ráitis ghinearálta ar nós *Gaeilge a labhairt le gach aon duine a bhfuil Gaeilge acu* (raon ó 76%^[210] go dtí 56%^[211]) go dtí ráitis a éilíonn iarracht ghníomhach níos mó uathu féin ar nós *Gaeilge a labhairt le mo chairde i gcónaí* (raon ó 40% go dtí 25%). Ina theannta sin, is léir go bhfuil níos mó tacaíochta i measc na ndaoine óga i gCatagóir A do ghníomhaíocht a bhaineann le labhairt na Gaeilge (*le gach duine a bhfuil Gaeilge acu, le mo thuismitheoirí, le mo dheartháireacha/dheirfiúracha, le mo chairde, le mo bhuachaill/chailín*) ná mar atá sna catagóirí eile (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch 357).
- Nuair a bhreathnaítear ar phatrúin úsáide Gaeilge na ndaoine óga, feictear go bhfuil bearna mhór idir a ndearcadh agus a gcumas Gaeilge, ar lámh amháin, agus an úsáid a bhaineann siad as an nGaeilge sna gréasáin éagsúla teaghlaigh agus pobail lena mbaineann siad... Fiú i gcás na ndaoine óga a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóir A, ní dúirt ach tuairim is 60% díobh gur Gaeilge den chuid is mó a labhraíonn siad leis na daoine éagsúla atá ina gcuid gréasáin teaghlaigh agus chomharsan (Ó Giollagáin *et al.*, 2007b, lch 26).
- Dá bhrí sin, cé gur gné riachtanach é an pobal daoine óga seo a bheith báúil agus fabhrach don Ghaeilge, is léir nach leor ann féin é le hiad a spreagadh agus a chumasú le Gaeilge a labhairt go saoráideach. Is léir freisin ón anailís seo go bhfuil bearna idir dearcadh fabhrach na ndaoine óga ar lámh amháin agus an tuiscint atá acu faoi láthair ar na himpleachtaí atá ag a n-iompar teanga féin ar thodhchaí na Gaeltachta' (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch 360).

Léiríonn na torthaí seo an pictiúr measctha atá le rianú i measc chainteoirí óga na Gaeltachta i leith na Gaeilge. Cosúil le suirbhé CILAR (1975) agus suirbhé na ITÉ (Ó Riagáin agus Ó Gliasáin, 1984) a dhírigh ar mhuintir na Gaeltachta, is léir go bhfuil roinnt de na patrúin cheannanna chéanna le rianú sna torthaí. Cé gur mhaígh céatadain arda gur i bhfabhar na Gaeilge a bhí siad (85%), léiríonn na

²¹⁰ I gCatagóir A.

²¹¹ I gCatagóir C.

céatadáin a bheadh sásta iarracht ghníomhach a dhéanamh úsáid a bhaint as an nGaeilge an bhearna idir ráitis ghinearálta thacúla agus ráitis a éilíonn tiomantas gníomhach. D'aontaigh 28% leis an ráiteas 'Gaeilge is mó a bheidh á labhairt agamsa nuair a fhágfaidh mé an scoil' agus d'aontaigh 44% leis an ráiteas 'Labhraím Gaeilge le daoine eile gach deis a bhíonn agam' mar shampla (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch 352).

Anuas ar an suirbhé seo a dhírigh ar mheon dhaoine óga na Gaeltachta, tionóladh 35 cruinniú poiblí sna seacht gcontae Gaeltachta. Aidhm amháin a bhí taobh thiar de na cruinnithe seo ná meon i leith na Gaeilge agus meon i leith stádas na Gaeltachta a fhionnadh. Maítear sa tuairisc gur fhreagair; '... na ceantair a roghnaíodh do na cruinnithe poiblí, a bheag nó a mhór, do na ceantair a sonraíodh i gCatagóirí B agus C de chuid an taighde seo; is iad sin na ceantair a bhfuarthas léargas níos imeallaí ar úsáid na Gaeilge iontu i suirbhéanna staitistiúla an staidéir'.²¹² Maítear sa tuairisc chríochnaitheach:

Tuairiscíodh ag gach cruinniú, cé is moite de cheann amháin, go raibh meon dearfach i leith na Gaeilge ag pobail na gceantar. Luadh go minic go raibh feabhas tagtha ar an gceantar ó thaobh na Gaeilge de, go háirithe le fiche bliain anuas, agus go bhfuil i bhfad níos mó daoine sna ceantair, idir Chatagóirí B agus C, sásta a bheith ag obair go deonach i measc an phobail ar son na Gaeilge. Sa cheantar i gCatagóir B ar léiríodh amhras áirithe ann faoi dhearcadh dearfach a bheith ag na codanna éagsúla den phobal, cuireadh in iúl go bhfuil an choimhlint idir cainteoirí Gaeilge agus Béarla sa cheantar ag cothú míshuaimhneas áirithe i measc an phobail go ginearálta, agus nach bhfuil sé soiléir níos mó gurb ionann leas na Gaeilge agus leas an phobail trí chéile. Dúradh gur tuigeadh ní b'fhearr deich mbliana ó shin go raibh seasmhacht na Gaeilge sa phobal tábhachtach don cheantar, ach léiríodh go bhfuil eilimintí den phobal ag éirí tuirseach den bhrú a chuireann an comhthéacs teanga atá i réim faoi láthair ar an bpobal trí chéile (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch 482).

Is léir ón méid seo, fiú i measc aoisghrúpaí níos sine, go bhfuil meascán meoin i leith na Gaeilge le rianú i measc mhuintir na Gaeltachta. Tuigtear nach bhfuil

²¹² Ba chruinnithe poiblí iad seo sa bhreis ar na grúpaí fócais a reáchtáladh sna ceantair Ghaeltachta ba láidre in Iarthuaisceart Dhún na nGall, i gConamara Theas agus in Iarthar Chorca Dhuibhne (Ó Giollagáin *et al.*, 2007a, lch 468).

gach éinne i bhfabhar chaomhnú na Gaeilge, agus go bhfuil roinnt ball de phobal na Gaeltachta beag beann ar an nGaeilge, agus ba chuma leo faoina todhchaí. Déantar machnamh, áfach, ar chumas teanga na mball seo agus na patrúin a léiríonn gurb iadsan a bhfuil cumas ard sa teanga acu a bhíonn go hiondúil i bhfabhar na teanga go suntasach.

11.5 Tátal

Léiríodh sa chaibidil seo go mbaintear úsáid as téarmaí cosúil le ‘casta’, agus ‘frithráiteach’ agus iniúchadh á dhéanamh ar mheon teanga i leith na Gaeilge. Taispeánadh gur dhírigh suirbhéanna náisiúnta ar mheon teanga i leith na Gaeilge go heisiach, agus gur dhírigh siad ar an tsochaí i gcoitinne, .i. ní dhearnadh aon taighde ar bhonn náisiúnta go dtí seo ar mheon cainteoirí Gaeilge i leith a dteanga féin. D’fhonn staid na Gaeilge a shocrú don toisc seo, díriodh ar shuirbhé speisialta Gaeltachta CILAR (1975), ar shuirbhé speisialta ITÉ ar Ghaeltacht Chorca Dhuibhne (Ó Riagáin agus Ó Gliasáin, 1984) agus ar thaighde an Staidéir Chuimsithigh Theangeolaíoch (2007) go háirithe. Tráchtadh ar leibhéal arda tiomantais don teanga, go háirithe i measc an aosa óig sa SCT, ach an méid sin ráite, tugadh faoi deara freisin, laghdú suntasach tacaíochta ó thaobh gníomhaíochtaí concreíteacha d’fhonn caomhnú na Gaeilge a áirithiú. Is cosúil, mar sin, go bhfuil bearna tacaíochta le rianú idir gnéithe cognaíocha meon teanga, agus gnéithe ullmhachta chun úsáid a bhaint as an teanga. Mar a maíodh thuas, creidtear gurb í céim a ceathair, ‘tacaíonn *formhór na mball* le caomhnú na teanga’, an chéim is oiriúnaí do staid an Bhéarla. I gcás na Gaeilge, áfach, de bharr an méid a léiríodh sa chaibidil seo, creidtear gurb í céim a trí, ‘tacaíonn *an-chuid ball* le caomhnú na teanga; tá baill eile beag beann uirthi nó tá seans ann go dtacaíonn siad le cailliúint na teanga’ an chéim is oiriúnaí di.

12 Caibidil a Dó Dhéag: Cineál agus Caighdeán an Doiciméadaithe

12.1 Réamhrá

Tugtar aghaidh anois ar an naoú toisc agus an ceann deireanach sa chreatlach seo ag UNESCO - cineál agus caighdeán an doiciméadaithe. Baineann an toisc seo leis an bpráinn a bhraitear a bheith ann an teanga faoi chaibidil a dhoiciméadú. Eascraíonn an phráinn seo as na tuarthaí a dhearbhaíonn, ‘... *that up to 90% of the world’s languages may well be replaced by dominant languages by the end of the 21st century, which would reduce the present number of almost 7,000 languages to less than 700*’ (Brenzinger agus de Graaf, 2006, lch 1). Mar a maíodh i gCaibidil a Naoi, tá ceangal faoi leith idir an toisc seo agus toisc uimhir a sé den chreatlach go háirithe, agus feictear go mbaintear úsáid as roinnt de na téarmaí ceannanna céanna sa dá cheann acu: téarmaí lena n-áirítear graiméir, foclóirí, téacsanna, litríocht agus meáin laethúla. Tá forluí, mar sin, le tabhairt faoi deara san anailís a éilítear don dá toisc seo. Is léir go bhfuil dhá ghné faoi leith nach mór díriú orthu don toisc anailíse seo – an cineál doiciméadaithe atá déanta ar an teanga, agus caighdeán an doiciméadaithe sin. Is é an sainmhíniú a sholáthraíonn Himmelmann (1998) ar choincheap an doiciméadaithe teanga ná:

The aim of a **language documentation** is to provide a comprehensive record of the linguistic practices characteristic of a given speech community... This... differs fundamentally from... **language description** [which] aims at the record of a language... as a system of abstract elements, constructions, and rules (The Hans Rausing Endangered Languages Project, gan dáta).²¹³

Tacaíonn an eagraíocht *The Language Documentation Crowd* (gan dáta) leis an sainmhíniú seo, agus maítear ar shuíomh gréasáin na heagraíochta:

Language documentation – or more properly, language and culture documentation – is a comprehensive, lasting, multipurpose record of the linguistic and cultural practices of a speech community that can be used both by specialists from numerous scholarly fields for a wide range of

²¹³ Cuireadh na focail i gcló trom sa téacs bunaidh.

academic purposes as well as by members of the community itself for language and cultural preservation and revitalization.

Taifead cuimsitheach fadtréimhseach ilchuspóireach ar chleachtas teanga pobail atá i gceist leis mar sin, agus tá forbairtí sa teicneolaíocht faisnéise agus cumarsáide tar éis cur go mór le féidearthachtaí an phróisis seo. Is féidir taifeadtaí fuaimne agus físe a chruthú anois, iad a chomhtháthú le téacs agus ábhair mhínitheacha nó anailíseacha eile, agus iad a scaipeadh go héasca trí ardáin cumarsáide ar nós an Idirlín. Maítear ar shuíomh gréasáin *The Hans Rausing Endangered Languages Project* (gan dáta):

It is important to carefully archive language documentations that have been made, because such materials have irreplaceable value for language communities and for linguists and other researchers. Digital archives allow possibilities never before imagined: catalogues are accessible and searchable from anywhere with internet access, materials are easily deliverable by network or on CDs and DVDs, and communities can express sensitivities or restrictions to control access to materials. Language communities also have stronger relationships with their language heritage materials, because they can make use of multimedia materials in support of local language support activities.

Leagtar béim mar sin, ar phróiseas an chartlannaithe dhigitigh go háirithe, d'fhonn ceangal ríthábhachtach a chruthú idir pobail teanga agus na hábhair teanga atá ar fáil ina dteanga féin. Tá gnéithe éagsúla ag baint leis an bpróiseas seo agus tá tábhacht faoi leith ag baint le caighdeán na n-ábhar doiciméadaithe agus a inrochtaithe is atá siad. Is éard atá i gceist le próiseas 'casta' an doiciméadaithe, de réir shuíomh gréasáin *The Hans Rausing Endangered Languages Project* (gan dáta) ná:

Documenting a language is a complex process that involves finding speakers who can serve as language teachers (often called 'language consultants', and in former times 'informants') and then working together with them to study the language and its use. We begin by recording words and expressions, transcribing them (writing them down phonetically) and then analysing the materials to uncover the structure and functions of the language. The result of this kind of documentation is often a dictionary and a grammar of the language. In addition, we aim to collect 'texts', that is stories, narratives, personal histories, explanations of how culturally

important activities are carried out, speeches and other literary forms, including poetry and songs. Preferably, we record the performance of the texts - or other naturalistic language usage - using sound or video recorders. All of this will be transcribed, analysed and translated into a language of wider communication so that the materials can be used for a range of purposes, both by the language community, teachers, and researchers (provided that the community agrees that the materials can be used).

Déantar taifead mar sin, ar úsáid teanga na ‘múinteoirí teanga’ seo d’fhonn tuiscint a fháil ar an teanga agus ar úsáid na teanga. Is iomaí cineál téacs a bhailítear leis, téacsanna lena n-áirítear scéalta, insintí, seanchas, tuairiscí stairiúla agus amhráin. I ndiaidh na n-ábhar seo a thaifeadadh, déantar iad a thras-scríobh agus déantar anailís orthu. Táthar ag súil go mbainfear úsáid astu ansin le haghaidh cuspóirí éagsúla, m.sh cuspóirí teagaisc agus oideachasúla. Is iad príomhaidhmeanna an tiomsaithe eolais, an taifeadta, na hanailise agus an chartlannaithe ná:

- ábhair d’ardchaighdeáin a chruthú a thacóidh le cur síos a dhéanamh ar éagsúlacht an fheiniméin teanga;
- aisghabháil eolais ar an teanga a chumasú, fiú má tá foinsí eile na teanga cailte;
- agus acmhainní a chruthú le haghaidh chaomhnú na teanga agus/nó fhoghlaim na teanga (The Hans Rausing Endangered Languages Project, gan dáta).

Ag deireadh an phróisis, ba chóir go mbeadh an taighde seo le haimsiú i raon leathan d’ábhair theanga, .i. i bhfoclóirí, i ngraiméir agus i dtaifeadtaí fuaime agus fise.

12.2 Creatlach UNESCO

Tugtar aghaidh anois ar leagan amach na toisce doiciméadaithe seo d’fhonn staid na Gaeilge agus an Bhéarla faoi seach a shocrú. Le hais thábla na naoú toisce seo, maítear an méid seo a leanas:

As a guide for assessing the urgency of the need for documenting a language, the type and quality of existing language materials must be identified. Of central importance are written texts, including transcribed, translated and annotated audiovisual recordings of natural speech. Such information is important in helping members of the language community formulate specific tasks and enables linguists to design research projects together with members of the language community (UNESCO, 2003, lch 16).

Táthar ag iarraidh mar sin, go príomha, ábhair theanga atá ar fáil cheana féin a fhionnadh; gné ar tugadh aghaidh uirthi i gCaibidil a Naoi. Is léir ón méid seo, áfach, go leagtar béim faoi leith, ar thairfeadtaí closamhairc de chaint nádúrtha na teanga, tairfeadtaí a bhfuil aistriúchán agus anótáil déanta orthu. Seo thíos an struchtúr comparáideach measúnachta a sholáthraítear don toisc seo:

Tábla 12:1 Toisc 9 – Cineál agus Caighdeán an Doiciméadaithe

Nádúr an Doiciméadaithe	Grád	Doiciméadú Teanga
Ar Fheabhas ²¹⁴	5	Tá graiméir chuimsitheacha agus foclóirí, téacsanna forleathana agus sreabhadh seasmhach d’ábhair theanga ar fáil. Tá tairfeadtaí fuaime agus físe d’ardchaighdeán anótáilte ar fáil go flúirseach.
Maith ²¹⁵	4	Tá graiméar amháin atá go maith agus tá roinnt mhaith graiméar sásúil, foclóirí, téacsanna, litríocht agus meáin chumarsáide laethúla a leasaítear chun dáta in amanna ar fáil; tá tairfeadtaí fuaime agus físe d’ardchaighdeán anótáilte ar fáil go leordhóthaineach.

²¹⁴ ‘*Superlative*’.

²¹⁵ ‘*Good*’.

Cóir ²¹⁶	3	Tá seans ann go bhfuil graiméar leordhóthaineach ar fáil nó líon dóthanach graiméar, foclóirí agus téacsanna ach níl fáil ar mheáin chumarsáide laethúla; tig le taifeadtaí fuaime agus físe, de chaighdeán ar bith, le céim mheasctha anótála, a bheith ar fáil.
Bloghach ²¹⁷	2	Tá roinnt sceitsí gramadaí, liostaí focal agus téacsanna fóinteacha do thaighde teangeolaíoch teoranta ach tuairisciú uireasach. Tig le taifeadtaí fuaime nó físe de chaighdeán ar bith, gan nó le hanótáil, a bheith ar fáil.
Uireasach ²¹⁸	1	Níl ach líon beag sceitsí gramadaí, liostaí focal gearr agus codanna de théacsanna. Níl teacht ar aon taifeadtaí fuaime nó físe, nó má tá, is cáilíocht do-úsáidte a mbaineann leo nó níl aon anótáil ag baint leo.
Neamh-dhoiciméadaithe ²¹⁹	0	Níl aon ábhar ar fáil.

Tugtar faoi deara ó leagan amach an tábla seo, go mbaintear úsáid as lipéid d'fhonn nádúr an doiciméadaithe teanga a chatagóiriú. Ceistíonn Obiero fíuntas na toisce seo, áfach, d'fhonn beogacht teanga a mheas. Deir sé (2010, lch 208): *'This is because amount and quality of documentation in itself does not constitute an index for assessing vitality. Several languages lack proper documentation around the world, yet they maintain speakers. Likewise, some others feature reasonable documentation, but have nearly lost their usual speakers'*. Aithnítear dearmad eile ó thaobh cur chuige de freisin sa pháipéar, *'UNESCO's Language Vitality and Endangerment Methodological Guideline: Review of Application and Feedback since 2003'*, agus maítear: **'Factor 9 (type and quality of**

²¹⁶ 'Fair'.

²¹⁷ 'Fragmentary'.

²¹⁸ 'Inadequate'.

²¹⁹ 'Undocumented'.

documentation) admittedly fails to capture a very important aspect: whether or not language documentation is actively used in order to implement a language programme or a revitalisation project. It is only through such use that existing documentation can have an impact on the vitality of a language' (UNESCO's Culture Sector, 2011, lch 11). Is iad na príomhcheisteanna iniúchta a eascraíonn as an toisc seo ná:

- an bhfuil graiméir chuimsitheacha ar fáil sa teanga?
- an bhfuil foclóirí ar fáil sa teanga?
- an bhfuil téacsanna forleathana ar fáil sa teanga?
- an bhfuil 'sreabhadh seasmhach d'ábhar teanga' trí mheáin laethúla ar fáil sa teanga?
- an bhfuil taifeadtaí fuaime agus fise d'ardchaighdeáin anótáilte ar fáil – má tá, an bhfuil siad ar fáil go flúirseach nó ar fáil go leordhóthaineach?

Taispeánadh i gCaibidil a Naoi gur saothraíodh traidisiún litearthachta le graiméir, foclóirí, téacsanna, corpas litríochta agus meáin laethúla Ghaeilge le linn an fichiú haois. Tuigtear, freisin, gurb iomaí uair an chloig de thaifeadtaí atá i gcartlann TG4: 'Ón tús chuir an stáisiún an t-ábhar a chraol siad sa chartlann, agus tá lorg an mheascáin ábhair a chraoltar go laethúil le feiceáil ar an gcartlann, meascán de chúrsaí reatha, agus d'ábhar spóirt agus d'ábhar cultúrtha. Tá thart ar 18,000 uair an chloig d'ábhar craolacháin sa chartlann faoi láthair' (Ó Conaire agus Ó Tuairisg, 2012, lch 38). I gcás chartlann Raidió na Gaeltachta, maíonn Ó Conaire agus Ó Tuairisg (2012, lch 37):

Níl sárú na cartlainne le fáil mar thaifead digiteach ar an teanga labhartha. Tá ~53,000 taifead aonair ann ag cuimsiú 22,000 uair an chloig craoltóireachta. Tá próiseas an digitithe fós ar siúl, agus tá 2300+ CD sa chartlann, le cumas stórais de bheagnach 2.5 TB, agus tá iarrachtaí leanúnacha ar siúl faoi láthair chun an t-ábhar a chatalógú agus a eagrú. Is léargas é an t-ábhar atá sa chartlann ar fhorás na Gaeltachta le 30 bliain anuas agus tá idir chláir chúrsaí reatha (cláir nuachta, cláir agallaimh agus

cláir faisnéise), cláir shiamsaíochta (ceol agus drámaí) chomh maith le cláir oideachasúla (le béim ar leith ar chúrsaí cultúrtha) ar fáil ann.

Ceistítear anseo, go príomha, mar sin, líon agus caighdeán na dtaifeadtaí fuaime agus físe d'ardchaighdeáin *anótáilte* a cuireadh ar fáil go dtí seo. Glactar leis gurb í céim a cúig, 'ar fheabhas' an chéim is oiriúnaí do staid an Bhéarla. Ní teanga i mbaol é an Béarla agus níl práinn ann é a dhoiciméadú – baintear úsáid as go forleathan agus tá graiméir chuimsitheacha, foclóirí, téacsanna forleathana agus sreabhadh seasmhach d'ábhar teanga ar fáil sa teanga.²²⁰ Tá taifeadtaí fuaime agus físe d'ardchaighdeáin anótáilte ar fáil freisin maidir le Béarla na hÉireann.²²¹

12.3 Cineál agus Caighdeán na dTaifeadtaí Fuaime agus Físe sa Ghaeilge

Déantar machnamh anseo ar na hábhair Ghaeilge atá curtha ar fáil trí chartlannú agus trí dhigitiú a dhéanamh ar chaint nádúrtha na teanga le linn an fichiú haois, taifeadtaí a bhfuil aistriúchán agus anótáil déanta orthu. Is cosúil gur bailíodh na sonraí teanga seo, a dtagraítear dóibh thíos, sna fichidí agus sna tríochaidí go príomha, agus go ndearnadh iad a chur ar fáil don phobal ar bhealach ní b'inochtaithe san aonú haois is fiche trí shuíomhanna gréasáin.

12.3.1 Tionscadal Gréasáin Cheirníní Doegen

Sa bhliain 2013, seoladh an suíomh gréasáin *Tionscadal Gréasáin Cheirníní Doegen*. Maítear ar shuíomh gréasáin an tionscadail:

Is é atá sa chartlann seo bailiúchán de thaifeadtaí Gaeilge a rinneadh sna blianta 1928-31. Tá scéalta, amhráin agus ábhar eile le fáil anseo ó chainteoirí dúchais Gaeilge ó 17 contae. Tá samplaí fíorluachmhara anseo

²²⁰ Glactar leis, áfach, go bhfuil canúintí faoi leith de Bhéarla na hÉireann i mbaol. Féach Henry (1957), Barker agus O'Keefe (1999) agus Hickey (2012), maidir le tuilleadh eolais i leith Bhéarla na hÉireann, i leith na gcanúintí éagsúla a ghabhann leis agus i leith na n-athruithe atá ag teacht nó tagtha orthu.

²²¹ Féach saothar Hickey (gan dáta, c), mar shampla, '... which contains over 1,500 recordings of speakers from the whole island, from different age groups and both genders, from cities and the countryside, etc.'. Féach freisin Hickey (2004). Bailíodh na taifeadtaí seo ó lár na nóchaidí go dtí 2002. Féach freisin taighde a rinne Barry, Tilling agus Adams sna seachtóidí (pléite ag Hickey, gan dáta, d) ar chanúintí Béarla Thuaisceart na hÉireann. Ina theannta sin, féach Kallen agus Kirk (2012) maidir le córas anótáilte ar Bhéarla labhartha na tíre.

de chanúintí atá imithe i léig ar fad ón uair a rinneadh na taifeadta (Tionscadal Gréasáin Cheirníní Doegen, 2009a).

Rinneadh taifead ar 136 cainteoir agus tá eolas le fáil maidir le cúlraí pearsanta na gcainteoirí seo, eolas lena n-áirítear ‘dáta breithe, áit dúchais, seoltaí ag staideanna éagsúla saoil, áit dúchais na dtuismitheoirí, leibhéal oideachais, slí bheatha, slí bheatha an athar, leibhéal litearthachta, cumas i dteangacha eile, cumas sa cheol, agus reiligiún’ (Tionscadal Gréasáin Cheirníní Doegen, 2009b), na gcainteoirí. Ní amháin gur bailíodh na taifeadtaí fuaimne: ‘Mar chuid den scéim bhunaidh rinneadh méid áirithe de na taifeadtaí a thrascríobh agus a aistriú go Béarla’ (Tionscadal Gréasáin Cheirníní Doegen, 2009b). Táthar ag súil go mbainfidh réimse leathan daoine leas as an suíomh – teangeolaithe, béaloideasóirí, staraithe, oideachasóirí, ceoleolaithe, lucht taighde ar an nginealas, pobail áitiúla agus an pobal mór i gcoitinne amach anseo. Maidir le caighdeán na dtaifeadtaí, ba ar mhaitrísí céaracha a rinneadh na fuaimrianta taifeadta ar dtús, agus in amanna bíonn sé fíordheacair an méid atá á rá ag an gcainteoir a thuiscint. An méid sin ráite, cabhraíonn an fhuaim a tras-scríobhadh go mór leis na taifeadtaí a thuiscint. Is cinnte gur cnuasach an-luachmhar léirsteanach iad na taifeadtaí seo de chaint nádúrtha na Gaeilge ó na fichidí agus ó na tríochaidí in Éirinn.

12.3.2 Taifeadtaí Fuaimne Béaloideas

Bunaíodh Coimisiún Béaloideas Éireann sa bhliain 1935 chun béaloideas na tíre a chaomhnú, béaloideas saibhir stairiúil de scéalta, de phaidreacha, d’orthaí, de rannta, de logainmneacha, de phiseoga, de sheanfhocail agus de leigheasanna. Mhair sé go dtí 1971, nuair a rinneadh Roinn Bhéaloideas Éireann de agus tá an cnuasach lonnaithe sa Choláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath ó shin. Is ann a choimeádtar ceann de na cnuasaigh is mó d’ábhair bhéil agus eitneolaíoch ar domhan, agus ‘... tugtar cuireadh do chuirteoirí iniúchadh a dhéanamh ar an

rogha ollmhór leabhar, lámhscríbhinní, taifeadtaí fuaimne, fístéipeanna agus grianghraf, léaráidí agus péintéireachtaí a phléann le saol, stairsheanchas agus cultúr na hÉireann’ (Cnuasach Bhéaloideas Éireann, gan dáta, a). Coimeádtar breis is 10,000 uair an chloig de thaifeadtaí fuaimne de chainteoirí Béarla agus Gaeilge araon, a taifeadadh le linn tréimhse níos faide ná céad bliain sa chnuasach seo (Cnuasach Bhéaloideas Éireann, gan dáta, c):

Rinneadh na taifeadtaí fuaimne ba luaithe i gCnuasach Bhéaloideas Éireann ar ghléas taifeadta fiteáin chéarach, a bhfuil dáta 1897 leis an [g]ceann is luaithe díobh. Sa bhliain 1948 cheannaigh Coimisiún Béaloideas Éireann gléas le ceirníní aiceatáite a ghearradh ar mhaithe le taifeadtaí fuaimne den chéad scoth a dhéanamh ar ábhair bhéaloideas, go háirithe litríocht bhéil. Rinneadh na céad agallaimh a thaifead oibríthe allamuigh Choimisiún Béaloideas Éireann ar théipeanna sa bhliain 1956. Ón mbliain sin i leith, tá na mílte uaireanta taifeadtaí ar ardchaighdeán ar fud na hÉireann déanta ag an gCoimisiún agus a chomharbaí. Thug Roinn Bhéaloideas na hÉireann UCD (Cnuasach Bhéaloideas Éireann anois) faoin Togra Béaloideas Uirbigh (Baile Átha Cliath) i 1979/1980. Is éard atá sa chnuasach den chuid is mó, agallaimh phearsanta a taifeadadh ar fud Bhaile Átha Cliath agus an ceantar mórthimpeall air, chomh maith le roinnt taifeadtaí allamuigh déanta ag suíomhanna éagsúla cathrach.

Is sampla eile é *Dúchas.ie*, a seoladh i 2013, den iarracht atá ar siúl leis an nGaeilge a dhoiciméadú san aonú haois is fiche. Maítear ar shuíomh gréasáin

Dúchas.ie (gan dáta), tionscadal digitithe Chnuasach Bhéaloideas Éireann:

Tá breis agus 12,000 uair an chloig de thaifeadtaí fuaimne agus thart ar 1,000 uair an chloig de thaifeadtaí físe sa chartlann. Is ar téip atá formhór na dtaifeadtaí fuaimne ach tá formáidí eile san áireamh freisin. Cuireann na taifeadtaí fuaimne seo síos ar gach gné de thraidisiún agus de bhéaloideas na hÉireann agus tá ábhar ó gach contae, i nGaeilge nó i mBéarla, san áireamh. Is in 1897 a rinneadh na taifeadtaí is luaithe sa bhailiúchán ag Feis Ceoil Bhéal Feirste (ar fhiteáin céarach) ach is leis an tréimhse ó na 1940idí i leith a bhaineann formhór na dtaifeadtaí. Tá ábhar ann freisin a bhailigh scoláirí eachtrannacha béaloideas agus teanga ar nós Olaf Melberg agus Heinrich Wagner.

Is iomaí ábhar físe agus fuaimne fíorluachmhar a choimeádtar sa chnuasach seo mar sin, agus tá dul chun cinn suntasach déanta ó thaobh inrochtaineacht na n-ábhar seo.

12.3.2.1 *Béal Beo*

Sa bhliain 2011, sheol Cnuasach Bhéaloideas Éireann suíomh gréasáin úr, *BéalBeo.ie* (gan dáta). Is suíomh é *Béal Beo* atá dírithe ar shean-taifeadtaí fuaime de bhéaloideas agus de stairsheanchas na tíre. Tá samplaí de shean-taifeadtaí i mBéarla agus i nGaeilge a rinneadh ar fhiteáin chéarach. Ina theannta sin, tá tras-scríbhinní agus aistriúchán ar fáil i dtaca leis na píosaí fuaime sa chnuasach. Tá sé beartaithe cur leis an méid seo le samplaí eile de luath-thaifeadtaí de réir a chéile ó Chnuasach Bhéaloideas Éireann (gan dáta, b). Maítear ar shuíomh *BéalBeo.ie* (gan dáta):

The audio archive of the National Folklore Collection, University College Dublin, houses some 1,100 wax cylinder recordings of folk narratives, folk song and folk music. The earliest of these date from the 1890s on the occasion of the first national Feis Ceoil competitions, which were held in Dublin and Belfast. This unique collection spans almost sixty years of folklore recording up to the mid 20th century. A selection is now available on Béal Beo.

Tá obair shuntasach, mar sin, le déanamh fós ar an mbailiúchán seo chun a chinntiú go mbeidh an pobal i gcoitinne in ann an t-eolas luachmhar stairiúil seo a aimsiú ar bhealach éasca agus mealltach.

12.3.3 *An Ghaeilge atá doiciméadaithe ar Líne*

I ndiaidh scagadh a dhéanamh ar láithreach na Gaeilge ar líne, is léir gur gné teanga é an doiciméadú teanga a bhfuil forbairtí suntasacha ag tarlú inti le cúpla bliain anuas, m.sh. sa bhliain 2009 seoladh an suíomh gréasáin VIFAX, clár de ‘... chleachtaí Gaeilge bunaithe ar mhíreanna as **Nuacht TG4** ón tráthnóna roimh ré chomh maith le cartlann cleachtaí a chuimsíonn cúrsaí spóirt, polaitíochta, teanga, pobail, teicneolaíochta, gnó, timpeallachta agus go leor eile’ (Ionad na dTeangacha, Ollscoil na hÉireann Má Nuad, gan dáta). Tá míreanna gramadaí (ag freastal ar leibhéal éagsúla) bunaithe ar ábhar an taifeadta chlosamhairc ag gabháil leis na cleachtaí seo agus cuireann siad go mór lenár dtuiscint ar struchtúr na

Gaeilge comhaimseartha. Is suíomh gréasáin eile é *Abair.ie* (gan dáta) a chuimsíonn sintéiseoir Gaeilge, agus an bhunaidhm seo aige:

Tiontaíonn sintéis téacs-go-hurlabhra an focal scríofa go caint bheo. Bíonn córas sintéise bunaithe ar chaint nádúrtha an duine daonna, is é sin go dtógann sintéiseoir fuaimneanna ón gcaint nádúrtha agus go “sníomhann” sé le chéile iad chun abairtí nua a ghineadh de réir mar a bhíonn siad á gcló. Tá úsáid na sintéise tar éis éirí coitianta le roinnt blianta anuas mar thoradh ar an bhforbairt teicneolaíochta.

Táthar ann a mhaíonn nach mór córas sintéise ar leith a chur in oiriúint do gach teanga agus do gach canúint agus ar an ábhar sin, ó mhí an Mheithimh 2008 i leith tá Gaeilge Ghaoth Dobhair ar fáil, agus ó 2010 i leith tá Gaeilge Chonnacht ar fáil ar an suíomh gréasáin seo. Beidh Gaeilge na Mumhan le fáil ar an gcóras céanna i gceann tamaillín. Mar a maíodh i gCaibidil a Naoi, sheol Foras na Gaeilge ‘Foclóir Nua Béarla - Gaeilge’ ar an 24 Eanáir 2013,^[222] leagan leictreonach inchoardaithe d'fhoclóir Gaeilge-Béarla Uí Dhónaill a foilsíodh sa bhliain 1978 agus d'fhoclóir Béarla-Gaeilge de Bhaldráithe a foilsíodh sa bhliain 1959. Maítear ar shuíomh gréasáin an fhoclóra: ‘Is éard a chuirimid romhainn ná cumhdach cuimsitheach a dhéanamh ar gach iontráil, leis na leaganacha Gaeilge a fhreagraíonn don Bhéarla á gcur i gcomhthéacs le samplaí. Tá **eolas gramadaí** agus **comhaid fuaimne** ag dul leis an ábhar Gaeilge san fhoclóir chomh maith’ (An Foclóir Nua Béarla – Gaeilge, gan dáta). Baineann na comhaid fuaimne seo leis na trí chanúint faoi seach agus is suntasach an dul chun cinn é seo i gcomparáid le feidhm thraidisiúnta Fhoclóir Uí Dhónaill agus Fhoclóir de Bhaldráithe. Tá sé rithábhachtach go gcoimeádfá leis an gcineál oibre ceannródaíche seo ó thaobh dhoiciméadú na teanga de, a rachaidh chun leasa na nglúnta atá le teacht. Creidtear go gcuireann na háiseanna agus na hacmhainní seo go mór le taithí

²²² Tá foclóir nua Fhoras na Gaeilge á fhoilsiú ar bhonn céimnithe, agus ní bheidh iomlán an ábhair ar líne go dtí deireadh na bliana 2014 (An Foclóir Nua Béarla – Gaeilge, gan dáta).

foghlama an chainteora, agus go mba chóir go mbeadh foghlaim na teanga mealltach, tarraingteach agus spráúil.

12.4 Tátal

Áitítear ag deireadh an athbhreithnithe gur ag céim a cúig is cóir staid an Bhéarla agus na Gaeilge faoi seach a shocrú maidir le nádúr doiciméadaithe na dteangacha. Ó thaobh na Gaeilge de, creidtear go bhféadfaí a áitiú, i dtéarmaí chreatlach UNESCO, go bhfuil ‘graiméir chuimsitheacha agus foclóirí, téacsanna forleathana agus sreabhadh seasmhach d’ábhair theanga ar fáil. Tá taifeadtaí fuaimne agus físe d’ardchaighdeáin anótáilte ar fáil go flúirseach’.²²³ Tá gá, cinnte, áfach, le tuilleadh anótála ar na taifeadtaí ardchaighdeáin seo, agus le tuilleadh machnaimh ar na bealaí is fearr le nasc a chruthú idir an ghné doiciméadaithe seo agus iarrachtaí praiticiúla le clár teanga nó tionscnamh athbheochana a chur i bhfeidhm.

²²³ Féach UNESCO (2003, lch 16).

13 Caibidil a Trí Déag: Conclúid

Rinneadh iarracht sa saothar seo tuiscint níos doimhne a fháil ar choincheap an dátheangachais mar thréith a bhaineann le pobal na hÉireann, agus taispeánadh gur sampla í Éire de tír ina bhfuil grúpa amháin atá aonteangach, agus an dara grúpa atá dátheangach. Is mionlach é an dara grúpa seo, ar bhonn uimhriúil agus ar bhonn socheolaíoch, agus tá méid an ghrúpa seo i mbun coimhlinte leis an gcineál dátheangachais atá mar fhís don tír – dátheangachas atá bunaithe ar phrionsabal an duine aonair, .i. go mbeadh gach duine sa tír ina dhátheangach. Léiríodh sa saothar seo gur éirigh leis na hiarrachtaí, an Ghaeilge a thabhairt isteach i réimsí nua le linn na tréimhse iniúchta, réimsí lenar áiríodh réimse an oideachais, réimse an rialtais agus réimse na meán cumarsáide. Níor éirigh, áfach, le hiarrachtaí úsáid na Gaeilge a dhaingniú le haghaidh feidhmeanna faoi leith, nó lena láithreacht sna réimsí seo a neartú ar bhonn leanúnach, láidir agus seasmhach. Taispeánadh anseo an tábhacht a bhaineann le coincheap na réimsí agus an dátheangachas á iniúchadh, agus ní foláir bealaí anois a shocrú a léireoidh i) úsáid chomhlántach na Gaeilge agus an Bhéarla sna réimsí a pléadh sa saothar seo; ii) an tslí gur féidir úsáid na Gaeilge a neartú lena chinntiú go mbeidh sí mar theanga cheannasach le haghaidh feidhmeanna faoi leith agus iii) ábharthacht na Gaeilge thar shaolré an chainteora.

Soláthraíodh peirspictíocht nua ar an ngaol idir an Ghaeilge agus an Béarla trí úsáid a bhaint as creatlach theoriciúil UNESCO i leith BTTB, agus rinneadh anailís ar na naoi dtoisc faoi leith a chuimsítear sa chreatlach seo. Léirítear thíos toradh foriomlán na dtosca a ndearnadh anailís orthu.

Tábla 13:1 Comparáid Stádais idir an Ghaeilge agus an Béarla ag baint Úsáide as Creatlach Theoiriciúil UNESCO i leith Beogacht Teanga agus Teangacha i mBaol

Tosca UNESCO (2003)	Béarla	Gaeilge
Seachadadh Teanga go hIdirghlúineach	5	3
Líon Iomlán na gCainteoirí	3,750,995	1,570,894
Líon na gCainteoirí i gCoibhneas leis an Daonra Iomlán	5	2
Iompuithe i Réimsí Úsáide na Teanga	5	3
Freagairt do Réimsí agus do Mheáin Nua	5	2
Ábhair Oideachas Teanga agus Litearthachta	5	5
Meon Teanga agus Polasaithe Teanga Rialtais agus Institiúide	4	4
Meon Bhail an Phobail i leith a dTeanga Féin	4	3
Cineál agus Caighdeán an Doiciméadaithe	5	5

Is léir, mar sin, ag breathnú ar an gcomparáid seo a cheadaíonn creatlach UNESCO (2003), gur féidir a dhearbú le cinnteacht nárbh ionann stádas na Gaeilge agus stádas an Bhéarla ag deireadh an fichiú haois in Éirinn. Ceanglaíodh na tosca seo leis na trí réimse a luaigh Pohl ina thíopeolaíocht ar an dátheangachas sochaíoch, agus mar thoradh air sin, áitítear anseo gur lipéad neamhchruinn éigiallda é lipéad an dátheangachais chothrománaigh ar an gcineál dátheangachais shochaíoch a tháinig chun cinn le linn na tréimhse seo. Léiríodh sa saothar seo na

hathruithe suntasacha a tharla ó thaobh bheogacht na Gaeilge de go sonrach, agus tugadh le tuiscint go raibh tionchar nach beag ag na hathruithe seo ar nádúr an dátheangachais shochaíoch. Is cosúil gur athraigh cruth agus airí choincheap an dátheangachais shochaíoch go suntasach le linn na tréimhse iniúchta. Sainithníodh roinnt mhaith laigí a shrianaigh go mór forbairt gaoil ní ba chothroime idir an dá theanga. Creidtear go bhfuil géarghá le gníomhaíocht láithreach lena chinntiú gur feiniméan seasmhach, fadtréimhseach agus forleathan a bheidh sa dátheangachas amach anseo - ag leibhéal na sochaí agus an duine aonair araon. Mura ndéantar a leithéid, is tír aonteangach Bhéarla a bheidh in Éirinn amach anseo. Chun comhchuibheacht theangeolaíoch a áirithiú san am atá le teacht, ní foláir dul i ngleic leis na laigí a sainithníodh agus straitéisí a ullmhú le haghaidh úsáid chomhlántach na dteangacha.

Taispeánadh i gCaibidil a Cúig an baol suntasach atá ann maidir le seachadadh na Gaeilge go hidirghlúineach i réimse an teaghlaigh. Áitítear ag deireadh an athbhreithnithe, d'ainneoin dhearbhuithe an rialtais gur 'i mbaol' nó 'leochaileach' atá an Ghaeilge, gur córa a rá gur 'go cinnte i mbaol' atá an Ghaeilge, agus nach mór gníomhaíocht láithreach a phleanáil d'fhonn staid na teanga a fheabhsú. I gcodarsnacht le staid seo na Gaeilge, tuigtear go mbaintear 'úsáid uilíoch' as an mBéarla i réimsí neamhfhoirmeálta amhail réimse an teaghlaigh agus réimse an chairdis. Tá difear suntasach, mar sin, idir beogacht na dteangacha maidir leis an ngné seo den iniúchadh agus ní mór díriú air seo láithreach bonn. Léiríodh i gCaibidil a Cúig freisin an nasc ríthábhachtach atá ann idir úsáid na teanga i réimse an teaghlaigh agus brúnna seachtracha ar nós pholasaí oideachais na tíre. Léiríodh arís agus arís eile an tionchar a bhíonn ag úsáid teanga i réimse faoi leith ar úsáid na teanga céanna i réimsí úsáide eile agus

tuigtear go mbraitheann stádas sláintiúil teanga ar theacht le chéile gnéithe éagsúla. Tugadh le tuiscint go bhfuil scoilt mhór le rianú idir feachtas chun úsáid na Gaeilge a chur chun cinn i réimse an teaghlaigh sa Ghaeltacht, go háirithe, agus na buntáistí oideachasúla, sóisialta agus eacnamaíocha a ghabhann leis an moladh seo don pháiste, ar bhonn náisiúnta, a léiriú go follasach (m.sh. easpa curaclaim forbartha do chainteoirí dúchais). Caithfear muinín a chruthú gur cleachtas luachmhar tairbheach atá sa chleachtas seo, go háirithe i measc chainteoirí dúchais na Gaeilge faoi láthair, agus tá géarghá le meicníochtaí tacaíochta chun a chinntiú go sealbhófar an Ghaeilge ar bhealach neamhlaghdaithe. Toradh an scéil mura ndéanfar a leithéid ná nach mbeidh ach gréasáin d'fhoghlaimoírí Gaeilge le fáil sa tsochaí. Léiríodh freisin, gur theip ar an Stát úsáid na Gaeilge a chur chun cinn ar bhonn glúineach sna háiteanna sa tír nár bh í an Ghaeilge teanga dhúchais na gcainteoirí, ach gur theanga fhoghlamtha í. Ní mór nasc a chruthú idir na cainteoirí líofa Gaeilge a thagann tríd an gcóras oideachais agus an úsáid a bhainfidh siad sin as an teanga i réimse an teaghlaigh, agus i réimsí sóisialta eile, níos déanaí má bhíonn páistí dá gcuid féin acu le cuidiú le seachadadh na teanga go hidirghlúineach. Taispeánadh freisin gur gá athbhreithniú a dhéanamh ar an gcaoi a dtugtar aghaidh ar an gcleachtas seachadta seo i ndaonáireamh na tíre, agus go bhfuil neamhréireachtaí cinnte ann maidir leis an mbealach a léirítear forbairtí san aoisghrúpa fíorthábhachtach 3-4 bliana d'aois.

Léiríodh i gCaibidil a Sé gur cineál sochaí dátheangaí í Éire nach bhfuil formhór an phobail ina ndátheangaigh inti. Taispeánadh gur theanga 'shábháilte' i dtéarmaí chreatlach UNESCO a bhí sa Bhéarla ag deireadh na tréimhse iniúchta, agus gurbh 'i mórghaol' a bhí an Ghaeilge toisc nár mhaígh ach mionlach de phobal iomlán na tíre gur chainteoir den teanga é/í. Is ar phrionsabal an duine

aonair a bhunaítear dátheangachas na hÉireann, áfach (seachas prionsabal críche), agus tá tábhacht nach beag ag baint le líon na gcainteoirí cumasacha sa dá theanga. Leagadh béim ar na deacrachtaí a bhaineann le cur síos cruinn beacht a dhéanamh ar choincheap teibí an chainteora. Taispeánadh freisin na lochtanna agus na heasnaimh a bhaineann leis na tosca cainteora seo de chuid UNESCO i leith BTTB, agus an easpa eolais i nDaonáirimh na hÉireann maidir le líon chainteoirí dúchais na Gaeilge i gcoibhneas le foghlaimeoirí na teanga. Áitítear, anseo, gur gá tuilleadh plé agus taighde a dhéanamh ar choincheap teibí an chainteora Gaeilge go háirithe agus é a chur in oiriúint don phleanáil teanga as seo amach.

I gCaibidil a Seacht, a dhírigh ar iompuithe i réimsí úsáide na teanga, maíodh gur baineadh úsáid ‘uillíoch’ as an mBéarla, ach gurb í an chéim is iomchuí don Ghaeilge ná ‘réimsí ag dul i léig de réir a chéile’. Léiríodh sa chaibidil seo tábhacht choincheap an réimse i ndearadh an taighde seo go foriomlán, agus an tábhacht a bhaineann le húsáid iarbhír na teanga. Dearbhaíodh gur ar bhonn gréasán sóisialta a bhí, agus atá, úsáid na Gaeilge bunaithe i gcás na hÉireann, áfach, agus ní ar bhonn réimsí nó feidhmeanna a rianaítear na patrúin. Tuigtear, ar an ábhar sin, gur leochaileach agus gur neamhrialta í úsáid na Gaeilge toisc nach bhfuil na gréasáin seo láidir a ndóthain. Taispeánadh gur ghéill an Ghaeilge (teanga neamhcheannasach) don Bhéarla (teanga cheannasach), agus gur thosaigh tuismitheoirí ag baint úsáide as an teanga cheannasach lena bpáistí go laethúil i réimse an teaghlaigh, agus gurbh é an toradh a bhí air seo ná go raibh na páistí seo ina ‘leathchainteoirí’ ina dteanga féin. Léiríodh freisin gurbh í an easpa tuisceana i ndáil le réimsí úsáide na teanga, agus feidhmeanna daingnithe seasta, a chruthaigh constaicí suntasacha maidir le cur chun cinn na Gaeilge le linn na tréimhse

iniúchta. Chinntigh an easpa tuisceana seo ceannas an Bhéarla sna réimsí uilig agus le haghaidh na bhfeidhmeanna go léir. Tagraíodh do smaointe Uí Riain (1994) ar deireadh maidir leis an nGaeilge a neartú i ‘mionréimsí’ agus i réimse na heacnamaíochta go háirithe, agus is fiú tuilleadh airde a chaitheamh ar na gnéithe seo.

Léiríodh gur lipéad oiriúnach í ‘dinimiciúil’ do staid an Bhéarla i gCaibidil a hOcht inar pléadh freagairt na dteangacha do réimsí agus do mheáin nua. Maíodh a leithéid toisc nach teanga í a bhraitear a bheith i mbaol go ginearálta in Éirinn, agus is léir go mbaintear (agus gur baineadh ag deireadh an fichiú haois) úsáid as i réimsí agus i meáin uile na sochaí. I gcodarsnacht leis seo, taispeánadh, ag cur san áireamh pictiúr iomlán na réimsí a ndearnadh iniúchadh orthu (réimse na hoibre, réimse an oideachais agus réimse na meán), gurb é an lipéad is oiriúnaí don Ghaeilge ná ‘ag déileáil le deacrachtaí’. Léiríodh gur theip ar an Stát úsáid na Gaeilge a dhaingniú agus a chobhsú i réimse na hoibre agus gur constaic shuntasach í seo nach mór aghaidh a thabhairt uirthi gan mhoill. Ní foláir straitéisí praiticiúla a phleanáil i leith úsáid chomhlántach na Gaeilge agus an Bhéarla sa réimse seo. Taispeánadh freisin an gá atá le tuilleadh tacaíochta a thabhairt don Ghaeilge mar mheán teagaisc i réimse an oideachais, agus an phráinn a bhaineann le curaclam faoi leith a dhearadh do chainteoirí dúchais na teanga. Ar deireadh, léiríodh sa mhír ar na meáin chumarsáide na forbairtí suntasacha atá tar éis titim amach sa réimse seo maidir le leathnú úsáid na Gaeilge, ach pléadh chomh maith na ceapa tuisle nach mór a bheith ag tabhairt airde orthu. Ní mór neamhsheasmhacht na nuachtán Gaeilge, an easpa fógraíochta Gaeilge, imeallú na Gaeilge sna meáin phríomhshrutha, laghad úsáid na Gaeilge ar RTE, úsáid fotheideal Béarla ar TG4 agus an bhearna idir na meáin theicneolaíochta atá ar fáil

sa Ghaeilge, agus úsáid ghníomhach na meán sin, a cheistiú go háirithe. Taispeánadh mar sin, an chaoi ar leathnaíodh ar úsáid na Gaeilge i réimse an oideachais agus i réimse na meán go pointe áirithe, ach gur mhírathúil, don chuid is mó a bhí aon iarracht (nó níorbh ann dóibh) a rinneadh chun í a leathnú i réimse na hoibre. Ba ríléir, freisin, an neamhsheasmhacht a bhain leis na hiarrachtaí leathnaithe seo.

Dar le hÓ Riain (1994), ba é an réimse a dhírigh ar phleanáil na teanga féin an réimse ba rathúla ó thaobh neartú stádas na Gaeilge, agus tacaíonn torthaí thoisic uimhir a sé, agus torthaí thoisic uimhir a naoi leis an tuairim sin. Taispeánadh i gCaibidil a Naoi, a dhírigh ar ábhair oideachas teanga agus litearthachta, na forbairtí suntasacha a rinneadh ó thaobh chaighdeánú na Gaeilge le linn na tréimhse iniúchta. Taispeánadh gur bunaíodh ortagrafaíocht ar glacadh go forleathan léi, agus gur saothraíodh traidisiún litearthachta le graiméir, foclóirí, téacsanna, corpas litríochta agus meáin laethúla sa Ghaeilge. Léiríodh gurb í céim a cúig an chéim is iomchuí don Bhéarla agus don Ghaeilge araon, agus ar an ábhar sin, áitíodh gurbh ionann stádas an dá theanga i gcás na gné litearthachta agus litríochta i dtéarmaí chreatlach UNESCO ag deireadh na tréimhse iniúchta. An méid sin ráite, aithníodh go bhfuil scoilt ann idir infhaighteacht na dtáirgí cultúrtha seo agus a n-úsáid iarbhír, agus ní foláir tuilleadh airde a thabhairt air seo as seo amach. Rinneadh cás-staidéar sa chaibidil seo freisin ar na bunscoileanna a raibh an Ghaeilge mar mheán teagaisc iontu ó bhunú an tSaorstáit go dtí na caogaidí. Léiríodh an dóigh inar tugadh an Ghaeilge isteach i réimse an oideachais den chéad uair, agus an tionchar a bhí ag an nGaeilge mar mheán teagaisc ar stádas na teanga. Anuas air sin, léiríodh gur chruthaigh meon na múinteoirí agus a dtaithe i leith na Gaeilge a úsáid mar mheán teagaisc deacrachtaí

tromchúiseacha don Ghaeilge i réimse an oideachais, agus nach foláir dul i ngleic leis an tsaincheist seo fós sa lá atá inniu ann. Taispeánadh an gá atá le háiseanna teagaisc agus téacsleabhair trí mheán na Gaeilge a shaothrú, a oireann d'fhoghlaimoirí agus do chainteoirí dúchais na teanga go leithleach, níos minice ná mar atá, an gá le cóimheas na múinteoirí agus na mac léinn a laghdú, agus an gá le cláir ullmhúcháin do mhúinteoirí nua trí mheán na Gaeilge.

Léiríodh i gCaibidil a Deich, sna cás-staidéir ar dhíospóireachtaí Dála agus ar cháipéisí Fhianna Fáil go háirithe, na deacrachtaí suntasacha atá ann maidir le húsáid chomhlántach na dteangacha. Is constaic ollmhór í seo a bhfuil gá le straitéisí eolasacha agus tástáilte le dul i ngleic léi. Dhírigh an chaibidil seo ar mheon teanga agus ar pholasaithe teanga rialtais agus institiúide (lena n-áirítear stádas oifigiúil agus úsáid) agus léiríodh gur tugadh tacaíocht pholaitiúil oifigiúil don Ghaeilge agus don Bhéarla araon, le linn na tréimhse iniúchta. An méid sin ráite, áitíodh gur 'thacaíocht dhifreáilte' a tugadh don dá theanga agus nach mór aghaidh a thabhairt ar pholasaithe teanga a chuimsíonn teangacha uile na sochaí seachas polasaithe teanga a dhíríonn ar an nGaeilge amháin. Creidtear go bhfuil gá le polasaithe teanga a thabharfadh aghaidh ar úsáid chomhlántach na dteangacha agus straitéisí praiticiúla tástáilte chun na críche seo. Ní amháin sin, ach tá géarghá le tacaíocht oifigiúil i leith na húsáide comhlántaí céanna i réimsí eile an phobail.

Pléadh meon bhaill an phobail i leith a dteanga féin i gCaibidil a hAon Déag den saothar seo agus léiríodh gurb í céim a ceathair an chéim is oiriúnaí don Bhéarla ó thaobh na gné seo de, 'tacaíonn *formhór na mball* le caomhnú na teanga'. I gcodarsnacht leis sin, léiríodh gurb í céim a trí, 'tacaíonn *an-chuid ball* le

caomhnú na teanga; tá baill eile beag beann uirthi nó tá seans ann go dtacaíonn siad le cailliúint na teanga’, an chéim is oiriúnaí don Ghaeilge. Taispeánadh gur dhírigh suirbhéanna náisiúnta ar mheon teanga i leith na Gaeilge go heisiach, agus gur dhírigh siad ar an tsochaí i gcoitinne, .i. ní dhearnadh aon taighde ar bhonn náisiúnta go dtí seo ar mheon cainteoirí Gaeilge i leith a dteanga féin. Léiríodh, freisin, gur tugadh neamhaird ar mheon teanga i leith an Bhéarla le linn na tréimhse iniúchta. Tugadh faoi deara maidir leis an nGaeilge, go bhfuil bearna tacaíochta le rianú idir gnéithe cognaíocha meon teanga, agus gnéithe ullmhachta chun úsáid a bhaint as an teanga. Mar a luadh thuas, tá gá le tuilleadh iniúchta ar choincheap teibí an chainteora Gaeilge d’fhonn a mheon teanga i leith a t(h)eanga féin a fhionnadh.

Ar deireadh tugadh aghaidh ar an toisc dheireanach, cineál agus caighdeán an doiciméadaithe, i gCaibidil a Dó Dhéag. Léiríodh gur ‘ar fheabhas’ atá staid an Bhéarla agus na Gaeilge araon maidir leis an ngné beogachta seo agus go bhfuil graiméir chuimsitheacha agus foclóirí, téacsanna forleathana agus sreabhadh seasmhach d’ábhar teanga ar fáil. Taispeánadh freisin go bhfuil taifeadtaí fuaime agus físe d’ardchaighdeáin anótáilte ar fáil agus gur gné teanga í an doiciméadú teanga a bhfuil forbairtí suntasacha ag tarlú inti le cúpla bliain anuas. Mar a maíodh ag deireadh na caibidle seo, tá sé ríthábhachtach go gcoimeádfaí leis an gcineál oibre ceannródaíche seo ó thaobh dhoiciméadú na teanga de, obair a rachaidh chun leasa na nglúnta atá le teacht. Creidtear go gcuireann na háiseanna agus na hacmhainní seo go mór le taitheí foghlama an chainteora, agus go mba chóir go mbeadh foghlaim na teanga mealltach, tarraingteach agus spraiúil.

Taispeánadh go soiléir sa saothar seo gur ‘go cinnte i mbaol’ atá an Ghaeilge agus mura léirítear go follasach don phobal i gcoitinne na deiseanna praiticiúla nádúrtha ar féidir leo an teanga a úsáid, tá dátheangachas na hÉireann thar a bheith neamhchinnte. Is suntasach agus is dochreidte na forbairtí a tharla i leith stádas na Gaeilge le linn na haoise seo caite agus creidim go bhfuil sé tábhachtach aitheantas a thabhairt do na forbairtí sin agus a chinntiú go leanfar leo. Baineadh úsáid as an nGaeilge ar bhealaí nuálacha agus cruthaitheacha agus tugadh faoi deara sa saothar seo an úsáid a baineadh aisti mar mheán teagaisc do pháistí nach raibh focal Gaeilge acu sular fhreastail siad ar scoil, an úsáid a baineadh aisti chun seónna cartúin a chur le chéile agus a chraoladh, agus an úsáid a baineadh aisti chun díospóireachtaí oifigiúla rialtais a phlé. Creidim go diongbháilte, áfach, go bhfuil géarghá le hiniúchadh níos géire ar úsáid chomhlántach bhríoch na Gaeilge agus an Bhéarla go háirithe chun beogacht na dteangacha a chinntiú. Léiríodh anseo go raibh easpa dreasachtaí nó easpa bearta inspreagtha, ag druidim le deireadh na tréimhse iniúchta, a spreagfadh duine lena bheith líofa sa Ghaeilge agus sa Bhéarla araon, agus úsáid bhisiúil a bhaint as an dá theanga i réimsí éagsúla an tsaoil. Is laigí tromchúiseacha sa phleanáil teanga iad seo agus is léir go bhfuil doiléire ann i leith an ghaoil a shamhlaítear maidir leis na teangacha. Ní foláir róil dhaingnithe sheasta a phleanáil don Ghaeilge go háirithe sna réimsí ar tugadh aghaidh orthu i gcaitheamh an tsaothair seo.

14 Aguisín 1: Coincheap an Réimse²²⁴

²²⁴ Chruthaigh an taighdeoir seo an léaráid seo d'fhonn teacht le chéile na geur chuige i leith an dátheangachais shochaíoch agus i leith an stádais teanga a roghnaíodh don saothar seo a léiriú. Taispeántar réimsí Pohl (1965) maidir leis an dátheangachas cothrománach ag barr na léaráide sna hubhchruthanna (an réimse oifigiúil [dearg], réimse an teaghlaigh [glas] agus an réimse cultúrtha [gorm]). Léirítear, trí úsáid na n-uimhreacha 1- 4, na gnéithe faoi leith den réimse cultúrtha ar díriodh orthu i gcaitheamh an tsaothair seo. Is iad tosca chreatlach UNESCO (2003) a fhaightear sna heicseagáin i lár na léaráide. Is iad na réimsí a chreidtear gur díriodh orthu, go háirithe leis an nGaeilge a chur chun cinn le linn an fichiú haois (réimse na polaitíochta [oraíste], réimse an oideachais [báinghorm] agus réimse na meán cumarsáide [corcra]) a fhaightear ag bun na léaráide sna hubhchruthanna. Baintear úsáid as dathanna éagsúla mar bhratacha ar mhaithe leis na naisc idir na gnéithe éagsúla a léiriú. Sa chás go bhfuil gné shainiúil den réimse cultúrtha ar thagair Pohl dó mar nasc idir na cuir chuige éagsúla, déantar nóta den uimhir seo sna boscaí beaga gorma taobh le tosca iomchuí UNESCO.

15 Aguisín 2: Bileog Eolais ón Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta

A Chara,

Míle buíochas as teagmháil a dhéanamh leis an Roinn agus fios a chur ar an bpacáiste tacaíochta faoi iamh leis seo. Má roghnaíonn tú Gaeilge mar theanga do chlainne, tá tú ag tabhairt buntáiste luachmhar do do pháiste a d'fhéadfadh cabhrú leis/ léi:

1. foghlaim conas léamh agus comhaireamh
2. teangacha eile a fhoghlaim
3. scileanna cumarsáide a fhorbairt
4. post a fháil amach anseo
5. cairde nua a dhéanamh
6. a bheith páirteach i nglúin nua cainteoirí Gaeilge
7. féiniúlacht a threisiú.

Chun fiseán gearr a fheiceáil faoin ábhar seo tabhair cuairt ar youtube: “ag tógáil do pháiste le Gaeilge”.

Tá súil againn go mbeidh an pacáiste seo ina thaca praiticiúil duit agus de do chlann ar fad. D'fháilteois go mór roimh do thuairim faoin bpacáiste seo agus is féidir an tuairim sin a sheoladh chuig an seoladh ríomhphoist thíos.

Gach rath ort agus ar do chúram.

An Rannóg Pleanála Teanga,
An Roinn Ealaíon, Oidhreachta & Gaeltachta,
Na Forbacha,
Co. na Gaillimhe.

16 Aguisín 3: Líon na gCainteoirí Gaeilge ó na Daonáirimh Uilig idir 1926 – 2006 ar Bhonn Contae go Náisiúnta

County	1926	1926(b)	1936	1946	1961	1971	1981	1986	1991	1996	2002	2006
Donegal	52408	51684	54432	45935	41525	35710	40648	40928	41543	49551	51783	54813
Waterford	17977	17922	18201	15584	18545	20815	26579	28020	29686	39385	42735	44533
Dublin	39618	39409	86585	92381	140876	195059	268243	259688	273007	364068	394240	410669
Meath	6087	6073	9485	10195	14648	16553	25470	27734	30754	41480	50989	60685
Carlow	3228	3223	5215	4563	7147	7379	9724	10548	11513	16115	17670	18547
Cavan	8861	8840	11820	10227	11881	11472	13206	12775	13544	19037	20528	22636
Clare	28842	28771	27078	21186	21678	23152	31318	33593	35211	43685	48644	50287
Galway	80238	79594	82963	73645	66567	63642	71346	73658	76796	93745	102529	108124
Cork	68553	68404	78797	65540	85887	98460	128290	134278	140179	179949	200657	209950
Kerry	49262	49016	53466	41783	38945	37799	43459	44777	45808	57204	60885	61685
Kildare	5793	5772	9297	9380	15293	17840	28527	33520	38121	54313	66800	73373
Kilkenny	7389	7375	11423	9934	14675	14577	19937	21470	22297	30472	33166	35669
Westmeath	5572	5554	9133	7769	12175	14178	18462	18693	19510	25423	28846	30636
Wexford	7712	7696	12639	11342	16425	17312	22903	24105	25351	35904	41064	46149
Leitrim	6044	6032	8240	7123	8268	7101	7756	7887	7990	10459	11095	11758
Limerick	17297	17247	24536	23217	32624	38126	51855	53027	56205	73568	79498	80031
Longford	4097	4087	5611	5684	7319	6551	8539	9010	9144	12012	12383	13158
Louth	6743	6714	9858	8692	13906	16387	20953	21920	23964	30944	34485	37933
Mayo	63514	63252	63536	49723	44836	37856	41133	41693	41908	51016	53707	55010
Monaghan	7338	7317	9084	8226	10936	10368	12496	13342	14247	19590	20551	20828
Roscommon	12936	12902	14845	13090	14745	15171	17814	17787	18169	22695	23633	24934
Sligo	12477	12454	13498	10606	14292	13602	17085	17361	17815	23280	25164	25127
Tipperary	16290	16265	22711	22085	31047	34453	42203	43348	45088	57338	61081	63519
Wicklow	5008	4989	7849	6612	10690	12527	20046	21716	25545	34639	40419	44734
Offaly	5064	5060	7755	6925	10759	12020	15556	15809	16288	22454	24087	25691
Laois	5163	5150	8528	7278	10731	11319	14865	16014	16145	21879	24255	26311

225

²²⁵ Is é foinse an tábla seo ná an t-eolas a bhailigh an taighdeoir seo ó dhaonáirimh na hÉireann 1926-2006. Léirítear figiúirí éagsúla ón mbliain 1926 sa tábla seo. Léiríonn an chéad cholún ‘1926’, líon na gcainteoirí Gaeilge i ngach aois-ghrúpa, agus léiríonn an dara colún ‘1926 (b)’ líon na gcainteoirí Gaeilge a bhí 3 bliana d’aois agus os a chionn. Is sa bhliain 1961 a cuireadh deireadh leis an gcleachtas cainteoirí faoi bhun 3 bliana d’aois a chur san áireamh maidir le ceist na Gaeilge. Léiríonn na colúin eile uilig, ó 1936 ar aghaidh, líon na gcainteoirí a bhí 3 bliana d’aois agus os a chionn ar mhaithe le comparáid iomchuí a dhéanamh. Féach Punch (2008, lch 44).

17 Aguisín 4: Gaeilge in Úsáid i nDíospóireachtaí Dála 1919 - 1999

1919 An Ghaeilge in úsáid						
Dáta	Modh ²²⁶	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm ²²⁷	Lch 228
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Count George Noble, Count Plunkett	Tuaisceart Ros Comáin	SF	Ceann Comhairle i gCoir an Lae: 'Molaimse don Dáil Cathal Brugha, an Teachta ó Dhéisibh Phortláirge do bheith mar Cheann Comhairle againn indiu'.	3
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Pádraic Ó Máille	Conamara, Co. na Gaillimhe	SF	Ceann Comhairle i gCoir an Lae: 'Is bród mór damhsa cur leis an dtairgsin sin'.	3
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Ceann Comhairle i gCoir an lae	3
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Cleirigh i gCoir an Lae	4
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	An Rolla	5
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Bunreacht Dala Eireann	6

²²⁶ Léiríonn an t-eolas sa cholún seo an í an teanga labhartha nó an teanga scríofa a bhí i gceist leis an ábhar a phléitear faoin gcolún 'Feidhm'. Má scríobhtar '0' sa cholún seo, ciallaíonn sé seo nár baineadh úsáid as abairt Ghaeilge ar bith an lá sin. Féach Tithe an Oireachtais (gan dáta, a).

²²⁷ Tá an Ghaeilge fágtha gan athrú ón mbuncháipéis sa cholún seo (Tithe an Oireachtais, gan dáta, a).

²²⁸ Tugann an t-eolas sa cholún seo treoir maidir le huimhir an leathanaigh a bhfuil an tagairt le fáil air. Tá clár ábhair le fáil bunaithe ar na topaicí a pléadh ar bhonn laethúil i nDáil Éireann. Tugtar líon iomlán na leathanach le haghaidh na gclár ábhair laethúil seo ag deireadh gach rannóige laethúla (Tithe an Oireachtais, gan dáta, a). Sa chás nár labhraíodh nó nár scríobhadh ach abairt iomlán amháin as Gaeilge, tugtar an abairt sin.

21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Seán T. O' Kelly	Baile Átha Cliath (Faiche an Choláiste)	SF	Bunreacht Dala Eireann	6
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Sean Hayes	Iarthar Chorcaí	SF	Bunreacht Dala Eireann	6
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Faisneis Neamhspleadhchuis	7
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Declaration D'Independence: 'Iarraim ar an dTeachta ó Dheisceart na Midhe an Fhaisnéis do léigheadh dhúinn insa Sacsbheurla'.	8
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Declaration of Independence	9
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Piaras Béaslaí	Oirthear Chiarraí	SF	Declaration of Independence	9
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Toscairi chum Comhdhala na Siothchana	10
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Pádraic Ó Máille	Conamara, Co. na Gaillimhe	SF	Toscairi chum Comhdhala na Siothchana	10
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Dr. James Ryan	Deisceart Phort Láirge	SF	Toscairi chum Comhdhala na Siothchana	10
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Sceal o Dhail Eireann chum Saor-Naisiun an Domhain: 'Tá socruighthe againn scéal do chur ón Dáil chum Saor-náisiún an Domhain, agus iarraim ar an dTeachta ó Lughbhaidhe é léigheamh dúinn'.	11

21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Seán (Sceilg) Ó Ceallaigh	Co. an Lú	SF	Sceal o Dhail Eireann chum Saor-Naisiun an Domhain: 'Adhbhar onóra dhamhsa a bheith orm an Scéal atá againn dá chur chum na Saor-Náisiún do léigheadh. Seo dhíbh é:-'.	11
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Seán (Sceilg) Ó Ceallaigh	Co. an Lú	SF	Sceal o Dhail Eireann chum Saor-Naisiun an Domhain	12
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Sceal o Dhail Eireann chum Saor-Naisiun an Domhain: 'Iarraim ar an dTeachta ó Thuaisceart Roscomain an sceul do léigheadh dhúinn insa bhFraingcis'	12
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Appel Aux Nations: 'Iarraim ar an dTeachta ó Iarthar Chille Mhanntáin an Sceul do léigheadh dhúinn I Sacsbheurla'.	13
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Message to the Free Nations of the World	14
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Professor Eoin MacNeill	Cathair Dhoire Cholm Cille/ Ollscoil Náisiúnta	SF	Message to the Free Nations of the World	14
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	James Joseph Walsh	Cathair Chorcaí	SF	Message to the Free Nations of the World: 'Tá mórtus mór ormsa an chae do bheith agam ar chur leis an dtairgsint seo'.	14
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Clar Oibre Poblacanaighe	15
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Piaras Béaslaí	Oirthear Chiarraí	SF	Clar Oibre Poblacanaighe	15

21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Democratic Programme	16
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Cluain Tarbh, Baile Átha Cliath	SF	Democratic Programme	16
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Con Collins	Iarthar Luimní	SF	Democratic Programme	16
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Gnath-Riaghla na Dála: 'Ní bhacfar le gnáthriaghla na Dála indiu, acht socrófar iad an chéad lá eile'.	17
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Cur ar Athlo: 'Táimid chum na hoibre do chur ar athló go dtí leathuair tar éis a trí amáireach, acht beidh cruinniughadh príobháideach againn annsoin.	18
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Professor Eoin MacNeill	Cathair Dhoire Cholm Cille/ Ollscoil Náisiúnta	SF	Cur ar Athlo: 'Cuirimse leis an dtairgsint sin'.	18
						18
22 Eanáir 1919	0					12
1 Aibreán 1919	0					27
2 Aibreán 1919	0					22
4 Aibreán 1919	0					18
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Seán T. O' Kelly	Baile Átha Cliath (Faiche an Choláiste)	SF	Reim na hOibre	3
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	An Príomh- Aire Eamon de Valera	Oirthear Co. an Chláir	SF	Reim na hOibre	3

10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Pádraic Ó Máille	Conamara, Co. na Gaillimhe	SF	Reim na hOibre	3
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Con Collins	Iarthar Luimní	SF	Reim na hOibre	3
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Liam de Róiste	Cathair Chorcaí	SF	Reim na hOibre	3
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Aire Trádála agus Tráchtála Ernest Blythe	Tuaisceart Mhuineacháin	SF	Reim na hOibre	3
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Terence MacSwiney	Lár- Chorcaí	SF	Reim na hOibre	3
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Piaras Béaslaí	Oirthear Chiarraí	SF	Reim na hOibre	3
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Brian O' Higgins	Iarthar Co. an Chláir	SF	Reim na hOibre	3
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Cluain Tarbh, Baile Átha Cliath	SF	Reim na hOibre	3
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Aire Cosanta Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Reim na hOibre	3
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Seán T. O' Kelly	Baile Átha Cliath (Faiche an Choláiste)	SF	Seiseon an Trathnona	4
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Aire Tionscail Ollamh Eoin MacNeill	Cathair Dhoire Cholm Cille/ Ollscoil Náisiúnta	SF	Seiseon an Trathnona	4

10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Art O' Connor	Deisceart Chill Dara	SF	Seiseon an Trathnona	4
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Joseph McGuinness	Longfort	SF	Seiseon an Trathnona	4
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Stiúrthóir Bolscaireachta Laurence Ginnell	Co. na hIarmhí	SF	Seiseon an Trathnona: 'A Chinn Chomhairle agus a lucht na Dála'.	4
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Desmond Fitzgerald	Baile Átha Cliath (Peambróg)	SF	Seiseon an Trathnona	4
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Terence MacSwiney	Lár- Chorcaí	SF	Seiseon an Trathnona	4
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	James Nicholas Dolan	Liatrom	SF	Seiseon an Trathnona: 'A Chinn Chomhairle, cuidighim leis an rún seo'.	4
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Seán T. O' Kelly	Baile Átha Cliath (Faiche an Choláiste)	SF	Geimhligh Cogaidh agus Fuadach Leanbh	5
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Aire Dúiche Arthur Griffith	Oirthear Chabháin	SF	Geimhligh Cogaidh agus Fuadach Leanbh: 'A Chinn Chomhairle, tá cathú orm fur mé an chéad duine beagnach a labhair i mBéarla indiu leis an Dáil acht níl léigheas air sin anois'.	5
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Richard Francis Hayes	Oirthear Luimnigh	SF	Geimhligh Cogaidh agus Fuadach Leanbh: 'A Chinn Chomhairle, tá brón orm ná fuilim ábalta ar labhairt as Gaedhilg ar fad, níl acht beagánh Gaediilge agam fós, agus tá brón orm ná fuilim ábalta ar an rudaí ba mhaith liom a rádh do rádh as Gaedhilg'.	5

10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Frank Fahy	Deisceart na Gaillimhe	SF	Geimhligh Cogaidh agus Fuadach Leanbh	5
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Patrick James Moloney	Tiobraid Árann Theas	SF	Geimhligh Cogaidh agus Fuadach Leanbh: 'Ba mhór an t-áthas dom dá bhfaighinn an méid atá le rádh agam do rádh as Gaedhlig'.	5
10 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	An Príomh-Aire Eamon de Valera	Oirthear Co. an Chláir	SF	Geimhligh Cogaidh agus Fuadach Leanbh	5
						5
11 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	An Príomh-Aire Eamon de Valera	Oirthear Co. an Chláir	SF	The League of Nations	3
11 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Cluain Tarbh, Baile Átha Cliath	SF	The League of Nations	3
						5
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Ceann Ionaid Seán (Sceilg) Ó Ceallaigh	Co. an Lú	SF	Prelude	2
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Cluain Tarbh, Baile Átha Cliath	SF	An Rolla	3
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Joseph McGuinness	Longfort	SF	An Rolla	3
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Seán T. O' Kelly	Baile Átha Cliath (Faiche an Choláiste)	SF	An Rolla	3
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Seán T. O' Kelly	Baile Átha Cliath (Faiche an Choláiste)	SF	Failte Roim An Choimisiun	4

9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	An Príomh-Aire Eamon de Valera	Oirthear Co. an Chláir	SF	Failte Roim An Choimisiun	4
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Seán T. O' Kelly	Baile Átha Cliath (Faiche an Choláiste)	SF	Faisneisi ar Stad na hEireann	5
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Aire Dúiche Arthur Griffith	Oirthear Chabháin	SF	Faisneisi ar Stad na hEireann: 'A Chinn Chomhairle agus a mhuinntir na Dála'.	5
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Michael Collins	Deisceart Chorcaí	SF	Faisneisi ar Stad na hEireann: 'A Chinn Chomhairle agus a mhuinntir na Dála'.	5
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Aire Tionscail Ollamh Eoin MacNeill	Cathair Dhoire Cholm Cille/ Ollscoil Náisiúnta	SF	Faisneisi ar Stad na hEireann: 'An déantús go bhfuil trácht agam le déanamh air anso, ní féidir a rádh gur déantús náisiúnta é, acht is déantús dáiríribh é.'	5
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Seán T. O' Kelly	Baile Átha Cliath (Faiche an Choláiste)	SF	Oraideanna Lucht an Choimisiuin	6
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Aire Cosanta Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Oraideanna Lucht an Choimisiuin	6
9 Bealtaine 1919	Teanga Labhartha	Aire Rialtais Áitiúil William T. Cosgrave	Tuaisceart Chill Chainnigh	SF	Oraideanna Lucht an Choimisiuin: ' A Chinn Chomhairle, aontuighim leis sin.'	6
						6

1929 An Ghaeilge in úsáid						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
20 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Seán Goulding	Port Láirge	FF	In Committee on Finance. Financial Resolutions. Motion No. 2 - Customs: 'Ma's maith is mithid. Is mithid rud dá leithéid seo do dhéanamh'.	35
20 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Aire Gnóthaí Eachtracha Patrick McGilligan	Ollscoil Náisiúnta na hÉireann	CnaG	In Committee on Finance. Financial Resolutions. Treaty for the Renunciation of War: 'I beg to move:- Go n-aontuionn Dáil Éireann leis an gConnra chun Diúltiú do Choga, a sighníodh i bPáris an 27adh lá de Lúnasa, 1928, agus 'nar leagadh cóip de ar Bhórd na Dála an 20adh lá so d'Fheabhra, 1929, agus go molann sí don Ard-Chomhairle gach ní is gá do dhanamh chun an Connra san do dhaingniú'. (Ansin, as Béarla).	36

20 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	An Uachtarán William T. Cosgrave	Ceatharlach-Cill Chainnigh	CnaG	In Committee on Finance. Financial Resolutions. Money Resolution (Censorship of Publications Bill): 'Go bh'fuil sé oiriúnach a údarú go n-íocfar amach as airgead a sholáthróidh an tOireachtas aon chostaisí fé n-a raghfad chun aon Acht do chur in éifeacht a rithfar sa tSiosón so chun socrú do dhéanamh chun díol agus scaipe litríochta mífhóláine do thoirmeasc agus, chuige sin, socrú do dhéanamh chun scrúdóireacht leabhar agus foillseachán tréimhsiúil do bhunú agus chun srian do chur le foillsiú tuairiscí ar shaghsanna áirithe imeachta breithiúntais agus chun crícheanna eile a bhaineas leis na nithe roimhráite'. (Ansin, as Béarla)	38
20 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Frank Fahy	Gaillimh	FF	Adjournment Debate - Deputy de Valera's Arrest and Imprisonment	40
						42
21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Aire Iascaireachta Fionán Lynch	Ciarraí	CnaG	Distress in Western Fishing Areas	13
21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Micheál Clery	Tuaisceart Mhaigh Eo	FF	Distress in Western Fishing Areas (Béarla ar dtús, labhair sé Gaeilge mar fhreagairt ar Ó Loinsigh).	13
21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Aire Iascaireachta Fionán Lynch	Ciarraí	CnaG	Economic Developments in the Gaeltacht	14

21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Public Business - Vote No. 2 - Oireachtas: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £750 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	17
21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Public Business - Vote No. 7 - Old Age Pensions: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £175,000 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	18
21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Public Business - Vote No. 52 - Agriculture: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £303,487 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	19
21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Public Business - Vote No. 27 - Hawlbowl Dockyard: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £2,500 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	20
21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Public Business - Vote No. 28 - Universities and Colleges: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £4,824 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	21
21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Public Business - Vote No. 46 - Primary Education: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £13,850 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	22

21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Aire Cosanta Desmond Fitzgerald	Co. Bhaile Átha Cliath	CnaG	Public Business - Vote No. 47 - Secondary Education: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £9,500 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	23
21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Aire Cosanta Desmond Fitzgerald	Co. Bhaile Átha Cliath	CnaG	Public Business - Vote No. 65 - Army Pensions: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £10 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	24
						28
22 Feabhra 1929					Treaty for the Renunciation of War: 'Go n-aontuionn Dáil Éireann leis an gConnra chun Diúltiú do Choga, a sionnódh i bPáris an 27adh lá de Lúnasa, 1928, agus 'nar leagadh cóip de ar Bhórd na Dála an 20adh lá so d'Fheabhra, 1929, agus go molann sí don Ard-Chomhairle gach ní is gá do dhanamh chun an Connra san do dhaingniú'. (Ansin, as Béarla).	6
22 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Martin Conlon	Ros Comáin	CnaG	Private Deputies Business - Legal Practitioners (Qualification) Bill 1928 - Report: 'Ba mhaith liom an Bille seo do chur ar athló go dtí Dé Céadaoin seo chugainn. (Ansin, as Béarla).	7
						8
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Frank Fahy	Gaillimh	FF	Feilm do Roinnt	28

27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Aire Iascaireachta Martin Roddy	Liatrom-Sligeach	CnaG	Feilm do Roinnt	28
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Donal Buckley	Cill Dara	FF	Tailte Chluain Churraigh	29
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Aire Iascaireachta Martin Roddy	Liatrom-Sligeach	CnaG	Tailte Chluain Churraigh	29
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Thomas Lincoln Mullins	Iarthar Chorcaí	FF	Distress in West Cork: 'Már gheall ar an bhfreagra a fuairas tógfaidh mé an ceist seo ar an athló'.	30
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Estimates for Public Services - Vote No. 40 - Local Government and Public Health: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £10 chun íoctha an Mhuirir a thiocfadh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	47
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Aire Cosanta Desmond Fitzgerald	Co. Bhaile Átha Cliath	CnaG	Estimates for Public Services - Vote No. 41 - General Register Office: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £300 chun íoctha an Mhuirir a thiocfadh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	48
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Aire Cosanta Desmond Fitzgerald	Co. Bhaile Átha Cliath	CnaG	Estimates for Public Services - Vote No. 43 - National Health Insurance: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £10 chun íoctha an Mhuirir a thiocfadh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	49

27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Frank Fahy	Gaillimh	FF	Private Deputies Business - Legal Practitioners (Qualification) Bill 1928 - Report: 'Is dócha liom gur fíor é go bhfuil Cumann na nDlíghadóirí i n-aghaidh an Bhille seo ach is iongnadh liom ná raibh siad in ánn abhcóide no atúrnac d'fháil chun an rúin do chur os cóir na Dála'.	53
						58
28 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Public Business - Vote No. 57 - Railways: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £2,300 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	17
28 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Public Business - Vote No. 69 - Industrial and Commerical Property Registration Office: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £600 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	18
28 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Public Business - Vote No. 72 - Purchase of Fuel: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £10,748 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	19
28 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Aire Oideachais agus An tOllamh John Marcus O' Sullivan	Ciarraí	CnaG	Public Business - Vote No. 73 - Repayments to the Contingency Fund: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £5,976 chun íoctha an Mhuirir a thiocfídh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	20

28 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	Public Business - Vote No. 51 - National Gallery: 'I move:- Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £112 chun íoctha an Mhuirir a thiocfadh chun bheith iníoctha....' (Ansin, as Béarla).	21
						30
1 Márta 1929	Teanga Labhartha	Frank Fahy	Gaillimh	FF	Constitution (Amendment No. 12) Bill, 1928—Second Stage.	4
						10
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Frank Fahy	Gaillimh	FF	Coiste na Gaeltachta: 'D'fhiafraigh Prionnsias Ó Fathaigh den Aire Tailte agus Iascaigh cathoin is mian leis tuarasagbháil a thabhairt don Dáil ar a bhfuil deunta ag Coiste na Gaeltachta'.	38
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Aire Iascaireachta Fionán Lynch	Ciarraí	CnaG	Coiste na Gaeltachta: 'Tá ar aigne agam trácht a dhéanamh ar an scéal so ar fad nuair a bheidh Meastachán mo Roinne os cóir na Dála.	38
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Micheál Clery	Tuaisceart Mhaigh Eo	FF	Iascaireacht an Iarthair: 'D'fhiafraigh Micheál O Cléirigh den Aire Tailte agus Iascaigh an bhfuil fhios aige an drochbhail atá ar lucht iascaigh an Iarthair agus an bhfuil faoi aon scéim do ceapadh agus do chur i bhfeidhm a chuirfeadh an iascaireacht ar a cosaibh arís.	40
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Aire Iascaireachta Fionán Lynch	Ciarraí	CnaG	Iascaireacht an Iarthair	40
						58
7 Márta 1929	Teanga Labhartha	Donal Buckley	Cill Dara	FF	Tailte Chluain Churraigh	9

7 Márta 1929	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Aire Iascaireachta Martin Roddy	Liatrom-Sligeach	CnaG	Tailte Chluain Churraigh	9
7 Márta 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	In Committee on Finance - Issue out of the Central Fund: 'I move:- "Go ndeontar suim £7,570,125 as an bPrímh-Chiste chun an soláthar do deonadh i gcóir seirbhís na bliana dar críoch an 31adh lá de Mhárta, 1930, do shlánú' (ansin, as Béarla).	15
7 Márta 1929	Teanga Labhartha	Leas-Uachtarán an Ard-Chomhairle agus an tAire Airgeadais Ernest Blythe	Muineachán	CnaG	In Committee on Finance - Issue out of the Central Fund: 'I move:- "Go ndeontar suim £530,177 as an bPrímh-Chiste chun an soláthar do deonadh i gcóir seirbhís na bliana dar críoch an 31adh lá de Mhárta, 1929, do shlánú' (ansin, as Béarla).	16
						21
1939 An Ghaeilge in úsáid						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
8 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Michael Óg McFadden	Iarthar Dhún na nGall	FG	Alt 53 den Acht Cuirteanna Breithiúnais 1936	12
8 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Dlí agus Cirt Patrick J. Rutledge	Tuaisceart Mhaigh Eo	FF	Alt 53 den Acht Cuirteanna Breithiúnais 1936	12
8 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Michael Óg McFadden	Iarthar Dhún na nGall	FG	Tionnscál Góiséireachta	19
8 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Frank Fahy	Oirthear na Gaillimhe	FF	Tionnscál Góiséireachta: 'Ceist 18'.	19

8 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	An Leas-Cheann Comhairle Fionán Lynch	Deisceart Chiarraí	FG	Motions for Returns	54
8 Feabhra 1939	Teanga Scríofa	Ginearál Richard Mulcahy	Oir-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FG	Tithe do Thógáil	68
8 Feabhra 1939	Teanga Scríofa	An Tánaiste Seán T. O' Kelly	Iar-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Tithe do Thógáil	68
8 Feabhra 1939	Teanga Scríofa	Ginearál Richard Mulcahy	Oir-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FG	Rátaí Bliana	69
8 Feabhra 1939	Teanga Scríofa	An Tánaiste Seán T. O' Kelly	Iar-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Rátaí Bliana	69
8 Feabhra 1939	Teanga Scríofa	Aire na Talún Gerald Boland	Ros Comáin	FF	Gaeltacht Improvement Grants	90
8 Feabhra 1939	Teanga Scríofa	Aire na Talún Gerald Boland	Ros Comáin	FF	Gaeltacht Housing Grants	91
						91
9 Feabhra 1939	0					47
10 Feabhra 1939	0					4
14 Feabhra 1939	0					4
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Seán MacEntee	Bailecheantair Bhaile Átha Cliath	FF	Committee on Finance - Vote 2 - Houses of the Oireachtas: 'I move: - Go ndeonfar suim Bhreise ná raghaidh thar £10 chun íoctha an Mhuirir a thiofadh chun bheith iníoctha i rith na bliana dar críoch an 31adh lá de Mhárta, 1939, chun Tuarastail agus Costaisí Tithe an Oireachtais, maraon le Deontas-i-gCabhair'. (Ansin, as Béarla).	22

15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Seán MacEntee	Bailecheant-air Bhaile Átha Cliath	FF	Committee on Finance - Vote 8 - Compensation Bounties: 'I move:- Go ndeonfar suim Bhreise ná raghaidh thar £2,300 chun íoctha an Mhuirir....'. (Ansin, as Béarla).	23
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Seán MacEntee	Bailecheant-air Bhaile Átha Cliath	FF	Committee on Finance - Vote 22 - Stationery and Printing: 'I move:- Go ndeonfar suim Bhreise ná raghaidh thar £4,050 chun íoctha an Mhuirir a thiofadh chun a bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	24
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Seán MacEntee	Bailecheant-air Bhaile Átha Cliath	FF	Committee on Finance - Vote 73 - Repayments to Contingency Fund: 'I move: - Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £1,090 chun íoctha an Mhuirir a thiofadh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	25
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Seán MacEntee	Bailecheant-air Bhaile Átha Cliath	FF	Committee on Finance - Vote 11 - Public Works and Buildings: 'I move: - Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £10 chun íoctha an Mhuirir a thiofadh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	26
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Dlí agus Cirt Patrick J. Rutledge	Tuaisceart Mhaigh Eo	FF	Committee on Finance - Vote 39 - Public Record Office: "I move: - Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £374 chun íoctha an Mhuirir a thiofadh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	27

15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Tionscail agus Tráchtála Seán F. Lemass	Deisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Committee on Finance - Vote 57 - Industry and Commerce: 'I move: - Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £10 chun íoctha an Mhuirir a thiocfaidh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	28
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Tionscail agus Tráchtála Seán F. Lemass	Deisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Committee on Finance - Vote 58 - Transport and Meteorological Services: 'I move: - Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £37,500 chun íoctha an Mhuirir a thiocfaidh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	29
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Tionscail agus Tráchtála Seán F. Lemass	Deisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Committee on Finance - Vote 61 - Unemployment Insurance and Unemployment Assistance: 'I move: - Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £233,000 chun íoctha an Mhuirir a thiocfaidh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	30
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	An Taoiseach agus Aire Gnóthaí Eachtracha Eamon de Valera	Clár	FF	Committee on Finance - Vote 67 - External Affairs: 'I move: - Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £1,745 chun íoctha an Mhuirir a thiocfaidh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	31
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	An Taoiseach agus Aire Gnóthaí Eachtracha Eamon de Valera	Clár	FF	Committee on Finance - Vote 68 - League of Nations: 'I move: - Go ndeonfar suim ná raghaidh thar £175 chun íoctha an Mhuirir a thiocfaidh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	32

15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Talmhaíocht a James Ryan	Loch Garman	FF	Committee on Finance - Vote 52 - Agriculture: 'Go ndeonfar suim Bhreise ná raghaidh thar £173,472 chun íoctha an Mhuirir a thioctfaidh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	33
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Cosanta Frank Aiken	An Lú	FF	Committee on Finance - Vote 65 - Army: 'I move: - Go ndeonfar suim Bhreise ná raghaidh thar £323,370 chun íoctha an Mhuirir a thioctfaidh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	34
						38
16 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Eamonn O' Neill	Iarthar Chorcaí	FG	Committee on Finance - Vote 65 - Army (Resumed): 'Annsan bhíomar fé smacht na Sasanach, ach tá a mhailirt de scéul againn anois!'	11
16 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Poist agus Telegrafa Oscar Traynor	Oir-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Committee on Finance - Vote 63 - Posts and Telegraphs: 'I move: - Go ndeonfar suim Bhreise ná raghaidh thar £25, 165 chun íoctha an Mhuirir a thioctfaidh chun bheith iníoctha...'. (Ansin, as Béarla).	12
						16
22 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Michael Óg McFadden	Iarthar Dhúna nGall	FG	Committee on Finance - Valuation Bill, 1938 - Second Stage (Resumed)	28
						29
23 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Cormac Breathnach	Iar-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Housing (Amendment) Bill 1939 - Second Stage	11
23 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Oir-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FG	Housing (Amendment) Bill 1939 - Second Stage	11
						19

1949 An Ghaeilge in úsáid						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Aire Oideachais General Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	Intermediate Examination Fees	13
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	John Joseph Timoney	Tiobraid Árann Theas	CNP	Summer Time Order, 1949 - Motion	52
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Micheal Óg McFadden	Iarthar Dhún na nGall	FG	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Donnchadh Ó Briain	Iarthar Luimnigh	FF	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Joseph W. Mongan	Iarthar na Gaillimhe	FG	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Thomas Derrig	Ceatharlach-Cill Chainnigh	FF	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Second Stage	53
						56
17 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Thomas Derrig	Ceatharlach-Cill Chainnigh	FF	Orduithe Céime sa Stát-Sheirbhís	27
17 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Cormac Breathnach	Iar-Thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Council of Education - Motion	103
17 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Thomas Derrig	Ceatharlach-Cill Chainnigh	FF	Council of Education - Motion	103
17 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Aire Oideachais General Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	Council of Education - Motion: 'Beidh lá eile ag an bPaorach' agus níos mó Gaeilge ná sin.	103
17 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Donnchadh Ó Briain	Iarthar Luimnigh	FF	Council of Education - Motion	103
						108

23 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Deontas na Gaeilge	10
23 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Aire Rialtais Áitiúil agus don Aire Cosanta Brendan Corish	Loch Garman	PALO	Deontas na Gaeilge	10
23 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Teach Scoile i gConamara	11
23 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Aire Rialtais Áitiúil agus don Aire Cosanta Brendan Corish	Loch Garman	PALO	Teach Scoile i gConamara	11
23 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Cóir Iompair do Dhaltaí Scoile	12
23 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Aire Rialtais Áitiúil agus don Aire Cosanta Brendan Corish	Loch Garman	PALO	Cóir Iompair do Dhaltaí Scoile	12
23 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Donnchadh Ó Briain	Iarthar Luimnigh	FF	Private Deputies Business - Adjournment Debate - Allotment of Limerick Land	62
23 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	An Leas-Cheann Comhairle Patrick Hogan	Clár	PALO	Private Deputies Business - Adjournment Debate - Allotment of Limerick Land	62
						67

24 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Committee and Final Stages: 'Tairgim leasú 1: - Fo-alt (3), mír (a), línte 33 go 35 a scrios'.	85
						87
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Scoil Nua i gConamara	6
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Aire Rialtais Áitiúil agus don Aire Cosanta Brendan Corish	Loch Garman	PALO	Scoil Nua i gConamara	6
						76
3 Márta 1949	Teanga Labhartha	Donnchadh Ó Briain	Iarthar Luimnigh	FF	Committee on Finance - Vote 68 - Health (Resumed): [Lean sé leis ag baint úsáide as an nGaeilge, fiú nuair a freagraíodh i mBéarla é-Béarla in úsáid aige níos déanaí sa díospóireacht freisin].	35
						44
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Patrick Smith	Cabhán	FF	Potato Exports: 'Tá go maith'.	19
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Scéim na dTithe Gloine	24
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Thomas Derrig	Ceatharlach-Cill Chainnigh	FF	Committee on Finance - Vote 48 - Technical Instruction	56
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Oideachais General Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	Committee on Finance - Vote 48 - Technical Instruction	56
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Thomas Derrig	Ceatharlach-Cill Chainnigh	FF	Committee on Finance. Teachers Superannuation Scheme - Motion	57

9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Oideachais General Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	Committee on Finance. Teachers Superannuation Scheme - Motion	57
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Con Lehane	Baile Átha Cliath Lár-Theas	CNP	Committee on Finance. Teachers Superannuation Scheme - Motion	57
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Eamon Kissane	Tuaisceart Chiarraí	FF	Committee on Finance. Teachers Superannuation Scheme - Motion	57
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	An Leas-Cheann Comhairle Patrick Hogan	Clár	PALO	Committee on Finance. Teachers Superannuation Scheme - Motion	57
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Committee on Finance. Teachers Superannuation Scheme - Motion	57
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Thomas Derrig	Ceatharlach-Cill Chainnigh	FF	Committee on Finance. Children Amendment Bill, 1949 - Second Stage.	58
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Oideachais General Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	Committee on Finance. Children Amendment Bill, 1949 - Second Stage.	58
						63
10 Márta 1949	Teanga Labhartha	Michael Joseph Kennedy	Longfort - An Iarmhí	FF	Supplementary and Additional Estimates, 1948-49 - Vote 61 - Posts and Telegraphs: 'Ar an meastachán seo tá cúpla rud agam le rá i dtaobh ceist na telefóna'.	66
						73
1959 An Ghaeilge in úsáid						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
7 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Aire na Gaeltachta Michael Moran	Deisceart Mhaigh Eo	FF	Extension of Tomato Scheme to Arranmore Island.	26

7 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	Referendum (Amendment) Bill, 1958—Second Stage: 'Cuidím leis an leasú agus labhróidh mé níos déanaí'.	28
						29
8 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958- An Coiste: 'Tairgeadh an cheist: "Go bhfanfaidh Alt 1 ina chuid den Bhille"'. (ansin, as Béarla).	6
8 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Thomas Francis (Jnr.) O' Higgins	Laois-Uíbh Fhailí	FG	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958- An Coiste: 'Má's maith é, is mithid'.	6
8 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	An Taoiseach Eamon de Valera	Clár	FF	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958- An Coiste: 'Ní raibh aon bhaint agam-sa leis an rialú a thug an Ceann Comhairle'.	6
8 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	William Norton	Cill Dara	PALO	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958- An Coiste	6
8 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	George Edward Russell	Oirthear Luimní	N	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958- An Coiste	6
8 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	George Edward Russell	Oirthear Luimní	N	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958- An Coiste (D'atógadh): 'Tarraingíodh siar an leasú, laoi (f?) chead. Amendment, by leave, withdraw. Tairgeadh an cheist:"I gCuid I agus i gCuid II, go bhfanfaidh Alt 2 mar chuid den Sceideal". (Ansin, as Béarla).	29
						29

13 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958- Tairiscint: 'Tairgirn:- Go mbeidh sé mar threoir don Choiste ar an mBille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958, go bhfuil cumhacht acu nuair a athchrofnar ar an díospóireacht ar alt 2 den Sceideal gach fo-alt den alt sin a bhréithniú ar leithligh; agus go bhféadfaidh an Cathaoirleach an cheist a chur ar gach fo-alt ar leithligh:- I gCodanna I agus II go bhfanfaidh an fo-alt sin mar chuid den Sceideal'. (Ansin, as Béarla).	17
						19
14 Eanáir 1959	0					56
15 Eanáir 1959	0					6
20 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958-An Coiste (Atógáil): 'Beannacht Dé le h- anamnacha na marbh' (Comhbhrón a chur in iúl). (Agus ráitis Cathal Brugha)	24
20 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Aire Gnóthaí Eachtracha Frank Aiken	Co. an Lú	FF	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958-An Coiste (Atógáil): 'Agus go dtabharfaidh Sé ciall do na daoine atá beo'.	24
						25

21 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Thomas Francis (Jnr.) O' Higgins	Laois-Uíbh Fhailí	FG	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958-An Coiste (Atógáil): 'Tairgim leasú a 1:- I gCuid I, roimh alt 3, an t-alt nua seo a leanas a chur isteach:-...' (Ansin, as Béarla).	13
						14
27 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	George Edward Russell	Oirthear Luimní	N	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958- Céim na Tuarascála: 'Tairgim leasú Uimh. 1:- I leathanach 7....'.	28
27 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958- Céim na Tuarascála [Tuairim Ghaeltachta - i nGaeilge ar dtús, ansin i mBéarla]: 'Tá tuairim sa Ghaeltacht dá nígheadh fear a lámha i mias uisge agus ansan an t- uisge do chaitheamh amach agus an mian do athlionadh agus a lámha do nighe naoi n-uaire i ndiaidh a chéile, beadh salachar eigin fágtha san uisge tar éis an naoiú nígheacháin féin. Ach dá ndeineadh bean an rud céadna, beadh an t-uisge glan tar éis an tríú nó an ceathrú nígheacháin'.	28
27 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Sir Anthony Charles Esmonde	Loch Garman	FG	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958- Céim na Tuarascála : 'Tairgim leasú a 3: - I leathanach 9...'	28
27 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Ginearál Richard Mulcahy	Tiobraid Árann Theas	FG	An Bille um an Tríú Leasú ar an mBunreacht, 1958-An Coiste: 'Beidh lá eile ag an bPaorach'.	29
						30

Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
1969 An Ghaeilge in úsáid						
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Cormac Breslin	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile: 'Fuarthas na Teachtaireachtaí seo a leanas:'	3
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	A Van Ecker		Uachtarán Theach Ionadaithe na Beilge	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Bheilg	4
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	N. Sanjiva Reddy		An Cathaoirleach i Lok Sabha (rialtas san Ind)	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An India	5
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Giuseppe Saragat		Uachtarán na hIodáile	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Iodáil	6
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Abdul Jabber Khan		Cathaoirleach an Chomhthionóil Náisiúnta sa Phacastáin	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Phacastáin	7
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Sóivéid an Aontais agus Sóivéid Náisiún na hArdsóivéide		Aontas na bPoblachta i Sóivéid-eacha Sóisial-acha	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - Aontas Na bPoblachtaí Sóivéideacha Sóisialacha	8

21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	John W. McCormack		Cathaoirl- each Theach Ionadaithe na Stát Aontaithe	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - Stáit Aontaithe Mheiriceá	9
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Erik Boheman agus Henry Allard		Uachtarán an Chéad Tí agus Uachtarán Dara Teach na Sualainne	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An tSualainn	10
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Santos Goni Demarchi		Ambas- adóir na hAirgint- íne	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Airgintín	11
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Bunshichi Hoshi		Ambas- adóir na Seapáine	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An tSeapáin	12
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	An Taoiseach Jack Lynch	Buirg Chorcaí	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Bille um Mainistir na Croise Naofa (Contae Thiobraid Árann), 1969: An Chéad Chéim.	13
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Cormac Breslin	Iar- dheisceart Dhún na nGall	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Bille um Mainistir na Croise Naofa (Contae Thiobraid Árann), 1969: An Chéad Chéim: 'Cén uair a thógfar an chéad Chéim eile?'	13
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Aire Leasa Shóisialaigh Joseph Brennan	Iar- dheisceart Dhún na nGall	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Bille Leasa Shóisialaigh (Leasú), 1969: An Chéad Chéim.	14

21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Cormac Breslin	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Bille Leasa Shóisialaigh (Leasú), 1969: An Chéad Chéim: 'Cén uair a thógfar an chéad Chéim eile?'	14
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Aire Tionscail agus Tráchtála George Colley	Oir-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Bille Marcanna Earraí Ceannaíochta, 1969: An Chéad Cheim	15
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Cormac Breslin	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Bille Marcanna Earraí Ceannaíochta, 1969: An Chéad Cheim: 'Cén uair a thógfar an chéad Chéime eile?'	15
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Aire Sláinte Sean Flanagan	Deisceart Mhaigh Eo	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Bille Sláinte, 1969: An Chéad Chéim	16
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Cormac Breslin	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - An Bille Sláinte, 1969: An Chéad Chéim: 'Cén uair a thógfar an chéad Chéim eile?'	16
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Cormac Breslin	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - Aitheasc ón Uachtarán don dá Theach ar ócáid an Chuimhnithe ar Chomhaireamh Caoga Bliain ó Chéad Tionól an Chéad Dáil Éireann 21 Eanáir 1919.	17
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Uachtarán na hÉireann Éamon de Valera		FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - Aitheasc ón Uachtarán don dá Theach ar ócáid an Chuimhnithe ar Chomhaireamh Caoga Bliain ó Chéad Tionól an Chéad Dáil Éireann 21 Eanáir 1919.	17

21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	An Taoiseach Jack Lynch	Buirg Chorcaí	FF	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - Aitheasc ón Uachtarán don dá Theach ar ócáid an Chuimhnithe ar Chomhaireamh Caoga Bliain ó Chéad Tionól an Chéad Dáil Éireann 21 Eanáir 1919.	17
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Liam Cosgrave	Dún Laoghaire-Ráth an Dúin	FG	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - Aitheasc ón Uachtarán don dá Theach ar ócáid an Chuimhnithe ar Chomhaireamh Caoga Bliain ó Chéad Tionól an Chéad Dáil Éireann 21 Eanáir 1919.	17
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Brendan Corish	Loch Garman	PALO	Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - Aitheasc ón Uachtarán don dá Theach ar ócáid an Chuimhnithe ar Chomhaireamh Caoga Bliain ó Chéad Tionól an Chéad Dáil Éireann 21 Eanáir 1919.	17
21 Eanáir 1969	Teanga Labhartha	Leas-Chathaoirleach an tSeanaid An tOllamh Séamus Ó Dubhaigh			Teachtaireachtaí Ó Thíortha Eile - Aitheasc ón Uachtarán don dá Theach ar ócáid an Chuimhnithe ar Chomhaireamh Caoga Bliain ó Chéad Tionól an Chéad Dáil Éireann 21 Eanáir 1919.	17
						17
4 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	An Taoiseach Jack Lynch	Buirg Chorcaí	FF	Death of Member: Expression of Sympathy	29
4 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Lucien Lamoureu, M.P.		Cathaoirleach Theach na gComónach, Ceanada	Teachtaireachtaí ó Thíortha Eile	30

4 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	An Dr. Alfred Maleta		Uachtarán na Comhairle Náisiúnta san Ostair	Teachtaireachtaí ó Thíortha Eile	30
4 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Cormac Breslin	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FF	Teachtaireachtaí ón Seanad	31
4 Feabhra 1969	Teanga Scríofa	Aire na Gaeltachta Padraig Faulkner	Co. an Lú	FF	State and Semi-State Indebtedness.	59
						59
5 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Seán Ó Ceallaigh	Clár	FF	Electoral (Amendment) Bill, 1968 — Committee Stage.	49
5 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Aire Rialtais Áitiúil Kevin Boland	Co. Bhaile Átha Cliath	FF	Electoral (Amendment) Bill, 1968 — Committee Stage.	49
						49
6 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Charles J. Haughey	Oir-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Tax Exemption for Pensioners: 'Go bhfóiridh Dia orainn'.	38
						95
11 Feabhra 1969	0					57
12 Feabhra 1969	0					41
13 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Aire na Gaeltachta Padraig Faulkner	Co. an Lú	FF	Glencolumcille (Donegal) School.	69
						71
18 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Aire Rialtais Áitiúil Kevin Boland	Co. Bhaile Átha Cliath	FF	Dublin Corporation Housing List: 'Sin ceist eile. It was not one of these questions'.	29
						64

1979 An Ghaeilge in úsáid						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
31 Eanáir 1979	Teanga Labhartha	An Leas-Cheann Comhairle Seán Browne	Loch Garman	FF	Private Business - Royal College of Physicians of Ireland (Charter and Letters Patent Amendment) Bill, 1978: Report from Examiner of Private Bills: 'Tairgim: Go leagfar an Tuarascáil faoi bhráid na Dála. I move: That the report be laid before the Dáil'.	24
31 Eanáir 1979	Teanga Scríofa	Aire Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Departmental Hiring of Vehicles: 'Ní raibh aon fheithicil ar cíós ag mo Roinnse'.	37
						136
1 Feabhra 1979	0					32
6 Feabhra 1979	0					44
7 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	Aire Dlí agus Cirt Gerard Collins	Iarthar Luimní	FF	An Bille um an Séú Leasú ar an mBunreacht (Uchtúil), 1978: An Dara Céim: 'Tairgim: Go léifear an Bille an Dara hUair'.	5
						43
8 Feabhra 1979	Teanga Scríofa	Aire Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Semi-State Bodies Powers	20
						36
13 Feabhra 1979	0					73
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	John S. Horgan	Deisceart Co. Bhaile Átha Cliath	PALO	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil: 'Tairgim leasú Uimh. 1: Ar leathanach 9, líne 33, "príomh" a scriosadh agus "chéad" a chur ina ionad' agus 'Tairgim leasú Uimh. 2:...'.	5
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	Aire Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil	5

14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	An Leas-Cheann Comhairle Seán Browne	Loch Garman	FF	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil: 'Is malairt leasú Uimh. A 3 ar leasú Uimh. A 2....Sea'.	5
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	Thomas G. O' Donnell	Oirthear Luimní	FG	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil	5
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	John S. Horgan	Deisceart Co. Bhaile Átha Cliath	PALO	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil (Atógáil)	19
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	Thomas G. O' Donnell	Oirthear Luimní	FG	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil (Atógáil)	19
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	An Leas-Cheann Comhairle Seán Browne	Loch Garman	FF	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil (Atógáil)	19
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	Aire Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil (Atógáil)	19
						40
15 Feabhra 1979	Teanga Scríofa	Aire Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Semi-State Bodies and Departmental Agencies	26
15 Feabhra 1979	Teanga Scríofa	Aire Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Semi-State Bodies Reports and Accounts	27
						55
1989 An Ghaeilge in úsáid						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Aire Stáit do Roinn na Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Structural Support for the Gaeltacht	7
25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Michael D. Higgins	Iarthar na Gaillimhe	PALO	Structural Support for the Gaeltacht	7
25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Seán Tracey	Tiobraid Árann Theas	PALO	Structural Support for the Gaeltacht	7

25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Dinny McGinley	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FG	Structural Support for the Gaeltacht	7
25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Aire Stáit do Roinn na Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Údarás na Gaeltachta	8
25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Michael D. Higgins	Iarthar na Gaillimhe	PALO	Údarás na Gaeltachta	8
25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Seán Tracey	Tiobraid Árann Theas	PALO	Údarás na Gaeltachta: 'Táim ag dul ar aghaidh le ceist 8 ón Teachta McGinley'.	8
25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Dinny McGinley	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FG	Saoráidí Saoire sa Ghaeltacht	9
25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Aire Stáit do Roinn na Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Saoráidí Saoire sa Ghaeltacht	9
25 Eanáir 1989	Teanga Scríofa	Dinny McGinley	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FG	Deontais Tithíochta	48
25 Eanáir 1989	Teanga Scríofa	Aire Stáit do Roinn na Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Deontais Tithíochta	48
25 Eanáir 1989	Teanga Scríofa	Aire Stáit do Roinn na Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	County Donegal Factory	49
						225
26 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Pádraig Flynn	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Financial Resolutions, 1989 - Financial Resolution No. 8: General (Resumed): 'Mar fhocal scoir...'	8
26 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Aire Turasóireachta agus Iompair John P. Wilson	Cabhán-Muineachán	FF	Financial Resolutions, 1989 - Financial Resolution No. 8: General (Resumed): 'Mar fhocal scoir...'	24

26 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Seán Tracey	Tiobraid Árann Theas	PALO	Adjournment Debate - Thurles Hospital Death: 'Tá an Dáil ar athló go dtí 2.30 p.m. Dé Máirt seo chugainn'.	25
						48
31 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Aire Stáit do Roinn na Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Inishmore (Galway) Piers	6
31 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Aire Stáit do Roinn na Turasóireachta agus Iompair Denis Lyons	Lár-thuaisceart Chorcaí	FF	Financial Resolutions, 1989 - Financial Resolution No. 8: General (Resumed)	23
						121
1 Feabhra 1989	Teanga Labhartha	Dinny McGinley	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FG	Financial Resolutions, 1989. - Financial Resolution No. 8: General (Resumed) [An Ghaeltacht].	4
1 Feabhra 1989	Teanga Scríofa	Dinny McGinley	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FG	Ionaid Phobail Gaeltachta	39
1 Feabhra 1989	Teanga Scríofa	Aire Stáit do Roinn na Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Ionaid Phobail Gaeltachta	39
						74
2 Feabhra 1989	0					64
3 Feabhra 1989	0					6
7 Feabhra 1989	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Seán Treacy	Tiobraid Árann Theas	PALO	National Library: 'That is the essence of the question. We are having repetition. Ceist 2'.	3
7 Feabhra 1989	Teanga Labhartha	Aire Stáit do Roinn na Mara Pat (The Cope) Gallagher	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FF	Adjournment Debate - Cork Harbour Incident: 'Tá áthas orm an deis a fháil anseo anocht freagra a thabhairt don Teachta Quill ar an cheist atá ar an Athló.'	20

7 Feabhra 1989	Teanga Scríofa	Dinny McGinley	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FG	Deontais do Údarás na Gaeltachta	39
7 Feabhra 1989	Teanga Scríofa	Aire Stáit do Roinn na Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Deontais do Údarás na Gaeltachta	39
7 Feabhra 1989	Teanga Scríofa	Aire Stáit do Roinn na Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	Kerry Site Purchase	40
						109
8 Feabhra 1989	0					69
1999 An Gaeilge in úsáid						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
27 Eanáir 1999	Teanga Labhartha	An Taoiseach: Bertie Ahern	Lár Bhaile Átha Cliath	FF	Death of Former Member: Expressions of Sympathy: 'Ar dheis Dé go raibh a anam dílis'.	9
27 Eanáir 1999	Teanga Labhartha	Trevor Sargent	Tuaisceart Bhaile Átha Cliath	CG	Death of Former Member: Expressions of Sympathy	9
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Eamon Gilmore	Dún Laoghaire	PALO	Air Services [Cumhacht Aibhléise do na hoileáin Inis Fraoigh agus Inis Bó Finne, Contae Dhún na nGall]	148
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Aire Fiontar Poiblí: Mary O' Rourke	Co. na hIarmhí	FF	Air Services [Cumhacht Aibhléise do na hoileáin Inis Fraoigh agus Inis Bó Finne, Contae Dhún na nGall]	148
						620
28 Eanáir 1999	Teanga Labhartha	John Browne	Ceatharlach-Cill Chainnigh	FG	Bretton Woods Agreements (Amendment) Bill, 1998: Second Stage (Resumed).	16

28 Eanáir 1999	Teanga Labhartha	Trevor Sargent	Tuaisceart Bhaile Átha Cliath	CG	Bretton Woods Agreements (Amendment) Bill, 1998: Second Stage (Resumed).	16
						133
2 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na n- Ealaíon, na hOidhreachta na Gaeltachta agus na nOileán Síle de Valera	Clár	FF	Designated Areas: 'Tógfaidh mé Ceisteanna Uimh. 293, Uimh. 294 agus Uimh. 295 le chéile'.	160
2 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Enda Kenny	Maigh Eo	FG	TnaG sna Sé Chondae	166
2 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na n- Ealaíon, na hOidhreachta na Gaeltachta agus na nOileán Síle de Valera	Clár	FF	TnaG sna Sé Chondae	166
						216
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Enda Kenny	Maigh Eo	FG	Order of Business [Bille i leith Coiste nua oidhreachta agus teanga tras-teorann]	4
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	An Taoiseach: Bertie Ahern	Lár Bhaile Átha Cliath	FF	Order of Business [Bille i leith Coiste nua oidhreachta agus teanga tras-teorann]: 'Tá Bille na Gaeilge beagnach réidh'.	4
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Michael D. Higgins	Iarthar na Gaillimhe	PALO	Order of Business [Acht um Údarás na Gaeltachta]: 'Maidir leis an reachtaíocht seo, an mbeidh athruithe ar theorainneacha na Gaeltachta?'.	4
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Trevor Sargent	Tuaisceart Bhaile Átha Cliath	CG	Electricity Regulation Bill, 1998: Second Stage	6
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Joe Higgins	Iarthar Bhaile Átha Cliath	PS	Holiday Homes [sa Ghaeltacht]	13

3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Aire Stáit ag Roinn na n-Ealaíon, na hOidhreacht, na Gaeltachta agus na nOileán Éamon Ó Cuív	Iarthar na Gaillimhe	FF	Holiday Homes [sa Ghaeltacht]	13
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	An Leas-Cheann Comhairle Dr. Rory O' Hanlon	Cabhán-Muineachán	FF	Holiday Homes [sa Ghaeltacht]: 'Ceist, le do thoil, a Theachta'.	13
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Enda Kenny	Maigh Eo	FG	Holiday Homes [sa Ghaeltacht]	13
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Holiday Homes [sa Ghaeltacht]	13
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Dr. Tom Moffatt	Maigh Eo	FF	Private Members Business - Housing Crisis: Motion (Resumed): 'I am just finishing now. Nóiméad amháin'.	18
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na n-Ealaíon, na hOidhreacht na Gaeltachta agus na nOileán Síle de Valera	Clár	FF	Digital Broadcasting: 'Tógfaidh mé Ceisteanna Uimh. 49 agus 73 le chéile'.	42
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na n-Ealaíon, na hOidhreacht na Gaeltachta agus na nOileán Síle de Valera	Clár	FF	Visitor Centres: 'Tógfaidh mé Ceisteanna Uimh. 50 agus 64 le chéile'.	43
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na n-Ealaíon, na hOidhreacht na Gaeltachta agus na nOileán Síle de Valera	Clár	FF	Stag Hunting: 'Tógfaidh mé Ceisteanna Uimh. 52 agus 147 le chéile'.	45

3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	John Gormely	Oir-dheisceart Bhaile Átha Cliath	CG	Ciste na Gaeilge	50
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Stáit ag Roinn na n-Ealaíon, na hOidhreachta na Gaeltachta agus na nOileán Éamon Ó Cuív	Iarthar na Gaillimhe	FF	Ciste na Gaeilge	50
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na n-Ealaíon, na hOidhreachta na Gaeltachta agus na nOileán Síle de Valera	Clár	FF	Film Industry: 'Tógfaidh mé Ceisteanna Uimh. 62 agus Uimh. 77 le chéile'.	55
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na n-Ealaíon, na hOidhreachta na Gaeltachta agus na nOileán Síle de Valera	Clár	FF	Wildlife (Amendment) Bill: 'Togfaidh mé Ceisteanna Uimh. 63 agus Uimh. 72 le chéile'.	56
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Dinny McGinley	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FG	Oibreacha Práinneacha	112
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Stáit ag Roinn na n-Ealaíon, na hOidhreachta na Gaeltachta agus na nOileán Éamon Ó Cuív	Iarthar na Gaillimhe	FF	Oibreacha Práinneacha	112
						127

4 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Aire Turasóireachta, Spóirt agus Áineasa Dr. James McDauid	Oir-thuaisceart Dhún na nGall	FF	Irish Sports Council Bill, 1998: Second Stage (Resumed): 'Níl a lán Gaeilge agam - níl mo Ghaeilge ach go measartha - agus mar sin is fearr liom caint as Béarla'.	7
4 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Trevor Sargent	Tuaisceart Bhaile Átha Cliath	CG	Road Transport Bill, 1998: Second Stage	10
						123
9 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Trevor Sargent	Tuaisceart Bhaile Átha Cliath	CG	Death of King Hussein of Jordan: Expressions of Sympathy: 'Ar dheis Dé go raibh a anam uasal'.	17
9 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na n-Ealaíon, na hOidhreachta na Gaeltachta agus na nOileán Síle de Valera	Clár	FF	Inland Waterways: 'Tógfaidh mé Ceisteanna Uimh. 264, Uimh. 265, Uimh. 266 agus Uimh. 267 le chéile'.	163
						219
10 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Mary Hanafin	Dún Laoghaire	FF	Immigration Bill, 1999: Second Stage (Resumed)	5
10 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Joe Higgins	Iarthar Bhaile Átha Cliath	PS	Immigration Bill, 1999: Second Stage (Resumed)	5
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Stáit ag Roinn na n-Ealaíon, na hOidhreachta na Gaeltachta agus na nOileán Éamon Ó Cuív	Iarthar na Gaillimhe	FF	Údarás na Gaeltachta Elections	130
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Trevor Sargent	Tuaisceart Bhaile Átha Cliath	CG	Meánscoileanna Lán-Ghaeilge	158

10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta Micheál Martin	Lár- dheisceart Chorcaí	FF	Meánscoileanna Lán- Ghaeilge	158
						158
11 Feabhra 1999	0					100

**18 Aguisín 5: Ábhair Ghaeilge a pléadh i mBéarla i nDíospóireachtaí Dála
1919 – 1999**

1919 Ábhair Ghaeilge i mBéarla						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
21 Eanáir 1919	Teanga Labhartha	Ceann Comhairle Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Cleirigh i gCoir an Lae: '...de dheascaibh an tsóirt sin oideachais atá in Éirinn le fada, tá, foríor, a lán Éireannach ann ná tuigeann teanga a dtíre féin, agus dá bhrígh sin tá orm cúpla focal do radh insa Saxbhéarla ghioblach: We desire that there shall be no cheering whatever'.	4
						18
22 Eanáir 1922	Teanga Labhartha	?			Publication: 'It was decided to announce in Irish that an Executive had been elected in accordance with the Constitution'.	12
						12
1 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Harry Boland	Deisceart Ros Comáin	SF	Amendments to Standing Orders - Amendment to Standing Order 1(b): '... by adding the words "and may be accompanied by an authorised English translation" was	17

					withdrawn upon an undertaking being given that all notices and pronouncements would be issued bilingually'.	
						27
2 Aibreán 1919	0					22
4 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Piaras Béaslaí	Oirthear Chiarraí	SF	Motion to Appoint Interpreter: '....to translate Irish and English speeches at the private meetings of Dáil when necessary'.	16
4 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Terence MacSwiney	Lár- Chorcaí	SF	Motion to Appoint Interpreter: '.... to translate Irish and English speeches at the private meetings of Dáil when necessary'.	16
4 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Aire Cosanta Cathal Brugha	Co. Phort Láirge	SF	Motion to Appoint Interpreter: ""That deputies be free to use which ever language they prefer and that no interpreter be appointed until it is thus established that there is need for his services"".	16
4 Aibreán 1919	Teanga Labhartha	Pádraic Ó Máille	Conamara, Gaillimh	SF	Motion to Appoint Interpreter: ""That deputies be free to use which ever language they prefer and that no interpreter be appointed until it is thus established that there is need for	16

					his services".	
						18
10 Aibreán 1919	0					5
11 Aibreán 1919	0					5
9 Bealtaine 1919	0					6
1929 Ábhair Ghaeilge i mBéarla						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
20 Feabhra 1929	0					42
21 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Micheál Clery	Tuaisceart Mhaigh Eo	FF	Economic Developments in the Gaeltacht	14
						28
22 Feabhra 1929	0					8
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Thomas Lincoln Mullins	Iarthar Chorcaí	FF	Private Deputies Business - Adjournment Debate - Distress in West Cork [An Ghaeltacht]	55
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Patrick Hogan	Clár	PALO	Private Deputies Business - Adjournment Debate - Distress in West Cork [An Ghaeltacht]	55
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Timothy Josphe O' Donovan	Iarthar Chorcaí	PnabhF	Private Deputies Business - Adjournment Debate - Distress in West Cork	55

					[An Ghaeltacht]	
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Timothy (Cork) Sheehy	Iarthar Chorcaí	CnaG	Private Deputies Business - Adjournment Debate - Distress in West Cork [An Ghaeltacht]	55
27 Feabhra 1929	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Aire Iascaireachta Martin Roddy	Liatrom-Sligeach	CnaG	Private Deputies Business - Adjournment Debate - Distress in West Cork [An Ghaeltacht]	55
						58
28 Feabhra 1929	0					30
1 Márta 1929	0					10
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Thomas Lincoln Mullins	Iarthar Chorcaí	FF	Gaeltacht Housing Scheme	30
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Aire Rialtais Áitiúil agus Sláinte Phoiblí An Ginearál Richard Mulcahy	Tuaisceart Bhaile Átha Cliath	CnaG	Gaeltacht Housing Scheme	30
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Patrick Hogan	Clár	PALO	Gaeltacht Housing Scheme	30
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Thomas Lincoln Mullins	Iarthar Chorcaí	FF	Branding of Mackerel [luaite i dTuairisc Choimisiún na Gaeltachta]	36
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Aire Iascaireachta Fionán Lynch	Ciarraí	CnaG	Branding of Mackerel [luaite i dTuairisc Choimisiún na Gaeltachta]	36
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Eamonn Cooney	Tuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Branding of Mackerel [luaite i dTuairisc Choimisiún na Gaeltachta]	36

6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Archie J. Cassidy	Dún na nGall	PALO	Findings of Gaeltacht Commission	39
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Aire Iascaireachta Fionán Lynch	Ciarraí	CnaG	Findings of Gaeltacht Commission	39
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Martin Conlon	Ros Comáin	CnaG	Private Deputies Business - Legal Practitioners (Qualification) Bill, 1928—Fifth Stage	50
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Major Bryan Ricco Cooper	Co. Bhaile Átha Cliath	CnaG	Private Deputies Business - Legal Practitioners (Qualification) Bill, 1928—Fifth Stage	50
6 Márta 1929	Teanga Labhartha	Hugo Victor Flinn	Bardas Corcaí	FF	Private Deputies Business - Legal Practitioners (Qualification) Bill, 1928—Fifth Stage	50
						58
7 Márta 1929	Teanga Labhartha	Frank Fahy	Gaillimh	FF	In Committee on Finance - Vote on Account [Polasaí na Gaeilge agus Cúrsaí Oideachais]	14
						21
1939						
Ábhair Ghaeilge i mBéarla						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
8 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Peadar S. Doyle	Baile Átha Cliath Theas	FG	Issue of Passports [Úsáid na Gaeilge]	4
8 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Gnóthaí Seachtracha/An Taoiseach Eamon de Valera	Clár	FF	Issue of Passports [Úsáid na Gaeilge]	4

8 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Tionscail agus Tráchtála Seán F. Lemass	Deisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Tionnscál Góiséireachta	19
8 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	James M. Dillon	Muineachán	FG	Tionnscál Góiséireachta	19
8 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	James Sproule Myles	Oirthear Dhún na nGall	N	Tionnscál Góiséireachta	19
8 Feabhra 1939	Teanga Scríofa	Jeremiah Hurley	Oir-dheisceart Chorcaí	PALO	Gaeltacht Colonies	89
8 Feabhra 1939	Teanga Scríofa	Aire na Talún Gerald Boland	Ros Comáin	FF	Gaeltacht Colonies	89
8 Feabhra 1939	Teanga Scríofa	Ginearál Richard Mulcahy	Oirthuaisceart Bhaile Átha Cliath	FG	Gaeltacht Improvement Grants	90
8 Feabhra 1939	Teanga Scríofa	Ginearál Richard Mulcahy	Oirthuaisceart Bhaile Átha Cliath	FG	Gaeltacht Housing Grants	91
						91
9 Feabhra 1939	0					47
10 Feabhra 1939	0					4
14 Feabhra 1939	0					4
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Seán MacEntee	Bailecheantair Bhaile Átha Cliath	FF	Committee on Finance - Vote 22 - Stationery and Printing [Costas a bhaineann leis an nGaeilge]	24
15 Feabhra 1939	Teanga Labhartha	James M. Dillon	Muineachán	FG	Committee on Finance - Vote 57 - Industry and Commerce [earraí na Gaeltachta ag Aonach Domhanda Nua Eabhrac]	28
						38
16 Feabhra 1939	0					16

22 Feabhra 1939	0					29
23 Feabhra 1939	0					19
1949 Ábhair Ghaeilge i mBéarla						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Aire na Talún Jospeh Blowick	Maigh Eo Theas	CNT	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948— Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Seán Moylan	Corcaigh Thuaidh	FF	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948— Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Cormac Breslin	Iarthar Dhún na nGall	FF	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948— Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Patrick W. Palmer	Ciarraí Theas	FG	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948— Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Donnchadh Ó Briain	Iarthar Luimnigh	FF	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948— Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	An Leas- Cheann Comhairle Patrick Hogan	Clár	PALO	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948— Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	John Flynn	Ciarraí Theas	N	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948— Second Stage	53

16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Michael F. Lydon	Iarthar na Gaillimhe	FF	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948— Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948— Second Stage	53
16 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	William Davin	Laois-Uíbh Fhailí	PALO	Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948— Second Stage	53
						56
17 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Patrick McGilligan	Baile Átha Cliath Lár-Thuaidh	FG	Orduithe Céime sa Stát-Sheirbhís	27
17 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Rural Electrification [An Spidéal]	59
17 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Aire Tionscail agus Tráchtála Daniel Morrissey	Tiobraid Árann Thuaidh	FG	Rural Electrification [An Spidéal]	59
						108
23 Feabhra 1949	0					67
24 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Aire na Talún Josph Blowick	Maigh Eo Theas	CNT	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Money Resolution	84
24 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Seán F. Lemass	Baile Átha Cliath Lár-Theas	FF	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Money Resolution	84
24 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment)	85

					Bill, 1948 - Committee and Final Stages	
24 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Aire na Talún Josph Blowick	Maigh Eo Theas	CNT	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Committee and Final Stages	85
24 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Seán F. Lemass	Baile Átha Cliath Lár-Theas	FF	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Committee and Final Stages	85
24 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Eamon Kissane	Tuaisceart Chiarraí	FF	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Committee and Final Stages	85
24 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	John Joseph Timoney	Tiobraid Árann Theas	CNP	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Committee and Final Stages	85
24 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	Donnchadh Ó Briain	Iarthar Luimnigh	FF	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Committee and Final Stages	85
24 Feabhra 1949	Teanga Labhartha	An Leas-Cheann Comhairle Patrick Hogan	Clár	PALO	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948 - Committee and Final Stages	85

						87
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Minister's Visit to Connemara	15
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Poist agus Telegrafa James Everett	Cill Mhantáin	LON	Minister's Visit to Connemara	15
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Eamon Kissane	Tuaisceart Chiarraí	FF	Dredging of Dingle Harbour	31
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Talmhaíochta James M. Dillon	Muineachán	N	Dredging of Dingle Harbour	31
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Eamon Kissane	Tuaisceart Chiarraí	FF	New Boat-Building Industry [sa Daingean]	32
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Talmhaíochta James M. Dillon	Muineachán	N	New Boat-Building Industry [sa Daingean]	32
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Ballinahinch Hotel [Conamara]	51
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Tionscail agus Tráchtála Daniel Morrissey	Tiobrad Árann Thuaidh	FG	Ballinahinch Hotel [Conamara]	51
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Seán F. Lemass	Baile Átha Cliath Lár-Theas	FF	Ballinahinch Hotel [Conamara]	51
2 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Patrick McGilligan	Baile Átha Cliath Lár-Thuaidh	FG	Ballinahinch Hotel [Conamara]	51
						76
3 Márta 1949	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Frank Fahy	Gaillimh Theas	FF	Committee on Finance - Housing (Gaeltacht) (Amendment) Bill, 1948, and Local Loans Fund (Amendment) Bill, 1949- Message from Seanad	41
						44

9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Honor Mary Crowley	Ciarraí Theas	FF	Gaeltacht School Meal Scheme	3
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Leasa Shóisialaigh William Norton	Cill Dara	PALO	Gaeltacht School Meal Scheme	3
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Decisions following Connemara Visit	10
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire na Talún Josph Blowick	Maigh Eo Theas	CNT	Decisions following Connemara Visit	10
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Dlí agus Cirt Seán (Major-General) Mac Eoin	Longfort-an Iarmhí	FG	Decisions following Connemara Visit	10
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Patrick Smith	Cabhán	FF	Decisions following Connemara Visit	10
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Talmhaíochta James M. Dillon	Muineachán	N	Scéim na dTithe Gloine	24
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Scéim na dTithe Gloine	24
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Patrick Smith	Cabhán	FF	Scéim na dTithe Gloine	24
9 Márta 1949	Teanga Labhartha	Denis Allen	Loch Garman	FF	Scéim na dTithe Gloine	24
						63
10 Márta 1949	Teanga Labhartha	Gerard Bartley	Iarthar na Gaillimhe	FF	Sale of Hotel [Díolachán an Óstáin Ballinahinch, Conamara]	7
10 Márta 1949	Teanga Labhartha	Aire Tionscail agus Tráchtála Daniel Morrissey	Tiobrad Árann Thuaidh	FG	Sale of Hotel [Díolachán an Óstáin Ballinahinch, Conamara]	7
10 Márta 1949	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Frank Fahy	Gaillimh Theas	FF	Sale of Hotel [Díolachán an Óstáin Ballinahinch, Conamara]	7

						73
1959 Ábhair Ghaeilge i mBéarla						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
7 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Dr Noel C. Browne	Oir-dheisceart Bhaile Átha Cliath	N	Irish Language Commission Report [Tuairisc ar Choimisiún um Athbheochan na Gaeilge]	4
7 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Taoiseach agus an tAire Cosanta Donnchadh Ó Briain	Iarthar Luimní	FF	Irish Language Commission Report [Tuairisc ar Choimisiún um Athbheochan na Gaeilge]	4
7 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Dr Noel C. Browne	Oir-dheisceart Bhaile Átha Cliath	N	Number and Cost of Government Commissions [The Irish Manuscripts Commission agus An Coimisiún um Athbheochan na Gaeilge]	5
7 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Taoiseach agus an tAire Cosanta Donnchadh Ó Briain	Iarthar Luimní	FF	Number and Cost of Government Commissions [The Irish Manuscripts Commission agus An Coimisiún um Athbheochan na Gaeilge]	5
7 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Patrick O' Donnell	Iarthar Dhún na nGall	FG	Kilcar (Donegal) Sewerage Scheme	21
7 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Aire Rialtais Áitiúil Neil T. Blaney	Oirthear Dhún na nGall	FF	Kilcar (Donegal) Sewerage Scheme	21
7 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Patrick O' Donnell	Iarthar Dhún na nGall	FG	Extension of Tomato Scheme to Arranmore	26

					Island [Fairsingiú Scéim na dTithe Gloine go hÁrann Mór, Dún na nGall].	
						29
8 Eanáir 1959	0					29
13 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Patrick O' Donnell	Iarthar Dhún na nGall	FG	Rural Electrification in Donegal Fíor-Ghaeltacht	5
13 Eanáir 1959	Teanga Labhartha	Rúnaí Parlaiminte don Aire Tionscail agus Tráchtála Michael Hilliard	Co. na Mí	FF	Rural Electrification in Donegal Fíor-Ghaeltacht	5
						19
14 Eanáir 1959	0					56
15 Eanáir 1959	0					6
20 Eanáir 1959	0					25
21 Eanáir 1959	0					14
27 Eanáir 1959	0					30
1969						
Ábhair Ghaeilge i mBéarla						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
21 Eanáir 1969	0					17
4 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	An Taoiseach Jack Lynch	Buirg Chorcaí	FF	Death of Member: Expression of Sympathy	29

					[T.D. Patrick Hogan -An Taoiseach ag caint faoina shaol; a ról in athbheochan na Gaeilge/ Coimisiún na Gaeltachta].	
4 Feabhra 1969	Teanga Scríofa	Gerald L'Estrange	Longfort-Co. na hIarmhí	FG	State and Semi-State Indebtedness	59
4 Feabhra 1969	Teanga Scríofa	An Ceann Comhairle Cormac Breslin	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FF	State and Semi-State Indebtedness	59
						59
5 Feabhra 1969	0					49
6 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Sean Dunne	Co. Bhaile Átha Cliath	PALO	Report on Revival of Irish [Tuairisc ar Athbheochan na Gaeilge]	31
6 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Aire Airgeadais Charles J. Haughey	Oirthuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Report on Revival of Irish [Tuairisc ar Athbheochan na Gaeilge]	31
						95
11 Feabhra 1969	0					57
12 Feabhra 1969	0					41
13 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Dr. John F. O'Connell	Iar-dheisceart Bhaile Átha Cliath	PALO	Export of Irish Manuscripts	33
13 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Aire Oideachais Brian (Snr) Lenihan	Ros Comáin	FF	Export of Irish Manuscripts	33
13 Feabhra 1969	Teanga Labhartha	Patrick O'Donnell	Iar-dheisceart Dhún na nGall	FG	Glencolumcille (Donegal) School	69
						71
18 Feabhra 1969	0					64

Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
1979 Ábhair Ghaeilge i mBéarla						
31 Eanáir 1979	Teanga Scríofa	Barry Desmond	Dún-Laoghaire	PALO	Departmental Hiring of Vehicles	37
31 Eanáir 1979	Teanga Scríofa	Michael Begley	Deisceart Chiarraí	FG	Dún an Óir Commemorative Stamp	73
31 Eanáir 1979	Teanga Scríofa	Aire Poist agus Telegrafa Padraig Faulkner	Co. An Lú	FF	Dún an Óir Commemorative Stamp	73
31 Eanáir 1979	Teanga Scríofa	William O' Brien	Iarthar Luimní	FG	National Teachers Examination - [Ard Teastas sa Ghaeilge]	120
31 Eanáir 1979	Teanga Scríofa	Aire Oideachais John P. Wilson	Cabhán-Muineachán	FF	National Teachers Examination - [Ard Teastas sa Ghaeilge]	120
						136
1 Feabhra 1979	0					32
6 Feabhra 1979	0					44
7 Feabhra 1979	Teanga Scríofa	Ruairí Quinn	Oir-dheisceart Bhaile Átha Cliath	PALO	Celtic High Crosses	43
7 Feabhra 1979	Teanga Scríofa	Aire Oideachais John P. Wilson	Cabhán-Muineachán	FF	Celtic High Crosses	43
						43
8 Feabhra 1979	Teanga Scríofa	John Martin (Jnr) Mannion	Iarthar na Gaillimhe	FG	Furbo (Galway) School [Gaelscoil Náisiúnta na bhForbacha]	19
8 Feabhra 1979	Teanga Scríofa	Aire Airgeadais George Colley	Baile Átha Cliath (Cluain Tarbh)	FF	Furbo (Galway) School [Gaelscoil Náisiúnta na bhForbacha]	19

8 Feabhra 1979	Teanga Scríofa	John Bruton	Co. na Mí	FG	Semi-State Bodies Powers	20
						36
13 Feabhra 1979	0					73
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	An tOllamh John M. Kelly	Deisceart Co. Bhaile Átha Cliath	FG	An Bille um an Séú Leasú ar an mBunreacht (Uchtúil), 1978: An Dara Céim (Atógáil) [An Ghaeilge sa Bhunreacht]	4
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	Aire Dlí agus Cirt Gerard Collins	Iarthar Luimní	FF	An Bille um an Séú Leasú ar an mBunreacht (Uchtúil), 1978: An Dara Céim (Atógáil) [An Ghaeilge sa Bhunreacht]	4
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	John S. Horgan	Deisceart Co. Bhaile Átha Cliath	PALO	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil	5
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	An Leas-Cheann Comhairle Seán Browne	Loch Garman	FF	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil	5
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	John S. Horgan	Deisceart Co. Bhaile Átha Cliath	PALO	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil (Atógáil)	19
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	An Leas-Cheann Comhairle Seán Browne	Loch Garman	FF	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil (Atógáil)	19
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	Thomas G. O' Donnell	Oirthear Luimní	FG	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil (Atógáil)	19
14 Feabhra 1979	Teanga Labhartha	Aire na Gaeltachta Denis Gallagher	Iarthar Mhaigh Eo	FF	An Bille um Údarás na Gaeltachta, 1978: An Tuarascáil (Atógáil)	19

						40
15 Feabhra 1979	Teanga Scríofa	John Bruton	Co. na Mí	FG	Semi-State Bodies and Departmental Agencies	26
15 Feabhra 1979	Teanga Scríofa	John Bruton	Co. na Mí	FG	Semi-State Bodies Reports and Accounts	27
						55
1989						
Ábhair Ghaeilge i mBéarla						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Michael D. Higgins	Iarthar na Gaillimhe	PALO	Structural Support for the Gaeltacht [ón gComhphobal Eorpach]	7
25 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Michael D. Higgins	Iarthar na Gaillimhe	PALO	Údarás na Gaeltachta	8
25 Eanáir 1989	Teanga Scríofa	Proinsias De Rossa	Iar-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	PNN	County Donegal Factory [Monarcha Údarás na Gaeltachta, Dún na nGall].	49
25 Eanáir 1989	Teanga Scríofa	Proinsias De Rossa	Iar-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	PNN	Arranmore Island (Donegal) Post-Primary Students	208
25 Eanáir 1989	Teanga Scríofa	Aire Oideachais Mary O' Rourke	Longfort-Co. na hIarmhí	FF	Arranmore Island (Donegal) Post-Primary Students	208
						225
26 Eanáir 1989	0					48
31 Eanáir 1989	Teanga Labhartha	Robert (Bobby) Molloy	Iarthar na Gaillimhe	PD	Inishmore (Galway) Piers	6
31 Eanáir 1989	Teanga Scríofa	Robert (Bobby) Molloy	Iarthar na Gaillimhe	PD	Aran Islands Ferry Vessel Proposals	69

31 Eanáir 1989	Teanga Scríofa	Aire Turasóireachta agus Iompair John P. Wilson	Cabhán-Muineachán	FF	Aran Islands Ferry Vessel Proposals	69
						121
1 Feabhra 1989	0					74
2 Feabhra 1989	Teanga Scríofa	Jimmy Deenihan	Tuaisceart Chiarraí	FG	Grant Payment [Íocaíocht deontais do Bhord Lúthchleas Gael na mBunscoileanna].	63
2 Feabhra 1989	Teanga Scríofa	Aire Oideachais Mary O' Rourke	Longfort-Co. na hIarmhí	FF	Grant Payment [Íocaíocht deontais do Bhord Lúthchleas Gael na mBunscoileanna].	63
						64
3 Feabhra 1989	0					6
7 Feabhra 1989	Teanga Scríofa	Michael Begley	Deisceart Chiarraí	FG	Kerry Site Purchase [ag Údarás na Gaeltachta].	40
						109
8 Feabhra 1989	Teanga Labhartha	Dick Spring	Tuaisceart Chiarraí	PALO	Blasket Islands (County Kerry)	5
8 Feabhra 1989	Teanga Labhartha	Jimmy Deenihan	Tuaisceart Chiarraí	FG	Blasket Islands (County Kerry)	5
8 Feabhra 1989	Teanga Labhartha	An Taoiseach Charles J. Haughey	Lár-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Blasket Islands (County Kerry)	5
8 Feabhra 1989	Teanga Labhartha	An Ceann Comhairle Seán Treacy	Tiobraid Árann Theas	PALO	Blasket Islands (County Kerry)	5
8 Feabhra 1989	Teanga Labhartha	Michael Begley	Deisceart Chiarraí	FG	Blasket Islands (County Kerry)	5
						69

1999 Ábhair Ghaeilge i mBéarla						
Dáta	Modh	Cainteoir	Dáilcheantar	Páirtí	Feidhm	Lch
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Michael Ring	Maigh Eo	FG	Grant Payments [Íochtaíocht Deontais ceadaithe ag Údarás na Gaeltachta].	435
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Aire na n-Ealaíon, Oidhreacht, na Gaeltachta agus na n-Oileán: Síle de Valera	Clár	FF	Grant Payments [Íochtaíocht Deontais ceadaithe ag Údarás na Gaeltachta: 'As this question was tabled in English I will reply in English'].	435
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	John Bruton	Co. Na Mí	FG	Special Educational Needs [Riachtanais speisialta oideachais do mhac léinn i Scoil Uí Ghramhnaigh, Rath Cairn].	528
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	Special Educational Needs [Riachtanais speisialta oideachais do mhac léinn i Scoil Uí Ghramhnaigh, Rath Cairn].	528
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Brendan Howlin	Loch Garman	PALO	School Building Projects [Gaelscoil Charman, Co. Loch Gorman].	596
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	School Building Projects [Gaelscoil Charman, Co. Loch Gorman].	596

27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Emmet Stagg	Tuaisceart Chill Dara	PALO	Schools Building Projects [Gaelscoil Chill Dara].	600
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Bernard Durkan	Tuaisceart Chill Dara	FG	Schools Building Projects [Gaelscoil Chill Dara].	600
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	Schools Building Projects [Gaelscoil Chill Dara].	600
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	Third Level Admissions [Cúrsaí Oideachais Tríú Léibhéal lena n-áirítear cúrsa trí mheán na Gaeilge in Ollscoil na hÉireann Gaillimh].	612
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Tony Gregory	Lár Bhaile Átha Cliath	N	Schools Refurbishment [Athchóiriú Choláiste Mhuire (an Ghaelscoil san áireamh), Cearnóg Pharnell, B.Á.C.].	613
27 Eanáir 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	Schools Refurbishment [Athchóiriú Choláiste Mhuire (an Ghaelscoil san áireamh), Cearnóg Pharnell, B.Á.C.].	613
						620
28 Eanáir 1999	0					133
2 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Joe Higgins	Iarthar Bhaile Átha Cliath	PS	Planning Applications [Iarratas Pleanála don Ghaeltacht].	132
2 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Timpeallachta agus Rialtais Áitiúil Noel Dempsey	Co. Na Mí	FF	Planning Applications [Iarratas Pleanála don Ghaeltacht].	132

2 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na n-Ealaíon, Oidhreachta, na Gaeltachta agus na n-Oileán: Síle de Valera	Clár	FF	Contracts and Disbursements [Conarthaí agus Eisíocaíochtaí na Roinne seo].	162
2 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na n-Ealaíon, Oidhreachta, na Gaeltachta agus na n-Oileán: Síle de Valera	Clár	FF	Children and Family Policy [Luann an tAire na heagraíochtaí a bhaineann le cur chun cinn na Gaeilge].	164
						216
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Michael D. Higgins	Iarthar na Gaillimhe	PALO	Order of Business [Acht um Údarás na Gaeltachta]	4
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	An Taoiseach Bertie Ahern	Lár Bhaile Átha Cliath	FF	Order of Business [Acht um Údarás na Gaeltachta]	4
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Enda Kenny	Maigh Eo	FG	Digital Broadcasting [easpa Gaeilge ar TV3]	11
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Aire na n-Ealaíon, Oidhreachta, na Gaeltachta agus na n-Oileán: Síle de Valera	Clár	FF	Digital Broadcasting [easpa Gaeilge ar TV3]	11
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Joe Higgins	Iarthar Bhaile Átha Cliath	PS	Holiday Homes [sa Ghaeltacht]	13
3 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Aire Stáit ag an Roinn na n-Ealaíon, na hOidhreachta, na Gaeltachta agus na nOileán Éamon Ó Cuív	Iarthar na Gaillimhe	FF	Holiday Homes [sa Ghaeltacht]: 'Planning policy and legislation is a matter primarily for the Minister for the Environment and Local Government and I suggest the the Deputy awaits the publication of the Planning and	13

					Development Bill, 1999.'	
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Sean Ryan	Tuaisceart Bhaile Átha Cliath	PALO	Irish Language	46
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Stáit ag an Roinn na n-Ealaíon, na hOidhreachta, na Gaeltachta agus na nOileán Éamon Ó Cuív	Iarthar na Gaillimhe	FF	Irish Language	46
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Pádraic McCormack	Iarthar na Gaillimhe	FG	Industrial Development [sa Ghaeltacht]	54
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Stáit ag an Roinn na n-Ealaíon, na hOidhreachta, na Gaeltachta agus na nOileán Éamon Ó Cuív	Iarthar na Gaillimhe	FF	Industrial Development [sa Ghaeltacht]	54
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Proinsias De Rossa	Iar-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	DC	Gaeltacht Areas	66
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Stáit ag an Roinn na n-Ealaíon, na hOidhreachta, na Gaeltachta agus na nOileán Éamon Ó Cuív	Iarthar na Gaillimhe	FF	Gaeltacht Areas	66
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Róisín Shortall	Iar-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	PALO	Schools Refurbishment [Scoil Chaitríona, BAC]	127
3 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	Schools Refurbishment [Scoil Chaitríona, BAC]	127
						127
4 Feabhra	0					123

1999						
9 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Michael Creed	Iar-thuaisceart Chorcaí	FG	Pupil-Teacher Ratio [i nGaelscoileanna sa Ghaeltacht]	26
9 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Aire Stáit don Roinn Oideachais agus Eolaíochta Willie O' Dea	Oirthear Luimní	FF	Pupil-Teacher Ratio [i nGaelscoileanna sa Ghaeltacht]	26
9 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Nora Owen	Tuaisceart Bhaile Átha Cliath	FG	Second Level School [Meánscoil Ghaeilge Dara Leibhéal de dhíth in Oirthuaisceart Bhaile Átha Cliath]	197
9 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Sean Haughey	Lár-thuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Second Level School [Meánscoil Ghaeilge Dara Leibhéal de dhíth in Oirthuaisceart Bhaile Átha Cliath]	197
9 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	Second Level School [Meánscoil Ghaeilge Dara Leibhéal de dhíth in Oirthuaisceart Bhaile Átha Cliath]	197
						219
10 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	Enda Kenny	Maigh Eo	FG	Order of Business [Bille na Gaeilge]	3
10 Feabhra 1999	Teanga Labhartha	An Taoiseach Bertie Ahern	Lár Bhaile Átha Cliath	FF	Order of Business [Bille na Gaeilge]	3
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas - polasaí dátheangach luaite]	90
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	An Taoiseach Bertie Ahern	Lár Bhaile Átha Cliath	FF	Irish Language Promotion [an costas - polasaí dátheangach luaite]	90

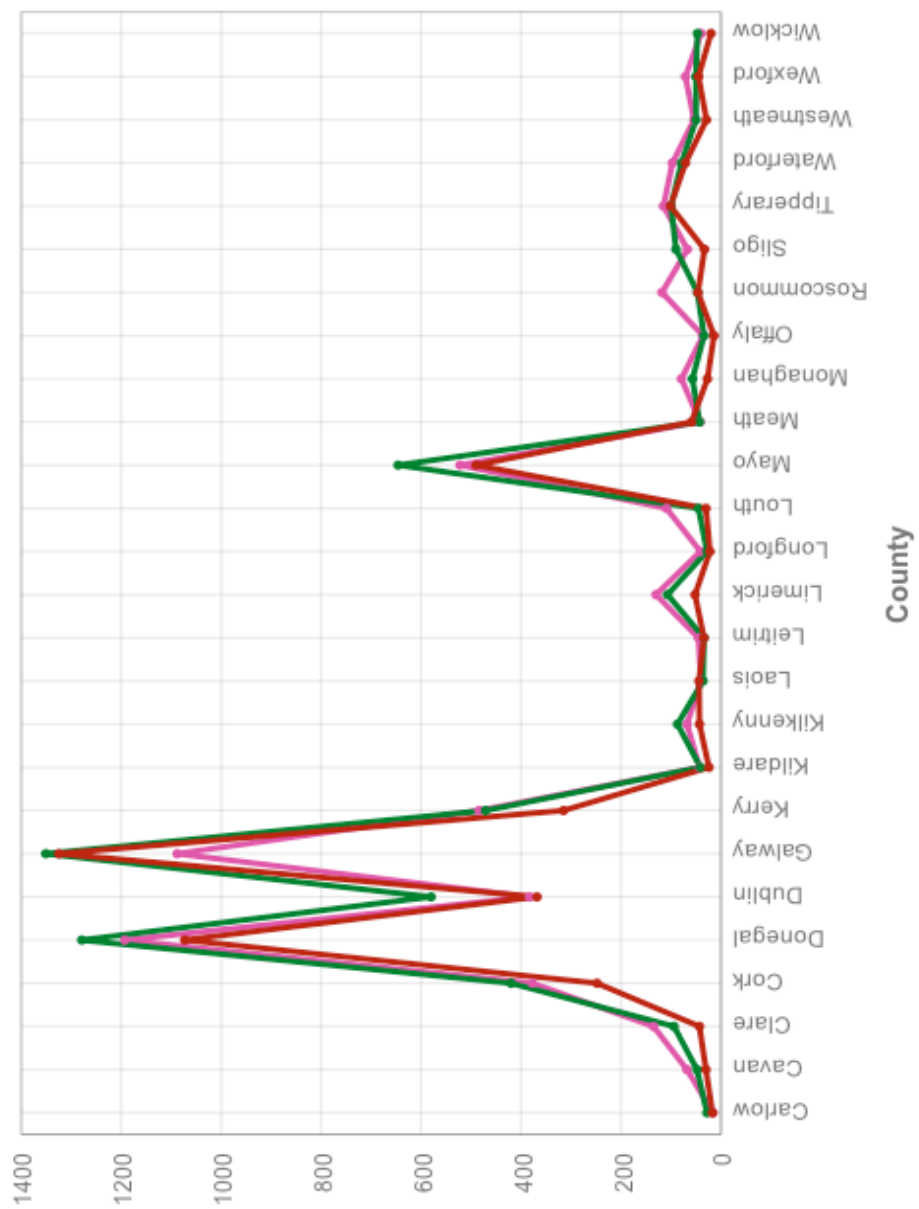
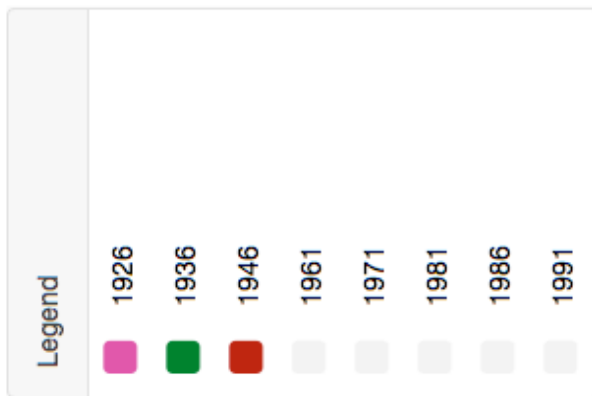
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	92
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	An Tánaiste agus an Aire Fiontar, Trádala agus Fostaíochta Mary Harney	Iar-dheisceart Bhaile Átha Cliath	PD	Irish Language Promotion [an costas]	92
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	95
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire na Mara agus na Acmhainní Nádúrtha Dr. Michael J. Woods	Oirthuaisceart Bhaile Átha Cliath	FF	Irish Language Promotion [an costas]	95
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	98
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Gnóthaí Eachtracha David Andrews	Dún Laoghaire	FF	Irish Language Promotion [an costas]	98
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	101
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Fiontar Poiblí Mary O'Rourke	Co. Na hIarmhí	FF	Irish Language Promotion [an costas]	101
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Cosanta Michael Smith	Tiobraid Árann Thuaidh	FF	Irish Language Promotion [an costas]	101
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	110
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Talmhaíochta agus Bia Joe Walsh	Iar-dheisceart Chorcaí	FF	Irish Language Promotion [an costas]	110
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	115
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Airgeadais Charlie McCreevy	Tuaisceart Chill Dara	FF	Irish Language Promotion [an costas]	115
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	119

10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Sláinte&Leanaí: Brian Cowen	Laois-Uíbh Fhailí	FF	Irish Language Promotion [an costas]	119
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	124
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Timpeallachta agus Rialtais Áitiúil Noel Dempsey	Co. na Mí	FF	Irish Language Promotion [an costas]	124
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	126
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Gnóthaí Sóisialacha, Pobail agus Teaghlaigh Dermot Ahern	Co. an Lú	FF	Irish Language Promotion [an costas]	126
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Michael Creed	Iar-thuaisceart Chorcaí	FG	Industrial Development [sa Ghaeltacht]	129
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Stáit ag an Roinn na n-Ealaíon, na hOidhreachta, na Gaeltachta agus na nOileán Éamon Ó Cuív	Iarthar na Gaillimhe	FF	Industrial Development [sa Ghaeltacht]	129
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Michael Creed	Iar-thuaisceart Chorcaí	FG	Údarás na Gaeltachta Elections	130
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	131
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Stáit ag an Roinn na n-Ealaíon, na hOidhreachta, na Gaeltachta agus na nOileán Éamon Ó Cuív	Iarthar na Gaillimhe	FF	Irish Language Promotion [an costas]	131
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	135

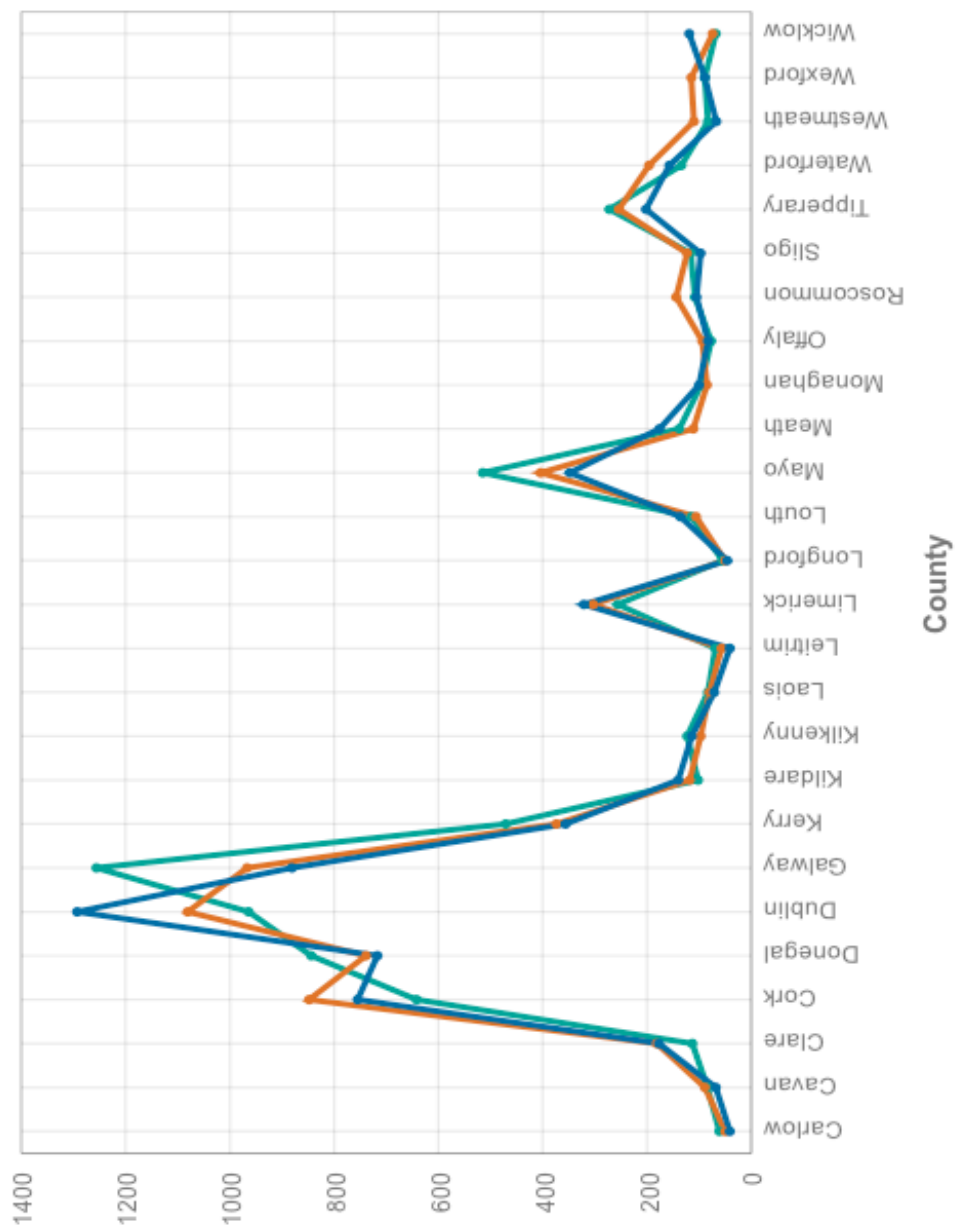
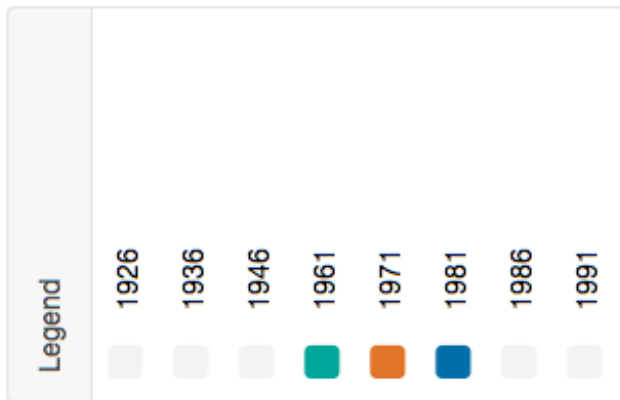
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Dlí agus Cirt, Comhionannais agus Athchóirithe Dlí John O' Donoghue	Deisceart Chiarraí	FF	Irish Language Promotion [an costas]	135
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Turasóireachta, Spóirt agus Áineasa James McDaid	Oirthuaisceart Dhún na nGall	FF	Irish Language Promotion [an costas]	135
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Brian O' Shea	Port Láirge	PALO	Irish Language Promotion [an costas]	153
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	Irish Language Promotion [an costas]	153
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	David Stanton	Oirthear Chorcaí	FG	Schools Building Projects [Tógáil Gaelscoile i gCóbh, Contae Chorcaí]	157
10 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	Schools Building Projects [Tógáil Gaelscoile i gCóbh, Contae Chorcaí]	157
						158
11 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Pádraic McCormack	Iarthar na Gaillimhe	FG	Schools Building Projects [Tógáil Choláiste na Coiribe, Gaillimh]	94
11 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	Schools Building Projects [Tógáil Choláiste na Coiribe, Gaillimh]	94
11 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Tommy Broughan	Oirthuaisceart Bhaile Átha Cliath	PALO	Schools Building Projects [Tógáil Meánscoile Lán-Ghaelaí in Oirthuaisceart Bhaile Átha Cliath]	97

11 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	Schools Building Projects [Tógáil Meánscoile Lán-Ghaelaí in Oirthuaisceart Bhaile Átha Cliath]	97
11 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Beverly Cooper-Flynn	Maigh Eo	FF	School Transport [Iompar Scoile do Scoil Raifteirí, Maigh Eo]	100
11 Feabhra 1999	Teanga Scríofa	Aire Oideachais agus Eolaíochta: Micheál Martin	Lár-dheisceart Chorcaí	FF	School Transport [Iompar Scoile do Scoil Raifteirí, Maigh Eo]	100
						100

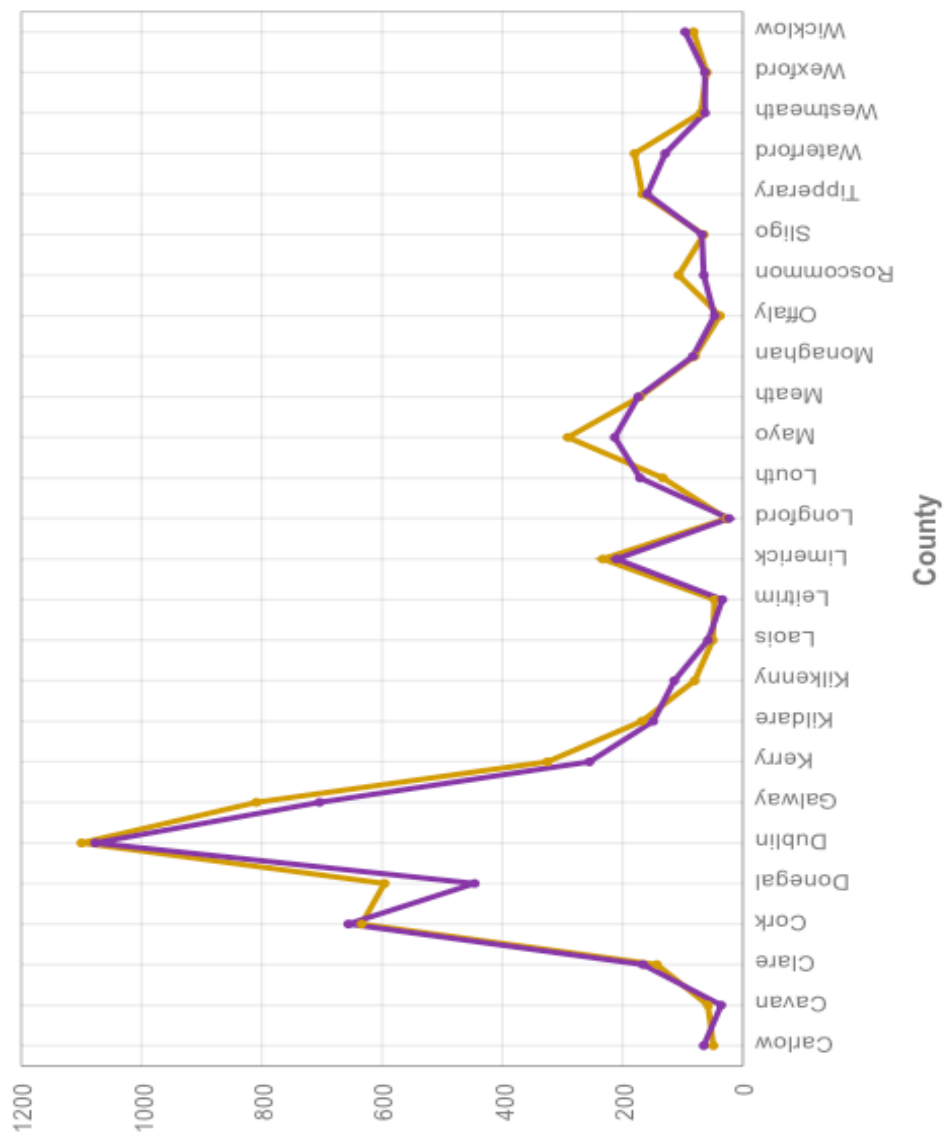
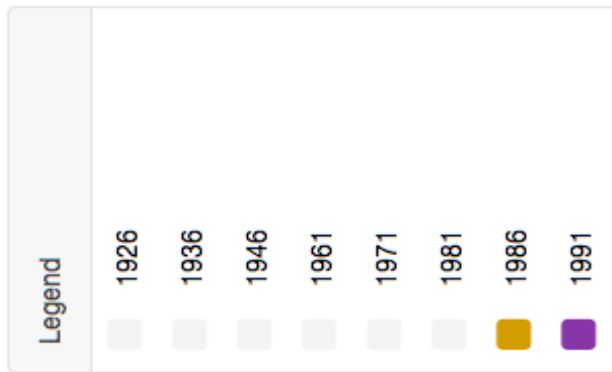
19 Aguisín 6: Líon na gCainteoirí Gaeilge san Aoisghrúpa 3-4 Bliana d’Aois ar Bhonn Contae sna Blianta 1926, 1936 agus 1946

20 Aguisín 7: Líon na gCainteoirí Gaeilge san Aoisghrúpa 3-4 Bliana d’Aois ar Bhonn Contae sna Blianta 1961, 1971 agus 1981

21 Aguisín 8: Líon na gCainteoirí Gaeilge san Aoisghrúpa 3-4 Bliana d’Aois ar Bhonn Contae sna Blianta 1986 agus 1991

22 Leabharliosta

- Abair.ie* (gan dáta) ‘Cad is sintéis ann?’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.abair.tcd.ie/?page=info&lang=gle> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).
- Abley, M. (2003) *Spoken Here: Travels Among Threatened Languages*. London: William Heinemann.
- Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge (2012) *Ábhair trí Ghaeilge san Ollscoil, 2012/13*. Co. na Gaillimhe: Ollscoil na hÉireann, Gaillimh.
- (gan dáta) ‘Stair’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.nuigalway.ie/acadamh/faoin_acadamh/Culra/Stair/stair.html (Rochtain: 16 Márta 2014).
- Achtanna an Oireachtais (gan dáta) ‘Airtíogal 4’, *Acht um Bun-reacht Shaorstáit Éireann 1922* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://acts2.oireachtas.ie/ga.act.1922.0001.2.html> (Rochtain: 23 Feabhra 2012).
- Affolter, N. (2007) *UNESCO’s Approach to Endangered Languages*. Tráchtas B.A. neamhfhoilsithe. Basel University, Germany.
- Ahern, B. (2006) ‘Government Statement on the Irish Language’, *Roinn an Taoisigh* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.taoiseach.gov.ie/eng/News/Archives/2006/Government_Press_Releases_2006/Government_Statement_on_the_Irish_Language.html (Rochtain: 8 Bealtaine 2012).
- Ahlqvist, A. (1994) ‘Litríú na Gaeilge’ in McCone, K., McManus, D., Ó Háinle, C., Williams, N. agus Breatnach, L. (eagí) *Stair na Gaeilge*. Maigh Nuad: Roinn na Sean-Ghaeilge, Coláiste Phádraig, lgh 23-59.
- Ainm.ie* (gan dáta) ‘Ó Maolchatha, Risteárd (1886–1971)’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ainm.ie/Bio.aspx?ID=760> (Rochtain 10 Eanáir 2014).
- Akenson, D. H. (1975) *A Mirror to Kathleen’s Face: Education in Independent Ireland 1922-1960*. McGill-Queen’s University Press.
- Allison, B. (1999) *State Policy and the Revival of the Irish Language 1922-48*. Tráchtas Ph.D. neamhfhoilsithe. University College Cork, Cork.
- Amador-Moreno, C. P. (2007) ‘How the Irish Speak English: A Conversation with T. P. Dolan’, *Estudios Irlandeses* (uimh. 2), lgh 214-7.
- Ammon, U. (eag.) (1989) *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Germany: Walter de Gruyter.
- Dittmar, N., Mattheier, K. J. agus Trudgill, P. (eagí) (2006) *Sociolinguistics, Number 3: An International Handbook of the Science of Language and Society (2nd Edition)*. Germany: Walter de Gruyter.

An Bhreatain Bheag. Welsh Government/ Llywodraeth Cymru (2011) ‘Census of population - Welsh language’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://gov.wales/statistics-and-research/census-population-welsh-language/?lang=en> (Rochtain: 8 Iúil 2013).

An Chartlann Náisiúnta (gan dáta) ‘Census of Ireland 1901/1911 and Census fragments and substitutes, 1821-51’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.census.nationalarchives.ie/> (Rochtain: 1 Samhain 2013).

An Chomhairle Náisiúnta Curaclaim agus Measúnachta (gan dáta, a) ‘Curaclam na Bunscoile’, *Curaclam ar Líne* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.curriculumonline.ie/ga/Curaclam_na_Bunscoile/ (Rochtain: 26 Samhain 2013).

--- (gan dáta, b) ‘Gaeilge’, *Curaclam ar Líne* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.curriculumonline.ie/en/Primary_School_Curriculum/Language/Gaeilge/Curaclam_na_Gaeilge/ (Rochtain: 26 Samhain 2013).

An Coimisinéir Teanga (2013) ‘Nótaí Cainte: An Coimisinéir Teanga, Seán Ó Cuirreáin ag an Comhchoiste um Fhormhaoirsiú ar an tSeirbhís Phoiblí agus Achainíochta de chuid Thithe an Oireachtais, 4 Nollaig 2013, 4.15pm’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.coimisineir.ie/downloads/NotaicainteAnCoimisineirTeanga04122013.pdf> (Rochtain: 7 Eanáir 2014).

An Coimisiún um Athbheochan na Gaeilge (1963) *An Tuarascáil Dheiridh*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

An Coiste um Thaighde ar Dhearcadh an Phobail i dTaobh na Gaeilge (1975) *An Tuarascáil*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

An Coláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath (gan dáta) ‘Lárionad de Bhaldraithe’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ucd.ie/larionaddebhaldraithe/> (Rochain: 13 Márta 2014).

An Foclóir Nua Béarla – Gaeilge, Foras na Gaeilge (gan dáta) ‘Maidir Linn’, *Foclóir.ie* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.foclóir.ie/ga/page/about.html> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

An Phríomh-Oifig Staidrimh (gan dáta) *Daonáireamh na hÉireann* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.cso.ie/en/census/index.html> (Rochtain: 12 Samhain 2013).

An Rannóg Bheartas Teanga (Strasbourg) agus An Roinn Oideachais agus Eolaíochta (Éire) (2008) *Próifil Bheartas Oideachais Teanga (2005-2007)* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <https://www.education.ie/ga/Foilseacháin/Tuarascálacha-Oideachais/Próif%C3%AD-Bheartas-Oideachais-Teanga.pdf> (Rochtain: 14 Lúnasa 2012).

An tSeirbhís um Cheapacháin Phoiblí (gan dáta) ‘Appendix L: Credit for proficiency in the Irish Language’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.publicjobs.ie/publicjobs/client/toolkit/s8_11.htm (Rochtain: 15 Samhain 2013).

Antonini, R. (2006) 'Irish language use in the community and family domains in two Gaeltacht areas: A comparative analysis' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ncl.ac.uk/linguistics/assets/documents/RACHELE-ANTONINI-FT.pdf> (Roctain: 16 Iúil 2013).

Appel, R. agus Muysken, P. (2005) *Language Contact and Bilingualism*. The Netherlands: Amsterdam University Press.

Armstrong, T. C. (2012) 'Establishing new norms of language use: the circulation of linguistic ideology in three new Irish-language communities', *Language Policy*, xi (uimh. 2, Bealtaine), lgh 145-68.

Auer, P. (2011) 'Dialect vs. standard: a typology of scenarios in Europe' in Kortmann, B. agus van der Auwera, J. (eagí) *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*. Germany: Walter de Gruyter, lgh 485-500.

Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies (2005) *National Indigenous Languages Survey (NILS)*.

Ayafor, I. M. (2005) 'Official Bilingualism in Cameroon: Instrumental or Integrative Policy?' in Cohen, J., McAlister, K. T., Rolstad, K. agus MacSwan, J. (eagí) *ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. Somerville, United States of America: Cascadilla Press, lgh 123-42.

Baetens Beardsmore, H. (1982) *Bilingualism: Basic Principles*. England, United Kingdom: Tieto Ltd.

Baker, C. (1995) *Attitudes and Language*. Multilingual Matters Ltd.

--- (2002) 'Bilingual Education' in Kaplan, R. (eag.) *Oxford Handbook of Applied Linguistics*. United Kingdom: Oxford University Press, lgh 229-42.

--- (2011) *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism 5th Edition*. Multilingual Matters Ltd.

--- agus Jones, S. P. (1998) *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Multilingual Matters Ltd.

Baleghizadeh, S. (2008) 'Societal Bilingualism and Second Language Education', *Human Sciences* (uimh. 56, Geimhreadh), lgh 43-52 [Ar Líne] Ar fáil ag: http://www.sid.ir/en/VEWSSID/J_pdf/94420075604.pdf (Roctain: 18 Iúil 2012).

Ball, M. J. agus Fife, J. (eagí) (1996) *The Celtic Languages*. London, United Kingdom: Routledge.

Barker, G. agus O'Keeffe, A. (1999) 'A Corpus of Irish English – Past, Present, Future', *Teanga* (uimh. 18), lgh 1-11.

Bartens, A. (2001) 'Review: Fishman, Can Threatened Languages Be Saved?', *LINGUIST List 12.1126*, 24 Aibreán [Ar Líne]. Ar fáil ag:

- <https://linguistlist.org/issues/12/12-1126.html> (Rochtain: 20 Lúnasa 2012).
- Bartolomé, L. I. (gan dáta) ‘Bilingualism’, *Blackwell Encyclopedia of Sociology: Blackwell Reference Online* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9781405124331_yr2013_chunk_g97814051243318_ss1-21 (Rochtain: 23 Iúil 2012).
- Bastarache, M. (eag.) (2004) *Les droits linguistiques au Canada*. Les Éditions Yvon Blais.
- Batibo, H. M. (2007) ‘Language use optimisation as a strategy for national development’ in Coleman, H. (eag.) *Language and Development: Africa and Beyond (Proceedings of the 7th International Language and Development Conference, Addis Ababa, Ethiopia, 26-28 October 2005)*. Ethiopia: British Council, lgh 12-20.
- Bauman, J. A. (1980) *A guide to issues in Indian language retention*. Washington, United States of America: Centre for Applied Linguistics.
- BBC News (2012) ‘Being bilingual “boosts brain power”’, 1 Bealtaine [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.bbc.co.uk/news/health-17892521> (Rochtain: 15 Lúnasa 2012).
- BéalBeo.ie* (gan dáta) *Recordings from the National Folklore Collection* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.bealbeo.ie/index.html> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).
- Benton, R. (1999) *Maori Language Revitalization: Final Report*. Wellington, New Zealand.
- Beo.ie* (gan dáta) [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.beo.ie/> (Rochtain: 26 Samhain 2013).
- Bex, T. agus Watts, R. J. (eagi) (1999) *Standard English: the widening debate*. London, United Kingdom: Routledge.
- Bhatia, T. K. agus Ritchie, W. C. (eagi) (2006) *The Handbook of Bilingualism*. Blackwell Publishing.
- Bhattacharjee, Y. (2012) ‘Gray Matter: Why Biliguals Are Smarter’, *The New York Times*, 17 Márta [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.nytimes.com/2012/03/18/opinion/sunday/the-benefits-of-bilingualism.html?_r=0 (Rochtain: 15 Lúnasa 2012).
- Bhreathnach Ú. agus Nic Pháidín, C. (2008) ‘Téarmaíocht na Gaeilge: turgnamh *in vitro*’, *Taighde agus Teagasc*, vi, lgh 1-31.
- Block, D. agus Cameron, D. (eagi) (2002) *Globalization and Language Teaching*. London, United Kingdom: Routledge.
- Blommaert, J. (2005) ‘Situating linguistic rights: English and Swahili in Tanzania Revisited’, *Journal of Sociolinguistics*, ix (uimh. 3), lgh 390-417.

- Bloomfield, L. (1933) *Language*. New York, United States of America: Holt, Rinehart and Winston Inc..
- Bonachina-Pugh, F. (2012) 'Researching Practiced Language Policies: Insights From Conversation Analysis', *Language Policy*, xi (uimh. 3, Lúnasa), lgh 213-34.
- Bradley, F. agus Kinnelly, J. J. (2008) *Capitalising on Culture, Competing on Difference*. Blackhall Publishing Ltd.
- Braën, A. agus Leckey, R. (2004) 'Le bilinguisme dans le domaine législatif' in Bastarache, M. (eag.) *Les droits linguistiques au Canada*. Les Éditions Yvon Blais, lgh 41-153.
- Breatnach, R. A. (1956) 'Revival or Survival?: An Examination of the Irish Language Policy of the State', *Studies: An Irish Quarterly Review*, xlv (uimh. 178, Samhradh), lgh 129-45.
- Alton, B. G., Larkin, D. M. agus Lynch, P. (1968) 'Higher Education in Ireland: Comments on the Report of the Commission on Higher Education 1960-67', *Iris Eireannach an Oideachais*, ii (uimh. 1, Samhradh), lgh 3-31.
- Brenzinger, M. (eag.) (2007) *Language diversity endangered*. Mouton de Gruyter.
- agus de Graaf, T. (2006) 'Documenting Endangered Languages and Language Maintenance', *Contribution to the UNESCO Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS) 6.20B.10.3* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.eolss.net/Sample-Chapters/C04/E6-20B-10-03.pdf> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).
- Bright, W. (eag.) (1966) *Sociolinguistics*. The Hague, The Netherlands: Mouton.
- Broeder, P., Extra, G. agus Maartens, J. (eagí) (2002) *Multilingualism in South Africa, with a Focus on KwaZulu-Natal and Metropolitan Durban*. South Africa: PRAESA, University of Cape Town.
- Bruen, J. (2013) 'Towards a national policy for languages in education: the case of Ireland', *European Journal of Language Policy*, v (uimh. 1), lgh 99-114.
- Calvet, L. (2006) *Towards an Ecology of World Languages*. Oxford, England: Polity Press.
- Campbell, R. agus Christian, D. (eagí) (2003) *Directions in Research: Intergenerational Transmission of Heritage Languages*, *Heritage Language Journal*, i (uimh. 1, Earrach) [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.international.ucla.edu/cms/files/russ_and_donna.pdf (Rochtain: 10 Meán Fómhair 2013).
- Cantoni, G. (eag.) (2007) *Stabilizing Indigenous Languages*. United States of America: North Arizona University.
- Carter, R. agus Nunan, D. (eagí) (2001) *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages*. Cambridge University Press.

Ceacht.ie (gan dáta) ‘An teanga laghdaithe’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ceacht.ie/content/teanga-laghdaithe> (Rochtain: 15 Deireadh Fómhair 2013).

Ceanada. Government of Canada/ Gouvernement du Canada (2011) *Statistics Canada - Linguistic Characteristics of Canada* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www12.statcan.ca/census-recensement/2011/as-sa/98-314-x/98-314-x2011001-eng.cfm> (Rochtain: 8 Iúil 2013).

--- (gan dáta) *Statistics Canada* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.statcan.gc.ca/start-debut-eng.html> (Rochtain: 10 Eanáir 2013).

Census.ie (1996) ‘Persons, males and females aged 3 years and over, classified by age group and ability to speak Irish, 1996’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://census.cso.ie/Census/TableViewer/summary.aspx> (Rochtain: 30 Eanáir 2014).

--- (2002) *Daonáireamh 2002* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://census.cso.ie/census/ReportFolders/ReportFolders.aspx> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

--- (2011a) ‘Each question in detail’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.census.ie/The-Census-Form/Each-question-in-detail.109.1.aspx> (Rochtain: 1 Samhain 2013).

--- (2011b) *Foirm an Daonáirimh* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.census.ie/The-Census-Form/The-Census-Form.107.1.aspx> (Rochtain: 29 Iúil 2012).

Chambers, J. K., Trudgill, P. agus Schilling-Estes, N. (eagí) (2002) *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford, United Kingdom: Blackwell.

Chin, N. B. agus Wigglesworth, G. (2007) *Bilingualism: An Advanced Resource Book*. Routledge Applied Linguistics.

CILAR - Committee on Irish Language Attitudes Research (1975) *An Tuarascáil*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

Cleary, J. agus Connolly, C. (eagí) (2005) *The Cambridge Companion to Modern Irish Culture*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Clyne, M. (gan dáta) Léirmheas leabhair ar Kloss, H. (1969a) *Grundfragen Der Ethnopolitik im 20. Jahrhundert (Ethnos 7)*. Vienna-Stuttgart: Braumüller, lgh 183-7 [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.langlxmelanesia.com/kivung%20vol%206%20no%203%20review--grundfragen%20der%20ethnopolitik%20im.pdf> (Rochtain: 22 Bealtaine 2012).

Cnuasach Bhéaloideas Éireann, An Coláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath (gan dáta, a) *Cnuasach Bhéaloideas Éireann* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ucd.ie/irishfolklore/ga/> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

--- (gan dáta, b) *Cnuasach Bhéaloideas Éireann: Béaloideas na hÉireann* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ucd.ie/irishfolklore/ga/folklore-event-image-thumbnaill,124645.ga.html> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

--- (gan dáta, c) *Cnuasach Bhéaloideas Éireann: Taifeadtaí Fuaimne agus Béaloideas* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ucd.ie/irishfolklore/ga/taifeadtaifuaimnebealoideas/> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Coady, M. agus Ó Laoire, M. (2002) 'Mismatches in Language Policy and Practice in Education: The Case of Gaelscoileanna in the Republic of Ireland', *Language Policy 1*, lgh 143-58.

--- (2004) 'Diglossic Patterning in "All Irish" Schools? The Case of Gaelscoileanna in the Republic of Ireland' in Suárez, M. L., Ramallo, F. agus Rodríguez-Yáñez, X. P. (eagí) *Bilingual Socialization and Bilingual Language Acquisition*. Spain: Servizo de Publicacións de la Universidade de Vigo, lgh 465-81.

Cobarrubias, J. (1983) 'Ethical Issues in Status Planning' in Cobarrubias, J. agus Fishman, J. A. (eagí) *Progress in Language Planning; International Perspectives*. Germany: Walter de Gruyter, lgh 41-85.

--- agus Fishman, J. A. (eagí) (1983) *Progress in Language Planning; International Perspectives*. Germany: Walter de Gruyter.

Cohen, J., McAlister, K. T., Rolstad, K. agus MacSwan, J. (eagí) (2005) *ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. Somerville, United States of America: Cascadilla Press.

Coimisiún na Gaeltachta (2002) *Tuarascáil* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ahg.gov.ie/ie/Straiteis20BliaindonGhaeilge2010-2030/Foilseachain/Tuarascail%20Choimisiun%20na%20Gaeltachta.pdf> (Rochtain: 22 Deireadh Fómhair 2013).

Coiste Comhairleach Pleanála (1986) *Irish and the Education System*. Baile Átha Cliath: Bord na Gaeilge.

--- (1988) *The Irish Language in a Changing Society*. Baile Átha Cliath: Bord na Gaeilge.

Coláiste Chillian (gan dáta) 'Curaclam' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.colaistechillian.ie/default.aspx?treeid=37> (Rochtain: 3 Meán Fómhair 2013).

Coláiste Lurgan (gan dáta) [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://lurgan.biz/> (Rochtain: 26 Meán Fómhair 2013).

Coláiste na hOllscoile, Corcaigh (2013) *Book of Modules 2013/14* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ucc.ie/modules/descriptions/GA.html> (Rochtain: 20 Samhain 2013).

Coleman, H. (eag.) (2007) *Language and Development: Africa and Beyond (Proceedings of the 7th International Language and Development Conference, Addis Ababa, Ethiopia, 26-28 October 2005)*. Ethiopia: British Council.

Comhairle na Gaeilge (1971) *I dTreo Polasaí Teanga*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

Comhluadar (gan dáta) ‘Fúinn’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://comhluadar.ie/index.php/fuinnabout/> (Rochtain: 18 Márta 2013).

Commission on Higher Education (1967) *Report II*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

Coolahan, J. (2005) *Irish Education: History and Structure*. Dublin: Institute of Public Administration.

Cooper, R. L. (1989) *Language Planning and Social Change*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Corpus of Electronic Texts (CELT) (gan dáta) ‘Patrick Pearse, also known as Pádraig Pearse (Pádraig Mac Piarais)’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ucc.ie/celt/pearse.html> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Coulmas, F. (2005) *Sociolinguistics: The Study of Speakers’ Choices*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Coupland, N. (2010) ‘Welsh linguistic landscapes “from above” and “from below”’ in Jaworski, A. agus Thurlow, C. (eagí) *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London, United Kingdom: Continuum, lgh 77-101.

Crosson, S. (2007) ‘From *Kings* to *Cáca Milis*: Irish film and television as Gaeilge in 2007’, *Estudios Irlandeses: Journal of Irish Studies* (uimh. 3), lgh 217-22.

Crystal, D. (2001) *Language and the Internet*. United Kingdom: Cambridge University Press.

--- (2002) *Language Death*. United Kingdom: Cambridge University Press.

--- (2006) ‘English Worldwide’ in Hogg, R. M. agus Dension, D. (eagí) *A History of the English Language*. United Kingdom: Cambridge University Press, lgh 420-39.

CSO.ie (2004) *Census 2002, Volume 11 – Irish Language* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/documents/vol11_entire.pdf (Rochtain: 1 Samhain 2013).

--- (2006a) ‘Clár 2B, Daonáireamh na hÉireann 2006’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/census2006results/volume9/volume_9_irish_language_entire_volume.pdf (Rochtain: 30 Iúil 2013).

--- (2006b) ‘Clár 30, Daonáireamh na hÉireann 2006’ [Ar Líne]. Ar fáil ag:

http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/census2006results/volume9/volume_9_irish_language_entire_volume.pdf (Rochtain: 30 Iúil 2013).

--- (2006c) ‘Clár 35, Daonáireamh na hÉireann 2006’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/census2006results/volume9/volume_9_irish_language_entire_volume.pdf (30 Iúil 2013).

--- (2006d) ‘Clár 37A, Daonáireamh na hÉireann 2006’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/census2006results/volume9/volume_9_irish_language_entire_volume.pdf (Rochtain: 30 Iúil 2013).

--- (2006e) ‘Foirm an Daonáirimh’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/documents/censusform_2006_irish.pdf (Rochtain: 1 Samhain 2013).

--- (2011) *This is Ireland – Highlights from Census 2011, Part 1* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/documents/census2011pdr/Pdf%20%20Commentary.pdf> (Rochtain: 17 Iúil 2012).

--- (gan dáta) *Census 1926 Reports* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.cso.ie/en/census/census20021996resultsandearliercensuses/historicalreports/census1926reports/> (Rochtain: 10 Bealtaine 2012).

Cumann Carad na Gaeilge (2013) *Straitéis 20 Mí don Ghaeilge* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://philo-celtic.com/files/Strait_is_20_M_don_Ghaeilge_-_Cuid_a_Tr_.pdf (Rochtain: 10 Feabhra 2014).

Cunliffe, D. agus Herring, S. (2005) ‘Introduction to Minority Languages, Multimedia and the Web’, *New Review of Hypermedia and Multimedia*, xi (uimh. 2, Nollaig), lgh 131-7.

Daly, C., T.D. (2012) ‘Gaeltacht Bill 2012 [Seanad]:Second Stage’, Díospóireacht i nDáil Éireann, Déardaoin, 12 Iúil [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/Debates%20Authoring/DebatesWebPack.nsf/takes/dail2012071200014> (Rochtain: 18 Bealtaine 2013).

de Fréine, S. (1988) ‘Cuid 2: An Dátheangachas – An Féidir É? An Fiú É?’, *Comhar*, xlvii (uimh. 1, Eanáir), lgh 16-18.

de Lange, C. (2012) ‘Educators once opposed raising bilingual children. Experts now say it’s beneficial’, *The Washington Post*, 11 Meitheamh [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.washingtonpost.com/national/health-science/educators-once-opposed-raising-bilingual-children-experts-now-say-its-beneficial/2012/06/08/gJQAdz9gUV_story.html (Rochtain: 15 Lúnasa 2012).

de Paor, L. (1996) ‘Disappearing Language: translations from the Irish’ in Ó Muirthile, L. (eag.) *Poetry Ireland Review* (uimh. 51, Fómhair), lgh 61-8.

de Val, S. S. (2000) ‘Na Scoileanna Scairte’, *The Past: The Organ of the U Cinsealaigh Historical Society* (uimh. 22), lgh 113-8.

de Valera, S., T.D. (1999) ‘Written Answers – Grant Payments’, Dospoireacht i nDail ireann, Cadaoin, 27 Eanáir [Ar Line]. Ar fail ag: <http://debates.oireachtas.ie/dail/1999/01/27/00435.asp#N2> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Delap, B. (2008) ‘Irish and the Media’ in Nic Phaidin, C. agus  O Cearnaigh, S. (eag) *A New View of the Irish Language*. Baile atha Cliath: Cois Life, lgh 152-63.

--- (2010) ‘Bearla eigantach sa Statseirbhis’, *Beo.ie*, Nollaig [Ar Line]. Ar fail ag: <http://www.beo.ie/alt-bearla-eigantach-sa-statseirbhis.aspx> (Rochtain: 7 Eanáir 2014).

--- (2012) ‘An Beal Beo ina Bheal Bocht agus ina Bheal Marbh’, *Beo.ie*, Samhain [Ar Line]. Ar fail ag: <http://www.beo.ie/alt-an-beal-beo-ina-bheal-bocht-agus-ina-bheal-marbh.aspx> (Rochtain: 30 Eanáir 2014).

Denvir, M. T. (2007) *Staidear ar phroiseas agus ar thortha foghlama ghrupa scolair ar chursa lanGhaeilge Gaeltachta*. Trachtas MA neamhfhoilsithe. Ollscoil na hireann Gaillimh.

Deschouwer, K. (2005) ‘Kingdom of Belgium’ in Kincaid, J. agus Tarr, G. A. (eag) *A Global Dialogue on Federalism: Constitutional Origins, Structure, and Change in Federal Countries*. Canada: McGill-Queen’s University Press, lgh 48-75.

Deumert, A. (2009) ‘Language Planning and Policy’ in Mesthrie, R., Swann, J., Deumert, A. agus Leap, W. L. (eag) *Introducing Sociolinguistics: Second Edition*. Scotland: Edinburgh University Press, lgh 371-406.

Dil, A. S. (eag.) (1972) *Language in Sociocultural Change: Essays by Joshua A. Fishman*. United States of America: Stanford University Press.

Dillman, L. (2012) ‘London Call: Radio Call of boxer Katie Taylor’s historic victory’, *LA Times*, 10 Lunasa [Ar Line]. Ar fail ag: <http://www.latimes.com/sports/olympics/olympicsnow/la-kate-taylor-captures-boxing-gold-and-ireland-20120810%2c0%2c7179234.story> (Rochtain: 13 Lunasa 2012).

Dospoireacht i Seanad ireann (2002) ‘Order of Business - Official Languages (Equality) Bill, 2002: Order for Second Stage’, Cadaoin, 24 Aibrean [Ar Line]. Ar fail ag: <http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/takes/seanad2002042400007?opendocument> (Rochtain: 29 Meitheamh 2012).

Donnelly, K. (2010) ‘Probe as more students shun Irish’, *The Irish Independent*, 14 Aibrean [Ar Line]. Ar fail ag: <http://www.independent.ie/irish-news/probe-as-more-pupils-shun-irish-26649606.html> (Rochtain: 7 Eanáir 2014).

Dorian, N. C. (1981) *Language Death. The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*. Philadelphia, United States of America: University of Pennsylvania Press.

Dúchas.ie (gan dáta) *Cnuasach Bhéaloideas Éireann* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.duchas.ie/ga/info/cbe> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Dwyer, A. M. (2011) 'Tools and techniques for endangered-language assessment and revitalization' in *Vitality and Viability of Minority Languages, 23-24 October 2009*. New York, United States of America: Trace Foundation Lecture Series Proceedings [Ar Líne] Ar fáil ag: https://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/7109/1/Dwyer2011_Assess_Revitalize.pdf (Rochtain: 10 Eanáir 2013).

Edwards, J. (1992) 'Sociopolitical Aspects of Language Maintenance and Loss: Towards a Typology of Minority Language Situations' in Fase, W., Jaspaert, K. agus Kroon, S. (eagí) *Maintenance and Loss of Minority Languages*. The Netherlands: John Benjamins Publishing Company, lgh 37-54.

--- (2010) *Minority Languages and Group Identity: Cases and Categories*. The Netherlands: John Benjamins Publishing Company.

Éire. An Comhchoiste um Ghnóthaí Turasóireachta, Cultúir, Spóirt, Pobail, Comhionannais agus Gaeltachta (2010) *An Tríú Tuarascáil: An Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge 2010-2030*. Rialtas na hÉireann.

Éire. An Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta (gan dáta) 'An Clár Tacaíochta Teaghlaigh', *An Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ahg.gov.ie/ie/AnGhaeltacht/ClairTheangalarnaithe/AnClarTacaiochtaTeaghlaigh/> (Rochtain: 30 Deireadh Fómhair 2013).

--- (gan dáta, b) 'An Clár Tacaíochta Teaghlaigh – Nóta Eolais', *An Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ahg.gov.ie/ie/AnGhaeltacht/ClairTheangalarnaithe/AnClarTacaiochtaTeaghlaigh/Clár%20Taca%20C3%ADochta%20Teaghlaigh%20%20Nóta%20Eolais.pdf> (Rochtain: 18 Márta 2013).

--- (gan dáta, c) 'Scéim na gCúntóirí Teanga', *An Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ahg.gov.ie/ie/AnGhaeltacht/ClairTheangalarnaithe/SceimnagCuntoiriTeanga/> (Rochtain: 18 Bealtaine 2013).

Éire. An Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta (2009) *Dréacht-Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge*. Rialtas na hÉireann.

Éire. An Roinn Oideachais (1926) *Tuarascáil 1924-25*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

--- (1931) *Tuarascáil 1929-30*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

--- (gan dáta) *Tuarascáil 1968/69-1971/72*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

Éire. An Roinn Oideachais agus Eolaíochta (2001) *Tuarascáil Staitistiúil 1999/2000*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

--- (2005) *Language Education Policy Profile: Country Report - Ireland (2005-2006)* [Ar Líne]. Ar fáil ag:

http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/IrelandCountry_report_EN.pdf

(Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Éire. An Roinn Oideachais agus Scileanna (gan dáta, a) ‘An Córas Oideachais’ [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.education.ie/ga/An-Córas-Oideachais/> (Rochtain: 30 Iúil 2012).

--- (gan dáta, b) ‘Annual Statistical Reports’ [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.education.ie/en/Publications/Statistics/Statistical-Reports/>

(Rochtain: 30 Deireadh Fómhair 2013).

--- (gan dáta, c) ‘Early Childhood/ Pre-school’ [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.education.ie/en/The-Education-System/Early-Childhood/>

(Rochtain: 20 Eanáir 2014).

Éire. An Roinn Tionnscail agus Tráchtála (1932) *Census of Population 1926, Irish Language*, viii. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair [Ar Líne]. Ar fáil ag:

http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/census1926results/volume8/C,1926,,Vol_8,entire.pdf (Rochtain: 1 Samhain 2013).

--- (1940) *Móráireamh na nDaoine 1936, Imleabhar VIII*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

Éire. Rialtas na hÉireann (1965) *An Páipéar Bán um Athbheochan na Gaeilge*. Baile Átha Cliath, Éire: Oifig an tSoláthair.

--- (1993) *Imleabhar 5, An Ghaeilge (Census 1986 Results)*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair [Ar Líne]. Ar fáil ag:

http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/census1986results/volume5/C,1986,V5_Entire_Vol.pdf (Rochtain: 1 Samhain 2013).

--- (1999) *Curaclam na Bunscoile: Réamhrá*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

--- (2006) *Ráiteas i leith na Gaeilge 2006* [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.ahg.gov.ie/en/20-YearStrategyfortheIrishLanguage2010-2030/Publications/Statement%20on%20the%20Irish%20Language%202006.pdf>

(Rochtain: 18 Meán Fómhair 2013).

--- (2010) *Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge 2010-2030* [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.ahg.gov.ie/ie/Straiteis20BliaindonGhaeilge2010-2030/Foilseachain/Straiteis%2020%20Bliain%20-%20Leagan%20Gaeilge.pdf>

(Rochtain: 31 Márta 2014).

Ek, L. D. (2008) 'Social Bilingualism' in J. González (eag.) *Encyclopedia of Bilingual Education*. Sage Publications, Inc [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://knowledge.sagepub.com/view/bilingual/n290.xml> (Rochtain: 4 Iúil 2013).

Ellis, S. G. (2005) 'A View of the Irish Language: Language and History in Ireland from the Middle Ages to the Present' in Isaacs, A. K. (eag.) *Languages and Identities in Historical Perspective*. Italy: Edizioni Plus – Università di Pisa, lgh 67-78.

Ethnologue: Languages of the World (gan dáta) [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ethnologue.com/> (Rochtain: 30 Deireadh Fómhair 2013).

European Centre for Minority Issues (2004) *European Yearbook for Minority Issues: 2002/03*, ii. The Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers.

European Centre for Modern Languages (gan dáta) 'Lá Eorpach na dTeangacha – Pointí Eolais Teanga' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://edl.ecml.at/LanguageFun/LanguageFacts/tabid/1859/language/ga-IE/Default.aspx> (Rochtain: 30 Eanáir 2013).

European Commission (2012) *Europeans and Their Languages: Special Eurobarometer 386, Wave EB77.1*. [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf (Rochtain: 13 Feabhra 2013).

Extra, G. agus Gorter, D. (eagí) (2001) *The Other Languages of Europe*. Multilingual Matters Ltd.

Fasold, R. W. (1984) *The Sociolinguistics of Society: Introduction to Sociolinguistics*. Oxford, United Kingdom: Blackwell Publishers.

--- (1989) 'Naturalism and the Search for a Theory of Language Types and Functions' in Ammon, U. (eag.) *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Germany: Walter de Gruyter, lgh 107-21.

Fennell, D. (1981) 'Can a shrinking linguistic minority be saved? Lessons from the Irish experience' in Haugen, E., McClure, J. D. agus Thomsson, D. (eagí) *Minority Languages Today: A Selection From the Papers Read at the First International Conference on Minority Languages Held At Glasgow University, 8-13 September 1980*. Scotland: Edinburgh University Press, lgh 32-9.

Ferguson, C. A. (1959) 'Diglossia', *Word* (uimh. 15), lgh 324-40.

--- (1966) 'National sociolinguistic profile formulas' in Bright, W. (eag.) *Sociolinguistics*. The Hague, The Netherlands: Mouton, lgh 309-24.

Fianna Fáil (1960) *An Chéad Tréimhse*. Baile Átha Cliath: Fianna Fáil.

--- (gan dáta) 'Córú Fhianna Fáil' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.fiannafail.ie/content/pages/5096/> (Rochtain: 3 Iúil 2011).

Fierman, W. (2009) 'Language vitality and paths to revival: contrasting cases of Azerbaijani and Kazakh', *International Journal of the Sociology of Language*, cxcviii, lgh 75-104.

Fillmore, L. W. (2003) 'External Pressures on Families' in Campbell, R. agus Christian, D. (eagí) *Directions in Research: Intergenerational Transmission of Heritage Languages*, *Heritage Language Journal*, i (uimh. 1, Earrach) [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.international.ucla.edu/cms/files/russ_and_donna.pdf (Rochtain: 10 Meán Fómhair 2013).

Fiontar, Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath (2009) *Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge*. Baile Átha Cliath: Fiontar, OCBÁC.

--- (gan dáta) *Fiontar* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.dcu.ie/fiontar/gaeilge/index.shtml> (Rochtain: 16 Márta 2014).

Fishman, J. A. (1966) *Language Loyalty in the United States: The maintenance and perpetuation of non-English mother-tongues by American ethnic and religious groups*. The Hague, The Netherlands: Mouton.

--- (1967) 'Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism', *Journal of Social Issues*, xxxii (uimh. 2), lgh 29-38.

--- (1972a) 'Societal Bilingualism: Stable and Transitional' in Anwar S. Dil (eag.) *Language in Sociocultural Change*. United States of America: Stanford University Press, lgh 135-52.

--- (1972b) 'The Description of Societal Bilingualism (1968)' in Anwar S. Dil (eag.) *Language in Sociocultural Change*. United States of America: Stanford University Press, lgh 153-61.

--- (eag.) (1976) *Advances in the Sociology of Language: Basic Concepts, Theories and Problems: Alternative Approaches - Volume 1*. The Hague, The Netherlands: Mouton Publishers.

--- (1980) 'Minority language maintenance and the ethnic mother tongue school', *Modern Language Journal*, lxiv (uimh. 2), lgh 167-72.

--- (1991a) "'Where" and "Why" does Language Shift Occur and How Can it be Reversed? Locating Language Shift in Social Space and in Societal Dynamics' in Fishman, J. A. (eag.) *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters Ltd, lgh 39-80.

--- (1991b) 'How Threatened is Threatened?' in Fishman, J. A. (eag.), *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters Ltd, lgh 81-121.

--- (1991c) 'Irish: What More Can be Done?' in Fishman, J. A. (eag.) *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters Ltd, lgh 122-48.

--- (1991d) 'Theoretical Recapitulation' in Fishman, J. A. (eag.) *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters Ltd, lgh 381-420.

--- (eag.) (1991e) *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters Ltd.

--- (eag.) (2001a) *Can Threatened Languages Be Saved?: Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Multilingual Matters Ltd.

--- (2001b) 'Why is it so Hard to Save a Threatened Language?' in Fishman, J. A. (eag.) *Can Threatened Languages Be Saved?: Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Multilingual Matters Ltd, lgh 1-22.

--- (2001c) 'From Theory to Practice (and Vice Versa): Review, Reconsideration and Reiteration' in Fishman, J. A. (eag.) *Can Threatened Languages be Saved?: Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Multilingual Matters Ltd, lgh 451-83.

--- (2002) 'Endangered Minority Languages: Prospects for Sociolinguistic Research', *International Journal on Multicultural Societies*, iv (uimh. 2), lgh 270-5.

--- (2007) 'Maintaining Languages – What Works? What Doesn't?' in Cantoni, G. (eag.) *Stabilizing Indigenous Languages*. United States of America: North Arizona University, lgh 165-75.

---, Ferguson, C. A. agus Dasgupta, J. (eagí) (1968) *Language Problems of Developing Nations*. New York, United States of America: Wiley.

--- *et al.* (1985) *The Rise and Fall of the Ethnic Revival*. Germany: Walter de Gruyter.

Fitzpatrick, C. agus Dunbar, C. (2011) 'Níos lú Gaeilgeoirí sa Dáil úr', *Gaelscéal*, 11 Márta [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.gaelport.com/nuacht?NewsItemID=5827> (Rochtain: 3 Meán Fómhair 2012).

Fleming, A. agus Debski, R. (2007) 'The Use of Irish in Networked Communications: a Study of Schoolchildren in Different Language Settings', *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, xxvii (uimh. 2), lgh 85-101.

Flynn, D. (1993) 'Irish in the School Curriculum: A Matter of Politics', *The Irish Review: An Ghaeilge: The Literature and Politics of Irish* (uimh. 14, Fómhar), lgh 74-80.

Fondúireacht na Gaeilge Teo. (gan dáta) 'Ionaid Tacaíochta Teaghlaigh' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.fnag.ie/gaeilge/family/> (Rochtain: 23 Iúil 2013).

Foras na Gaeilge (gan dáta, a) 'An Gúm – Ról, Réimsí Oibre & Eile' [Ar Líne]. Ar fáil ag:

http://www.gaeilge.ie/ForasnaGaeilge/An_Gum_Rol_Reimsi_Oibre_&_Eile.asp (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

--- (gan dáta, b) ‘Nua-Litríocht na Gaeilge’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.gaeilge.ie/An_Ghaeilge/Nua_Litriocht_na_Gaeilge.asp (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Friedman, A. (2013) ‘The Economic and Social Impact of Language’, *Mills-scofield.com*, 27 Lúnasa [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://mills-scofield.com/blog/2013/8/27/the-economic-and-social-impact-of-language.html#.Uixnic3athM> (Rochtain: 8 Meán Fómhair 2013).

Gaelchultúr (gan dáta) ‘Eolas fúinn’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.gaelchultur.com/ga/eolas_fuinn.aspx (Rochtain: 16 Márta 2014).

Gaelport.com (gan dáta, a) ‘An Taoiseach opens Ionad Tacaíochta Teaghlaigh Indreabháin, Co. Galway’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.gaelport.com/default.aspx?treeid=37&NewsItemID=3064> (Rochtain: 19 Meán Fómhair 2013).

--- (gan dáta, b) ‘Buntáiste Breise na Gaeilge – Camchuairt 2013!’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.gaelport.com/bbnag> (Rochtain: 15 Deireadh Fómhair 2013).

Gaelscoileanna Teoranta (gan dáta) ‘Staitisticí’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.gaelscoileanna.ie/about/statistics/> (Rochtain: 3 Meán Fómhair 2013).

Gaillimh le Gaeilge (gan dáta) ‘Normalú na Gaeilge’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.gleg.ie/fuinn/cuspoiri/normalu-na-gaeilge/> (Rochtain: 20 Deireadh Fómhair 2013).

Gal, S. (1979) *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. United States of America: Academic Press.

Gallix, A. (2013) ‘The French protect their language like the British protect their currency’, *The Guardian*, 23 Bealtaine [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2013/may/23/language-french-identity> (Rochtain: 12 Iúil 2013).

García, O. (1984) ‘Bilingualism in the United States: Present Attitudes in the Light of Past Policies’ in Greenbaum, S. (eag.) *The English Language Today: Public Attitudes Toward the English Language*. Oxford, United Kingdom: Pergamon Press, lgh 147-58.

Gardner, N. (1999) *Basque in Education in the Basque Autonomous Community*. Vitoria- Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.

Garland, J. N. (2008) *The Minority Language and the Cosmopolitan Speaker: Ideologies of Irish Language Learners*. United States of America: ProQuest LLC.

Garvin, P. agus Mathiot, M. (1960) ‘The Urbanisation of the Guaraní Language - A Problem in Language and Culture’ in Wallace, F. C. (eag.) *Men and Cultures*. Philadelphia: Pennsylvania University Press, lgh 783-90.

- Gil, J. (2011) 'A comparison of the global status of English and Chinese: towards a new global language', *English Today*, xxvii (uimh. 1), lgh 52-9.
- Giliomee, H. (2003) *The Rise and Possible Demise of Afrikaans as a Public Language*. South Africa: PRAESA, University of Cape Town.
- Goan, C. (2008) 'Súil Siar ón gCéad Cheannasaí' in O'Connell, E., Walsh, J. agus Denvir, G. (eagí) *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnachta, lgh 20-4.
- González, J. (eag.) (2008) *Encyclopedia of Bilingual Education*. Sage Publications, Inc [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://knowledge.sagepub.com/view/bilingual/n290.xml> (Rochtain: 4 Iúil 2013).
- Gorter, D., Marten, H. F. agus Van Mensel, L. (eagí) (2012) *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Gorter, D., Aiestaran, J. agus Cenoz, J. (2012) 'The Revitalization of Basque and the Linguistic Landscape of Donostia-San Sebastián' in Gorter, D., Marten, H. F. agus Van Mensel, L. (eagí) *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. United Kingdom: Palgrave Macmillan, lgh 148-63.
- Gorter, D., Cenoz, J., Nunes, P., Riganti, P., Onofri, L., Puzzo, B. agus Sachdeva, R. (Sustainable Development in a Diverse World (SUS.DIV) (gan dáta) *Benefits of linguistic diversity and multilingualism* (Position Paper of Research Task 1.2) [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.susdiv.org/uploadfiles/RT1.2_PP_Durk.pdf (Rochtain: 8 Bealtaine 2012).
- Green, J. N. (1993) 'Representation of Romance: contact, bilingualism and diglossia' in Posner, R. agus Green, J. N. (eagí) *Trends in Linguistics, Studies and Monographs 71, Volume 5: Bilingualism and Linguistic Conflict in Romance*. Mouton de Gruyter, lgh 3-40.
- Green, L. (2010) *The Internet: An Introduction to New Media*. Oxford, United Kingdom: Berg.
- Greenbaum, S. (eag.) (1984) *The English Language Today: Public Attitudes Toward the English Language*. Oxford, United Kingdom: Pergamon Press: Oxford, United Kingdom.
- Greene, D. (1981) 'The Atlantic Group: Neo-Celtic and Faroese' in Haugen, E., McClure, J. D. agus Thompsom, D. (eagí) *Minority Languages Today: A Selection From the Papers Read at the First International Conference on Minority Languages Held At Glasgow University, 8-13 September 1980*. Scotland: Edinburgh University Press, lgh 1-9.
- Grenoble, L. (2009) 'Endangered Languages' in Mey, J. L. (eag.) *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford, United Kingdom: Elsevier, lgh 239-49.

- Grin, F. agus Vaillancourt, F. (1999) *The cost-effectiveness evaluation of minority language policies: Case studies on Wales, Ireland and the Basque Country* (Samhain). Flensburg, Germany: European Centre for Minority Issues.
- Grosjean, F. (1982) *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. United States of America: Harvard University Press.
- (2008) *Studying Bilinguals*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Gumperz, J. J. (1962) 'Types of Linguistic Communities', *Anthropological Linguistics*, v (uimh. 1), lgh 28-40.
- (1982) *Discourse Strategies*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- agus Hymes, D. (eagí) (1972) *Directions in Sociolinguistics*. New York, United States of America: Holt, Rinehart and Winston.
- Haarmann, H. (1990) 'Language planning in the light of a general theory of language: a methodological framework', *International Journal of the Sociology of Language*, lxxxvi (uimh. 1), lgh 103-26.
- Haas, W. (eag.) (1982) *Standard Languages: Spoken and Written*. United Kingdom: Manchester University Press.
- Hakuta, K. agus Garcia, E. E. (1989) 'Bilingualism and Education', *American Psychologist*, lviv (uimh. 2), lgh 374-9.
- Hamers, J. F. agus Blanc, M. H. A. (2000) *Bilinguality and Bilingualism*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Harris, J. (2008) 'Irish in the Education System' in Nic Pháidín, C. agus Ó Cearnaigh, S. (eagí) *A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 178-90.
- , Forde, P., Archer, P., Nic Fhearaile S. agus O'Gorman M. (2005) *An Ghaeilge sna Bunscoileanna: Treochtaí Náisiúnta Fadtéarmacha in Inniúlacht*, 17 Samhain [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.spd.dcu.ie/site/tp/documents/Harris2006TuairiscG.pdf> (Rochtain: 26 Samhain 2013).
- (2006) *Irish in Primary Schools: Long-Term National Trends in Achievement*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Harris, M. N. agus Fallon, B. (gan dáta) 'Reviving the Irish language', *Ireland: culture & religion, 1912-49* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://multitext.ucc.ie/d/Ireland_culture_religion_1912-49 (Rochtain: 18 Eanáir 2011).
- Harrison, K. D. (2007) *When Languages Die: the extinction of the world's languages and the erosion of human knowledge*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.

Haugen, E. (1959) 'Planning for a standard language in modern Norway', *Anthropological Linguistics*, i (uimh. 3), lgh 8-21.

--- McClure, J. D. agus Thompsom, D. (eagí) (1981) *Minority Languages Today: A Selection From the Papers Read at the First International Conference on Minority Languages Held At Glasgow University, 8-13 September 1980*. Scotland: Edinburgh University Press.

Hayes, B., T.D. (Aire Stáit na Roinne Caiteachais Phoiblí agus Athchóirithe) (2013) 'Irish Language Issues (Continued)', *Díospóireacht i Seanad Éireann, Céadaoin, 6 Samhain* [Ar Líne]. Ar fáil ag: [http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/\(indexlookupseanad\)/20131106~VVV?opendocument](http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/(indexlookupseanad)/20131106~VVV?opendocument) (Rochtain: 7 Eanáir 2014).

Heller, M. (1999) *Linguistic Minorities and Modernity: A Sociolinguistic Ethnography*. London, United Kingdom: Longman.

--- (2002) 'Globalization and the commodification of bilingualism in Canada' in Block, D. agus Cameron, D. (eagí) *Globalization and Language Teaching*. London, United Kingdom: Routledge.

Henry, P. L. (1957) *Anglo-Irish dialect of north Roscommon: Phonology, accidence, syntax*. Zurich: Ashman and Scheller Ltd.

Hickey, R. (2004) *A Sound Atlas of Irish English*. Germany: Mouton de Gruyter.

--- (2009) 'Language Use and Attitudes in Ireland: A preliminary evaluation of survey results' in Ó Catháin, B. (eag.) *Sochtheangeolaíocht na Gaeilge, Léachtaí Cholm Cille*, xxxix. Maigh Nuad: An Sagart, lgh 62-89.

--- (2012) *Irish English*. Cambridge: Cambridge University Press.

--- (gan dáta, a) 'Ireland and the English Language: The Story of an Uneasy Relationship', *The Irish English Network* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.uni-due.de/IEN/Ireland_and_the_English_Language.pdf (Rochtain: 1 Samhain 2013).

--- (gan dáta, b) *Language in Ireland* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.uni-due.de/LI/> (Rochtain: 2 Meán Fómhair 2013).

--- (gan dáta, c) 'The phonology of Irish English' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <https://www.uni-due.de/IERC/phonology.htm> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

--- (gan dáta, d) 'Tape Recorded Survey of Hiberno-English Speech – Digital' [Ar Líne]. Ar fáil ag: https://www.uni-due.de/IERC/TRS_Digital.htm (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Hickey, T. (1997) *Early Immersion Education in Ireland/An Luath-Thumadh in Éirinn*. Baile Átha Cliath: ITÉ.

- (2001) 'Mixing beginners and native speakers in minority language immersion; Who is immersing whom?', *Canadian Modern Language Review*, lvii (uimh. 3), lgh 443-74.
- Ó Ciosáin, H. agus Ní Ghallchóir, A. (1999) *Luathoideachas trí Ghaeilge sa Ghaeltacht*. Co. na Gaillimhe: Údarás na Gaeltachta.
- Himmelman, N. P. (1998) 'Documentary and descriptive linguistics', *Linguistics*, xxxvi, lgh 161-95.
- Hindley, R. (1990) *The Death of the Irish Language: A Qualified Obituary*. London, United Kingdom: Routledge.
- Hockett, C. A. (1958) *A Course in Modern Linguistics*. New York, United States of America: Macmillan.
- Hoffmann, C. (1991) *Introduction to Bilingualism*. London, United Kingdom: Longman.
- Hogg, R. M. agus Dension, D. (eagí) (2006) *A History of the English Language*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Höglund, P. P. (2002) 'How's Dear Old Irish and Where Does it Stand?: Stepping Stones into a Sociolinguistics of the Irish Language' [Ar Líne] Ar fáil ag: <http://www.panunet.net/socioling1.html> (Roctain: 22 Iúil 2012).
- Holden, L. (2013) 'Speaking with One Voice', *The Irish Times*, 29 Deireadh Fómhair [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.irishtimes.com/news/education/speaking-with-one-voice-on-languages-1.1573725> (Roctain: 30 Deireadh Fómhair 2013).
- Hourigan, N. (2004) *Escaping the Global Village: Media, Language, and Protest*. United States of America: Lexington Books.
- Hudson, A. (2002) 'Outline of a theory of diglossia', *International Journal of the Sociology of Language* (uimh. 157), lgh 1-48.
- Hudson-Edwards, A. (1990) 'Language Policy and Linguistic Tolerance in Ireland' in Adams, K. L. agus Brink, D. T. (eagí) *Perspectives on Official English: The Campaign for English as the Official Language of the USA*. Germany: Mouton de Gruyter, lgh 63-82.
- Huebner, T. (eag.) (1996) *Charles A. Ferguson, Sociolinguistic Perspectives: Papers on Language in Society, 1959-1994*. United States of America: Oxford University Press.
- Hughes, A. (2001) 'Advancing the language: Irish in the twenty-first century', *Iris Éireannach Nua*, v (uimh. 1, Earrach), lgh 101-26.
- Human Resource Specialists (2013) 'Does a policy to ask non-national staff to use English in the workplace constitute discrimination?' [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.hrpgroup.ie/does-a-policy-to-ask-non-national-staff-to-use-english-in-the-workplace-constitute-discrimination/> (Rochtain: 14 Nollaig 2013).

Hurtubise-Loranger, É. (2008) *Official Languages and Parliament*. Ottawa, Canada: Parliamentary Information and Research Services, Library of Parliament (páipéar athbhreithnithe) [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/prb0628-e.htm?cat=government> (Rochtain: 30 Meán Fómhair 2012).

Hyde, D. (1892) *The Necessity for de-Anglicising Ireland*. Cuid cainte. 25 Samhain [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.gaeilge.org/deanglicising.html> (Rochtain: 10 Eanáir 2013).

Hyland, Á. agus Milne, K. (1992) *Irish Education Documents*, ii. Church of Ireland, College of Education.

Hymes, D. (1972) ‘Models of the interaction of language and social life’ in Gumperz, J. J. agus Hymes, D. (eagí) *Directions in Sociolinguistics*. New York, United States of America: Holt, Rinehart, and Winston.

iGaeilge.ie (2014) ‘An fhirinne ag Ó Feinneadha’, 20 Eanáir [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://igaeilge.ie/2014/01/20/an-fhirinne-ag-o-finneadha/> (Rochtain: 14 Márta 2014).

Ionad na dTeangacha, Ollscoil na hÉireann Má Nuad (2013) *Tionchar na gColáistí Gaeilge ar an teanga agus ar phobal na Gaeltachta* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.cogg.ie/wp-content/uploads/tionchar-na-gcolaisti-gaeilge-ar-an-teanga-agus-ar-phobal-na-gaeltachta-samhain-2013.pdf> (Rochtain: 24 Bealtaine 2015).

--- (gan dáta) ‘Vifax: An Ghaeilge’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.nuim.ie/language-centre/vifax-ghaeilge> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Irish Press Releases (2013) ‘The Coronas, Republic of Loose, Aslan & More Singing as Gaeilge on Rí-Rá le Hector 2013 Album!’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.irishpressreleases.ie/2013/04/16/the-coronas-republic-of-loose-aslan-more-singing-as-gaeilge-on-ri-ra-le-hector-2013-album/> (Rochtain: 10 Nollaig 2013).

Isaacs, A. K. (eag.) (2005) *Languages and Identities in Historical Perspective*. Italy: Edizioni Plus – Università di Pisa.

Iwan, D. (Uachtarán Plaid Cymru an tráth úd) (2009) *Ar aghaidh linn ag cosaint na teanga, ag forbairt na sochaí*. POBAL [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://pobal.org.gridhosted.co.uk/english/wp-content/uploads/2013/03/12.-Tuairisc-Ar-Aghaidh-Linn.pdf> (Rochtain: 8 Lúnasa 2013).

Jaffe, A. (1999) *Ideologies in Action: Language Politics on Corsica*. Berlin, Germany: Mouton de Gruyter.

Janssens, R. (2008) 'Language use in Brussels and the position of Dutch: Some recent findings', *Brussels Studies* (uimh. 13), 7 Eanáir [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.briobrusseel.be/assets/andere%20publicaties/en_51_brus13en.pdf (Rochtain: 30 Deireadh Fómhair 2013).

Jaworski, A. agus Thurlow, C. (eagí) (2010) *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London, United Kingdom: Continuum.

Kallen, J. L. (1988) 'The English Language in Ireland', *International Journal of the Sociology of Language* (uimh. 70), lgh 127-42.

--- agus Kirk, J. M. (2012) *SPICE- Ireland: A User's Guide. Documentation to accompany the SPICE-Ireland Corpus: Systems of Pragmatic annotation in ICE-Ireland*. Queen's University Belfast, Trinity College Dublin, and Cló Ollscoil na Banríona [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.johnmkirk.co.uk/johnmkirk/documents/003648.pdf> (Rochtain: 14 Márta 2014).

Kaplan R. (eag.) (2002) *Oxford Handbook of Applied Linguistics*. United Kingdom: Oxford University Press.

--- agus Baldauf Jr, R. B. (eagí) (2008) *Language Planning & Policy: Europe, Vol. 3: The Baltic States, Ireland and Italy*. United Kingdom: Multilingual Matters Ltd.

Karra, M. (2007) 'The Linguistic Conflict in Belgium', *Proz.com*, 4 Meitheamh [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.proz.com/translation-articles/articles/1250/> (Rochtain: 30 Deireadh Fómhair 2013).

Kaufmann, G. (2006) 'Language Maintenance and Reversing Language Shift' in Ammon, U., Dittmar, N., Mattheier, K. J. agus Trudgill, P. (eagí) *Sociolinguistics, Number 3: An International Handbook of the Science of Language and Society (2nd Edition)*. Germany: Walter de Gruyter, lgh 2431-42.

Kelleher, A. (2010a) 'What is a heritage language?', *Heritage Briefs*. United States of America: Center for Applied Linguistics [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.cal.org/heritage/pdfs/briefs/What-is-a-Heritage-Language.pdf> (Rochtain: 9 Meán Fómhair 2013).

--- (2010b) 'Who is a heritage language learner?', *Heritage Briefs*. United States of America: Center for Applied Linguistics [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.cal.org/heritage/pdfs/briefs/Who-is-a-Heritage-Language-Learner.pdf> (Rochtain: 9 Meán Fómhair 2013).

Keller, R. (1982) 'Diglossia in German-speaking Switzerland' in Haas, W. (eag.) *Standard Languages: Spoken and Written*. United Kingdom: Manchester University Press, lgh 70-93.

Kiberd, D. (1979) *Synge and the Irish language*. London: Macmillan.

Kincade, M. D. (1991) 'The decline of native languages in Canada' in Robins, R. H. agus Uhlenbeck, E. M. (eagí) *Endangered languages*. Oxford and New York: Berg, lgh 157-76.

Kincaid, J. agus Tarr, G. A. (eagí) (2005) *A Global Dialogue on Federalism: Constitutional Origins, Structure, and Change in Federal Countries*. Canada: McGill-Queen's University Press.

Kloss, H. (1967) "Abstand Languages" and "Ausbau Languages", *Anthropological Linguistics*, ix (uimh. 7, Deireadh Fómhair), lgh 29-41.

--- (1968) 'Notes Concerning a Language-Nation Typology' in Fishman, J. A., Ferguson, C. A. agus Dasgupta, J. (eagí) *Language Problems of Developing Nations*. New York, United States of America: Wiley, lgh 69-86.

--- (1969a) *Grundfragen Der Ethnopolitik im 20. Jahrhundert (Ethnos 7)*. Vienna-Stuttgart: Braumüller.

--- (1969b) *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*. Québec, Canada: International Center for Research on Bilingualism.

--- (1998) *The American Bilingual Tradition*. United States of America: Center for Applied Linguistics and Delta Systems.

Kollwelter, S. (2007) 'Immigration in Luxembourg: New Challenges for an Old Country', *The Online Journal of the Migration Policy Institute*, 1 Márta [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=587> (Rochain: 4 Iúil 2013).

Kortmann, B. agus van der Auwera, J. (eagí) (2011) *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*. Germany: Walter de Gruyter.

Krauss, M. (1992) 'The world's languages in crisis', *Language*, lxviii (uimh. 1), lgh 4-10.

--- (2007) 'Status of Native American Language Endangerment' in Cantoni, G. (eag.) *Stabilizing Indigenous Languages*. United States of America: North Arizona University, lgh 15-20.

Kunsmann, P. (2000) 'Gender, Status and Power in Discourse Behaviour of Men and Women', *Linguistik Online*, v (uimh.1) [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.linguistik-online.de/1_00/KUNSMANN.HTM (Rochtain: 10 Eanáir 2013).

Labov, W. (1972) *Sociolinguistic Patterns*. United States of America: University of Pennsylvania.

Lam, A. (2001) 'Bilingualism' in Carter, R. agus Nunan, D. (eagí) *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages*. Cambridge University Press, lgh 93-9.

Landry, R. Allard, R. agus Deveau, K. (2007) ‘Bilingual Schooling of the French Canadian Minority: A cultural autonomy model’, *International Journal of the Sociology of Language* (uimh. 185), lgh 133-62.

Lenoach, C. (2012) ‘An Ghaeilge Iarthraidisiúnta agus a Dioscúrsa’ in Lenoach, C., Ó Giollagáin, C. agus Ó Curnáin, B. (eagí) *An Chonair Chaoch: An Mionteangachas sa Dátheangachas*. Co. na Gaillimhe, Éire: Leabhar Breac, lgh 19-109.

--- Ó Giollagáin, C. agus Ó Curnáin, B. (eagí) (2012) *An Chonair Chaoch: An Mionteangachas sa Dátheangachas*. Co. na Gaillimhe, Éire: Leabhar Breac.

Lewis, M. P. (2006) ‘Towards a categorization of endangerment of the world’s languages’, *SIL*. [Ar Líne] Ar fáil ag: <http://ftp.sil.org/silewp/2006/silewp2006-002.pdf> (Rochtain: 24 Lúnasa 2013).

--- agus Simons, G. F. (2010) ‘Assessing Endangerment: Expanding Fishman’s GIDS’, *Revue Roumaine de Linguistique*, lv (uimh. 2), lgh 103-20.

Liddicoat, A. (eag.) (1991) *Bilingualism and Bilingual Education*. Melbourne, Australia: National Language Institute of Australia.

Litríocht – Gach Leabhar Gaeilge i gCló (gan dáta) [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.litriocht.com/shop/#.UtZ_Ms1O9bw (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Little, D. (2003) *Teangacha sa Churaclam Iar-bhunoideachais: Plécháipéis*. Baile Átha Cliath: An Chomhairle Náisiúnta Curaclaim agus Measúnachta [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.ncca.ie/uploadedfiles/publications/plecaipeis.pdf> (Rochtain: 13 Meitheamh 2013).

--- (2008) *Todhchaí na dTeangacha i gCóras Oideachais na hÉireann: Beartas, Curaclam, Oideolaíocht*. Baile Átha Cliath: Conradh na Gaeilge.

Livesey, C. agus Lawson, T. (gan dáta, a) ‘Introduction to Sociology’, *AS Sociology for AQA* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.sociology.org.uk/AS_Intro.pdf (Rochtain: 20 Deireadh Fómhair 2013).

--- (gan dáta, b) ‘Unit 1: Culture and Identity’, *AS Sociology for AQA, 2nd Edition* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.sociology.org.uk/sc_shop_pdf/sc_AS4AQA_culture_e.pdf (Rochtain: 20 Deireadh Fómhair 2013).

Lodhi, A. Y. (1993) ‘The Language Situation in Africa Today’, *Nordic Journal of African Studies* 2, i, lgh 79-86 [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.njas.helsinki.fi/pdf-files/vol2num1/lodhi.pdf> (Rochtain: 22 Bealtaine 2012).

Ludden, D. (2007) ‘I’m Learning Catalan’, léirmheas ar shaothar Calvet, L. (2006). 9 Lúnasa [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.amazon.com/review/R3JHO8FOLV6QMN> (Rochtain: 22 Iúil 2012).

Lynch, J. (1965) 'Páipéar Bán um Athbheochan na Gaeilge', *Díospóireacht i Seanad na hÉireann, Déardaoin, 11 Samhain [Ar Líne]*. Ar fáil ag: <http://debates.oireachtas.ie/seanad/1965/11/11/00004.asp> (Rochtain: 17 Iúil 2013).

Lyons, J. (1970) *New Horizons in Linguistics*. Harmondsworth: Penguin.

Lysaght, R. (2010) *Teanga & Tikanga: A Comparative Study of National Broadcasting in a Minority Language on Māori Television and Teilifís na Gaeilge*. Tráchtas Ph.D. neamhfhoilsithe. The University of Auckland, New Zealand.

--- (2013) 'Dramatising Identity on Irish Language Television: *Aifric* (TG4)', *Estudios Irlandeses* (uimh. 8), lgh 43-52.

Mac Donnacha, J. (2000) 'An Integrated Language Planning Model', *Language Problems and Planning*, xxiv (uimh. 1, Earrach), lgh 1-35.

--- (2014) 'The Death of a Language', *Dublin Review of Books* (uimh. 50, 24 Feabhra).

Mac Donnacha, S. (2008) 'TG4: Seirbhís Chraolacháin nó Seirbhís Phleanála Teanga' in O'Connell, E., Walsh, J. agus Denvir, G. (eagí) *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnachta, lgh 103-13.

Mac Dubhghaill, U. (2008) 'TG4: Radacach Inniu nó Díomhaoin Amárach' in O'Connell, E., Walsh, J. agus Denvir, G. (eagí) *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnachta, lgh 123-36.

Mac Giolla Chríost, D. (2005) *The Irish Language in Ireland: From Góidél to Globalization*. London: Routledge.

--- (2008) 'Micro-level Language Planning in Ireland' in Liddicoat, A. J. agus Baldauf Jr, R. B. (eagí) *Language Planning and Policy: Language Planning in Local Contexts*. United Kingdom: Multilingual Matters Ltd, lgh 75-94.

Mac Gréil, M. (1977) *Prejudice in Ireland*. Dublin, Ireland: College of Industrial Relations, Research Selection.

--- (1996) *Prejudice in Ireland Revisited*. Maynooth, Ireland: Survey and Research Unit, St. Patrick's College, Maynooth.

--- agus Rhatigan, F. (2009) *The Irish Language and the Irish People*. Maynooth, Ireland: Survey and Research Unit, Department of Sociology, National University of Ireland Maynooth.

Mac Mathúna, L. (1977) *Dearcadh na mac léinn i leith cúrsaí na gcoláistí samhraidh*. Baile Átha Cliath: Bord na Gaeilge.

Mac Murchaidh, C. (eag.) (2004) *Who Needs Irish? Reflections on the Importance of the Irish Language Today*. Baile Átha Cliath: Veritas.

--- (2008) 'Current Attitudes to Irish' in Nic Pháidín, C. agus Ó Cearnaigh, S. (eagí) *A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 212-23.

Mac Murchú, I. (2008) 'Teilifis, Tionscal agus Teanga' in O'Connell, E., Walsh, J. agus Denvir, G. (eagí) *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnachta, lgh 157-61.

Mac Réamoinn, S. (1985) 'Lopsided bilingualism', *The Irish Times*, 26 Iúil.

Macías, R. (2003) 'The Role of Schools in Language Maintenance and Shift' in Campbell, R. agus Christian, D. (eagí) *Directions in Research: Intergenerational Transmission of Heritage Languages*, *Heritage Language Journal*, i (uimh. 1, Earrach) [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.international.ucla.edu/cms/files/russ_and_donna.pdf (Rochtain: 10 Meán Fómhair 2013).

Mackey, W. F. (1967) *Bilingualism as a World Problem*, E. R. Adair Memorial lectures. Canada: Harvest House.

--- (1985) 'La mortalité des langues et le bilinguisme de peuples' in Pieper, U. agus Stickel, G. (eagí) *Studia Linguistica diachronica et synchronica Werner Winter sexagenario anno MCMLXXXIII*. Berlin, Germany: Mouton de Gruyter, lgh 537-62.

--- (1989) 'Determining the Status and Function of Languages in Multinational Societies' in Ammon, U. (eag.) *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Germany: Walter de Gruyter, lgh 3-20.

--- (2005) 'The description of bilingualism' in Wei, L. (eag.) *The Bilingualism Reader*. Taylor & Francis e-Library, lgh 22-50.

MacKinnon, K. (2004) 'Reversing Language Shift: Celtic Languages Today – Any Evidence?', *Journal of Celtic Linguistics*, viii (uimh. 1), lgh 109-32.

MacNamara, J. (1966) *Bilingualism and Primary Education: A Study of Irish Experience*. Scotland: Edinburgh University Press.

Magga, O. H. agus Skutnabb-Kangas, T. (2001) 'The Saami languages. The present and the future', *Cultural Survival Quarterly*, xxv (uimh. 2), lgh 26-31, 51.

Malmkjaer, K. (eag.) (2004) *The Linguistics Encyclopedia Second Edition* London, United Kingdom: Routledge.

Martin-Jones, M. (1991) 'Sociolinguistic surveys as a source of evidence in the study of bilingualism – a critical assessment of survey work conducted among linguistic minorities in three British cities', *International Journal of the Sociology of Language*, xc (uimh. 1, Eanáir), lgh 37-55.

Matras, Y. (2009) *Language Contact*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Matsumura, K. (eag.) (1998) *Studies in endangered languages (Papers from the International Symposium on Endangered Languages, Tokyo, 18-20 November 1995)*. Tokyo, Japan: Hituzi Syobo.

Matthews, P. H. (2007) *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics, Second Edition*. United Kingdom: Oxford University Press.

McCloskey, J. (2001) *Guthanna in Éag – an mairfidh an Ghaeilge beo?* Baile Átha Cliath: Cois Life.

McCone, K., McManus, D., Ó Háinle, C., Williams, N. agus Breatnach, L. (eagí) (1994) *Stair na Gaeilge*. Maigh Nuad: Roinn na Sean-Ghaeilge, Coláiste Phádraig.

McDonald, B. (2004) ‘Mind your language, campaign urges’, *The Irish Independent*, 8 Márta [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.independent.ie/irish-news/mind-your-language-campaign-urges-26011427.html> (Rochtain: 30 Deireadh Fómhair 2013).

McKay, S. L. (2002) *Teaching English as an International Language*. China: Oxford University Press.

Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning (2008) *Irish: The Irish language in education in the Republic of Ireland*. The Netherlands: Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning.

--- (gan dáta) *Minority Languages: Facts and Figures* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.mercator-research.eu/minority-languages/facts-figures/> (Rochtain: 14 Lúnasa 2012).

Merriam-Webster Dictionary (gan dáta), sainmhíniú ar ‘all’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/all> (Rochtain: 17 Meitheamh 2013).

--- (gan dáta), sainmhíniú ar ‘parity’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/parity> (Rochtain: 15 Samhain 2013).

Mesthrie, R. (2009) ‘Basic Issues, Concepts and Approaches’ in Mesthrie, R., Swann, J., Deumert, A. agus Leap, W. L. (eagí) *Introducing Sociolinguistics: Second Edition*. Scotland: Edinburgh University Press, lgh 1-41.

--- (eag.) (2011) *Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. United Kingdom: Cambridge University Press.

--- Swann, J., Deumert, A. agus Leap, W. L. (eagí) (2009) *Introducing Sociolinguistics: Second Edition*. Scotland: Edinburgh University Press.

Mey, J. L. (eag.) (2009) *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford, United Kingdom: Elsevier.

MIT Center for Civic Media (gan dáta) ‘Many Eyes’, *MIT Center for Civic Media* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://civic.mit.edu/tool/many-eyes> (Rochtain: 15 Lúnasa 2012).

Moseley, C. (eag.) (2010) *Atlas of the World's Languages in Danger (3rd Edition: UNESCO)* [Ar Líne]. Ar fáil ag: www.unesco.org/culture/languages-atlas/ (Rochtain: 12 Meitheamh 2012).

--- (2012) *The UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger: Context and Process*. Cambridge, United Kingdom: World Oral Literature Project.

Mufwene, S. S. agus Vigouroux, C. B. (2008) ‘Colonization, Globalization and Language Vitality in Africa: An Introduction’ in Vigouroux, C. B. agus Mufwene, S. S. (eagí) *Globalization and Language Vitality: Perspectives from Africa*. London, United Kingdom: Continuum Press, lgh 1-31.

Mugane, J. (2005) ‘Necrolinguistics: Linguistic-Death-In-Life’ in *Du Bois Review*, ii (uimh. 2), lgh 159-86.

Myers, K. (2013) ‘The cupla focal and pious drivel that keeps Irish artificially alive’, *The Irish Independent*. 15 Márta [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.independent.ie/opinion/columnists/kevin-myers/the-cupla-focal-and-pious-drivel-that-keeps-irish-artificially-alive-29131893.html> (Rochtain: 31 Márta 2014).

Ní Bhrádaigh, E. (2008) ‘TG4@10: An Léargas Fiontraíochta’ in O’Connell, E., Walsh, J. agus Denvir, G. (eagí) *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnachta, lgh 137-54.

Ní Chinnéide, M. (2008) *Treoirleabhar do Thuismitheoirí: Ag Tógáil Clainne le Gaeilge*. Comhluadar Teo. [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://comhluadar.ie/wp-content/uploads/2013/04/Ag_TÃ³gÃ¡Ã%A%C2%ADl_Gaeilge_insert1.pdf (Rochtain: 10 Meán Fómhair 2013).

Ní Chinnéide, N. (2009) ‘Ó Acht to Gníomh’ in Pobal, *Acht na Gaeilge TÉ: Ar aghaidh linn ag cosaint na teanga, ag forbairt na sochaí*. Béal Feirste: Pobal, lgh 12-16 [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://pobal.org.gridhosted.co.uk/english/wp-content/uploads/2013/03/12.-Tuairisc-Ar-Aghaidh-Linn.pdf> (Rochtain: 8 Lúnasa 2013).

Ní Chionnaith, Í. (2008) ‘Fíorú Aislinge: Cuimhní Cinn agus Smaointe Feachtasóra’ in O’Connell, E., Walsh, J. agus Denvir, G. (eagí) *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnachta, lgh 27-41.

Ní Chonchúir, A. (2012) ‘Feasacht Sochtheangeolaíochta agus Riachtanais Siollabais Chainteoirí Dúchais na Gaeltacha’ in Lenoach, C., Ó Giollagáin, C. agus Ó Curnáin, B. (eagí) *An Chonair Chaoch: An Mionteangachas sa Dátheangachas*. Co. na Gaillimhe: Leabhar Breac, lgh 110-43.

Ní Ghallachair, A. (2008) ‘Teaching and Learning Irish Today’ in Nic Pháidín, C. agus Ó Cearnaigh, S. (eagí) *A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 191-201.

Ní Ghallachóir, G. (2010) *Tuarascáil ar Shuirbhé: Scéim na bhFoghlaimoírí Gaeilge*. Co. Dhún na nGall: An Roinn Gnóthaí Pobail, Comhionannais agus Gaeltachta.

Ní Ghearáin, H. (2012) ‘An caighdeán, an caighdeánú agus caighdeánú na Gaeilge’ in Ó hIfearnáin, T. agus Ní Neachtain, M. (eagí) *An tSochtheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 195-224.

Ní Ghréacháin, B. (2006) *Pleanáil Teanga ag Leibhéal an Phobail agus Ról na Gaelscolaíochta*. Tráchtas M.A. neamhfhoilsithe. Fiontar, Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath.

Ní Neachtain, M. (2008) ‘Tuairisc Scoir’ in O’Connell, E., Walsh, J. agus Denvir, G. (eagí) *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnachta, lgh 167-71.

--- (2012) ‘Ilteangachas agus Débhéascna’ in Ó hIfearnáin, T. agus Ní Neachtain, M. (eagí) *An tSochtheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 33-47.

Ní Shúilleabháin, N. (2012) ‘The state of Irish in the Gaeltacht: Scéim Labhairt na Gaeilge 2010/2011’, 6 Meitheamh [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www./default.aspx?treeid=37&NewsItemID=8185> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Ní Thuairisg, L. (2012) ‘Ionaid Sealbhaithe Teanga na Breataine Bige: Eiseamláir don Ghaeltacht?’ in Lenoach, C., Ó Giollagáin, C. agus Ó Curnáin, B. (eagí) *An Chonair Chaoch: An Mionteangachas sa Dátteangachas*. Co. na Gaillimhe: Leabhar Breac, lgh 171-92.

Nic Ealagóid, M. (2007) *Staidéar ar mheon i leith na Gaeilge éigeantaí*. Tráchtas M.A. neamhfhoilsithe. Fiontar, Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath.

Nic Ghiolla Phádraig, M. (1994) ‘The Status of Irish as a Mother tongue or Primary Language’, *Education Studies*, x (uimh. 1), lgh 23-36.

Nic Pháidín, C. (1998) *Fáinne an Lae agus an Athbheochan 1898-1900*. Baile Átha Cliath: Cois Life.

--- (2008) ‘Corpus Planning for Irish: Dictionaries and Terminology’ in Nic Pháidín, C. agus Ó Cearnaigh, S. (eagí) *A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 93-107.

--- agus Ó Cearnaigh, S. (eagí) (2008) *A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Cois Life.

Nielsen, J. C. W. (2011) *Languages at UNESCO*. Copenhagen [Ar Líne]. Ar fáil ag:
https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:FKvsfUtGPTIJ:www.windnielsen.eu/wind_kommunikation/Languages%2520at%2520UNESCO.doc+unesco+framework+2009+vitality&hl=en&pid=bl&srcid=ADGEESiFXR40OmUdiSQq4Ioeu9t-k6e8LRHPkNNjzPzfUtgHWBHGyHeDgWTDCZamCA3OzZ6_gwM-Tb8EgmoR1CEvrXns95Esh64q5l_ZVEu3bxcSiUvaxa5_tUQ0yDnpy1AuART8Zsa&sig=AHIEtbTOFFCwL6IcxQ_OeHbBdvNfdTUnnQ (Rochtain: 24 Eanáir 2013).

Ó Baoill, D. P. (1988) 'Language planning in Ireland: the standardization of Irish', *International Journal of the Sociology of Language* (uimh. 70), lgh 109-26.

Ó Béarra, F. (2008) 'Late Modern Irish and the Dynamics of Language Change and Language Death' in Tristram, H. L. C. (eag.) *The Celtic Languages in Contact. Papers from the Workshop Within the Framework of the XIII International Congress of Celtic Studies, Bonn, 26 - 27 July 2007*. Berlin Germany: Potsdam University Press, lgh 260-9.

O'Brien, L. (2012) 'The Irish language online', 26 Aibreán [Ar Líne]. Ar fáil ag:
<http://www.nuacht?NewsItemID=8003>
(Rochtain: 7 Eanáir 2014).

Ó Broin, B. (2010) 'An Straitéis 20 Bliain agus Cainteoirí Neamh-Ghaeltachta', *Feasta* (Deireadh Fómhair) [Ar Líne] Ar fáil ag:
<http://www.feasta.ie/2010/deiref/alt5.html> (Rochtain: 15 Deireadh Fómhair 2013).

Ó Bróithe, É. (2012) 'Scéim Labhairt na Gaeilge: Feidhm agus Mífheidhm' in Lenoach, C., Ó Giollagáin, C. agus Ó Curnáin, B. (eagí) *An Chonair Chaoch: An Mionteangachas sa Dátheangachas*. Co. na Gaillimhe: Leabhar Breac, lgh 237-68.

Ó Buachalla, S. (1984) 'Educational Policy and the Role of the Irish Language from 1831 to 1981', *European Journal of Education*, xix (uimh. 1), lgh 75-92.

Ó Caollaí, M. (2009) 'Foreword' in Mac Gréil, M. agus Rhatigan, F., *The Irish Language and the Irish People*. Maynooth, Ireland: Survey and Research Unit, Department of Sociology, National University of Ireland Maynooth, lgh vi-xii.

Ó Cathail, S. (2007) 'The Politics of the Irish Language Under the English and British Governments' in *The Proceedings of the Barra Ó Donnabháin Symposium, 2007*. United States of America: Glucksman Ireland House, New York University, lgh 111-26.

Ó Catháin, B. (eag.) (2009) *Sochtheangeolaíocht na Gaeilge, Léachtaí Cholm Cille*, xxxix. Maigh Nuad: An Sagart.

--- (2012) 'Malartú agus Bás Teanga' in Ó hÍfearnáin, T. agus Ní Neachtain, M. (eagí) *An tSochtheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 67-82.

Ó Catháin, M. (2012) *Dialann Phríósúin Sheáin a' Chóta*, ii. Tráchtas Ph.D. neamhfhoilsithe, Ollscoil na hÉireann, Má Nuad.

Ó Cearúil, M. (1999) *Bunreacht na hÉireann: A study of the Irish text*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

Ó Ciardha, P. (2008) ‘Súil Siar ar an “tSúil Eile”’ in O’Connell, E., Walsh, J. agus Denvir, G. (eagí) *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnachta, lgh 17-9.

Ó Conaire, M. agus Ó Tuairisg, S. (2012) *Iniúchadh ar Fhéidearthachtaí agus Cur Chuige Bunaithe iTunes University (iTunes U) don Ghaeilge* (Eanáir) [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://ard.ie/cartlann/InichadhariTunesU.pdf> (Roctain: 10 Eanáir 2014).

Ó Conchubhair, B. (2009) *Fin de Siècle na Gaeilge: Darwin, an Athbheochan agus Smaointeoireacht na hEorpa*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnacht.

O’Connell, E., Walsh, J. agus Denvir, G. (eagí) (2008) *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnachta.

Ó Cuirreáin, S. (An Coimisinéir Teanga an tráth úd) (2008) *Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge: Plépháipéar gairid don Ghrúpa Comhairleach* (Iúil). An Coimisinéir Teanga [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.coimisineir.ie/downloads/STRAITEIS.pdf> (Roctain: 17 Deireadh Fómhair 2013).

Ó Cuív, B. (1951) *Irish Dialects and Irish-Speaking Districts*. Dublin: Institute of Advanced Studies.

--- (1969) ‘Irish in the Modern World’ in Ó Cuív, B. (eag.) *A View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair, lgh 122-32.

--- (eag.) (1969) *A View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

Ó Cuív, E., T.D. (2003) ‘Official Languages (Equality) Bill 2002: Committee Stage, Section 1’, Díospóireacht i Seanad Éireann, Máirt, 8 Aibreán [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/tales/seanad2003040800006?opendocument> (Roctain: 29 Meitheamh 2012).

--- (2003b) ‘Written Answers - Choimisiún na Gaeltachta’, Díospóireacht i nDáil Éireann, Céadaoin, 25 Meitheamh [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://debates.oireachtas.ie/dail/2004/02/04/00039.asp> (Roctain: 29 Deireadh Fómhair 2013).

--- (2005) ‘Other Questions – Irish Language’, Díospóireacht i nDáil Éireann, Céadaoin, 26 Deireadh Fómhair [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://historical-debates.oireachtas.ie/D/0608/D.0608.200510260020.html> (Roctain: 29 Deireadh Fómhair 2013).

--- (2005b) ‘Written Answers – Ár dTeanga Nádúrtha Féin’, Díospóireacht i nDáil Éireann, Céadaoin, 26 Deireadh Fómhair [Ar Líne]. Ar fáil ag: (<http://debates.oireachtas.ie/dail/2005/10/26/00042.asp>) (29 Deireadh Fómhair 2013).

--- (2006) *Government Statement on the Irish Language* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.taoiseach.gov.ie/eng/News/Archives/2006/Government_Press_Releases_2006/Government_Statement_on_the_Irish_Language.html (Rochtain: 8 Bealtaine 2012).

Ó Curnáin, B. (2009) ‘Mionteangú na Gaeilge’ in Ó Catháin, B. (eag.) *Sochtheangeolaíocht na Gaeilge, Léachtaí Cholm Cille*, xxxix. Maigh Nuad: An Sagart, lgh 90-153.

--- (2012) ‘An Ghaeilge Iarthraidisiúnta agus an Phragmataic Chódmheasctha Thiar agus Theas’, in Lenoach, C., Ó Giollagáin, C. agus Ó Curnáin, B. (eagí) *An Chonair Chaoch: An Mionteangachas sa Dátheangachas*. Co. na Gaillimhe: Leabhar Breac, lgh 284-364.

Ó Domhnalláin, T. (1978a) ‘Múineadh an dara teanga - an cur chuige’, *Feasta* (Meán Fómhair), lgh 5-10, 22.

--- (1978b) ‘A plan for Irish in schools’, *Teangeolas* (uimh. 8, Fómhar), lgh 9-11.

--- (1980) ‘An Ghaeilge sa chóras bunoidreachais’, *An Sagart* (Samhradh).

Ó Dónaill, N. (1977) [1978] *Foclóir Gaeilge-Béarla*. Baile Átha Cliath: An Gúm.

Ó Duibhir, P. (2009) *The spoken Irish of 6th class pupils in Irish immersion schools*. Tráchtas Ph.D. neamhfhoilsithe. University of Dublin, Trinity College.

--- (2012) ‘Cúrsaí Oideachais agus Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge’ in Lenoach, C., Ó Giollagáin, C. agus Ó Curnáin, B. (eagí) *An Chonair Chaoch: An Mionteangachas sa Dátheangachas*. Co. na Gaillimhe, Éire: Leabhar Breac, lgh 269-83.

--- agus Cummins, J. (2012) *Towards an Integrated Language Curriculum in Early Childhood and Primary Education (3 – 12 years)*. National Council for Curriculum and Assessment [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.ncca.ie/en/Publications/Reports/Towards_an_Integrated_Language_Curriculum_in_Early_Childhood_and_Primary_Education_.pdf (Rochtain: 19 Deireadh Fómhair 2013).

Ó Fachtna, P., T.D. (1961) ‘Committee on Finance – Vota 30- Oifig an Aire Oideachais (Atógáil)’, Díospóireacht i nDáil Éireann, Céadaoin, 31 Bealtaine [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/takes/dail1961053100044?opendocument> (Rochtain: 18 Eanáir 2012).

Ó Feinneadha, C. (1995) ‘TnaG - an ród a bhí romhainn’, *Comhar* (Bealtaine), lgh 10-14.

Ó Flatharta, P. (2007) *Struchtúr Oideachais na Gaeltachta* (Aibreán). An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.cogg.ie/wp-content/uploads/pof_struchtur-oideachais-na-gaeltachta.pdf (Rochtain: 10 Meán Fómhair 2013).

Ó Gadhra, N. (1989) *An Chéad Dáil Éireann (1919-1921) (Agus an Ghaeilge)*. Baile Átha Cliath: Cois Céim.

Ó Giollagáin, C. (2002) ‘Scagadh ar rannú cainteoirí comhaimseartha Gaeltachta: gnéithe d’antraipeolaíocht teangeolaíochta phobal Ráth Cairn’ in *Irish Journal of Anthropology*, vi, lgh 25-56.

--- (2011) ‘An dátheangachas i bpobail mhionteanga á scrúdú i leabhar nua’, *Gaelscéal*, 10 Lúnasa [Ar Líne] Ar fáil ag: <http://www.gaelscoileanna.ie/news/media/an-datheangachas-i-bpobail-mhionteanga-a-scrudu-i-leabhar-nua/> (Rochtain: 6 Meitheamh 2012).

--- (2012a) ‘An Antraipeolaíocht Teanga’ in Ó hIfearnáin, T. agus Ní Neachtain, M. (eagí) *An tSochtheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. Baile Átha Cliath, Éire: Cois Life, lgh 15-32.

--- (2012b) ‘An Mionteangachas agus na hEolaíochtaí Teanga’ in Lenoach, C., Ó Giollagáin, C. agus Ó Curnáin, B. (eagí) *An Chonair Chaoch: An Mionteangachas sa Dátheangachas*. Co. na Gaillimhe, Éire: Leabhar Breac, lgh 193-236.

--- (2012c) ‘An Mionteangachas sa Dátheangachas’, *The Irish Times*, 29 Feabhra [Ar Líne] Ar fáil ag: <http://www.nuacht?NewsItemID=7667> (Rochtain: 30 Meán Fómhair 2013).

--- Mac Donnacha, S., Ní Chualáin, F., Ní Shéaghdha A. agus O’Brien, M. (2007a) *Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht: Tuarascáil Chríochnaitheach*. Baile Átha Cliath, Éire: Oifig an tSoláthair, Baile Átha Cliath.

--- (2007b) *Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht: Príomhthátaí agus Moltaí*. Baile Átha Cliath, Éire: Oifig an tSoláthair.

Ó Giollagáin, C. agus Mac Donnacha, S. (2008) ‘The Gaeltacht Today’ in Nic Pháidín, C. agus Ó Cearnaigh, S. (eagí) *A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath, Éire: Cois Life, lgh 108-20.

Ó Giollagáin, C. agus Ó Curnáin, B. (2009) ‘Drastic steps needed to save native-spoken Irish’, *The Irish Times*. 29 Nollaig [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.nuacht?NewsItemID=3641> (Rochtain: 12 Lúnasa 2012).

--- (2010) ‘Mionteanga agus Mórtheanga i Ré na Straitéise 20 Bliain’, *Tóstal na Gaeilge, Gaillimh 2010* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <https://www.yumpu.com/en/document/view/15814254/mionteanga-agus-mortheanga-i-re-na-straitoise-20-bliain-tostal-na> (Rochtain: 11 Iúil 2012).

Ó Gliasáin, M. (1988) 'Bilingual secondary schools in Dublin 1960-1980', *International Journal of the Sociology of Language* (uimh. 70), lgh 89-108.

Ó Háinle, C. (1994) 'Ó chaint na ndaoine go dtí an Caighdeán Oifigiúil' in McCone, K., McManus, D., Ó Háinle, C., Williams, N. agus Breatnach, L. (eagí) *Stair na Gaeilge*. Maigh Nuad: Roinn na Sean-Ghaeilge, Coláiste Phádraig, lgh 745-93.

O'Hara, R. (2013) 'The YouTube Approach to Learning Language', *The Irish Times*, 19 Lúnasa [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.irishtimes.com/life-and-style/the-youtube-approach-to-learning-irish-1.1496607?page=2> (Rochtain: 10 Meán Fómhair).

Ó hÉallaithe, D. (2004) 'Cé mhéad a labhrann Gaeilge', *Foinse*, 4 Aibreán, lgh 20-1.

--- (2005) 'Lagú cheantair láidre Gaeilge', *Foinse*, 27 Samhain, lgh 12-3.

--- (2009) 'Deireadh le Foinse. Tús nua molta', *Beo.ie*, Iúil [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.beo.ie/alt-deireadh-le-foinse-tus-nua-molta.aspx> (Rochtain: 26 Samhain 2013).

--- (2011) 'An Tua Tugtha do Scéim na Deich bPunt', *Beo.ie*, Bealtaine [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.beo.ie/alt-an-tua-tugtha-do-sceim-na-deich-bpunt.aspx> (Rochtain: 30 Deireadh Fómhair 2013).

--- (2012a) 'Tá an Cath Cailte sa Ghaeltacht', *Beo.ie*, Bealtaine [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.beo.ie/alt-ta-an-cath-cailte-sa-ngaeltacht.aspx> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

--- (2012b) 'Daonáireamh 2011 maidir le Labhairt na Gaeilge - Cuid 1: Bailte agus Contaetha', *Gaelscéal*, 8 Lúnasa, lgh 8-9.

--- (2012c) 'Daonáireamh 2011 maidir le Labhairt na Gaeilge - Cuid 2: Na Cathracha agus na Bruachbhailte', *Gaelscéal*, 15 Lúnasa, lgh 8-9.

--- (2012d) 'Daonáireamh 2011 maidir le Labhairt na Gaeilge - Cuid 3: Na Gaeltachtaí', *Gaelscéal*, 22 Lúnasa, lgh 6-7.

--- (2013a) 'Airgead Á Chur Amú ar an nGaeilge?', *Beo.ie*, Aibreán [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.beo.ie/alt-airgead-a-chur-amu-ar-an-ngaeilge.aspx> (Rochtain: 10 Iúil 2013).

--- (2013b) 'An Straitéis ar an gCarraig?', *Beo.ie*, Meán Fómhair [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.beo.ie/alt-an-straiteis-ar-an-gcarraig.aspx> (20 Deireadh Fómhair 2013).

Ó hIfearnáin, T. (2006) *Beartas Teanga (An Aimsir Óg, Páipéar Ócáideach 7)*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.

--- (2007) ‘Raising children to be bilingual in the Gaeltacht: language preference and practice’, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, x (uimh. 4), lgh 510-28.

--- (2012) ‘An Phleanáil Teanga agus an Beartas Teanga: Coincheapa agus Feidhm’ in Ó hIfearnáin, T. agus Ní Neachtain, M. (eagí) *An tSochtheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 129-49.

--- (2013) ‘Family language policy, first language Irish speaker attitudes and community-based response to language shift’, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, xxxiv (uimh. 4), lgh 348-65.

--- agus Ní Neachtain, M. (eagí) (2012) *An tSochtheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. Baile Átha Cliath: Cois Life.

Ó Laighin, P. (2008) ‘Irish and the Legislative Perspective’ in Nic Pháidín, C. agus Ó Cearnaigh, S. (eagí) *A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 249-62.

--- (2012) ‘Reachtaíocht Teanga’ in Ó hIfearnáin, T. agus Ní Neachtain, M. (eagí) *An tSochtheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 151-76.

Ó Laoire, M. (2005) ‘Bilingualism in School Settings in Ireland: Perspectives on the Irish L2 Curriculum’ in Cohen, J., McAlister, K. T., Rolstad, K. agus MacSwan, J. (eagí) *ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. Somerville, United States of America: Cascadilla Press, lgh 1722-28.

--- (2008a) ‘The Language Situation in Ireland’ in Kaplan, R. B. agus Baldauf Jr, R. B. (eagí) *Language Planning & Policy: Europe, Vol. 3: The Baltic States, Ireland and Italy*. United Kingdom: Multilingual Matters Ltd, lgh 193-255.

--- (2008b) ‘The Language Situation in Ireland: An Update’ in Kaplan, R. B. agus Baldauf Jr, R. B. (eagí) *Language Planning & Policy: Europe, Vol. 3: The Baltic States, Ireland and Italy*. United Kingdom: Multilingual Matters Ltd, lgh 256-61.

--- (2012) ‘An Ghaeilge sa Chóras Oideachas: Pleanáil Sealbhaithe agus Curaclam’ in Ó hIfearnáin, T. agus Ní Neachtain, M. (eagí) *An tSochtheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 225-41.

Ó Mianáin, P. (2008) ‘An “Mheán-Ghaeilge”: Caighdeán Teanga i gCláir Óige TG4’ in O’Connell, E., Walsh, J. agus Denvir, G. (eagí) *TG4@10: Deich mBliana de TG4*. Co. na Gaillimhe: Cló Iar-Chonnachta, lgh 42-50.

Ó Muirí, P. (2012) ‘Déantar athbhreithniú ar pholasáí dátheangachais an Stáit’, *The Irish Times*. 14 Márta [Ar Líne]. Le fáil ag: <http://www.nuacht?NewsItemID=7789> (Rochtain: 30 Meán Fómhair 2013).

Ó Muirthile, L. (eag.) (1996) *Poetry Ireland Review* (uimh. 51, Fómhair).

Ó Murchú, H. (1989) ‘Gaeilge Iar-1992: Ról Ceannródaíoch NÓ..?’, *Comhar*, xlviii (uimh. 6, Meitheamh), lgh 22-7.

--- (2008) *More Facts about Irish*. Coiste na hÉireann den Bhiúró Eorpach do Theangacha Neamhfhforleathana Teo..

Ó Murchú, M. (1971) *Páipéar Ócáideach Uimh. 1: Urlabhra agus Pobal*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

--- (1978) ‘Whorf and Irish language politics’, *The Crane Bag*, ii (uimh. 1/2, *The Other Ireland*), lgh 178-82.

--- (1988) ‘Diglossia and Interlanguage Contact in Ireland’, *Language, Culture and Curriculum*, i (uimh. 3), lgh 243-9.

--- (1996) ‘Aspects of the Societal Status of Modern Irish’ in Ball, M. J. agus Fife, J. (eagí) *The Celtic Languages*. London, United Kingdom: Routledge, lgh 471-90.

--- (2006) *Cás na Gaeilge 1952-2002, Ag Dul ó Chion? (An Aimsir Óg, Paimfléad I)*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.

Ó Murchú, S. (gan dáta) ‘An fhoilsitheoireacht do dhaoine óga i mblianta tosaigh an Ghúim’, *Inismagazine.ie* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.inismagazine.ie/features/entry/an-foilsitheoireacht-do-dhaoine-oga-i-mblianta-tosaigh-an-ghuim> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Ó Néill, D. (eag.) (2005a) *Reversing Language Shift in the Celtic Countries*. Wales, United Kingdom: Y Lolfa Cyf.

--- (2005b) ‘Irish: “what can be done?”’ in Ó Néill, D. (eag.) *Reversing Language Shift in the Celtic Countries*. Wales: Y Lolfa Cyf, lgh 279-321.

Ó Riagáin, D. (2012) ‘Some Reflections on the New Media and Lesser Used Languages’, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, xi (uimh. 2), lgh 37-41.

Ó Riagáin, P. (1972) *Language Maintenance and Language Shift as Strategies of Social Reproduction: Irish in the Corca Dhuibhne Gaeltacht 1926-86*. Baile Átha Cliath: ITÉ.

--- (1988) ‘Bilingualism in Ireland 1973-1983: An Overview of National Sociolinguistic Surveys’ in Ó Riagáin, P. (eag.) *Language Planning in Ireland, International Journal of the Sociology of Language* (uimh. 70), lgh 29-52.

--- (1997) *Language policy and social reproduction: Ireland 1893-1993*. Oxford University Press.

--- (2001) ‘Irish Language Production and Reproduction 1981- 1996’ in Fishman, J. A. (eag.) *Can Threatened Languages be Saved?: Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Multilingual Matters Ltd, lgh 195-214.

--- (2007) 'Relationships between Attitudes to Irish, Social Class, Religion and National Identity in the Republic of Ireland and Northern Ireland', *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, x (uimh. 4), lgh 369-93.

--- (2008) 'Irish Language Policy 1922-2007: Balancing Maintenance and Revival' in Nic Phóidín, C. agus Ó Cearnaigh, S. (eagí) *A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath, Éire: Cois Life, lgh 55-65.

--- (2011) 'The relationship between official national languages and regional and minority languages: Ireland' in Stickel, G. (eag.) *National, Regional and Minority Languages in Europe, Contributions to the Annual Conference 2009 of EFNIL in Dublin*. Peter Lang, lgh 107-16.

--- (2012) 'Teanga, Féiniúlacht agus an Dearcadh Náisiúnta' in Ó hIfeárnáin, T. agus Ní Neachtain, M. (eagí) *An tSochttheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. Baile Átha Cliath, Éire: Cois Life, lgh 111-28.

--- agus Ó Gliasáin, M. (1979) *All-Irish Primary Schools in the Dublin Area: Report of a Sociological and Spatial Study of All-Irish-Medium Schools in the Greater Dublin Area, With Special Reference to Their Impact on Home and Social Network Use of Irish*. Baile Átha Cliath, Éire: ITÉ.

--- (1984) *The Irish Language in the Republic of Ireland 1983*. Baile Átha Cliath, Éire: ITÉ.

--- (1994) *National Survey on Languages 1993: Preliminary Report*. Baile Átha Cliath, Éire: ITÉ.

Ó Riagáin, P. agus Tovey, H. (2000) *Language Use Surveys in the Language Planning Process: Ireland* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www9.euskadi.net/europa_hizk/ing926.htm (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Ó Riain, S. (1994) *Pleanáil Teanga in Éirinn 1919-1985*. Baile Átha Cliath: Carbad i gcomhar le Bord na Gaeilge.

O'Rourke, B. (2005) *Attitudes towards Minority Languages: An Investigation of Young People's Attitudes towards Irish and Galician*. Tráchtas Ph.D. neamhfhoilsithe. School of Applied Language and Intercultural Studies, Dublin City University: Dublin.

--- (2008) *Language Policy and Language Ideology: Comparisons between Irish and Galician*. Dún Éideann [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.academia.edu/1672222/Language_Policy_and_Language_Ideology_Comparisons_between_Irish_and_Galician (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Ó Súilleabháin, D. (1983) *Cath na Gaeilge sa Chóras Oideachais 1893-1911*. Baile Átha Cliath: Conradh na Gaeilge.

Ó Súilleabháin, E. (1989) 'Canúint agus Cinniúint na Gaeilge', *Comhar*, xlvi (uimh. 2, Márta).

Ó Torna, C. (2005) *Cruthú na Gaeltachta 1893-1922: Samhlú agus buanú chonstráid na Gaeltachta i rith na hAthbheochana*. Baile Átha Cliath: Cois Life Teoranta.

Ó Tuathaigh, G. (2005) 'Language, ideology and national identity' in Cleary, J. agus Connolly, C. (eagí) *The Cambridge Companion to Modern Irish Culture*. United Kingdom: Cambridge University Press, lgh 42-58.

--- (2008) 'The State and the Irish Language: an Historical Perspective' in Nic Pháidín, C. agus Ó Cearnaigh, S. (eagí) *A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 26-42.

Obiero, O. J. (2010) 'From Assessing Language Endangerment or Vitality to Creating and Evaluating Language Revitalization Programmes', *Nordic Journal of African Studies*, xix (uimh. 4), lgh 201-26.

Oidhreacht Chorca Dhuibhne (gan dáta) 'Pleanáil & Scéimeanna Teangan' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.cfcd.ie/oidhreacht/sceim.asp> (Roctain: 17 Márta 2014).

Oifig Preas agus Eolais na Roinne Gnóthaí, Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta (2005) 'Pleanáil Teanga i nGaeltacht Chonamara', 13 Meitheamh [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://anghaeltacht.net/ce/cartlann/rait/050613ptg.html> (Roctain: 18 Márta 2013).

Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath (gan dáta) *Fiontar* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.dcu.ie/fiontar/gaeilge/index.shtml> (Roctain: 3 Meán Fómhair 2013).

Ollscoil Luimnigh (gan dáta) 'Irish in the Workplace' [Ar Líne]. Ar fáil ag: https://www2.ul.ie/web/WWW/Services/enAonad_na_Gaeilge/Irish_in_the_Workplace (Roctain: 13 Márta 2014).

Oxford Dictionaries (gan dáta), sainmhíniú ar 'exoglossic' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/exoglossic> (Roctain: 22 Bealtaine 2012).

---, sainmhíniú ar 'function' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/function> (Roctain: 15 Samhain 2013).

---, sainmhíniú ar 'government' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/government?q=government> (Roctain: 17 Meitheamh 2013).

---, sainmhíniú ar 'media' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/media> (Roctain: 20 Samhain 2013).

---, sainmhíniú ar 'official' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/official> (Roctain: 17 Meitheamh 2013).

---, sainmhíniú ar ‘*politics*’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/politics> (Rochtain: 17 Meitheamh 2013).

Paricio-Martín, S. J. agus Martínez-Cortés, J. P. (2010) ‘New ways of revitalization for minority languages: the impact of the internet in the case of Aragonese’, *Digithum* (uimh. 12, Bealtaine) [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.uoc.edu/ojs/index.php/digithum/article/view/n12-paricio-martinez> (Rochtain: 20 Samhain 2013).

Patrick, P. L. (2002) ‘The speech community’ in Chambers, J. K., Trudgill, P. agus Schilling-Estes, N. (eagí) *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford, United Kingdom: Blackwell, lgh 573-97.

Pieper, U. agus Stickel, G. (eagí) (1985) *Studia Linguistica diachronica et synchronica Werner Winter sexagenario anno MCMLXXXIII*. Berlin, Germany: Mouton de Gruyter.

Pohl, J. (1965) ‘Bilinguismes’, *Revue Roumaine de Linguistique*, x, lgh 343-9.

Posner, R. (1993) ‘Language conflict in Romance: decline, death and survival’ in Posner, R. agus Green, J. N. (eagí) *Trends in Linguistics, Studies and Monographs 71, Volume 5: Bilingualism and Linguistic Conflict in Romance*. Mouton de Gruyter, lgh 41-76.

--- agus Green, J. N. (eagí) (1993) *Trends in Linguistics, Studies and Monographs 71, Volume 5: Bilingualism and Linguistic Conflict in Romance*. Mouton de Gruyter.

Punch, A. (2008) ‘Census Data on the Irish Language’ in Nic Pháidín, C. agus Ó Cearnaigh, S. (eagí) *A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 43-54.

Quakenbush, J. S. (2007) ‘SIL International and Endangered Austronesian Languages’ in Rau, D. V. agus Florey, M. (eagí) *Documenting and Revitalizing Austronesian Languages*. Honolulu, United States of America: University of Hawaii Press, lgh 42-65.

Ramirez, A. G. (1985) *Bilingualism Through Schooling: Cross-Cultural Education for Minority and Majority Students*. United States of America: State University of New York.

Raposa, T. S. (2006) *Fishman’s GIDS scale* [Ar Líne]. Ar fáil ag: [http://web.scc.losrios.edu/raposat/stories/storyReader\\$58](http://web.scc.losrios.edu/raposat/stories/storyReader$58) (Rochtain: 13 Meitheamh 2012).

Rau, D. V. agus Florey, M. (eagí) (2007) *Documenting and Revitalizing Austronesian Languages*. Honolulu, United States of America: University of Hawaii Press.

Rice, F. (eag.) (1962) *Study of the Role of Second Languages in Asia, Africa and Latin America*. Washington D.C., United States of America: Centre for Applied Linguistics.

Richards, J., Platt, J. agus Weber, H. (1985) *Longman Dictionary of Applied Linguistics*. London, United Kingdom: Longman.

Roberts, C. (1987) 'Political conflict over bilingual initiatives: A case study', *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, viii (uimh. 4), lgh 311-22.

Robins, R. H. agus Uhlenbeck, E. M. (eagí) (1991) *Endangered languages*. Oxford and New York: Berg.

Romaine, S. (2002) 'The Impact of Language Policy on Endangered Languages', *International Journal on Multicultural Societies*, iv (uimh. 2), lgh 194-212.

--- (2006a) 'The Bilingual and Multilingual Community' in Bhatia, T. K. agus Ritchie, W. C. (eagí) *The Handbook of Bilingualism*. Blackwell Publishing, lgh 385-405.

--- (2006b), 'Planning for the Survival of Linguistic Diversity', *Language Policy*, v (uimh. 4), lgh 441-73.

Royal Irish Academy National Committee For Modern Language, Literacy and Cultural Studies (2011) *National Languages Strategy* (Lúnasa). Royal Irish Academy [Ar Líne]. Ar fáil ag: <https://www.ria.ie/getmedia/b4da3328-4395-4f1f-99cf-e0e013162001/RIA-National-Languages-Strategy.pdf.aspx> (Rochtain: 15 Deireadh Fómhair 2013).

Salminen, T. (1993) *UNESCO Red Book On Endangered Languages: Europe* [Ar Líne] Ar fáil ag: http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html#IGaelic (Rochtain: 20 Deireadh Fómhair 2013).

--- (2007) 'Endangered Languages in Europe' in Brenzinger, M. (eag.) *Language diversity endangered*. Mouton de Gruyter, lgh 205-32.

Sapir, E. (1921) *Language*. New York, United States of America: Harcourt.

Saunders, G. (1991) 'The sociolinguistic aspects of bilingualism: Bilingualism and society' in Liddicoat, A. (eag.) *Bilingualism and Bilingual Education*. Melbourne, Australia: National Language Institute of Australia, lgh 81-140.

Saville-Troike, M. (eag.) (1977) *Linguistics and Anthropology*. Washington D.C.: GURT.

--- (1982) *The Ethnography of Communication: An Introduction (Language in Society)*. Wiley-Blackwell.

School of Linguistic, Speech and Communication Sciences, Faculty of Arts, Humanities and Social Sciences, Trinity College Dublin (gan dáta) *Past Projects - The North-South Languages Survey 2000* [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.tcd.ie/slscs/research/projects/past/#survey> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Sebba, M. (2011) ‘Societal Bilingualism’ in R. Wodak, B. Johnstone agus P. Kerswill (eagí) *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. London: SAGE Publications Ltd, lgh 445-59.

Sherzer, J. (1977) ‘The ethnography of speaking: a critical appraisal’ in Saville-Troike, M. (eag.) *Linguistics and Anthropology*. Washington D.C.: GURT, lgh 43-57.

Siggins, Lorna (2012) ‘Babai steps to promote Irish language’, *The Irish Times*, 27 Aibreán [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.nuacht?NewsItemID=8006> (Rochtain: 15 Deireadh Fómhair 2013).

Site for Language Management in Canada, Official Languages and Bilingualism Institute (gan dáta) ‘Bilingualism in Ireland and Language Promotion’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: www.slmc.uottawa.ca (Rochtain: 24 Bealtaine 2013).

Skutnabb-Kangas, T. (1981) *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. Multilingual Matters Ltd.

--- (2000) *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, N.J., United States of America: Lawrence Erlbaum Associates.

Soy, S. K. (1996) *The case study as a research method*. Páipéar neamhfhoilsithe, Texas University, Austin [Ar Líne]. Ar fáil ag: <https://www.ischool.utexas.edu/~ssoy/usesusers/l391d1b.htm> (Rochtain: 10 Nollaig 2013).

Spin 103.8 (gan dáta) ‘Hit 30 na hÉireann’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.spin1038.com/shows/1.74.39.120/44/1/Hit_30_na_hEireann (Rochtain: 7 Eanáir 2014).

Spolsky, B. (2011) ‘The development of Navajo-English bilingualism’ in Wei, L., Dewaele, J. agus Housen, A. (eagí) *Contributions to the Sociology of Language (CSL): Opportunities and Challenges of Bilingualism*. Mouton de Gruyter, lgh 171-98.

--- agus Cooper, R. L. (1991) *The Languages of Jerusalem*. Oxford, United Kingdom: Clarendon Press.

Stewart, W. (1962) ‘An Outline of Linguistic Typology for Describing Multilingualism’ in Rice, F. (eag.) *Study of the Role of Second Languages in Asia, Africa and Latin America*. Washington D.C., United States of America: Centre for Applied Linguistics, lgh 15-25.

Stickel, G. (eag.) (2011) *National, Regional and Minority Languages in Europe, Contributions to the Annual Conference 2009 of EFNIL in Dublin*. Peter Lang.

Stillwater Communications (2012) *An Bealach ar Aghaidh: A Proposed Strategy for RTE’s Irish Language Output* (Eanáir) [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.rte.ie/documents/about/a-proposed-strategy-for-rtes-irish-language-output.pdf> (Rochtain: 7 Eanáir 2014).

Strubell, M. (1999) ‘Language, democracy & devolution in Catalonia’ in Wright, S. (eag.) *Language, Democracy and Devolution in Catalonia*. Clevedon, UK: Multilingual Matters, lgh 4-39.

--- (2001) ‘Catalan a decade later’ in Fishman, J. A. (eag.) *Can Threatened Languages Be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Multilingual Matters Ltd, lgh 260-84.

Suárez, M. L., Ramallo, F. agus Rodríguez-Yáñez, X. P. (eagí) (2004) *Bilingual Socialization and Bilingual Language Acquisition*. Spain: Servizo de Publicacións de la Universidade de Vigo.

Tamburelli, M. (gan dáta) ‘What if there is such a thing as society?’ [Ar Líne]. Ar fáil ag:

http://www.bangor.ac.uk/bilingualism/seminars/documents/bangor_presentation_final_000.pdf (Rochtain: 10 Bealtaine 2012).

TG4 (2004) *Tuarascáil 2004* [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.tg4.ie/ie/corporate/background.html> (Rochtain: 7 Eanáir 2014).

--- (2012) *Tuarascáil 2012* [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.tg4.ie/ie/corporate/background.html> (Rochtain: 7 Eanáir 2014).

The Hans Rausing Endangered Languages Project (gan dáta) ‘What is Language Documentation?’ [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.hrelp.org/documentation/whatisit/> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

The Irish Times (2012a) ‘Clár Tacaíochta Teaghlaigh nua le fógairt ag McGinley’, 7 Márta [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.irishtimes.com/culture/2.663/clár-taca%C3%ADochta-teaghlaigh-nua-le-fógairt-ag-mcginley-1.476985> (Rochtain: 18 Márta 2013).

--- (2012b) ‘Ireland more diverse’, 30 Márta [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.irishtimes.com/news/ireland-more-diverse-1.491471> (Rochtain: 15 Lúnasa 2013).

--- (2013) ‘New road signs with parity for Irish may be introduced’, 8 Samhain [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.irishtimes.com/business/sectors/transport-and-tourism/new-road-signs-with-parity-for-irish-may-be-introduced-1.1587458> (Rochtain: 15 Samhain 2013).

The Journal.ie (2012) ‘Irish Citizens Not Recognised as “Native” English Speakers in Thailand’, 28 Lúnasa [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.thejournal.ie/irish-citizens-not-recognised-as-native-english-speakers-in-thailand-575732-Aug2012/> (Rochtain: 1 Samhain 2013).

--- (2013) ‘Abolition of points system means there won’t be enough Irish speaking civil servants, claims group’, 31 Deireadh Fómhair [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.thejournal.ie/points-system-irish-speaking-civil-servants-1154210-Oct2013/> (Rochtain: 30 Samhain 2013).

The Language Documentation Crowd (gan dáta) ‘What is Language Documentation?’ [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.thelanguagedocumentationcrowd.org/what-is-language-documentation/#whatislanguagedocumentation> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

The Mayo News (2012) ‘John Beag Ó Flatharta’s simple forumula’, 7 Bealtaine [Ar Líne]. Ar fáil ag:

http://www.mayonews.ie/index.php?option=com_content&view=article&id=15223:john-beag-o-flathartas-simple-forumula&catid=105:south-of-the-border&Itemid=100191 (Rochtain: 7 Bealtaine 2013).

The Montreal Gazette (2013) ‘Letter: The way to protect your language is to use it’, 12 Iúil [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.montrealgazette.com/life/Letter+protect+your+language/8651251/story.html> (Rochtain: 12 Iúil 2013).

The World of English (gan dáta) ‘A Brief History of the English Language’ [Ar Líne]. Ar fáil ag:

http://www.woe.edu.pl/modules.php?sid=&mm=8&module=Articles&mode=show_article&art_id=21§ion_id=6&topic_id=20 (Rochtain: 13 Lúnasa 2012).

Thwink.org - Finding and Resolving the Root Causes of the Sustainability Problem (gan dáta) ‘What is an Analytical Approach?’ [Ar Líne] Ar fáil ag:

http://www.thwink.org/sustain/articles/000_AnalyticalApproach/index.htm (Rochtain: 8 Meitheamh 2013).

Tionscadal Gréasáin Cheirníní Doegen (2009a) *Taifeadtaí Fuaimne de Chanúintí na Gaeilge 1928-31* [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://doegen.ie/ga/home> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

--- (2009b) *Taifeadtaí Fuaimne de Chanúintí na Gaeilge 1928-31 - Eolas Faoin gCartlann Seo* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://doegen.ie/ga/about> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Tithe an Oireachtas (gan dáta, a) Díospóireachtaí Dála [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://debates.oireachtas.ie/dail/> (Rochtain: 12 Eanáir 2014).

--- (gan dáta, b) Díospóireachtaí Dála - *Table of Contents* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://debates.oireachtas.ie/dail/1919/01/21/> (Rochtain: 10 Eanáir 2014).

Titley, A. (2004) ‘How did we get here from there?’ in Mac Murchaidh, C. (eag.) *Who Needs Irish? Reflections on the Importance of the Irish Language Today*. Baile Átha Cliath: Veritas, lgh 13-23.

Titley, E. B. (1983) *Church, State and the Control of Schooling in Ireland 1900-1944*. Dublin: Gill and Macmillan.

Tollefson, J. W. (2011) 'Language Policy and Language Planning' in Mesthrie, R. (eag.) *Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. United Kingdom: Cambridge University Press, lgh 357-76.

Tosi, A. (1991) 'High-Status and Low-Status Bilingualism in Europe', *The Journal of Education*, clxxiii (uimh. ii), lgh 21-37.

Trudgill, P. (1992) *Introducing Language and Society*. London, United Kingdom: Penguin.

--- (1999) 'Standard English: what it isn't', in Bex, T. agus Watts, R. J. (eagí) *Standard English: the widening debate*. London, United Kingdom: Routledge, lgh 117-28 [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.phon.ucl.ac.uk/home/dick/SEtrudgill.htm> (Rochtain: 15 Lúnasa 2013).

--- (2003) *A glossary of sociolinguistics*. Scotland: Edinburgh University Press.

Údarás na Gaeltachta (gan dáta, a) 'An Ghaeltacht' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.udaras.ie/an-ghaeilge-an-ghaeltacht/an-ghaeltacht/> (Rochtain: 30 Bealtaine 2012).

--- (gan dáta, b) 'Ról Údarás na Gaeltachta' [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.udaras.ie/faoin-udaras/ar-rol> (3 Eanáir 2014).

Uí Chollatáin, R., Uí Fhaoláin, A. agus Lysaght, R. (2011) *Tuarascáil ar straitéis úr maidir le Foras na Gaeilge i leith earnáil na meán Gaeilge clóite agus ar líne: Athláithriú agus athshealbhú teanga*. Baile Átha Cliath: Foras na Gaeilge.

UN News Centre (2013) 'Protection of minority languages is a human rights obligation, UN expert says', 12 Márta [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=44352&Cr=language&Cr1#UeAf745uDXE> (Rochtain: 12 Iúil 2013).

UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages (2003) *Language Vitality and Endangerment: Document adopted by the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages Paris, 10–12 March 2003*.

Ar fáil ag: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001836/183699E.pdf> (Rochtain: 31 Márta 2014).

UNESCO (gan dáta, a) 'UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger', *UNESCO.org* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/> (Rochtain: 11 Meitheamh 2012).

--- (gan dáta, b) 'Degrees of endangerment', *UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger*, *UNESCO.org* [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/en/atlasmap/language-id-362.html>

(Rochtain: 10 Meán Fómhair 2013).

--- (gan dáta, c) 'Frequent Asked Questions on Endangered Languages', *UNESCO.org* [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/faq-on-endangered-languages/> (Rochtain: 12 Meitheamh 2012).

UNESCO City of Literature, Dublin (gan dáta) ‘Linguistic Heritage’ [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.dublincityofliterature.ie/gaeilge/linguistic-heritage.html> (Rochtain: 10 Bealtaine 2013).

UNESCO’s Culture Sector for expert meeting “Towards UNESCO guidelines on Language Policies: a Tool for Language Assessment and Planning” (30 May – 1 June 2011) (2011) *UNESCO’s Language Vitality and Endangerment Methodological Guideline: Review of Application and Feedback since 2003* [Ar Líne]. Ar fáil ag: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/unesco_language_vitality_and_endangerment_methodological_guideline.pdf (Rochtain: 20 Samhain 2013).

Veltman, C. (1983) *Language Shift in the United States*. The Hague, The Netherlands: Mouton.

--- (1988) *The future of the Spanish language in the United States*. New York, United States of America: Hispanic Policy Development Project.

Vigouroux, C. B. agus Mufwene, S. S. (eagi) (2008) *Globalization and Language Vitality: Perspectives from Africa*. London, United Kingdom: Continuum Press.

Wallace, F. C. (eag.) *Men and Cultures*. Philadelphia: Pennsylvania University Press.

Walsh, J. (2011) *Contests and Contexts: The Irish language and Ireland's Socio-Economic Development*. Germany: Peter Lang.

--- (2012) ‘Language policy and language governance: a case-study of Irish language legislation’ in *Language Policy*, xi (uimh. 4, Samhain), lgh 323-41.

--- agus McLeod, W. (2008) ‘An overcoat wrapped around an invisible man? Language legislation and language revitalisation in Ireland and Scotland’, *Language Policy*, vii (uimh. 1, Márta), lgh 21-46.

Walsh, J. agus Rowland, H. (2009) *Moltaí Maidir le Plean Teanga do Cheantar Mhaigh Cuilinn* (Bealtaine). Gaillimh: Roinn na Gaeilge, Ollscoil na hÉireann, Gaillimh [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.arasnangael.ie/uploads/PDFs/Maigh%20Cuilinn%20Tuarascáil%20Taighde%20.pdf> (Rochtain: 14 Eanáir 2013).

Watson, I. (2012) ‘Na Meáin’, in Ó hIfearnáin, T. agus Ní Neachtain, M. (eagi) *An tSochttheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. Baile Átha Cliath: Cois Life, lgh 243-59.

Webber, J. agus Strubell i Trueta, M. (1991) *The Catalan Language: Progress Towards Normalisation*. The Anglo-Catalan Society [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.anglo-catalan.org/op/monographs/issue07.pdf> (Rochtain: 20 Deireadh Fómhair 2013).

Wei, J. M. (2006) 'Language Choice and Ideology in Multicultural Taiwan', *Language and Linguistics*, vii (uimh. 1), lgh 87-107.

Wei, L. (eag.) (2005a) *The Bilingualism Reader*. Taylor and Francis e-Library.

--- (2005b) 'Dimensions of Bilingualism' in Wei, L. (eag.) *The Bilingualism Reader*. Taylor and Francis e-Library, lgh 2-21.

--- Dewaele, J. agus Housen, A. (eagi) (2011a) *Contributions to the Sociology of Language (CSL): Opportunities and Challenges of Bilingualism*. Mouton de Gruyter.

--- (2011b) 'Introduction: Opportunities and challenges of bilingualism' in Wei, L., Dewaele, J. agus Housen, A. (eagi) *Contributions to the Sociology of Language (CSL): Opportunities and Challenges of Bilingualism*. Mouton de Gruyter, lgh 1-12.

Weinreich, U. (1953) *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York, United States of America: Linguistic Circle.

Wiley, T. (2003) 'Learning from History' in Campbell, R. agus Christian, D. (eagi) *Directions in Research: Intergenerational Transmission of Heritage Languages*, *Heritage Language Journal*, i (uimh. 1, Earrach) [Ar Líne]. Ar fáil ag:

<http://www.international.ucla.edu/languages/heritagelanguages/journal/article.asp?parentID=3898> (Rochtain: 30 Deireadh Fómhair 2013).

Woolard, K. A. agus Gahng, T. (1990) 'Changing language policies and attitudes in autonomous Catalonia', *Language in Society*, xix (uimh. 3), lgh 311-30.

Wright, S. (eag.) (1999) *Language, Democracy and Devolution in Catalonia*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.

Wurm, S. A. (1996) *Atlas of the World's Languages in Danger of Disappearing (1st edition)*. Canberra, Australia/ Paris, France: UNESCO Publishing/ Pacific Linguistics.

--- (1998) 'Methods of language maintenance and revival, with selected cases of language endangerment in the world' in Matsumura, K. (eag.) *Studies in endangered languages (Papers from the International Symposium on Endangered Languages, Tokoyo, 18-20 November 1995)*. Tokoyo, Japan: Hituzi Syobo, lgh 191-211.

--- (2001) *Atlas of the World's Languages in Danger of Disappearing (2nd edition)*. Canberra, Australia/ Paris, France: UNESCO Publishing/ Pacific Linguistics.

Yeh, H., Chan, H. agus Cheng, Y. (2004) ‘Language Use in Taiwan: Language Proficiency and Domain Analysis’, *Journal of Taiwan Normal University*, xlix (uimh. 1), lgh 75-108.

Youtube (2010) ‘Amhrán Mháinis - John Beag Ó Flatharta’, 25 Feabhra [Ar Líne]. Ar fáil ag: <https://www.youtube.com/watch?v=9vTOI7aueMo> (Rochtain: 29 Bealtaine 2013).

--- (2012a) ‘An Crann Taca (Ionad Tacaíochta Teaghlaigh Teo.) Indreabhán, Co. na Gaillimhe’, 13 Meán Fómhair [Ar Líne]. Ar fáil ag: <https://www.youtube.com/watch?v=JqWK9vmvW7w> (Rochtain: 15 Márta 2014).

--- (2012b) ‘John Beag agus na hAncairí Beo 2005 - An Cheolchoirm iomlán! TG4’, 28 Nollaig [Ar Líne]. Ar fáil ag: <https://www.youtube.com/watch?v=q7B9xexK2yc> (Rochtain: 29 Bealtaine 2013).

Reachtaíocht (Achtanna agus Billí)

Reachtanna Chill Chainnigh 1366

Acht um Thinreamh Scoile 1926

Acht na hOllscoile 1929

Acht Airí agus Rúnaithe (Leasú) 1956

Acht um Chartlann Náisiúnta 1986

An Chairt Eorpach um Theangacha Réigiúnacha nó Mionlaigh (1992)

Acht na Breatnaise 1993 (An Bhreatain Bheag)

Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003

Acht na Gaeltachta 2012